479

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Отделение за исторически и педагогически науки

Л-825 V
XXVII,1961

ИЗВЕСТИЯ

НА

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

XXVII

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES
Section d'histoire et de pédagogie

BULLETIN
DE
L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII

Sofia · 1964

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
Отделение за исторически и педагогически науки

ИЗВЕСТИЯ
НА
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

XXVII

ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА - КОЛАРОВГРАД

София · 1964

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Редакционна колегия

Акад. КР. МИЯТЕВ (отг. редактор), чл.-кор. Д. П. ДИМИТРОВ, чл.-кор. В. БЕШЕВЛИЕВ,
ст. н. с. Г. ГЕОРГИЕВ (научен секретар), ст. н. с. В. МИКОВ, н. с. М. ЧИЧИКОВА (технически секретар)

ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА - КОЛАРОВГРАД
ДЕПОЗИТНИ 19 № 11679

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

СРЕБЪРНА ЧАША С НАДПИС ОТ ПРЕСЛАВ

Тотю Тотев

През юни 1963 г. в Преслав при копане на гроб беше открита сребърна чаша (обр. 1 и 2).[1] След почистването ѝ от патината по стените ѝ се очертаха три ковани растителни фриза; външното ѝ дъно беше почти изцяло запълнено с гравиран надпис на гръцки език. Художествените качества на чашата и надписът налагаха да се пристъпи по-скоро към археологическо проучване на местонаходището.[2]

Сегашните гробища на Преслав се намират в североизточната част на стария град, заобиколени от три страни с лозя. На около 100 м от северния им край минава външната крепостна стена. От изток гробищата опират на черен път, обрасъл с храсти и дълбоко врязан между тях и лозята. На запад от лозята ги отделя черният път, който води от Преслав през северната порта на вътрешната крепост за музея. От юг те са отделени от лозята с невисок синур. До преди десетина години пространството на гробищата, което е около 8 декара, беше засадено с лозя. Днес то е доста гъсто изпълнено с гробове.

Като се изключи сондажът, който В. Мавродинова е направила преди няколко години до външната северна стена, секторът на същинския град с гробищата и около тях не е бил досега подлаган на археологическо проучване. С няколкодневните разкопки, които проведохме в югоизточната част на гробищата, можахме да установим не само че нашата находка произхожда от гроб, но и да открием един от некрополите на стария Преслав през IX—X в.

Гробът, в който беше намерена чашата, е бил напълно разрушен от копачите на новия гроб. Изкопът, който направихме успоредно на последния откъм север и от изток (на 0,30 м от него) на дълбочина 1,25 м, разкри оцелелия североизточен ъгъл на постлания с големи тухли стар гроб. На седемте тухли, вдигнати при разрушаването на гроба, както и на двете, намерени in situ в нашия изкоп, има вдълбани знаци, направени с пръсти преди изпичането.[3] Ориентацията на гроба е на изток — по християнския обред, както е и при другите досега открити от нас гробове на некропола. Тази е причината, поради която старият гроб е напълно унищожен от копачите на съвременния гроб, който е попаднал изцяло върху него. Костите на скелета, раздробени при копаенето, са били изхвърлени от гробарите. Металическите пластинки от обковки и трите гвоздея, които намерихме в изкопа на север, показват, че погребаният е бил положен в дървен ковчег. В изкопа бяха намерени фрагменти от глинени съдове от ранносредновековна керамика, която познаваме от много места в Преслав и от старобългарските средища Плиска, Мадара, Калугерица, Цар Крум и др. Според копачите чашата е била намерена в долната източна половина на гроба. Може би тя е била нанизана с дръжката си на колана на погребания.

[1] Чашата се пази в музея на археологическата база на БАН в Преслав (инв. № 3309).

[2] Няколкодневни разкопки на гробищата проведохме през август същата година.

[3] Върху четири от тухлите е врязан известният от други места знак |Y| и на една — ϵ.

Материалите от изкопа, както и откритите гробове от некропола с инвентара към тях ще бъдат предмет на отделно наше проучване. В настоящата статия ще разгледаме само чашата.

Описание на чашата. Височина 5,2 см. Диаметър на отвора 9,2 см. Диаметър на крачето 5,2 см. Тежина 131 г. Сребро — 800 проба. Чашата има форма на пресечен конус

Обр. 1. Сребърната чаша преди почистването
Fig. 1. La coupe en argent avant le nettoyage

който лежи върху малката си основа. Една сребърна лентичка, висока 0,2 см, която служи за краче на чашата, е запоена в кръг с ръба си върху малката основа. В затворения от крачето кръг на плоското дъно на чашата се чете ясно шестредов надпис: кєвоѳн † снвнн зѻ-панос мєгаснс воүгарнан (обр. 3). Пред втория ред е гравирано кръстче с размера на буквите. Дебелите 1 мм стени на чашата отвън са разпределени на три концентрични, нееднакво широки пояса от тесни ръбове. Леко изпъкналите ръбове на края са ограничени от врязани линии. Най-горният ръб върви по устния ръб на чашата. Той е по-широк от останалите

Обр. 2. Сребърната чаша след почистването
Fig. 2. La coupe en argent après le nettoyage

и е плоско изравнен, даже малко вдаден навътре, за да служи за устие. Самите пояси са изпълнени с три ковани растителни фриза. За горната част на най-широкия среден пояс е запоен пръстенът (диам. 0,2 см) на малка дръжка със стреховидно лежаща отгоре му плочка. В единия си край плочката е перпендикулярно запоена за средата на горния

пояс, а в другия излиза извън пръстена на дръжката. Лицевата страна на сърцевидната плочка, която е обрамчена от леко изпъкнал бордюр, е украсена със седемлистна акантизувана палметка.

При намирането ѝ чашата беше покрита с корица от зелена патина (обр. 1), получена от окислението на медта, която се съдържа в сребърната сплав на чашата.[1] От ударите на копачите с острия шип на кирката на чашата са били нанесени повреди (обр. 5). При устния ръб, където ударите са били няколко, кирката е разцепила на две места косо стените. Когато чашата беше донесена в музея, от дъното с надписа, което беше пробито, едва се държеше една малка отчупена пластинка (обр. 5).[2]

Обр. 3. Сребърната чаша с гравирания на дъното ѝ надпис
Fig. 3. La coupe en argent avec l'inscription gravée sur le fond

Техника на изработването. Трите съставки на чашата — тялото, кракът и дръжката, състояща се от пръстен и плочка — майсторът е запоил умело една за друга. Тялото е било най-напред изковано, но за да се получи желаната коническа форма, е било дообработено на калъп, вероятно дървен. Дъното, което е най-изтънената му част, показва, че ковенето е вървяло от центъра към периферията. Запоеното за дъното краче е също ковано. Пръстенът на дръжката с плочката към него са били отлети. Припоят, с който е работил майсторът, според един химически анализ съдържа арсеник, мед и сребро, а може би и малко олово. Линията на спояването добре личи с просто око при крачето и при пръстена. При изковаването на орнамента е бил използуван пунц. След нашарването рисунката на орнамента е била повторена за задълбочаване и уточняване с помалък плосък пунц. Следи от ударите на последния се виждат и без лупа при долния фриз. Пълнежът от восък или олово, с който формата е била напълнена, е поддал на ударите при повторното изчукване и рисунъкът се е отпечатал в негатив по вътрешните стени на чашата. За надписа и кръстчето на дъното е бил употребен инструмент с триъгълно острие. Кръгчетата от долния фриз са изчукани с кръгла замбичка и в образувалата се пъпка допълнително е бил ударен един център. Накрая, след цялостното украсяване, фонът е бил набит навътре с плосък пунц, а мотивите са били подложени на едно последно дообработване със странично косо

Обр. 4. Лицето на плочката от дръжката на сребърната чаша
Fig. 4. Face de la plaque avec l'anse de la coupe

[1] Процентът на медта в сребърната сплав е около 20—25%. При престояването на чашата в земята се е образувал основен меден карбонат.

[2] Закрепването на отчупената от дъното на чашата пластинка, на разсечените стени, както и почистването извърши Владо Тенчов. Мой приятен дълг е да му изразя и тук своята благодарност.

изчукване, за да се получи известна острота и рязкост на релефа. При украсата на нашата чаша контрастът между светлина и сянка е бил постигнат чрез последното косо изчукване на орнаменталните мотиви и гладко набития навътре фон.

Форма и орнамент. Формата на нашата чаша — пресечен обърнат надолу конус — не се среща в многобройните сребърни съкровища, открити в Русия и Азия. Не я намираме и сред художествените изделия от метал на персийското изкуство. Тази форма има известна прилика с канчета № 11 и № 12 (според номерацията на Хампел, която и Мавродинов следва) на Наги сент Миклошкото съкровище.[1] Във формата на последните Мавродинов вижда едно наследство от средиземноморския художествен кръг.[2] Близко до нашата форма стои една кована бронзова чаша, намираща се в ГМИИ в Москва, която принадлежи на изкуството на елинистическия Египет.[3] Близки до нея са и коничеcките чаши от III—IV в. от Западна Украйна.[4] Същата форма е била разпространена и в Румъния.[5] В една по-ранна епоха я срещаме и у нас.[6] През X в. тази форма е била позната и на майсторите грънчари в Преслав. Някои от глинените чаши, намерени в търговските помещения, имат форма на нашата чаша.[7] При една от тях, както отбелязва Й. Чангова, майсторът е направил опит да подчертае дъното, за да имитира столче.[8] С нашата чаша се свързват по форма и някои от откритите тук паници.[9] Пръстенът на дръжката е подобен на една дръжка от трапезната рисувана керамика, запазена в музея в Преслав.[10] Плочки върху дръжките виждаме по някои от персийските сребърни чаши.[11] Подобни плочки стоят

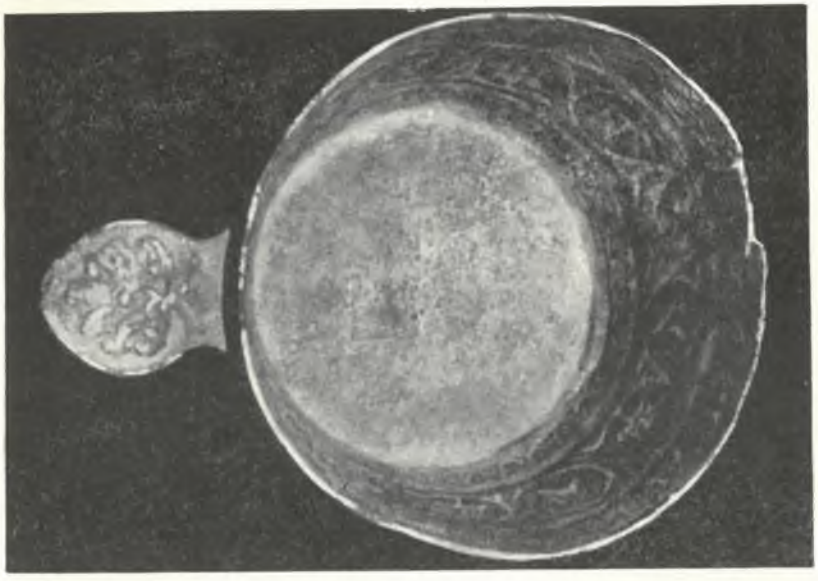

Обр. 5. Състояние на сребърната чаша при намирането
Fig. 5. Etat de la coupe lors de sa découverte

Обр. 6. Глинена дръжка с плочка от Варна
Fig. 6. Anse en argile avec plaque provenant de Varna

[1] N. Mavrodinov, Le trésor protobulgare de Nagy-Szent Miklós, Budapest, 1943, табл. XIX.

[2] Пак там, стр. 41.

[3] В. В. Павлов и С. И. Ходжаш, Художественное ремесло древнего Египта, Москва, 1959, табл. 27.

[4] М. Смішко, Доба долів поховань в Західних областях УРСР, Археологія, II, Київ, 1948, 123_{12}.

[5] G. Ştefan, Săpaturile de la Garvan (Dinogetia), SCIV, I, 1959, стр. 39, обр. 27; R. et E. Vulpe, Les fouilles de Poiana, Campagne 1927, Dacia, II—IV, 1933, стр. 291, обр. 44_{20}.

[6] Н. Ангелов, Новооткрити селища по брега на Дунава между Русе и Тутракан, ИАИ, XVIII, 1952, стр. 370, обр. 281.

[7] Й. Чангова, Търговските помещения в Преслав, ИАИ, XXI, 1957, табл. $XVII_{2 и 3}$.

[8] Пак там, стр. 258.

[9] Пак там, табл. $XVII_{4 и 5}$.

[10] Дръжката произхожда от пещите за рисувана керамика в Патлейна (инв. № 1463).

[11] И. А. Орбели и К. В. Тревер, Сасанидский металл, М.—Л., 1935, стр. 56.

и върху дръжки от белоглинената византийска керамика (обр. 6).[1] И тъй, като не е изключено редица отрасли на тогавашната художествена промишленост да са си влияели една върху друга, можем да допуснем, че торевтиката и керамиката също са си влияели.

Както вече казахме, плоско кованият орнамент е разпределен върху стените на чашата в три ограничени с ръбове нееднакво широки пояса (обр. 7).

Обр. 7. Трите ковани фриза по стените на сребърната чаша
Fig. 7. Les trois frises martelées sur les parois de la coupe

Растителният фриз, който изпълва долния краен пояс, се състои от стилизирани петлистни палметки, представени плоско в един ред. По същия начин са третирани палметките върху няколко керамични къса от рамка на релефна икона от Патлейна.[2] Листата на последните, които са също както при нашия фриз, според Н. Мавродинов, който ги привежда за аналогия на орнамента върху някои от каните на Наги сент Миклош, са листа на акант.[3] Под влияние на античната палмета те са претърпели едно видоизменение. Н. Мавродинов, като следва гръцкия учен Г. Сотириу, приема, че това видоизменение във византийската декорация е започнало от V—VI в.[4] И други изследвачи отбелязват, че формата на палметата, един от главните мотиви на растителната орнаментика, може да се разглежда в много случаи като стилизиран акант. Редица сравнителни таблици за това дава например Кресвел.[5]

Средният, най-широк пояс на чашата, е запълнен с вълнист повлек. В основата на този древен мотив лежи вълнообразната линия или дъговидните отрязъци, повтаряни симетрично. По-сложните композиции при повлека се изграждат върху двойни или тройни повторения или пък по пътя на тяхното двукратно или трикратно пресичане. При нашия фриз повлекът е представен в една от най-честите си форми. От двете страни на виещото се доста дебело стъбло излизат клонки, редуващи се една наляво, друга надясно. Извиващите наляво клонки завършват като слабо заострени, леко извити листа, които почти затварят полетата на шест медальона. От средата на клонката, преди тя да се е разгънала в лист, във всеки един от медальоните израства петлистна палметка. Клонките, завиващи надясно, завършват със същия лист, както тези наляво, само че тук под всеки лист излизат наведени надолу полупалмети. В ъгъла между листа и пет от полупалметите има по една пъпка, която при шестата е представена развито като вилка с опростени двулистни полупалмети. И така ние виждаме в

[1] За снимката сме задължени на колегите Димитров и Кузев от музея във Варна. И на двамата изказвам благодарност.

[2] Й. С. Господинов, Разкопки в Патлейна, ИАД, IV, 1914, табл. XXXVII$_2$; К. Миятев, Преславската керамика, София, 1936, стр. 18, табл. 2 б.

[3] N. Mavrodinov, цит. съч., стр. 58.

[4] *Γ. Σοτηρίου*, *Ἀρχ. Ἐφημ.*, 1928, стр. 111 и 112; N. Mavrodinov, цит. съч., стр. 58.

[5] K. Creswell, Early Muslim Architecture, Pt. I, Oxford, 1932, обр. 174, 177, 180.

извивките на нашия повлек да се редуват една след друга, разделяни от стъблото, шест палмети и шест полупалмети. Правилността на това редуване е нарушена на едно място отляво на дръжката, където са представени една до друга две полупалмети и до тях, разделени от пръстена на дръжката, поместен в една от извивките, две палмети. При всяко разклонение стъблото на повлека е надебелено и от ъгъла му излиза силно стилизирано трилистно цветче. Под всяко от тях се забива в надебеленото стъбло листовидна, с острия връх надолу дръжка.

В украсата на нашата чаша повлекът е употребен като централен мотив, който запълва най-широкия среден пояс. В повечето случаи този мотив служи като бордюрен орнамент. Върху декоративната керамика той се явява досега в три разновидности. При едната, която Кр. Миятев със сигурност възстановява, повлекът затваря в извивките си вместо палмети и полупалмети ту грозд, ту сърцевиден лист.[1] И там, в ъглите при разклоненията, има стилизирани цветчета, както при нашия случай. Аналогично изпълнение на повлека през IX в. намираме във Византия.[2] Палметите и полупалметите, които клонките на нашия повлек затварят в извивките си, срещаме пак в рисуваната керамика, в корнизите от Патлейна, при така наречените „водни листа“ и т. н.[3]

По стените на един кубичен капител от Преслав[4] повлекът е употребен като централен мотив, както при нашия среден фриз. На всяка една от стените на капителa се вие стъбло, от което излизат към двете му страни трилистни и четирилистни полупалмети. Повлек, затварящ в извивките си лозови и люлякови листа, има и на един корнизен дял от Преслав.[5] От ъгъла под дебелия торос с коси нарези на често публикувания къс от мраморна плоча с грифон[6] тръгва също виещ се повлек. В извивките на последния разцъфват, както в извивките наляво на нашия повлек, петлистни палмети. Палмети лежат и в центъра на композицията по скулптираните плочи от Преслав.[7] Полупалметите от нашия повлек в извивките надясно виждаме и върху един от корнизовите дялове на Кръглата църква.[8] Долният лист на плоско издяланите полупалмети и тук силно се завива. По същия начин в завитъците на повлек са представени полупалмети и на една костена плочка, пак от Кръглата църква.[9] Подобен на нашия повлек има и върху едно мраморно стълбче от охридската „Св. София“.[10] Елементите, които го съставят, имат по средата си жлеб, както и при нашата. Този повлек от акантизирани полупалмети е типичен орнамент за IX—X в. на византийското изкуство.[11] Като аналогия за палметите в нашия повлек биха могли да послужат и трите металически ажурени палмети от Преслав.[12]

Като преживелица от една по-стара епоха — повлек със запълвания в ъглите на разклоняващото се стъбло — виждаме и по керамиката сграфито. На два къса от тази керамика от Несебър[13] и на други няколко от Търново[14] ъглите са запълнени, както при нашия среден фриз.

[1] К. Миятев, цит. съч., стр. 30—31, обр. 34; табл. VIII 16, 20, 26, 28.

[2] Пак там, стр. 85.

[3] Пак там, обр. 40, 41, 42, 48, 49, 50, 51; табл. XIV 1 и 2.

[4] Н. Мавродинов, Старобългарското изкуство, София, 1959, стр. 209, обр. 234.

[5] К. Шкорпил, Паметници от столица Преслав, сб. България 1000 г., табл. IX 17.

[6] К. Миятев, Българското изкуство през IX—X в., сб. България 1000 г., обр. 43; К. Шкорпил, цит. съч., табл. XI 1; Н. Мавродинов, цит. съч., обр. 229.

[7] К. Шорпил, цит. съч., табл. XXXIX, X, XI, XII; К. Миятев, цит. съч., обр. 44; Н. Мавродинов, цит. съч., обр. 226 и 227.

[8] К. Миятев, Кръглата църква в Преслав, София, 1932, обр. 125.

[9] Пак там, обр. 281 11; Т. Тотев, За обработката на кост в средновековна България, Археология, V, 1963, кн. 3, обр. 7 ж.

[10] К. Миятев, Българското изкуство през IX—X в., обр. 48; Н. Мавродинов, цит. съч., обр. 340.

[11] Н. Мавродинов, цит. съч., стр. 279.

[12] Пак там, обр. 275 3 и 4, обр. 276 1.

[13] К. Миятев, Керамични фрагменти от Месемврия, ИАИ, V, стр. 248, обр. 208 и 209.

[14] Я. Николова и Н. Ангелов, Средновековен квартал на хълма Момина крепост във В. Търново, Археология, V, 1963, кн. 1, обр. 8.

В горния краен, най-плоскостно третиран пояс, е представен друг близък до повлека орнамент „падаща вълна“. Последният се състои от ритмично повтарящи се отрязъци, поставени с наклон и очертани с двойна линия S-образно. От залавянето един за друг на последните се получава стъблото на повлек. На образувалата се осова линия на стъблото „вълната“ трудно може да се познае от наслагалите се върху нея растителни мотиви. Така горната непрекъсната линия от скачените S-образни отрязъци се е получила чрез свързването на всеки един от тях посредством седем трилистника в единия край и четиринадесет обърнати нагоре полупалмети в другия. Мястото на свързването при полупалметите е отбелязано с триъгълни пъпчици, обърнати с основата нагоре. При получената по същия начин долна линия свързването на S-образните отрязъци в единия край става в основата на трилистниците под тъп ъгъл, а в другия — посредством обърнатите надолу опростени двойни двулистни полупалмети. Триъгълна пъпка, подобна на тези от горната линия на стъблото, има и тук, поставена между двулистните полупалмети. Тя представя същевременно неразвил се още трети лист. Същите елементи от репертоара на майстора в разгледаните по-горе фризове виждаме употребени и при този трети фриз. Тук обаче те са почти загубили формата си и са представени като арабеска. В основата на нашата арабеска античният мотив се долавя съвсем ясно. Нейните елементи тук са се наслагали върху античната палмета — цяла или разложена, — каквато я познаваме от другите два фриза на чашата.

Подобен на нашия повлек от третия фриз виждаме по стените на едно сребърно тасче от Хисарските бани.[1] И при него общото стъбло е изградено от цветовидни елементи, които в разклоненията се явяват като арабескни полупалмети, трилистници и двойни листове във вид на опростени полупалмети.

Дръжката на чашата е била също украсена. Изпъкналата външна стена на пръстена ѝ, който е получен чрез отливане, се украсява от два успоредни канта в краищата. Палметката върху лицето на плочката от дръжката, също отлята (обр. 1), прилича на седемлистните палметки от фриза, който се намира на тороса върху къса от плочата с грифон,[2] обградени в краищата по същия начин от сърцевиден бордюр.

Когато разглеждахме украсата на сребърната чаша, съзнателно се ограничихме предимно с аналогии от Преслав, за да се види колко много тя се свързва с преславската си среда и възродилите се тук чрез посредничеството на Византия през IX—X в. форми на антична украса.

Надпис и дата. Върху плоското външно дъно на чашата майсторът е поместил в шест един под друг реда надпис, гравиран с триъгълен инструмент (обр. 8 и 9). Буквите на първия ред от надписа по размер и начертание се отделят от тези в останалите редове. Те са неравномерни и по-малки от буквите в другите редове. Това ни кара да смятаме, че този ред е бил гравиран допълнително, след като ниското краче е било вече запоено за дъното на чашата. С поставянето на крачето полето около надписа е било стеснено и допълнителният първи ред е трябвало да бъде събран в дъговидния отрязък на полето, получен от крачето и първоначалния първи ред на надписа. Така наложеното ограничение е накарало майстора да прояви известна предпазливост и несигурност при този ред. Затова и буквите в него са неравномерни и по-малки от останалите. Възможно е за пестене на място да е било изпуснато и първото Н в съдържащата се тук старохристянска формула. Кръстчето, гравирано пред втория ред, подкрепя също изказаното от нас предположение, че надписът е започвал първоначално с този ред. Мястото му тук е било оправдано без наличието на допълнително врязания над него първи ред. В противен случай неговото място би трябвало да бъде пред формулата *Κύριε βοήθει*.[3]

[1] К. Миятев, Два сребърни таса, ИАИ, V, 1928—1929, обр. 223.

[2] К. Миятев, Българското изкуство през IX—X в., обр. 43; К. Шкорпил, цит. съч., табл. XI$_1$; Н. Мавродинов, цит. съч., обр. 229.

[3] Допълнителното прибавяне на формулата *Κύριε βοήθει* може да се обясни по два начина: първо, че чашата е била приготвена преди нейният притежател да приеме християнството, и, второ, че надписът е бил гравиран без горната формула, която е била прибавена допълнително.

Отвесните хасти на буквите от надписа, представени от двойна линия, са ограничени в слабо уширените си краища от хоризонтални хасти, които излизат вън от очертанията при някои от буквите. Хоризонталните хасти са отбелязани с надебелена единична линия. Последната в свободните си краища завършва с обърнати нагоре или надолу триъгълничета. Висо-

Обр. 8. Надписът върху дъното на сребърната чаша
Fig. 8. Inscription sur le fond de la coupe

чината на буквите се движи между 0,03 см (ред I:Θ) и 0,06 см (ред V:A). Буквите на допълнителния според нас първи ред са високи средно 0,04 см, а на останалите редове — средно 0,05 см. Ширината на отвесните хасти се движи от 0,01 до 0,02 см.

Надписът се състои от седем думи, поместени в шестте реда, които се разпределят, както следва: две Κ(ѵ)ρι) ε Βο(η)θη в първия ред; една с кръстчето пред нея † Сивин във втория; една Ζωπανος в третия; две Μεγας ης в четвъртия и една Βουλγαριαν в петия и шестия ред. Надписът се чете така:

Κ(ѵ)ρι)ε Βο(η)θη	Господи помагай.
† Сивин	† Сивин (или Сибин)
Ζωπανος	велик
Μεγας ης	жупан в
Βουλγα	Бълга-
ριαν	рия

От така прочетения надпис е ясно, че сребърната чаша е била лична вещ на Сивин, който бил велик жупан. Надписът се свързва по съдържание с надписите от печатите.[1] Той започва, както при тях, със старохристиянската формула *Κύριε βοήθει* и свършва с името и титлите на своя притежател. Съдържащата се в него титла ЖѴПАN го поставя в близост и с прабългарските надписи.[2]

[1] Н. Мушмов, Новооткрити печати в България, ИАИ, V, 1928—1929, стр. 226, обр. 219 и 220; стр. 240, обр. 223 и 224.

[2] V. Beševliev, Die protobulgarischen Inschriften, Berlin, 1963, № 60, стр. 288.

Името Сивин или Сибин от втория ред на надписа е лично име. Подобно име носи един от българските ханове, което гласи Савинос.[1] В Именника на българските ханове името на този хан не се среща и ние го познаваме само в грецизираната му форма Савинос.[2] Според В. Н. Златарски това име принадлежало на римската ономастика. Славяните го били заели

Обр. 9. Надписът върху дъното на сребърната чаша — увеличен
Fig. 9. Inscription sur le fond de la coupe — agrandissement

от романизираното население на полуострова.[3] Името Савинос се тълкуваше от други като Севин и се смяташе за прабългарско.[4] Сега формата Сивин или Сибин, която е засвидетелствувана върху един автетичен паметник, показва сигурно прабългарския му характер. Суфиксът на името -н, -ин намираме в титлите могатинос и багаин.

Титлата жупан се счита обикновено за славянска.[5] Наред с добре познатата от прабългарските надписи титла ичиргу боила ние я срещаме върху една колона с надпис от Преслав.[6] Виждаме я и на тас № 21 от Наги сент Миклошкото съкровище.[7] В нашия надпис тази титла стои след името, както при един от прабългарските надписи от Плиска.[8] След титлата жупан в нашия надпис следва велик. В познатите ни досега случаи това определение към тази титла срещаме за първи път. Прабългарските надписи познават също двусъставни титли. В един от тях например след жупан стои тарканос.[9] Досега титлата велик жупан обаче беше позната само от Сърбия.[10] Наличието ѝ върху преславската чаша показва, че тя

[1] В. Н. Златарски, История на българската държава, т. I, ч. I, стр. 215.

[2] Theophanes, Chronographia, ed. C. de Boor, I, 433, 16, 17, 19, 20; Nicephori Archiepiscopi Opuscula historica, ed. C. de Boor, 70, 3—27.

[3] В. Н. Златарски, цит. съч., стр. 216, 1 бел.

[4] Gy. Moravcsik, Byzantinoturcica, II, Sprachreste der Türkvolker in den byzantinischen Quellen, 1958, стр. 268; Г. Фехер, Остатъци от езика на дунавските прабългари, ИАИ, V, 1928/1929, стр. 144.

[5] Max Vasmer, Russisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg. 1953, т. I (А—К), стр. 433; France Bezlaj, Etimološki slovar Slovenskega jezika (Poskusni zvezek), Ljubljana, 1963, стр. 28.

[6] И. Венедиков, Новооткритият в Преслав първобългарски надпис, ИАИ, XV, 1946, стр. 150, обр. 55.

[7] N. Mavrodinov, Le trésor protobulgare de Nagy-Szent Miklós, табл. XXXIV.

[8] V. Beševliev, цит. съч., посоч. място.

[9] Пак там.

[10] К. Иречек, Историја Срба, Београд, 1922, I, стр. 92.

не е била чужда и за България. Мястото на велик след жупан в нашия случай не е от значение, тъй като този словоред не е рядко явление в гръцкия език.

Последната дума от нашия надпис, народностното име България, написано с Р вместо Л, стои в акузатив с предлога — εἰς. Тук би трябвало да се очаква ἐν с дателен падеж вместо εἰς с винителен. Обаче в X в. не е било рядко явление заместването на дателен падеж с винителен в такива случаи, какъвто е нашият, поради изчезването на дателния падеж.[1]

Формулата *Κύριε βοήθει*, кръстчето и начертанието на буквата В, която буква се среща с хоризонтална хаста под долната дъгичка само в надписите и монетите от втората половина на IX в., ни дават право да датираме надписа от това време.[2] С начертанието си на тази буква нашият надпис стои много близо и до един от най-старите епиграфски паметници с българско писмо — откритията в Преслав моливдовул на Георги Монах и Синкел Български.[3]

Християнската формула и кръстчето във втория ред служат в случая като terminus post quem и показват, че надписът трябва да се датира след приемането на християнството, т. е. след 865 г.

И така, пред нас е една творба на нашата стара художествена промишленост, която се свързва с културата на управляващите класи от края на IX в. В нея са отразени преди всичко влиянието и въздействието на византийската култура, наситена с антични традиции и тяхна носителка.

LA COUPE EN ARGENT DE PRESLAV

T. TOTEV

(Résumé)

Cette étude porte sur la coupe en argent découverte par hasard en 1963 dans l'enceinte de la ville extérieure de l'ancienne cité de Preslav (fig. 1, 2 et 5). Les fouilles qui furent pratiquées en 1963 à cet endroit ont permis d'établir que cet objet provient d'une tombe de la nécropole de Preslav du IXe —Xe siècle.

La coupe épouse la forme d'un cône tronqué inversé. Elle mesure 5,2 cm de haut, le diamètre de l'ouverture est de 9,5 cm, le diamètre du pied bas soudé sur le fond est de 5,2 cm; elle pèse 131 g. le titre de l'argent — 800. Sur le fond plat de la coupe est gravée une inscription de six lignes avec une croix dans la deuxième ligne, dont voici le texte: ΚЄΒΟΘΝ † CHBHN ZΧ. ΠΑΝΟС ΜЄГΑСНС ΒΟΥΓΑΡΗΑΝ (fig 3, 8 et 9). Les parois épaisses de la coupe à l'extérieur sont décorées de trois frises de motifs végétaux exécutées par martelage comprenant trois bandes de largeur inégale (fig. 7). Sur les parois du bord est soudée une anse qui affecte la forme d'un anneau (diam. 0,2 cm) surmontée d'une plaque légèrement en saillie sur le bord (fig. 1 et 2). La face de la plaque est décorée d'une palmette à six feuilles d'acanthe (fig. 4).

La partie renflée de la coupe est martelée, la forme conique étant obtenue sur un moule probablement de bois. Le pied soudé sur le fond est également martelé. L'anneau et la plaque de l'anse sont coulés, l'exécution des travaux de repoussage effectués au moyen d'un poinçon. Le contraste de l'ombre et de la lumière est obtenu par un dernier martelage oblique des ornements et du fond lisse intérieur.

La forme de cette coupe est, selon l'auteur, un héritage de l'art méditerranéen. Il trouve des analogies avec les petites cruches n° 11 et 12 du trésor de Nagy-Szent Miklós et avec les

[1] E. Schwyzer — A. Debrunner, Griechische Grammatik, Bd. II, Syntax, München, 1949, стр. 170, 171; В. Бешевлиев, Истор. граматика на гръцки език, т. I, София, 1939, стр. 228 и сл. с библиография.

[2] V. Beševliev, цит. съч., стр. 21, № 14 а, 55, 56, 60, 63, 64, 67; надпис от Василий I (867—886), BZ, 1894, табл. II, 9; за монетите вж. W. Wroth, Catalogue of the Byzantine Coins, II, табл. LI, A—7.

[3] Т. Герасимов, Нов моливдовул на Георги Монах и Синкел Български, ИАИ, XX, 1955, стр. 587—588, обр. 1.

coupes en argile du Xe s. mises au jour à Preslav. On connaît des anses pareilles de la céramique blanche byzantine. Une anse de ce genre de céramique de Varna pourrait servir de parallèle (fig. 6).

La frise de motifs végétaux qui courre le long de la bande inférieure de la coupe (fig. 7) est constituée par un rang de palmettes stylisées à 5 feuilles. On trouve des palmettes traitées d'une manière analogue sur certains fragments de céramique du cadre de l'icône en relief de Patleina. La bande médiane — la plus large — (fig. 7) est remplie d'un rinceau. Des deux côtés de la tige assez épaisse de ce rinceau sortent des petites branches qui alternent. Dans les spires de gauche s'épanouissent des palmettes à cinq feuilles et dans celles de droite des demi-palmettes. On trouve les éléments qui constituent cette frise centrale dans la céramique décorative et l'ornementation plastique des édifices de Preslav du Xe s. Il existe des palmettes semblables et des demi-palmettes aussi dans la dernière frise supérieure, mais traitée d'une manière plate. Ici, elles ont presque perdu leur forme et sont représentées comme des arabesques. Dans l'étude de cette ornementation l'auteur s'est limité volontairement à des analogies avec Preslav, pour montrer à quel point cette coupe est apparentée à l'ambiance de Preslav et, partant, aux formes de décoration antique qui en sont nées par le truchement de Byzance au IXe et Xe s.

L'inscription gravée sur le fond de la coupe (fig 8 et 9) se lit avec netteté comme suit: Κ(ΥΡΙ)Ε ΒΟ(Η)Θ·Η † CΙΒΗΝ ΖΟΠΑΝΟC ΜΕΓΑC ΗC ΒΟΥΡΓΑΡΗΑΝ qui, traduit en français, signifie: „Seigneur aidez Sivin (ou Sibin) grand jupan de Bulgarie".

Par ce texte, l'inscription se rattache aux inscriptions des sceaux et aux inscriptions protobulgares.

Le nom de Sivin ou Sibin est un nom propre. Il était connu jusqu'ici seulement sous sa forme grécisée de Savinos. L'un des khans du premier Empire bulgare le portait. Zlatarski estimait que ce nom appartenait à l'onomastique romaine et fut emprunté par les Slaves. D'autres auteurs par contre considèrent que Savin est un nom proto-bulgare. En l'occurrence il est attesté par un monument authentique sous sa forme de Sivin ou Sibin ce qui dénote clairement son caractère proto-bulgare.

Le titre de „jupan" est fort bien connu des. inscriptions proto-bulgares. Certains auteurs admettent que c'est un titre slave. A „jupan" vient s'ajouter dans le rang suivant de l'inscription l'épithète „le Grand". Or, le titre de „Grand jupan" qui existait couramment en Serbie est rencontré pour la première fois en Bulgarie.

La lettre B que l'on trouve avec une haste horizontale sous l'arc inférieur seulement dans les inscriptions et les monnaies de la deuxième moitié du IXe s. permet d'établir avec précision la date de cette inscription. Par ailleurs elle est attestée par la formule *Κύριε βοήθει*, ainsi que par la croix de la deuxième rangée. En l'occurrence elle constitue un *terminus post quem* — soit 865.

L'auteur relève pour terminer que cette œuvre de l'ancienne industrie d'art bulgare est rattachée à la culture des classes dirigeantes de la fin du IXe s. Elle reflète surtout l'influence de la civilisation byzantine, héritière des traditions du monde antique.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADEMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHEOLOGIE

XXVII, 1964

КРЕПОСТТА БЯЛГРАД ПРИ ПРЕСЛАВ

Георги Джингов

Бялград (Градището, или Бялото градище) е една от по-големите крепости в околностите на ранносредновековната българска столица Велики Преслав (893—972). Неговите развалини се намират на около 6 км западно от някогашния Преслав в м. Камъка. Крепостта е разположена в самото начало на Дервишкия проход. През този проход е минавал, а и сега се използува старият път „Шахан йолу" от Преслав за Герловската котловина и оттам през Върбишкия проход за Южна България. Между пътя и крепостта протичат двете малки рекички — Дервишка и Зурльова, — които са се вливали на това място в една, а сега поотделно се вливат в новоизградения язовир. От крепостта се открива широк поглед на запад към Търговище, на изток към Провадийското плато, на север и североизток към Коларовградските височини, Мадара и отчасти към Плисковското поле. От старата столица Велики Преслав се вижда само северната половина на външния й град.

Местното предание разказва, че крепостта Бялград е била лятна резиденция на българските царе, че в нея е имало златна чешма и че все още там стоят заровени големи богатства, скрити при падането на България под византийска власт.[1] Според появилите се в научната литература и ежедневния печат мнения крепостта е била поверена на болярина Чеслав, в чийто дом бил настанен и починал Ангеларий — един от тримата ученици на Кирил и Методий, при стигнали в България през 886 г.[2]

Освен това някои изследвачи при опит да коментират местните названия в историческата поема на Мануил Фил от началото на XIV в., посветена на военните подвизи на протостратора Михаил Глава Тарханиот,[3] идентифицират тази крепост със силния град Велеградон[4] (*τὸ κραταιὸν ἄστυ τῶν Βελλεγράδων*),[5] вероятно поверен на войводата Дамян (*Δαμιανὸς ἐκ Βελλεγράδων*).[6]

---

[1] Срв. К. Иречек, Княжество България, ч. II, Пътувания по България, Пловдив, 1899, стр. 880; К. Шкорпил, Преслав, ИВАД, III, 1910, стр. 105 и 117; Ю. Господинов, Стари водопроводи в Преслав, ИАИ, I, 1924, стр. 220.

[2] Ю. Господинов, цит. съч., стр. 220. Трябва да отбележим обаче, че Господинов допуска две сериозни грешки, като пише, че „При царуването на Бориса крепостта била поверена на пленения сръбски княз Чеслав, при когото в 835 г. дошъл гостенин св. Ангеларий. . ." Първо, годината 835 не отговаря на историческите факти, тъй като тогава на престола е стоял Маламир (831 — 836), а събитията стават по времето на Борис (852 — 889) и, второ, сръбският княз Чеслав, син на избягалия в България жупан Клонимир Строимирович, е роден около 890 г. и следователно не може да бъде съвременник на Ангеларий, починал наскоро след пристигането му в България — 886 г. (вж М. Дринов, Южните славяни и Византия през X в., София, 1930, стр. 121 и сл.); Й. Иванов, Преслав, Исторически бележки, в. Мир, год. XXXII, бр. 7907, 6. XI. 1926.

[3] Хр. Лопарев, Византийский поэт Мануил Фил, К истории Болгарии в XII—XIV веке, СПб, 1891.

[4] C. Jireček, Das christliche Element in der topographischen Nomenklatur der Balkanländer, Wien Ak Sb, CXXXVI, 1897, стр. 83; извадки от същото в ПСп, XI, 1898, кн. 55—56, стр. 258; Княжество България, ч. II, Пътувания по България, стр. 879; Щ. Атанасов, И. Дуйчев, Д. Ангелов и др., Българското военно изкуство през феодализма, София, 1958, стр. 559.

[5] Хр. Лопарев, цит. съч., стр. 52, стих 218.

[6] Пак там, стр. 51, стих 205.

ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА - КОЛАРОВГРАД

11649/64

Други пък оспорват това идентифициране, като вместо тази крепост сочат едноименната ѝ крепост Белград, чиито развалини се намират до с. Върбица, на около 40 км южно от Преслав.[1]

Тези обстоятелства отдавна бяха оформили предварителното убеждение, че крепостта е от времето на Първата а може би и на Втората българска държава, че тя стои в тясна връзка

Обр. 1. Поглед към крепостта Бялград от североизток
Fig. 1. Vue de la forteresse Belgrad du côté nord-est

с нейната столица Велики Преслав и че едни редовни археологически разкопки ще дадат значителни материали за епохата.[2] Същевременно те подхранваха надеждите на иманярите, които в течение на много години упорито рушеха крепостта, за да търсят скритите богатства. За унищожаването на крепостта обаче най-много е допринесло използуването ѝ като „кариера" за строителни материали. Така например старата прогимназия в Преслав, сега разрушена, е била построена през 1882 г. с материали, взети изключително от Бялград.[3]

Крепостта е била изградена върху висок и тъп обратен връх в северната периферия на Преславската планина. Този връх е свързан от юг чрез седловина с планинската група на върха Кушля (обр. 1). Той е най-леко достъпен от юг през седловината, където вероятно се е намирал главният вход на крепостта. От другите страни склоновете му са сравнително постръмни и трудно преодолими. Отгоре има неправилна издължена форма с предимно неравна повърхност, в по-високите места на която се виждат оголени скални масиви. Обрасъл е почти изцяло с дървета и храсти, които пречат за точното заснемане и описание на терена и намиращия се на него археологически материал.

[1] К. Шкорпил, Преслав, ИВАД, III, 1910, стр. 11; същият, Старобългарската съобщителна мрежа около Преслав и крепостите по нея, БИБ, II, 1929, т. 2, стр. 97; В. Аврамов, Юбилеен сборник Плиска—Преслав, София, 1929, ч. I, стр. 98.

[2] Ю. Господинов, цит. съч., стр. 220.

[3] Пак там.

От крепостните стени са запазени на повърхността незначителни останки. Виждаме ги само отвън, на няколко места по югозападната и североизточната страна на върха. Градежът е от местен ломен камък и бял твърд хоросан. Следи от употреба на тухлени или дървени пояси няма. Лицето навсякъде е разрушено. Стените са били издигнати по крайните части на

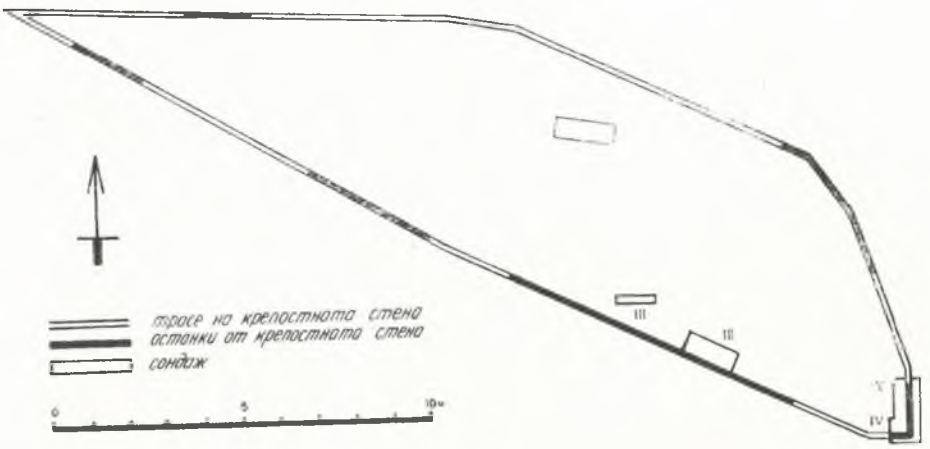

Обр. 2. Окомерна скица на крепостта
Fig. 2. Levé de terrain de la forteresse

върха, като са следвали хоризонталите на терена. Изхождайки от това и от запазените останки, снехме една предварителна окомерна скица. Според нея ограденото от зида пространство е имало неправилна трапецовидна форма с начупени страни и приблизителни максимални размери — дължина 250 м и ширина 50 м (обр. 2). При западния и северния ъгъл вероятно е имало кули. На тези места се виждат и сравнително повече камъни и хоросан от разрушени стени.

Почти цялата повърхност на крепостта и най-вече югозападната ѝ половина е осеяна с битови и строителни материали — фрагменти от разнообразни глинени съдове, хромели, железни ножчета, стъклени съсове, ломени камъни, обработени варовикови блокове, добре изпечени правоъгълни и квадратни тухли, широки и тесни керемиди, архитектурни детайли и съсове хоросан. Между тях се намират и такива, които имат пълно сходство с преславските материали — няколко варовикови блока с вкопани гнезда за железни скоби, един корнизов дял от варовик с тристъпален профил, допълнен от два реда дентикули, съсове от варовикови стреховидни профилирани зъбери с увиснал торус[1] и др. (обр. 3). Намирани са също, но не са запазени македонски и византийски монети.[2]

Неизвестно кога в крепостта е намерен и старобългарски кирилски надпис върху отломък от обработен варовиков блок (обр. 4 и 5).[3] Той има максимални размери: ширина 0,265 м, височина 0,220 м и дебелина 0,125 м. Надписното поле е очукано. От надписа са запазени само три реда. Липсват части отдясно и отдолу. Отляво е само очукан. Големината и изпълнението на буквите не само между редовете, но и в самите редове са различни. В първия ред буквите са високи 45 до 50 мм, дълбоко врязани и с пунктуация в свободните краища на вертикалните и наклонените хасти, както и при острите ъгли. Във втория ред са високи

[1] Срв. К. Шкорпил, Паметници от столица Преслав, сб. България 1000 години (927—1927), София, 1930, XXXVII_1 и VI_1.

[2] Ю. Господинов, цит. съч., стр. 220.

[3] Преслав, Археологическа база-музей, инв. № 2090.

30 до 45 мм и са сравнително по-плитки, с пунктуация само при една буква. В третия ред са високи 11 до 38 мм и са леко вдлъбнати, почти надраскани. Запазен е следният текст:

п]оунньⷯ. . .
а[л$^{+}$и]·н[ов. . .
г. .]омѣ. . .

На първия ред в началото се виждат сигурни следи от буквата П. След нея има буквосъчетание OV и лигатура HNЬ. От последната буква са запазени само две захванати хасти — една наведена и леко извита с пунктуация в двата края и една хоризонтална, които сочат към Д.

Обр. 3. Находки от повърхността на крепостта
Fig. 3. Trouvailles à la surface de la forteresse

Втората буква на втория ред е несигурно Л, последвано от кръстче в горната част на реда, две вертикални хасти, пресечени с други две водоравни, може би лигатура на ЧН и точка по средата на реда. Двете букви в края са повредени. Последната може да е В, а пред нея О.

В началото на третия ред се забелязват вертикална и водоравна хаста, може би Г или Р. Следващите, вероятно две, букви са почти напълно заличени. Последните три са сравнително добре запазени ОМѢ.

За съдържанието и характера на надписа не може да се каже нещо положително. Ако се приеме обаче за сигурно предложеното тълкуване на повредените букви и се допълни последната дума, без да се вземат под внимание кръстчето и точката като препинателен знак във втория ред, може да се прочете **почнь д. . . алчнов. . . помѣнете. . .** Това вече дава възможност да се изкаже предположение за надгробен паметник. Палеографски и евентуално езиково надписът се отнася към късния среднобългарски период XIII—XIV в.

За водоснабдяването на крепостта е бил прокаран водопровод, дълъг около 900 м. Според проучванията на Ю. Господинов неговият каптаж се намира при югозападното подножие на върха Кушля. Оттук водопроводът минава по южния склон на долината в м. Камъка, извива по източния склон на крепостното възвишение и като го заобикаля от север и запад, влиза в самото укрепление.[1] На едно място, където водопроводът излиза на повърхността и е прекъснат, видяхме, че е направен от големи каменни улеи, които образуват канал, покрит отгоре с плочи. Свръзката е от бял твърд хоросан.[2] Такова устройство има и един от секторите на най-големия преславски водопровод, известен с името Герца.[3]

Такива бяха предположенията относно крепостта Бялград и такова беше фактическото състояние на терена, преди да започне археологическото проучване.

[1] Ю. Господинов, цит. съч., стр. 220.
[2] Срв. пак там.
[3] Г. Джингов, Водоснабдяването на средновековен Преслав, Археология, III, 1961, кн. 3. стр. 32, обр. 3

Направените сондажи[1] имаха за задача да установят характера на културните наслоения в отделни пунктове на крепостта и да ни ориентират за времето на нейното съществуване. В зависимост от резултатите и състоянието на крепостта следваше да се реши и въпросът за евентуално продължаване и разширение на археологическите сондажи с цел да се добият повече данни за нейния произход, устройство и значение.

За решаването на поставената задача направихме общо пет сондажа с различни размери и ориентация. От тях само в първи, четвърти и пети сондаж успяхме да изчерпим културните пластове.

Първия сондаж направихме в най-високата част на крепостта (обр. 3). Тук на повърхността се виждаха един варовиков архиволтов дял, фрагменти от тухли с дебелина от 0,03 до 0,07 м, варовиков трошляк и разложен бял хоросан, а оголената на няколко места естествена скала и рядката ниска растителност показваха, че културният слой е тънък. Изкопът изхождаше от временна квадратна мрежа (5 х 5 м), ориентирана по посоките на света. Първоначално бе прокарана траншея с размери 15 х 2 м. Още с вдигането на първия пласт от рохкава черна пръст, наситена със строителни отпадъци, на дълбочина до 0,30 м се откриха останки от строеж. В източната половина на траншеята попаднахме на две стъпала, водещи от запад към изток, и хоросанова настилка източно от тях, а в западната половина — само на неясни развалини. Очевидно беше, че това са останки от напълно разрушена постройка, най-вероятно църква, които заедно с покрилата ги отгоре пръст са образували пласт, дебел от 0,10 до 0,40 м, за разкопаването на който не се искаше много време и средства. Ето защо с цел да разчистим постройката разширихме сондажа на запад, север и юг, като включихме едно пространство от близо 90 кв. м. Върху разкопаната площ лежаха в безпорядък цели и фрагментирани тухли, архитектурни части, късове от обработени варовикови и ломени местни камъни и надробен бял хоросан, примесен в пръстта. Под тях се разкриха в същност нищожните останки на самата постройка (обр. 6).

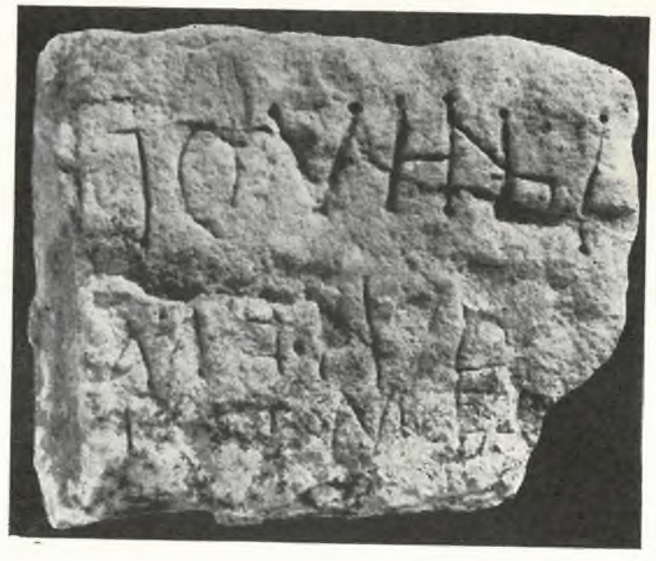

Обр. 4. Старобългарски надпис върху отломък от варовиков блок
Fig. 4. Inscription en vieux-bulgare sur un fragment de bloc de calcaire

Тя е заемала почти цялото равнище на това скалисто възвишение, което доминира над крепостта. Ориентирана е по дължината си от запад към изток с леко югоизточно отклонение. Стени и основи не са запазени. Само в югоизточния край се откриха много малки останки от хоросан и ломен камък, споен със скалата. Под тях, също върху самата скала, се откри и един по-значителен остатък от хоросан, в който личи отпечатъкът на каменен блок, широк 0,45 м. Наред с тях са запазени и дребни хоросанови налепи, разсеяни по естествената скала. Макар и недостатъчни, за да дадат плана на постройката, тези белези са показателни при определяне местата на някои от нейните стени.

Източната част на постройката е с 0,25 м по-висока. Към нея са водели две стъпала от правоъгълни варовикови камъни с добре обработени лица. Първото стъпало е високо 0,29 м

[1] Работата на терена се проведе в продължение на дванадесет дни — от 8 до 21 октомври 1960 г.

Обр. 5. Естампаж от староблгарски надпис
Fig. 5. Estampage de l'inscription en vieux-bulgare

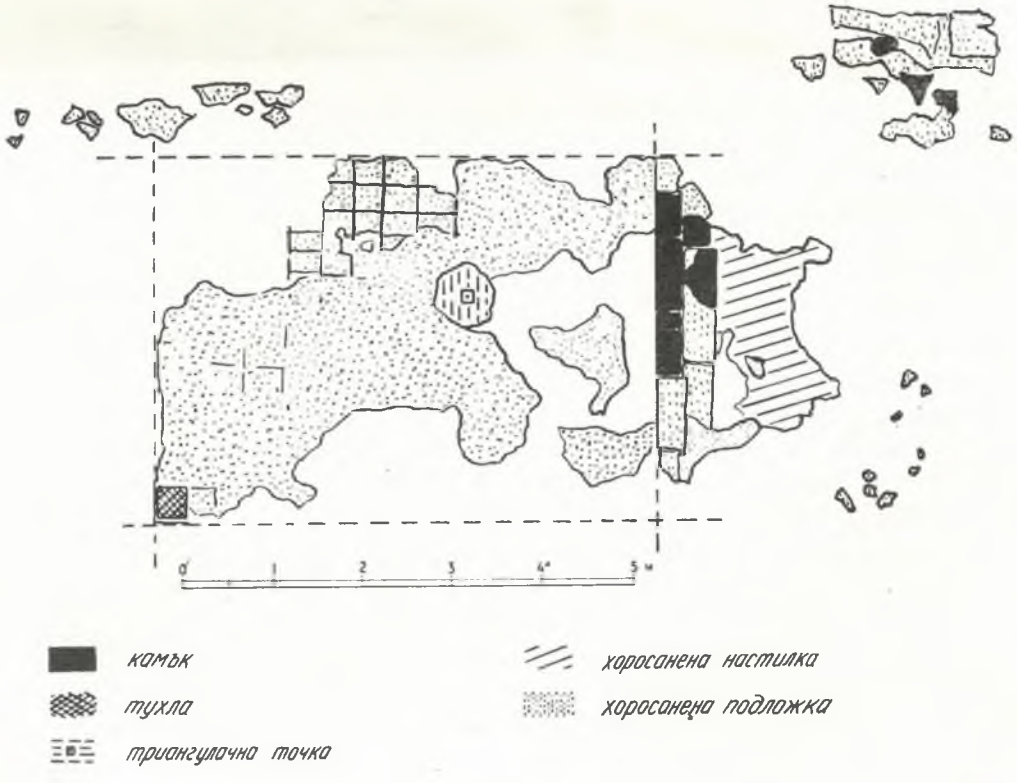

Обр. 6. План на запазеното от крепостната църква
Fig. 6. Plan des vestiges de l'église de la forteresse

а второто, което се издига с 0,15 м над първото, е на едно ниво с настилката източно от него. Тя е направена от бял, твърд и добре загладен отгоре хоросан, излят направо върху скалата (обр. 7*г*). Останалата западна част от постройката е имала тухлена настилка. Тухлите са били поставени в правилни редове върху хоросанов пласт, положен и тук направо върху скалата. От тях намерихме in situ само една в югозападния ъгъл. Тя има размери 0,33 х 0,33 х 0,04 м (обр. 8). Освен това запазени са отпечатъци на няколко тухли върху хоросановата подложка в северната половина. Те са имали размери: 0,30 х 0,30; 0,30 х 0,38; 0,34 х 0,22 м и др. Между тухлите е имало фуги, широки до 0,02—0,03 м.

Макар и запазени само отчасти, подовата настилка и стъпалата ни дават възможност да определим, че западната част на постройката е имала правоъгълна форма с вътрешни размери — дълбочина 5,50 и ширина 4,00 м. Отбелязаните по-горе хоросанови налепи върху скалата остават извън подовата настилка в ширина до 1,50 м и биха могли да се вземат пред вид като показател за дебелината на стените или ширината на платформата, върху която те са били издигнати.

Голямото количество фрагменти от квадратни и правоъгълни тухли с различни размери (обр. 9 *г*) и късовете от обработени варовикови камъни, намерени всред развалините на разкопаната постройка, допускат предположението за смесена зидария. При това трябва да се има пред вид, че по някои от тухлите има пластове хоросан, в които личат отпечатъци от успоредно лежащи на тях тухли или камъни. Те ни дават възможност да измерим ширината на фугите. Така например между тухлите тя се движи от 0,025 до 0,05 м, а между тухлите и камъните — до 0,08 м. Налице е и един къс от градежа на постройката, състоящ се от две успоредно свързани с бял хоросан тухли и отпечатъци в хоросана от трета тухла. И тук откриваме същите подробности — употреба на различни по размер тухли дори в един и същ ред и колебаещи се ширини на фугите между тях в указаните по-горе граници. Същевременно това показва, че тухлените пояси са имали най-малко три, а може би и повече редове.

За смесена зидария може да се приведе и едно друго свидетелство, което не само я предполага, но и изисква. Това са намерените около местата на стените керамични декоративни елементи (обр. 9 *в*), познати вече от Търново, Несебър, Ловеч и др. места.[1] При нас те се явяват във вид на плитки панички и разноформени многолистни розети, глазирани в жълтозелено или кафяво. Отзад имат масивни, дълги и кухи дръжки за закрепване в стената. От паничките имаме по-добре запазени екземпляри, но от розетите намерихме само малки фрагменти, по които за съжаление не могат да се реконструират точните форми на многолистниците.

Все около местата на стените (северната и южната) намерихме и голямо количество фрагменти от варовикови профилирани плочи (обр. 9*б*). Както показват по-добре запазените късове, те са имали правоъгълна форма с ширина 0,32 или 0,40 м. Лицевите страни на всички плочи са добре изгладени с по два успоредни жлеба, широки около 0,015 м и дълбоки 0,006—0,010 м. Те са разположени по дължина на 0,03 м от ръбовете. Дебелините на плочите са различни — от 0,04 до 0,065 м. Гърбовете им не всякога са равни, а при някои късове имат макар и слаби следи от хоросан. Това показва, че те са били вградени в стените на постройката, най-вероятно отвън, и то в хоризонтален ред, като са образували неразчленен фриз.

В западния край на постройката се намериха два варовикови архиволтови дяла, еднакви с намерения на повърхността преди започване на разкопките. Взети заедно, трите дяла образуват дъга с дължина на външната извивка 0,92 м (обр. 9а). Профилът им е съставен от една отвесна широка ивица, над която има издаден напред тесен кант. В средата на ивицата минава лента, в която са моделирани ромбове, долепени с острите си ъгли. Мястото, на което бяха намерени, показва, че те са били вградени в западната фасада на постройката и по всяка вероятност са украсявали нейния вход.

Всред развалините събрахме и около 150 фрагмента от тънкостенни керамични акустични гърнета. Работени са на грънчарско колело от добре пречистена глина, добила след

[1] Ал. Рашенов, Месемврийски църкви, София, 1932, стр. 53, обр. 35; М. х. Неделчев, Разкопки на Ловчанския Хисар, сб. Ловеч и Ловчанско, I, София, 1929, стр. 111 и сл., обр. 45.

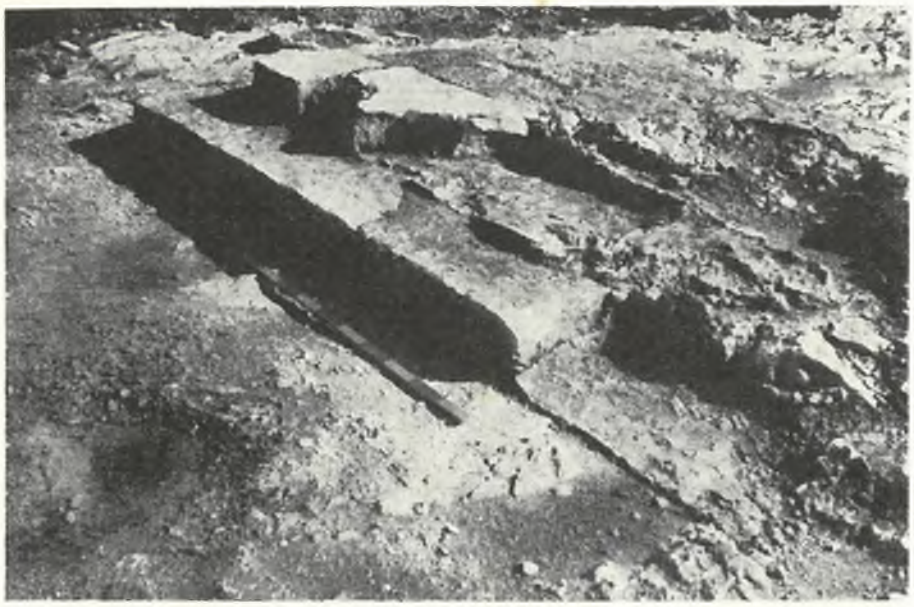

Обр. 7. Източната част на църквата
Fig. 7. Partie orientale de l'église

Обр. 8. Тухла от пода на църквата
Fig. 8. Brique du pavement de l'église

Фиг. 9

а) архиволтови дялове от църквата ; *б*) декоративни плочи от църквата ; *в*) декоративни керамични елементи от църквата ; *г*) тухли от църквата

Fig. 9

а) parties de l'archivolte de l'église ; *б*) carreaux décoratifs de l'église ; *в*) éléments décoratifs en céramique de l'église ; *г*) briques de l'église

изпичането червен цвят. Точната форма и размерите им не могат да се установят, но наличният материал показва, че те са имали плоско срязано дъно, издуто тяло и издължена шийка с профилирано навън устие. В горната част на тялото при някои фрагменти има снопче от няколко водоравни врязани линии. Видимата вътрешна страна на устието е покрита с жълтозеленикава глазура. Следи или по-скоро петна от същата глазура, образували се случайно, наблюдавахме при отделни фрагменти от стени и дъна, и то само отвътре. Почти всички фрагменти отвън имат налепи от бял хоросан, което показва, че действително са били вградени.

Обр. 10. Кемпфери от църквата
Fig. 10. Impostes de l'église

Освен изброените дотук находки в развалините на постройката намерихме:

два варовикови кемпфера с груба изработка и размери 0,60 х 0,31 х 0,18 м и 0,62 х 0,22 х 0,18 м (обр. 10);

къс от мраморна плоча, орнаментирана с палмети. Такива плочи са вече известни от двореца в Преслав;[1]

гвоздеи и куки железни — 16 бр. (обр. 11 *а*);

халка желязна с диаметър 0,52 м и обща дължина 0,10 м (обр. 11 *б*);

втулка желязна от кръст, стрела или друг предмет (обр. 11 *в*);

обковка желязна, орнаментирана с релефни точки (обр. 11 *г*);

фрагменти от съд, непрозрачно кафявочервено стъкло, изпъстрено от по-тъмни петна, вероятно шише с висока шийка и широко устие (обр. 11 *д*) и сравнително малко късове от керамични съдове. Преобладава късносредновековната керамика и само няколко броя от късноантичната и ранновизантийската.

Местоположението, ориентацията и установените две съставни части на постройката, допълнени от находките, показват, че това са останки от крепостната църква. Източната по-малка и повдигната част отговаря на нейния олтар, а западната — на наоса. Указания за нартика няма. Планът не може да се възстанови, но са налице някои данни за еднокорабна, едноапсидна църква. В каква степен е била използувана тук керамопластичната украса, ние не знаем. Чувствува се обаче стремежът на нейния творец към живописни ефекти. Редицата белези, дадени по-горе в описанието, датират църквата от времето на Втората българска държава — XII—XIV в.

Вторият сондаж се намира на около 60 м южно от църквата, в югозападния дял на крепостното пространство, покрай видимата част от неговата защитна стена (обр. 2). Това място бе обраснало с дървета, всред които под нападалата шума се показваха нищожни следи от градеж. В сключения от него и стената северен ъгъл имаше голям, очевидно иманярски трап с диаметър около 6 м и дълбочина 2,5 м, отворен на югозапад през разрушената крепостна стена. На повърхността се пилееха ломени камъни със следи от бял хоросан, късове от червени тухли и фрагменти от късносредновековни керамични съдове.

Изкопът с размери 13×5 м, ориентиран по крепостната стена, разположихме така, че да включи нейното вътрешно лице, страничния градеж и ямата. Още с вдигането на хумусния пласт попаднахме на останки от градежи и развалини около тях (обр. 12 и 13). Вследствие на това и на голямата денивелация на терена нивата, до които стигнахме, са различни.

[1] Кр. Миятев, Българското изкуство през IX и X век, сб. България 1000 години (917 — 1927), София, 1930, обр. 44 и 45; К. Шкорпил, Паметници от столица Преслав, табл. XXXIX, XL, XLI и XLII.

Установеният от по-рано градеж се оказа зид от ломен камък и бял хоросан, дебел 1 м, който стои перпендикулярно на крепостната стена и е свързан с нея. В частта до крепостната стена зидът е по-добре запазен, а в останалата част е разрушен на дълбочина до 0,70 м и се слива с хоросановия пласт, който се простира югоизточно от него на същото ниво. Този пласт

Обр. 11. Находки от църквата
Fig. 11. Trouvailles de l'église

лежи върху камениста маса, останка от по-стара стена, дебела 0,85 м, градежът на която е бил от ломен камък и кал. Разкритата от нея запазена част се допира плътно до хоросановия зид и има неговата посока (обр. 14). В черножълтата пръст, която лежеше над хоросановия пласт, се намериха фрагменти от късносредновековни керамични съдове, а в каменистите развалини под него, част от които разчистихме, се намериха само три фрагмента от късноантична керамика.

Останки от много разрушени градежи от местни ломени камъни и от обработени варовикови блокове, споени с бял хоросан, се откриха и в северозападния край на изкопа. В сегашното си състояние те наподобяват масив, широк 3 м, който също лежи перпендикулярно на крепостния зид и е свързан с него. Изглежда, че един друг частично разкрит градеж от варовикови блокове, конструктивно употребени тухли и хоросан е във връзка от североизток със споменатите странични зидове, така че заедно с крепостната стена от югозапад затварят едно квадратно помещение с размери 5×5 м. В него покрай източната му стена в ширина до 1,60 м се откриха хоросанови останки, всред които имаше нападали няколко дялани варовикови блока.

В изкопа се намериха значителен брой фрагменти от керамични съдове — гърнета със и без дръжки, паници, чинии и др. (обр. 15 и 16). Количественото съотношение между отделните групи е следното: късносредновековни неглазирани около 1300, глазирани предимно в жълтозелено около 140, сграфито около 15, късноантични около 10 и латенски около 20 фрагмента. Освен керамиката в този сондаж се намериха:

гвоздеи железни (обр. 17 *а*);

халка от желязна тока с размери 0,041×0,03 м (обр. 17 *б*);

част от верижка желязна — три халкички с елипсовидно сечение (обр. 17 *в*);

пластинка желязна с триъгълно сечение, с разширени и пробити краища (обр. 17 *г*);

Обр. 12. Останки от градежи — втори сондаж
Fig. 12. Vestiges de constructions — deuxième sondage

СОНДАЖ 2

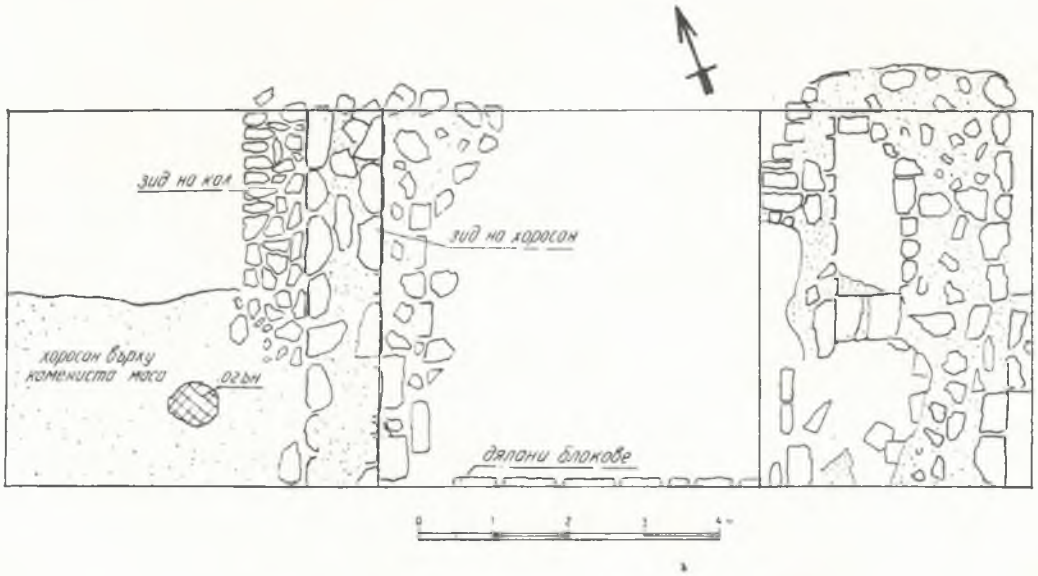

Обр. 13. План на останките от градежи — втори сондаж
Fig. 13. Plan des vestiges de constructions — deuxième sondage

Обр. 14. Останки от градежи — втори сондаж
Fig. 14. Vestiges de constructions — deuxième sondage

Обр. 15. Фрагменти от керамични съдове — втори сондаж
Fig. 15. Fragments de vases en céramique — deuxième sondage

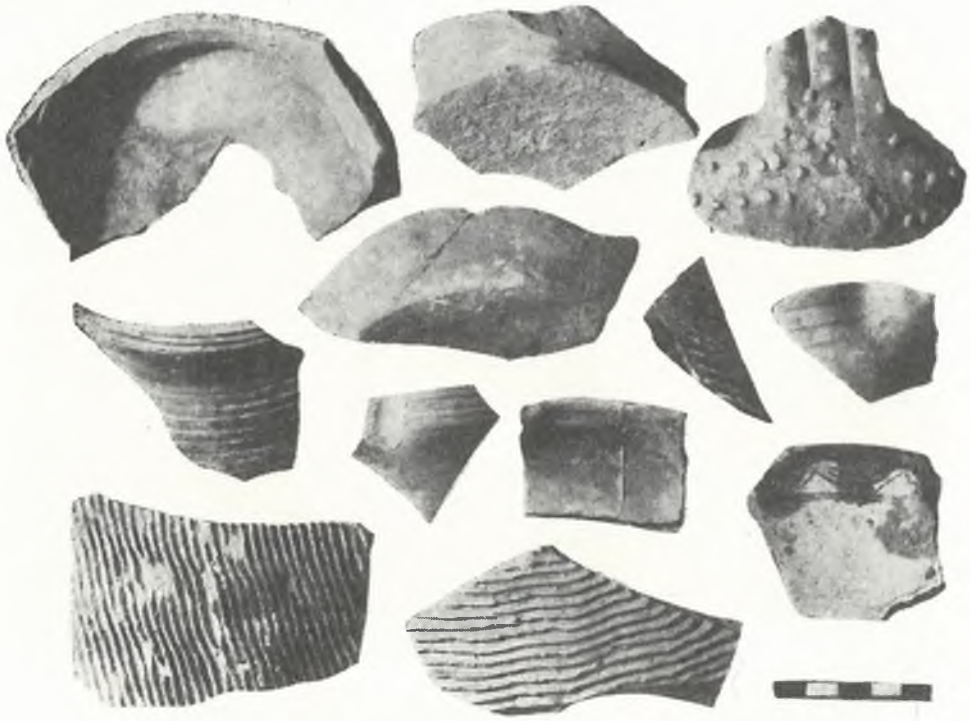

Обр. 16. Фрагменти от керамични съдове — втори сондаж
Fig. 16. Fragments de vases en céramique — deuxième sondage

Обр. 17. Находки — втори сондаж
Fig. 17. Trouvailles — deuxième sondage

дръжки от железни ключове — 2 бр. (обр. 17 *д*). Подобни на тях са открити между материалите от късноантичната епоха в Кадъкьой;[1]

част от верижка (?) желязна — диаметър 0,02 и обща дължина 0,05 м (обр. 17 *е*);

части от панти железни (обр. 17 *ж*);

ножче желязно — запазени размери 0,115×0,017 м (обр. 17 *з*);

два прешлена глинени — биконични, от които единият с жълтозелена глазура и един от дъно на съд (обр. 17 *и*);

столче от чашка, зеленикаво стъкло, пронизано от дребни кръгли мехурчета — диаметър 0,043 м (обр. 17 *к*);

рогче със следи от обработка (обр. 17 *л*).

Откритите останки произхождат от някакви строежи, които са били свързани с крепостната стена или най-малко облегнати на нея. Дали това са били граждански постройки или са били във връзка с отбранителните съоръжения, засега не може да се каже определено. Разнородните по структура, а може би и по време зидове и присъствието на един голям иманярски трап, който е допринесъл за разбъркването на културните останки, усложняват още повече въпросите за предназначението и датировката на тези строежи.

Третия сондаж, дълъг 10 м и широк 2 м, извършихме на 20 м северозападно от втория (обр. 2). Той лежи косо на крепостната стена, така че продължението му на запад би я пресекло. Теренът на това място има лек наклон към стената.

На дълбочина 1 м от сегашното ниво попаднахме на останки от постройки. В западната половина на изкопа бяха открити частично две стени, изградени от едри ломени камъни и кал. Те образуват прав ъгъл от някакво правоъгълно или квадратно помещение. Едната от тях, ориентирана североизток — югозапад, има дебелина 0,90 м. На 0,70 м източно от нея бе открита трета стена, еднаква по градеж, дебелина и ориентация, представляваща част от същата или друга постройка (обр. 18, 19 и 20). Докато в източната половина на изкопа слязохме на дълбочина до 1,30 м, в западната половина или по-точно в ъгъла, образуван от двете стени, слязохме до 2,90 м. Оказа се, че основата на югозападната стена е на 2,80 м, докато на югоизточната стена, която следва наклона на терена, е на 1,60 м под сегашното ниво.

Тъй като при този сондаж слязохме най-дълбоко, пък и единствено тук културните пластове се оказаха сравнително добре запазени, имахме възможността да направим някои стратиграфски наблюдения. От казаното по-горе вече се знае, че тези наблюдения, които започнаха върху площ от 20 кв. м, постепенно се ограничиха и завършиха върху площ от 1,5 кв. м, и то в един сектор, нарушен при изграждането на стените. Следователно те не могат да бъдат нито пълни, нито точни и ние можем да ги използуваме само за най-общи констатации.

Така например в дълбочина от 0,00 до 1,00 м пръстта беше сивожълтеникава, примесена в горната част с отломъци от местен камък, варовик и тухли, без следи от хоросан, а в долната с дребен трошляк от местен камък. Керамиката е предимно късносредновековна — неглазирана около 1500, глазирана около 70 и сграфито 14 фрагмента и само няколко късноантични (обр. 21). Освен това намерихме:

желязна шлака (обр. 23 *а*);

гвоздеи и пръчки железни — 3 бр. (обр. 23 *б*);

връх от стрела желязна с максимални размери 0,094×0,017 м (обр. 23 *в*);

кос плосък железен (обр. 23 *г*);

рамо от бронзов кръст със силно разширен край и дупчици за приковаване. Запазени размери 0,05×0,035 м и дебелина 0,002 м. Част от гравирано изображение на Богородица или на светец в поза на orans. Вижда се дясното рамо с ръката. Встрани от нея орнамент. Рисунката е груба и схематична (обр. 23 *д*, 24 *а*). В иконографско отношение има аналогии с някои кръстове енколпиони;[2]

[1] С. Георгиева, Разкопки на обекта S в „Горното градище" при с. Кадъкьой, ИАИ, XVIII, 1952, стр 280, обр. 275.

[2] Кр. Миятев, Палестински кръстове в България, ГНМ за 1921 г., стр. 59 и сл., обр. 61, 65, 67 и др.

СОНДАЖ 3

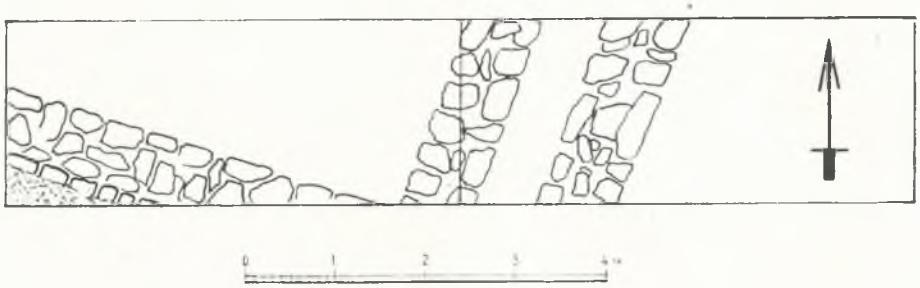

Обр. 18. План — трети сондаж
Fig. 18. Plan — troisième sondage

Обр. 19. Част от каменна постройка — трети сондаж
Fig. 19. Partie de construction en pierre — troisième sondage

Обр. 20. Част от каменна постройка — трети сондаж
Fig. 20. Partie de construction — troisième sondage

Обр. 21. Фрагменти от керамични съдове — трети сондаж
Fig. 21. Fragments de vases en céramique — troisième sondage

Обр. 22. Фрагменти от керамични съдове — трети сондаж
Fig. 22. Fragments de vases en céramique — troisième sondage

Обр. 23. Находки — трети сондаж
Fig. 23. Trouvailles — troisième sondage

прешлени глинени — четири биконични, от които три с жълтозелена глазура, и половинка от сферичен (обр. 23 *е*);

столче от чашка, зеленикаво стъкло с множество дребни кръгли мехурчета — диаметър 0,043 м (обр. 23 *ж*);

рогче със следи от обработка (обр. 23 *з*).

От 1,00 до 2,80 м преобладаваше сивочерна рохкава пръст, на места с разсеяни следи от огън, примесена с местни ломени камъни и трошляк от такива. Средновековна керамика липсваше. Намериха се фрагменти от керамични съдове — късноантични от 1,00 до 1,90 м и латенски от 1,00 до 2,80 м (обр. 22). Също и един сребърен езичест наконечник от колан с размери 0,04×0,021×0,004 м, от дълбочина 1,35 м (обр. 24 *б*). Почти във всички пластове излизаха и дребни нат рошени животински кости.

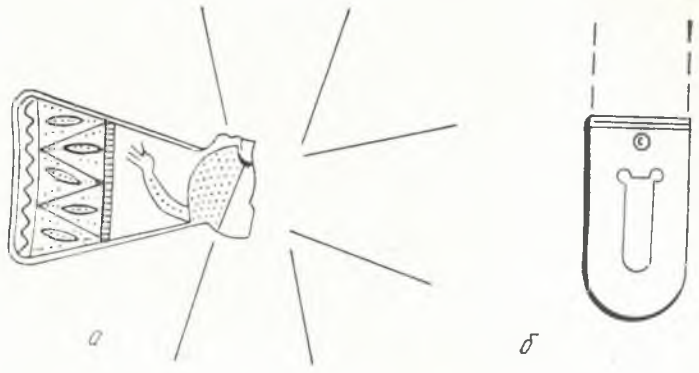

Обр. 24
а) рамо от кръст — трети сондаж ; б) коланен наконечник —трети сондаж
Fig. 24
a) branche de croix—troisième sondage; b) ferret de ceinture—troisième sondage

Откритите части от стени в сегашното си състояние остават изцяло под средновековния пласт. При това дълбочините, на които са положени разкритите основи на две от тях, показват внушителната разлика от 1,20 м, която едва ли се дължи само на теренни особености. Може да се очакват и функционални и хронологически причини, но за изясняването им е необходимо проучването да се разшири.

Четвъртия и петия сондаж направихме в югоизточния край на крепостта, на разстояние 12 м един от друг (обр. 2). Първия от тях с размери 5,00×2,50 м ориентирахме юг — север, а втория с размери 4,50×2,50 м ориентирахме изток — запад, така че да пресекат предполагаемото трасе на крепостната стена. Още с вдигането на хумусния пласт попаднахме и в двата изкопа на останки от зидове, положението на които показваше, че те се сключват в неразкопаваното междинно пространство. Това ни накара да разширим сондажите до тяхното пълно сливане, в резултат на което разкопахме едно почти правоъгълно пространство от 800 кв. м на дълбочина до 0,50 м. Почти навсякъде стигнахме до естествена скала и само в отделни места останаха непроучени части от културния слой.

В изследваното пространство открихме останки от терасовидно разположени зидове, градени от местен ломен камък и бял хоросан (обр. 25, 26 и 27). Ориентацията им е изток — запад и север — юг. Вътрешните, с дебелина 1,70 м, очертават план на частично разкрито квадратно или правоъгълно помещение с дължина на източната стена отвътре 6,60 м. Външните, с дебелина 1,00 м, са свързани под прав ъгъл и лежат паралелно на отбелязаните помещения на разстояние около 3,40 м откъм юг и 1,50 м откъм изток. Външният източен зид е дълъг 13,75 м. Фугите на източното му лице са широко замазани с бял хоросан. В северния си край той е ограничен, но връзката му с помещението не е ясна. Пред южните лица на външния и вътрешния зид и непосредствено до тях има зидове от ломен камък и кал с дебелина средно 0,75 м (обр. 27). Пространството между външните зидове и тези на помещението е запълнено с пръст и трошляк от местен ломен камък. В южната му част се откриха следи от огън.

В сивочерната рохкава пръст, която покриваше разрушените зидове, намерихме:

късове от тухли с дебелина от 0,035 до 0,07 м — около 130 бр.;

сондаж 4 и 5

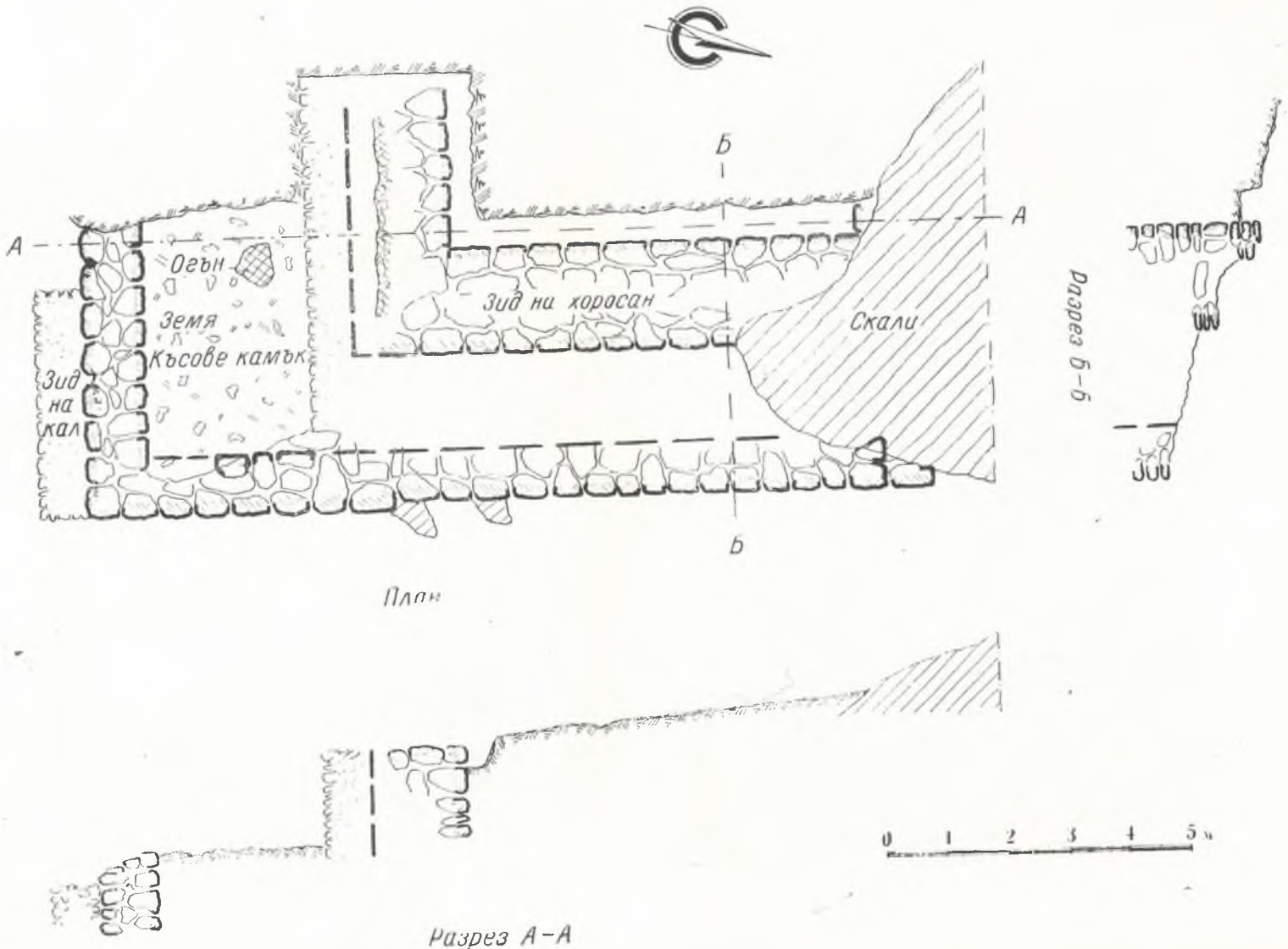
Б
А
А
Огън
Земя
Късове камък
Зид на кал
Зид на хоросан
Скали
Б
План
Разрез Б–Б
0 1 2 3 4 5 м
Разрез А–А

Обр. 26. Източните зидове — четвърти и пети сондаж
Fig. 26. Murs orientaux — quatrième et cinquième sondage

Обр. 25. План — четвърти и пети сондаж
Fig. 25. Plan — quatrième et cinquième sondage

Обр. 27. Южният зид — четвърти и пети сондаж
Fig. 27. Mur sud — quatrième et cinquième sondage

части от жълти и кремави керемиди — tegulae и imbrices, около 100 бр.;
много фрагменти от глинени съдове: късносредновековни неглазирани и глазирани около 240 бр. и късноантични около 30 бр. (обр. 28 и 29);
гвоздеи железни — 3 бр. (обр. 30 *а*);
скоба желязна четириръба с размери 0,095×0,03 м (обр. 30 *б*);

Обр. 28. Фрагменти от керамични съдове — четвърти и пети сондаж
Fig. 28. Fragments de vases en céramique — quatrième et cinquième sondage

ножове железни — 2 бр. (обр. 30 *в*);
фрагмент от чашка, зеленикаво стъкло с дребни кръгли мехурчета.

Очевидно това са останки от крепостната стена, а още по-вероятно от кула или порта каквито трябва да очакваме на това място. Само откритите части обаче не могат да дадат техния план. При това наличието на различни по дебелина и градеж зидове и тяхното взаимно разположение допускат, че изграждането или поправянето им е станало в различно време. Състоянието, в което се намират откритите части, не позволява да се установи ясно хроно логическата последователност между тях. В това отношение не могат да помогнат и събр ните тук находки, тъй като стратиграфията е нарушена.

Добитите от сондажите резултати безспорно не са големи и ефектни. Въпреки това о научно гледище те дадоха важни резултати. Преди всичко открихме следи от живот пр латенската, късноантичната и късносредновековната епоха, приблизително от IV в. пр. н. е. д XIV в. Има обаче основание да приемем, че животът не е протекъл непрекъснато, а заглъхвал в отделни периоди. Това важи особено за ранното Средновековие и по-точно в времето на Първата българска държава — VII—XI в. Всред откритите градежи, както и всре събрания около тях и на повърхността материал няма находки, които да се отнесат с сигурност към това време. Няма ги и познатите от Преслав, Плиска и други ранносредн вековни селища керамични типове. Наистина намериха се някои късове от архитектур части, които по нищо не се отличават от преславските, но те са явно чужди и изолирани

отношение на масовия археологически материал. При такова положение на нещата следва да се приеме, че те са донесени тук като строителен материал от Велики Преслав. С най-голяма вероятност това е станало след X в., когато част от неговата територия е била изоставена. Материалите са били пренесени и употребени вторично в изграждането на късносредновековната крепост.

Обр. 29. Фрагменти от керамични съдове — четвърти и пети сондаж
Fig. 29. Fragments de vases en céramique — quatrième et cinquième sondage

За ранните периоди от живота на крепостта засега не може да се каже нещо повече и по-определено. Както се вижда от находките, нейните първи заселници са бяли вероятно траките или по-точно гетите, част от които са населявали днешна Североизточна България.[1] Кога точно е било построено първото укрепление и какво е било неговото устройство, не знаем. Това, което виждаме днес от крепостните зидове, навярно е от късноантичната епоха, когато започва издигането на крепости по хълмовете.[2] Както е известно, във връзка с започналите през първите десетилетия на VI в. нападения на славяните срещу балканските владения на Византийската империя император Юстиниан (527—565) предприел голямо строителство на отбранителни съоръжения. Много стари крепости по Дунав и северните склонове на Балкана били възстановени и разширени. Издигнати били и нови. Те трябвало да преградят пътя на „варварите“ към юг. Макар и да нямаме конкретно свидетелство, логично е да допуснем, че тази крепост поради своето стратегическо положение е била част от отбранителната линия по северните склонове на Стара планина и вероятно е била включена в грандиозната строителна програма на Юстиниан.

Необясним поне засега остава фактът, че крепостта Бялград по времето на Първото българско царство и особено в края на IX и през X в., когато столицата на държавата се изместила от Плиска в Преслав, е загубила своята роля и, както изглежда, не е била включена в отбранителната система около столицата.

В направените дотук констатации относно крепостта Бялград по време на Първото българско царство се съдържа в същност и възможността за опровергването на досегашните хипотези, че тя е съвременна на Велики Преслав, че е служила за резиденция на българските царе и че е била поверена на болярина Чеслав.

[1] История на България, т. I, София, 1954, стр. 20.
[2] Ив. Велков, Градища. Опит за систематизация и датиране на укрепените селища в българските земи, ГПНМ, II, 1950, стр. 166.

От XII до XIV в. в крепостта Бялград е протекъл интензивен живот. Както видяхме, за възстановяването и изграждането ѝ са били донесени материали от самия Преслав. За съжаление почти всичко от тази епоха е така безмилостно унищожено, че напразно бихме очаквали да се открие или възстанови нещо по-цялостно, дори при големи и системни археологически разкопки. Късносредновековният материал, който добихме от сондажните проучвания, макар и най-многоброен в сравнение с този от предходните епохи, е все още недостатъчен, за да ни запознае с бита и културата на нейните обитатели, а оттук да съдим и за характера на крепостта. Но какъвто и да е бил нейният характер, едва ли може да се съмняваме, че тя е изпълнявала отново стратегическа роля като добре укрепен военен пункт. Тя е била едно от онези звена в укрепителната система на Втората българска държава по северните склонове на Балкана, което спъвало проникването на противника от юг и същевременно служило като изходна база за настъпление срещу него.

Обр. 30. Находки — четвърти и пети сондаж
Fig. 30. Trouvailles — quatrième et cinquième sondage

И все пак нямаме достатъчни и убедителни аргументи, за да идентифицираме сигурно крепостта Бялград с *τὸ κρατοῦν ἄστυ τῶν Βελλεγράδων* у Мануил Фил.[1]. Въпреки безспорните данни за живот през XIII—XIV в. известни съмнения се пораждат от това, че не знаем доколко терминът *ἄστυ*, който е равнозначен на *πόλις*, т. е град, и обикновено се дава на големите градски центрове,[2] се съгласува с действителния характер и значение на тази крепост и дали той не се отнася за едноименния и все още археологически непроучен Бялград при с. Върбица, както приемат К. Шкорпил и В. Аврамов.[3] Това твърдение Шкорпил не подкрепя с никакви аргументи, а Аврамов се позовава единствено на последователността при изброяването на завладените от Глава крепости. И тъй като *Βελλεγράδων* се споменава след *Ἀδίτζε* (Тича), а най-близо до нея се намира Върбишкият Бялград, той идентифицира именно него. В същност такъв довод изглежда приемлив, но ако сме убедени, че авторът на поемата е възприел и следвал докрай в изложението принципа на хронологическа и преди всичко на топографска последователност на описаните исторически събития. А точно такава убеденост ни липсва. При критичния разбор на поемата става ясно, че Мануил Фил, който не е имал непосредствени и точни географски познания за българските земи и в частност за интересуващия ни район, не е спазил реда при описанието на военните действия и при изброяването на превзетите градове и крепости.[4]

При това не трябва да се пренебрегва фактът, че както Преславският Бялград, така и Върбишкият Бялград са предимно археологически обекти, от които само първият е изследван макар и сондажно, чрез разкопки. Вторият все още не е разкопаван и следователно не знаем какви данни ще добием за него. Ето защо идентифицирането на единия или на другия Бялград със споменатия *Βελλεγράδων* на Мануил Фил въз основа само на разполагаемите данни ще бъде прибързано и несигурно.

Последните следи от живот в крепостта Бялград се губят към края на XIV и началото на XV [illegible]. Навярно тя е била завладяна от турците и подложена на системно и продължително разрушаване [illegible]

[1] Хр. Лопарев, цит. съч., стр. 52, стих 218.
[2] Д. Ангелов, Към въпроса за средновековния български град, Археология, II, 1960, кн. 3, стр. 10.
[3] К. Шкорпил, Преслав, ИВАД, III, 1910, стр. 118; В. Аврамов, цит. съч., стр. 98.
[4] П. Петров, Българо-византийските отношения през втората половина на XIII в., отразени в поемата на Мануил Фил „За военните подвизи на известния чутовен протостратор", ИИБИ, VI, 1956, стр. 546 и сл., 550, 565 и [illegible]

LA FORTERESSE BELGRAD PRÈS DE PRÈSLAV

G. DJINGOV

(Résumé)

A environ 6 klm à l'ouest de Veliki Preslav — l'ancienne capitale bulgare du haut Moyen Age (893—972) — se trouvait la forteresse dénommée Belgrad. Elle était édifiée sur un sommet des montagnes septentrionales qui ceinturaient la ville, à l'entrée du défilé dit des „Derviches" (fig. 1). Seuls quelques vestiges insignifiants des murs d'enceinte subsistent aujourd'hui. Ils sont en pierre de taille liées d'un mortier dur et blanc. Les murailles inscrivent une surface dont les dimensions maximales sont: 250 m de longueur sur 50 m de largeur (fig. 2). De nombreux restes d'objets domestiques et de matériaux de construction apparaissent à la surface. Il y en a même qui, vraisemblablement, sont venus de Preslav après le Xe s. (fig. 3). Une partie de l'inscription en vieux bulgare sur un bloc de calcaire du XIII—XIVe s. (fig. 4 et 5) provient de cet endroit. L'approvisionnement en eau de la forteresse se faisait par une conduite longue de 900 m, constituée par des rigoles de pierres formant un canal recouvert de dalles.

Cinq sondages de dimensions et d'orientations différentes (fig. 2) furent effectués.

Le premier sondage a permis de découvrir des traces de l'église entièrement détruite de la forteresse. Son plan ne peut être reconstitué, mais certaines données laissent supposer que c'était une église à une nef et à une abside (fig. 6—11). Elle date du second Empire bulgare (XII—XIVe s.)

Le second sondage a mis au jour des vestiges de bâtiments englobés dans le mur d'enceinte, ou du moins qui y étaient adossés (fig. 12—17).

Le troisième sondage a mis en évidence un autre mur du bâtiment. Ce sont des constructions en pierre de taille de grandeurs différentes et liées avec de la boue. A cet endroit, à partir du sol jusqu'à 1,00 m de profondeur la terre était gris-jaunâtre mélangée de fragments de pierre, de calcaire et de brique. On y a trouvé surtout des objets du bas Moyen Age et certaines trouvailles isolées de l'antiquité tardive. De 1.00 à 2.80 m la terre était gris-noir portant certaines traces de feu. Aucune des trouvailles ne remonte au Moyen Age. Dans la couche de 1 m à 1.90 m on a recueilli des objets de l'antiquité tardive. De 1.00 m à 2.80 m (fig. 18—24) — des matériaux de La Tène.

Le quatrième et cinquème sondage ont fait apparaître des vestiges de murailles en terrasses. Leur construction est en pierre non équarrie liée d'un mortier blanc et dur ou aussi en pierre liée avec de la boue. Ce sont peut-être les vestiges du mur d'enceinte, mais plus probablement encore ceux d'une tour ou d'une porte. L'inventaire archéologique qu'on y a recueilli appartient au haut Moyen Age et à l'antiquité tardive (fig. 25—30).

Des traces de vie de La Tène, de l'époque antique tardive et du haut Moyen Age subsistent dans la forteresse Belgrad. A juger d'après les trouvailles il est probable que ses premiers habitants furent les Thraces. Ce qui subsiste aujourd'hui des murs d'enceinte remonte vraisemblablement à l'antiquité tardive (IV—VI s.).

Un fait reste inexpliqué pourquoi pendant le premier Empire bulgare, et surtout à la fin des IXe et Xe s., lorsque la capitale fut transférée de Pliska à Preslav, la forteresse Belgrad perd son importance et n'était pas comprise dans le système de défense de la capitale. Au XII—XIVe s. une vie intense devait régner dans cette forteresse.

Les fouilles effectuées ne confirment pas l'hypothèse qu'elle fut la résidence des rois bulgares ou que l'élève de Cyrille et de Méthode — Angelarius y ait vécu et y soit décédé. Nous manquons également de données suffisantes pour l'identifier avec certitude avec *Βελλεγράδων* du poème de l'écrivain byzantin Manuel Philès du début du XIVe s.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

ПРИНОС КЪМ МАТЕРИАЛНАТА КУЛТУРА НА СРЕДНОВЕКОВНИЯ СОЗОПОЛ

Велизар Велков

По време на разкопките през 1949 г., които бяха насочени главно към разкриване на античния некропол на Аполония, бяха извършени и сондажни проучвания в самия град. Тези първи досега разкопки в центъра на Созопол бяха улеснени от възможностите, които предлагаше мястото непосредствено северно от църквата „Св. Георги", включено между двете главни улици на града. През есента на 1948 г. стихиен пожар бе унищожил няколко къщи, заемащи едно пространство от около няколкостотин квадратни метра.

При започване на сондажите мястото представляваше куп от развалини и горели материали, натрупани камъни и мазилка. Бе проучена сравнително малка част от терена — около 200 кв. м, — защото възможностите за разкопаване бяха много ограничени от разположените наоколо сгради.

В западната част на това пространство, успоредно на главната улица, на около 10 м източно от нея се откри зид (А), запазен на дължина до 7,76 м. Крайни ъгли не се хванаха. В средата на зида се очерта вход, широк 1,76 м. От прага е запазен един варовиков блок с размери 1,40×0,60×0,20 м.

Зидът бе запазен на височина 1,70 м от сегашното ниво. В южната му част най-долният ред застъпваше една мраморна раннохристиянска „стреница" (Fensterstütze). Върху тясната заоблена страна бе изобразена колона с база с изрязан по средата кръст с размери 0,20×0,23 м.

Градежът на зида бе запазен сравнително по-добре отдясно на входа (обр. 1). Съставен е от различни по форма и големина дялани камъни, споени с бял хоросан. Най-отгоре бяха запазени два реда тухли, свързани със същия хоросан, примесен с едри парчета натрошени червени керемиди. Фугата между редовете е 0,05 м.

При разчистването на пространството западно от този зид се откриха в северозападния му край на 1,70 м дълбочина (края на зида) следи от погребение на дете и възрастен човек. В югозападния край — друго погребение на възрастен човек. Погребенията бяха ориентирани изток—запад. Инвентар нямаше.

Изчистено бе цялото пространство 2 м западно от зид А. При вертикален разрез на изкопа, на 0,80 м от сегашното ниво се забелязва ясно пласт от горели материали (дебел 3—4 см), резултат от стихиен пожар.

На 3,15 м източно от зид А се откри друг успореден зид (Б) също с вход по средата, разположен точно срещу входа на зид А. Между двата входа бе разчистена настилка от добре огладени каменни плочи с неправилна форма и различна големина (ширина на настилката 1,76 м). Централната плоча бе с изображение на грифон (вж. по-долу). Една мраморна плоча, силно изтрита в средата, образуваше прага на входа на зид Б. Очевидно по нея е стъпвано дълго време. Тя е поставена на същото ниво, на което се намира и каменната настилка, която непосредствено до прага е унищожена (обр. 2).

Върху южната част на зид Б бе стъпила съвременна фурна, впоследствие разрушена, която направи неговото разчистване и проучване в тази посока невъзможно. Разкрита бе само северната част на зида, където можа да се оформи ъгълът със страни 3,33×1,65 м. Дебелината на успоредната на зид А стена не можа да се установи със сигурност, защото тя бе

Обр. 1. Градежът на зид А
Abb. 1. Aufbau der Mauer A

Обр. 2. Каменната настилка между зидовете А и Б
Abb. 2. Steinbodenbelag zwischen den Mauern A und B

доста разрушена, но изглежда, че тя не е била по-голяма от тази на зид А. Перпендикулярната стена (изток—запад) е малко по-широка — 1 м. Тя бе запазена само на дължина 2,43 м, след което следваха разхвърляни камъни, които бяха нападали главно на южната страна. Запазена височина 1,40 м. Открита бе и стъпката на зида, широка 0,10 м. Градежът на двата зида (А и Б) е еднакъв.

Източно от зид А, долепено до фурната, се откри правоъгълно помещение, изградено от червени, добре изпечени тухли, дълги 0,23 м, широки 0,12 м, дебели 0,02 м, споени с кал. Помещението е с размери 2,16×1,66 м със запазена височина 1 м. Стените му са дебели 0,23 м, т. е. състоят се само от по една тухличка. Входът му е от северната страна и е широк 0,80 м.

След окончателното разчистване на зидовете, доколкото позволяваха условията, се очерта следната картина:

Разкрита бе западната част от някаква сграда, ориентирана изток—запад, градена със смесена зидария. Запазени са само 2 реда тухли, но те очевидно са били повече. Между камъните се намират и по-добре огладени блокове, взети вероятно от други, по-стари сгради и употребени тук вторично. Големият зид (А) се очерта като външна западна стена на сградата с вход по средата. Запазената част от прага се намира на 0,20 м над каменната настилка, която отвежда през едно преддверие (широко 3,15 м) и през мраморен праг се влиза в едно централно помещение, от което можа да се почисти само северозападният ъгъл. В преддверието, отдясно на входа, се откри само споменатото тухлено помещение, чието предназначение не е ясно.

Археологически материали

На разкопаното от нас пространство преди пожара е имало частни сгради, чиито зи[ници] са разбили на 1—1,50 м по-старите градежи и са разбъркали пластовете. При разкопа[ването]

нето античните и средновековните материали се намираха заедно, което ясно показва, че на тази сравнително плитка дълбочина е ровено доста.

Около зидовете бяха нападали камъни с различна големина, между които и един блок с размери 1,20 м × 1,60 м × 0,20 м, много фрагменти от тухли със следи по тях от бял хоросан. Намери се и цяла тухла с размери 0,34×0,34×0,05 м.

Южно и източно от зид Б, т. е. в централното помещение, се намериха и фрагменти от мозайка на дълбочина 1,50 м. Касаеше се за каменни блокчета, споени с хоросан. Изглежда, че подът на сградата поне на някои места е бил мозаичен.

В разкопаното от нас пространство не се откриха някакви по-интересни и изцяло запазени глинени съдове. Намирахме до 1 м дълбочина доста фрагменти от обикновена средновековна керамика (съдове от червена глина без украса), дъна и дръжки от антични и средновековни амфори, фрагменти от антична керамика с черен фирнис. Намерихме освен това няколко дъна и устия от стъклени римски лакримарии (едно дъно с диаметър 0,055 м), както и фрагменти от антично стъкло. Бе открито и дъно от някакъв каменен съд с диаметър 0,20 м.

Между 1 и 1,50 м се откриха фрагментите от споменатата мозайка, силно патиниран бронзов пръстен, римска бронзова монета и фрагменти от антична гръцка керамика.

Изглежда, че сградата, както се вижда от градежа, не е антична, а е стъпила върху античен пласт, едно обикновено явление във всички черноморски градове, където има непрекъснат живот през Античността и Средновековието. След нейното унищожаване и разбиването на пода ѝ средновековните и античните материали са се размесили.

Надписи

1. На самата повърхност всред разрушените и изгорели материали от съвременните сгради се намери лява долна половина от релеф на тракийски конник с гръцки надпис: [*Κο*]*τυς Μάρκ*[*ου*]/[*τ*]*ὸν υἱὸν Μᾶ*[*ρκον*]/[*ἐξ*]*ηι ἔτη ιγ' ἀ*[*ξίως*]/*χαῖρε παρ*[*οδεῖτ ι*]. Оказа се, че този надпис е бил открит и преписан още от Hommaire de Hell (1854), впоследствие изчезнал и открит наново от нас през 1949 г.[1] Доколкото ни е известно, това е единственият публикуван релеф на тракийския конник, произхождащ от Аполония Понтийска.

2. В двора на съседната църква „Св. Георги“ се откри мраморен блок с част от гръцки надпис[2]: .[- - - *Σ*]*εβαστῷ* [- - - *δημαρχικῆς*] *ἐξουσίας*] [*τὸ* - - - *εὐτυχ*]*ῶς*. Камъкът е бил използуван три пъти: първоначално (II—III в.) върху него е бил изчукан официален надпис. През ранновизантийската епоха е бил допълнително обработен и използуван в градежа на християнската църква. Върху заобления му страна е изрязана колона с база и кръст (20×23 см). Най-после е бил счупен и за трети път употребен като градивен материал в ново време. Надписът бе замазан с вар.

3. В централното помещение на сградата, южно от ъгъла на зид Б, на 0,50 м дълбочина се откри фрагмент от мраморна плоча с неправилна форма, върху която се четеше: *ΙΑΓΗΟ ΠΡΟΝ*. Оказа се, че тук имаме аналогичен случай с № 1: надписът в по-цялостен вид е бил известен още преди около 50 години и е публикуван от Калинка[3] като: +*Ἡ θήκη τὸν ἁγίο(ν) π(ατέ)ρον*.

4. Пак от същото място на дълбочина 1,10 м бе открит мраморен фрагмент с неправилна форма с приблизителни размери 35×35 см. Върху него буквата Λ.

Архитектурни и скулптурни фрагменти

При разкопките бяха намерени десетина архитектурни фрагмента, разнообразни по характер, но принадлежащи всички на византийската епоха. Подобни материали трудно се поддават на съвсем точна датировка при липса на допълнителни данни, но във всеки случай не са по-късни от X—XI в.

[1] Надписът е публикуван от G. Mihailov, IG Bulg., I, 1956, № 466.
[2] G. Mihailov, IG Bulg., I, № 397.
[3] E. Kalinka, Antike Denkmäler aus Bulgarien, Wien, 1906, стр. 290, № 368.

5. Споменатата по-горе „страница“ (Fensterstütze), намерена при основата на зид А. Интересно е да се отбележи, че тя е съвсем еднаква с № 2: същата големина и обработка на закръглената страна, същата големина на кръста. Двете принадлежат на раннохристиянска църква от V—VI в.

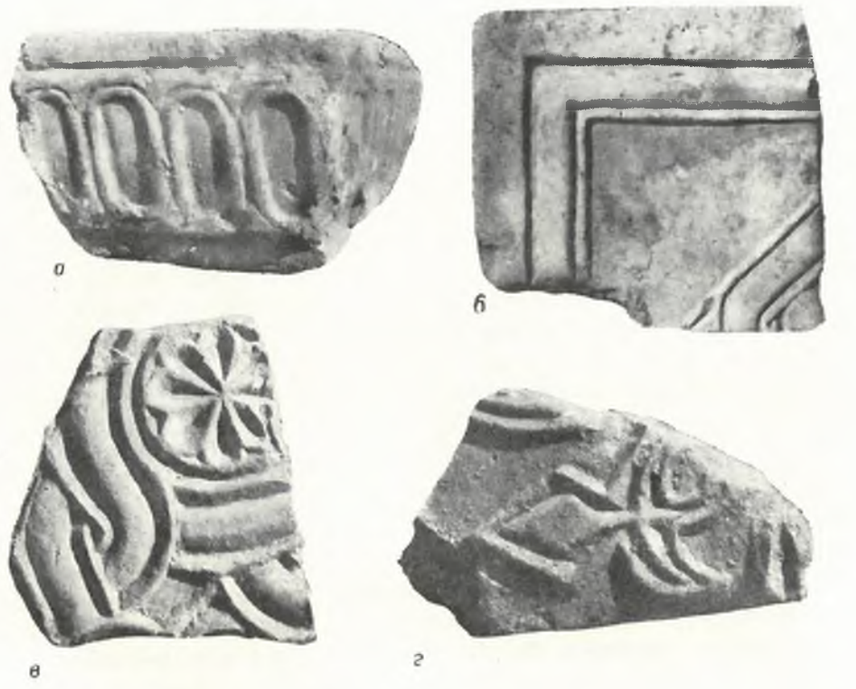

Обр. 3

а) мраморен капител от Созопол ; *б*) фрагмент от мраморна плоча (алтарна преграда) от Созопол ; *в*) фрагмент от мраморна плоча с украса розета от Созопол ; *г*) фрагмент от мраморна плоча от Созопол ; *д*) фрагмент от мраморна плоча от Созопол ; *е*) фрагмент от мраморна плоча с украса полупалмета от Созопол

Abb. 3

a) Marmorkapitell aus Sozopol ; *б*) Marmorplattenfragment (Kanuzilplatte) aus Sozopol ; *в*) Marmorplattenfragment mit Rosettenverzierung aus Sozopol ; *г*) Marmorplattenfragment aus Sozopol ; *д*) Marmorplattenfragment aus Sozopol ; *е*) Marmorplattenfragment mit Halbpalmettenverzierung aus Sozopol

6. Две бази на колони от варовик.

7. Капител от мрамор, характерен с украсата си от затворени канелюри върху всички си страни. Горе и долу профилиран. Този тип капители наподобяват вид капители, които срещат в Преслав през IX—X в.[1] (обр. 3*а*).

[1] Срв. К. Шкорпил, Паметници от столица Преслав, сб. България 1000 години, София, 1927, стр. 218, обр. 3 на табл. XIX.

8. Част от мраморна профилирана плоча с останки от плетени ивици в средата. Принадлежала е по всяка вероятност на алтарна преграда на раннохристиянска църква (обр. 3б).

9. Част от мраморна плоча със запазена украса от розета, включена в преплетени ивици. Принадлежала е на преграда в църква. Украсени по този начин плочи се срещат в църковни сгради от X—XI в., например в „Св. София“ в Охрид[1] (обр. 3 *в*).

Обр. 4. Мраморна колонка от Созопол
Abb. 4. Marmorsaule aus Sozopol

Обр. 5. Каменен релеф от Созопол с изображение на грифон
Abb. 5. Steinrelief mit Greifdarstellung aus Sozopol

10. Три мраморни фрагмента от различни плочи с разнообразна и ненавсякъде съвсем ясна украса (обр. 3 *г*, *д*, *е*). По-ясна е украсата на обр. 3 *е* — полупалмета. Последният фрагмент е с размери: дължина 0,17 м, височина 0,114 м и дебелина 0,09 м. Отгоре има дупка за прикрепване, дълбока 0,025 м. Сега се намира в Бургаския музей.

11. Мраморна колонка, завършваща горе с топка за хващане. Едната ѝ страна е оформена като двойно профилиран ръб, който е трябвало да влиза в някакъв жлеб. Украсата наподобява двоен ред от т. нар. „кучешки скок“. Колонката е била или част от парапета на амвон, или завършък на алтарна преграда. Колонки с такава украса са характерни за IX—X в. (обр. 4).

От особен интерес за проучването на декоративната скулптура на средновековния Созопол са две фрагментирани плочи. Първата от тях (№ 12) се намери, използувана като строителен материал в плочника на преддверието на описаната по-горе сграда. Втората (№ 13) била открита в непосредствена близост до разкопаваното от нас място, в двора на църквата „Св. Георги“ през есента на 1948 г.[2]

12. Мраморна плоча, фрагментирана горе, долу и отляво. Височина 0,80 м, ширина 0,67 м, дебелина 0,11 м (обр. 5). Върху плочата релефно изображение на грифон (висок релеф), опрял

[1] Срв. Н. Мавродинов, Старобългарското изкуство, София, 1959, стр. 280.

[2] Плочата е била прибрана от др. Ив. Гълъбов, тогава директор на музея в Бургас, който ми предостави нейното публикуване. Тук му изказвам благодарност.

предния си ляв крак върху стилизирано дърво (т. нар. „дърво на живота“). От грифона са запазени главата, шията с предната част на тялото, предният ляв крак и предните части на крилата. Последните са предадени стилизирани, но с желание да се предаде разположението на перата. При оформяването им личи стремежът на скулптора да изрази разликата между горната и долната част на крилата. Окото е предадено с точка във вдлъбнатото кръгче. Целият образ на грифона е включен в рамка, образувана от пояс, покрит с орнаменти и празно поле (ширина 11,5 см). Орнаментът се състои от акантизувани полупалмети, разположени около една централна ос. Долните части на полупалметите се извиват навътре и образуват кръгчета. В горния ляв ъгъл на плочата се виждат следи от орнамента, и то наклонени така под остър ъгъл, че цялостно възстановеният орнамент би оформил една плоча, която няма правоъгълна форма (обр. 6).

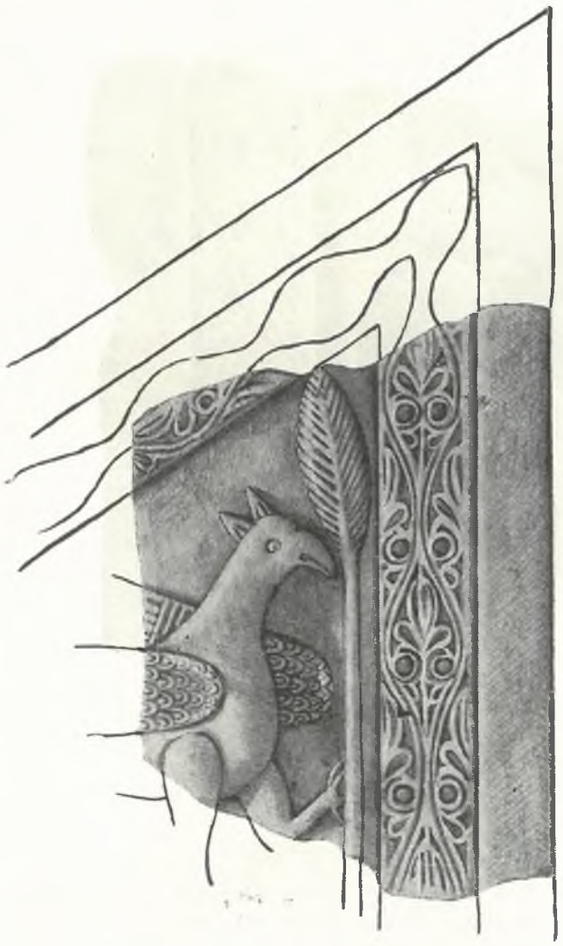

Обр. 6. Опит за частична реконструкция на плоча с грифон от Созопол
(рисунка: А. Аргирова)
Abb. 6. Wiederherstellungsversuch eines Teils der Platte mit Greif aus Sozopol
(Zeichnung : A. Argirova)

На десния ръб на плочата се вижда дупка за скоба. Независимо от мястото, където намерихме плочата, тя е сравнително добре запазена (за разлика от № 13), което ни кара да предполагаме, че върху нея не е било стъпвано много дълго време.

Плочата се намира сега в Бургаския музей, инв. № 901.

Като имаме пред вид неправоъгълната форма на плочата, ние смятаме, че тя представлява част от амвон, което е единственото място от византийските църкви, където намират приложение плочи с такава форма. В случая с касае за десен парапет от стъпба на амвон.

Известно е, че грифонът (фантастично въображаемо животно с лъвско тяло с глава и крила на орел) е мотив, известен още в източното и античното изкуство, от където преминал и в средновековното. В ранното християнско изкуство той почти не се среща (липсва например в живописта на катакомбите), обаче във византийското изкуство след VI—VII в. е доста срещан мотив в декоративната скулптура (украса на архитектурни части в църква, на саркофази), среща се и върху ръкописи, върху слонова кост, върху мозайки и др.[1]

Преди да се спрем на датировката на тази плоча, ще трябва да разгледаме и другата, с която те образуват едно цяло и следователно се нуждаят от едно общо обяснение и датиране.

13. Долен ляв ъгъл от мраморна плоча. Намерена е счупена. Височина 1 м, ширина 0,98 и дебелина 0,14 м. Върху плочата се вижда опашката, задната част от тялото и едното крило на пауна. Под пауна — условно предадена растителност. И тук образът на пауна (пауни ?) е включен в рамка, образувана от пояс, покрит със същия орнамент, както при № 12, и същото празно поле до ръба на плочата. Ширината им е почти еднаква (0,13 м). По запазения фрагмент не може да се определят формата и цялостната големина на плочата. Тя ще да е била използувана дълго време като част от някакъв плочник, защото силно изтритият орнамент сочи, че върху нея е стъпвано често и продължително. Сега се намира в Бургаския музей, инв. № 1282 (обр. 7).

Обр. 7. Фрагмент от мраморна плоча с релеф на паун от Созопол
Abb. 7. Marmorplattenfragment mit Reliefdarstellung eines Pfaus aus Sozopol

Върху плочата е стояло едно обикновено и често срещано изображение в старохристиянската, респективно в ранновизантийската скулптура и живопис: два пауна, изправени симетрично един срещу друг и пиещи от някаква чаша или съд т. нар. „питие на безсмъртието“ (*φάρμακον ἀθανασίας*). Естествено изобразяването на пауните е загубило скоро своето символично значение и се е превърнало в орнамент, широко разпространен във всякакви и най-разнообразни архитектурни части: стени на саркофази, капители, олтарни плочи, мозайки, стенописи, дори съдове за ежедневна употреба.[1] Византийското изкуство, в което някои от старохристиянските символи изчезват, запазва мотива на пауните докъм XI в. (до това време стигат данните за състоянието в Италия).[2] След тази дата изображения на пауни в подобни украси не се употребяват вече.

Ако съпоставим двете плочи (№ 12 и 13), веднага бие на очи, че има някои общи елементи, които ги свързват: еднаквият орнамент (дори и по размери), с който е опасана рамката. Касае се, както посочихме по-горе, за акантизувани полупалмети, разположени около една централна ос. Подобен орнамент се среща употребен в скулптирани плочи от Преслав и в украсата на някои стълбове от иконостаса на „Св. София“ в Охрид. Този мотив се появява след VI в., но е типичен за IX—X в.[3] При плочата с грифона орнаментът е по-добре запазен, при втората — тази с изображението на паун — силно изтъркан.

Второто важно обстоятелство, което свързва двете плочи, е еднаквото им оформяване: рамка, пояс от орнаменти, изображение. На трето място — това е еднаквият стил, в който са издържани релефите и на двете плочи, доколкото, разбира се, позволява да се прецени това по запазеността на плочите.

Добри паралели към тия две плочи и най-близки по място са известните плочи от Стара Загора с изображение на лъв, лъвица, двуглав орел, пауни и грифон. От тях особено ни интересуват последните две.[4]

[1] Срв. H. Leclerq, Dict. d'arch. chrétienne VI² (1925), col. 1814—1818; I. Wegner, Studien zur Ikonographie des Greifens in Mittelalter, Leipzig, 1928, стр. 78. Авторът се спира предимно на западните страни: Г. А. Ганченкова, Грифон в античном и средневековом искусстве Средней Азии, СА, 1959, кн. 2, стр. 71—84.

[1] H. Lother, Der Pfau in der altchristlichen Kunst (Studien über christliche Denkmäler, hsg. von J. Fischer, Hft. 18), Leipzig, 1929, стр. 86—87; H. Michaelis, Pharmakon Athanasias. Ein neuer Beitrag zur spätantiken Kultsymbolik. Forschungen und Fortschritte, Bd. 31, Hft. 11, November, 1957, стр. 346—350.

[2] L. Brehier, L'art chrétien, Paris, 1918, стр. 27, 68, 110; L. Reau, Iconographie de l'art chrétien, Paris, 1955, стр. 83—84.

[3] Вж. примерите у Мавродинов, Старобългарското изкуство, стр. 205 и сл., обр. 227; стр. 279 и сл., обр. 340.

[4] Срв. B. Filov, Geschichte der altbulgarischen Kunst, Leipzig, 1932, табл. 8а, 6, 9а, в; Н. П. Кондаков, Очерки и заметки по истории средневекового искусства и культуры, Прага, 1929, стр. 106, обр. 41; Н. Мавродинов, цит. съч., стр. 215 и сл., обр. 249—253; ИАИ, XX, 1955, стр. 575—576.

Грифонът от Стара Загора е представен в същата поза, както и грифонът от Созопол с тази разлика, че созополският е опрял крака си върху „дървото на живота“, докато в ста розагорския този елемент е изчезнал. И в двата образа лявото крило е оформено еднакво обаче в старозагорския релеф то е по-силно стилизирано.

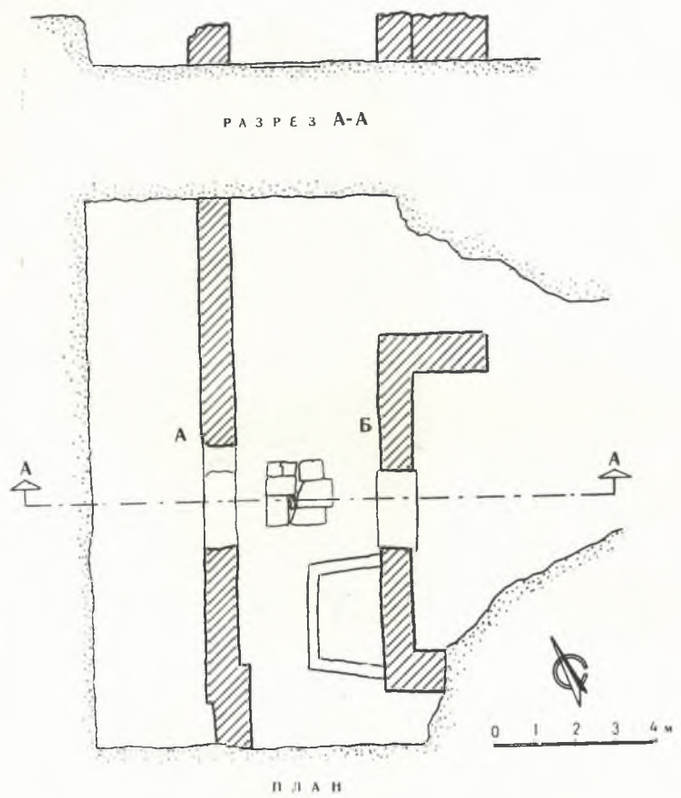

Обр. 8. План на разкопаната част от средновековна сграда в Созопол
Abb. 8. Plan des ausgegrabenen Teils eines mittelalterlichen Gebäudes in Sozopol

Що се касае до продължението на крилото, има известни данни че то е било оформено, както съот ветното крило от старозагорската плоча.[1] Що се отнася пък до главата то за съжаление в созополския ре леф тя е доста изтрита и подроб ностите, които ни интересуват, не личат добре.

При втория релеф (№ 13) не би могло да се каже нещо поло жително в сравнение със старозагорския, тъй като е запазена сам една сравнително малка част.

Относно датата на спомена тите старозагорски релефи има дв предположения: според едното[2] т принадлежат на „средата и дор от третата четвърт на X век“ според другото[3] са от VII—VIII По наше мнение първото предп ложение се доближава повече д истинската дата на тези плочи.

Ако сравним созополските старозагорските плочи по отнош ние на стила на изработката, т веднага ще изпъкне една същ ствена разлика, която е от голя значение при правилното датира на созополските релефи. Докато старозагорските плочи независи от стремежа на майстора да пр даде известна стройност на обр зите стилизацията и схематизацията са отишли силно напред, впечатление, което се заси и от почти плоския релеф,[4] то при созополските релефи положението е по-друго. Тук жи тинските фигури са третирани като скулптура, вместо плоския релеф тук форми са подчертано заоблени, което придава една особена мекота на образите (особено при гр фона). Растителните елементи за разлика от старозагорските плочи са богато застъпени. Ли и стремежът някои анатомични и други подробности да се изтъкнат по-близко до дейст телността. В изработката на созополските плочи се чувствуват по-силно елементи от антично изкуство, отколкото в старозагорските.

[1] По този начин са оформени и крилата на един грифон от един известен капител от Нова Загора, а т също в една плоча от Гърция от X в. — срв. Мавродинов, цит. съч., обр. 244 и стр. 217.

[2] Мавродинов, цит. съч., стр. 218.

[3] Filov, цит. съч.

[4] По подобен начин са предадени и релефите (грифони, птици и др.) в една алтарна преграда в една църк Атина от IX—X в. Срв. N. Mavrodinov, Le trésor protobulgare de Nagy Szent Miklós, Budapest, 1943, стр. и сл., обр. 115, 116. В плосък релеф са издържани и две плочи от Константинопол (X—XI в.), интересни с богат си декоративност и орнаментика. Представени са две лисици и петел, газела и орел, растителност. Вж. Früchristli byzantinische Sammlung, Berlin, 1938 (Staatliche Museen in Berlin, Kaiser-Friedrich Museum), стр. 22, 23.

Като имаме пред вид стиловото съотношение между двете групи плочи и особено наличието на орнамента, върху чието датиране се спряхме по-горе, орнамент, който липсва при старозагорските релефи, то ние смятаме, че най-вероятната дата на созополските релефи не може да бъде по-ранна от средата на VIII и по-късна от средата на IX в.

По-горе бяха изтъкнати аргументите (на първо място еднаквите орнаменти), които отнасят и двете созополски плочи към едно и също време. Много е вероятно да са принадлежали към декоративната украса на една и съща византийска църква, още повече, че са намерени в близост една до друга. Що се отнася до предназначението на плочата с пауните, то сигурни данни липсват, обаче много е възможно да е принадлежала към някаква алтарна преграда, място, където често се употребяват плочи с такива изображения. При плочата с грифона обаче мястото ѝ е по-лесно установимо поради характерната ѝ неправоъгълна форма. Както вече посочихме, тя представлявала част от десен парапет на стълба на амвон.

Амвонът е една от важните съставни части във византийските църкви. Както е добре известно, амвонът е мястото, откъдето свещениците са проповядвали или изобщо са се обръщали с някаква реч или послание към присъствуващите. Ранновизантийските амвони са представлявали обикновено издигната върху колони естрада, към която са водели две срещуположни стълби от по няколко стъпала. Имало е и амвони с една стълба. Бивал е разполаган обикновено в централната част на църквата, ако е била базилика — в централния кораб, недалеч от алтара, по-често в дясната половина. От гледна точка на византийското изкуство амвоните представляват важни паметници на скулптурата, тъй като в повечето случаи частите му: парапетите на стълбите, плочите, които ограничават естрадата, базата, колоните, са били повече или по-малко украсени с релефи, както се вижда от запазените паметници.[1]

От балканските земи — България, Македония, Гърция и островите — са открити основи и останки от около двадесетина амвона. Изцяло дошли до нас са амвонът на „Св. София“ (Цариград) и един голям амвон от Солун, сега в Цариградския музей.[2]

Известни са амвоните от Стоби (началото на VI в.),[3] от Солун — в църквата „Св. София“ (от монолитен мраморен блок с една стълба), от църквата „Св. Мина“ (същия тип),[4] в Тива, в Атика, в Епир, в Никопол (при Акциум),[5] в Лимена на о-в Тасос,[6] в базилика А и В във Филипи,[7] от Daphnousi в Локрида и на о-в Лесбос,[8] от църквата в Гортин (о-в Крит),[9] от църквата „Св. Кирик“ на о-в Делос,[10] от Тралес — две рампи от парапет на стълба на амвон (лява и дясна) с релефни изображения на Добрия Пастир, сега в Цариградския музей,[11] от Нотион.[12] Всички посочени амвони принадлежат на ранновизантийската епоха.

[1] Срв. за амвона Leclerq, Dict. d'arch. chrétienne, I, 1907, col. 1330, 1347; A. M. Schneider, Reallexicon f. Ant. u. Christ. I, col. 365—366; P. Lemerle, Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine, Recherches d'histoire et d'archéologie, Paris, 1945, Text, стр. 358—359; P. Lemerle, Le style byzantin, Paris, 1943, стр. 56—57; най-пълно у An. Orlandos, *Βασιλική, Αθῆναι*, 1954, II, стр. 538—566.

[2] Срв. G. Mendel, Catalogue des sculptures grecques, romaines et byzantines, II, Constantinopel, 1914, стр. 393—401 (grand ambon de Salonique), с библиографски указания на стр. 404—405 за богатата литература върху този паметник от V—VI в. Срв. още G. A. Sotiriou, *Ὁ ἄμβων τῆς Θεσσαλονίκης*, *EEBZ*, 10, 1933, стр. 418—424.

[3] R. Egger, Die städtische Kirche von Stobi, ÖJh, XXIV, 1929, стр. 73—77.

[4] Mendel, Catalogue, II, стр. 406—408.

[5] G. A. Sotiriou, *Αἱ παλαιοχριστιανικαὶ βασιλικαὶ τῆς Ἑλλάδος*. *Ἀρχ. Ἐφημ.*, 1929, стр. 1, s. 87, s. 185, s. 201, s. 205, s. 243—246.

[6] Lemerle, Philippes et la Macédoine orientale, стр. 359.

[7] Lemerle, цит. съч., 358—361, 434.

[8] A. Orlandos, *Ἀρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος*, III, 1937, стр. 123—124; *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 4, 1929, стр. 226 сл.; A. Orlandos, Une basilique paléochrétienne en Locride, Byzantion, V, 1929/1930, стр. 221, pl. 34.

[9] A. Orlandos, *Νεώτεραι ἔρευναι ἐν ἁγ. Τίτῳ τῆς Γορτύνης*, *EEBZ*, III, 1926, стр. 309 сл.

[10] A. Orlandos, Délos chrétienne, BCH, LX, 1936, стр. 76—82.

[11] Mendel, Catalogue, II, стр. 409—410, Тук на стр. 411 са посочени и други рампи от амвони, украсени само с кръстове.

[12] Macridy, Altertümer aus Notion, ÖJh, VIII, 1908, стр. 150—158; XV, стр. 38—41.

От България са известни следи от амвони от базиликата на Джанавар тепе (Варна),[1] от Еленската църква при Пирдоп,[2] от „Св. Георги“ в София.[3] Върху рисунката на Старата митрополия в Несебър от Desarnod може да се види, че е изобразена база от амвон с две стълби.[4] При последните разкопки в Несебър от мястото, където се издига новият хотел на Бал. кантурист, бяха извадени части (доста фрагментирани) от парапет на амвон. И посочените амвони от България принадлежат на ранновизантийската епоха.

В досегашните изследвания[5] са установени известни етапи в развитието на амвона като архитектурен и скулптурен паметник. Запазените паметници в средиземноморската област сочат, че неговото разпространение не е навсякъде еднакво. Така в Тунис не са били открити досега останки от каменни амвони и се предполага, че са били дървени. В базиликите в Палестина още не са открити следи от амвони. Някъде пък (Gerasa) амвоните представлявали лекоиздигнати естради без стълби. Като неделима част от раннохристиянските църкви и базиликални амвоните се откриват редовно (доколкото, разбира се, са запазени останки от тях) в Балканския полуостров, Мала Азия и Италия.

Най-старите амвони (IV—V в.) са били оформени върху монолитни каменни блокове с полукръгла форма. Украсата е била сравнително проста (един амвон в Солун в църквата „Св. София“, вж. по-горе). С малко по-развита форма са амвоните в Тива и в Нотион — полукръгла база, където две къси закръглени стълби (само от едната страна) отвеждат говорещия на една ниска естрада. Тук следва да се причисли и един друг тип амвони с осмоъгълна база, където е имало стълба само от едната страна. Самият амвон вече не е монолитен, а е съставен от отделни плочи. Такива са амвоните в Приене (Мала Азия) и в една базилика в Салона.[6]

Най-развитата и, изглежда, най-разпространената форма на амвона е този тип, при който имаме една висока естрада (кръгла, елипсовидна или многоъгълна), към която водят две срещуположни стълби — от изток и от запад. Долната част на тези амвони понякога е плътна, понякога естрадата е подпряна на колони. Сега вече всички стени и парапетите на стълбите са изработени от плочи: правоъгълни, триъгълни, трапецовидни и пр. Такива са повечето от споменатите амвони: в Стоби, на о-в Делос, във Филипи и пр. От този тип са, изглежда, и известните амвони от България. Тази форма се разпространява след края на V в. От известните досега паметници може да се види, че особено благодатна почва за развитието на релефната пластика представят плочите, образуващи парапетите на стълбите. При тях има два основни типа: едните с украса от врязани обикновени прави линии, разположени концентрично най-често около някакъв кръст, другите с релефи на животински или човешки фигури. Така например върху двете плочи от Тралес, споменати по-горе, е представен Добрият пастир в два различни варианта; върху друга, варовикова плоча от Мала Азия (VI в.), сега в Берлинския музей, е представен бик в бяг надясно.[7]

Последният тип плочи, които са сравнително по-малобройни засега, имат трапецовидна форма. В късата страна на трапеца се вмъква (обикновено чрез жлеб) пиластър, който оформя едната страна на началото на стълбата. От този именно тип е бил, по наше мнение, и созополският амвон, към който е принадлежала плочата с грифон. Както посочихме, тя е била част от десен парапет на стълба.

[1] Х. и К. Шкорпил, ИВАД, VII, 1921, стр. 59—60; В. Иванова, Стари църкви и манастири в българските земи, ГНМ, IV, 1922/1925, стр. 461.

[2] П. Мутафчиев, Еленската църква при Пирдоп, ИАД, V, 1915, стр. 67—69.

[3] Части от този амвон са посочени у П. Мутафчиев, цит. съч. Други части са намерени наскоро и бъдат публикувани допълнително.

[4] Срв. C. Sayger — A. Desarnod, Album d'un voyage en Turquie fait par ordre de sa Majesté l'Empereur Nikolas I, en 1829 et 1830.

[5] Lemerle, Philippes et la Macédoine orientale, стр. 358 сл.; G. A. Sotiriou, *Ἄμβωνες τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος*, *Ἀρχ. Ἐφημ.*, 1929, стр. 243—246.

[6] Th. Wiegand und H. Schrader, Priene, Berlin, 1904, стр. 482; E. Dygve, Recherches à Salone, обр.

[7] Mendel, Catalogue, II, стр. 409—410; Vgl. Rom-Byzanz-Russland. Ein Führer durch die frühchristliche-byzantinische Sammlung (Staatliche Museen zu Berlin), Berlin, 1957, стр. 130, обр. 10.

Характерът на изображението в созополската плоча я сближава единствено със споменатите по-горе три плочи — с образа на Добрия пастир и на бика, които произхождат от Мала Азия. Доколко в созополските плочи можем да търсим малоазийско влияние, като имаме пред вид, че в ранновизантийската епоха преселниците от Мала Азия в нашите черноморски градове са били доста,[1] или пък всички те са възникнали на базата на силните антични традиции, които в градовете по морското ни крайбрежие (Одесос, Месемврия, Созопол) не прекъсват по време на преселението на народите, е въпрос, който може да се реши на базата на повече паметници, които засега липсват.

Между публикуваните по-горе паметници, открити от нас в Созопол, известен интерес представя пиластърът (№ 11), който представлява част от парапет на амвон. Орнаментът върху него го сближава по време с орнамента върху плочата с грифона, обаче по тия два признака нямаме право да го свържем в един паметник.

Публикуваните архитектурни и скулптурни материали от Созопол, които принадлежат на VIII—IX в., между които особено място заемат плочите с релефи, разкриват нови, неизвестни страни от материалната култура на града през тази епоха. От VIII—IX в. произхождат и надписи с църковен характер, изчукани върху каменен купел.[2] Наличието на всички тези материали (особено на амвона) предполага съответни значителни църковни сгради, които досега не са открити в града, защото не са правени и по-големи разкопки. Изработката им е свързана и с развитието на художествените занаяти в Созопол през тази епоха.[3]

В светлината на тези материали и заключения би следвало да разгледаме и предназначението на откритата от нас сграда. Нейната форма и ориентировка недмусмислено сочат, че имаме работа с една ранновизантийска базилика (обр. 8). Фактът, че в непосредствено съседство и днес се издига църква („Св. Георги"), говори, че тук имаме работа с вековна църковна традиция. Доколко на това сравнително издигнато място в чертите на града в античността не е съществувал и античен храм, е въпрос, на който може да се отговори само при едно цялостно разкопаване на тази площ.

Състоянието на материалите, открити в сградата, както и сравнително малката ѝ открита част — разкопана бе само част от преддверието и вероятно централния ѝ вход — не дават възможност за една по-точна датировка. Поставянето на плочата с грифона в плочника, както и намерената в основата на западния ѝ зид „страница" (Fensterstütze), дават един t. p. q., т. е. че сградата би следвало да се отнесе след IX в. Начинът на намирането на плочата обаче ни кара да смятаме, че в същност тук имаме поправка по това време на една съществуваща вече, но разрушена по неизвестни за нас причини сграда. Към това ни навеждат и останките от смесената зидария, характерът на които тегли датата на сградата по-назад. Ето защо ние сме склонни да приемеме, че на това място е съществувала още в VI в. базилика, разрушавана и преправяна през следващите векове. Неин наследник в наше време се явява фактически сегашната църква „Св. Георги", която е най-голямата от запазените созополски църкви, което според нас едва ли е случайно.

Писмените сведения за ранновизантийския Созопол са съвсем оскъдни. За пръв път градът се споменава с новото си име в 431 г. Играл е известна роля в събитията, свързани с бунта на Виталиан против император Анастасий (началото на VI в.). Комес Марцелин го отбелязва в 515 г. У Прокопий не се среща. За епохата VI—IX в. липсват всякакви писмени сведения. Единствени „Епископските списъци" го отбелязват като епископски център. Известни са епископи от Созопол за 680, 787 и 879 г., единствените сигурни данни, че градът е съществувал по това време.[4]

[1] В. Велков, Градът в Тракия и Дакия през късната античност (IV—VI в.), Проучвания и материали, София, 1959, стр. 240—241.

[2] В. Бешевлиев, Средновековни надписи от Черноморието, ИАИ, XVII, 1950, стр. 290: 1) *Ὑπὲρ εὐχῆς κ(ὲ) σωτερίας Πολυχρονίου κ(ὲ) Ζισιτίου*; 2).[*Ὑπ*]*ὲρ* [*ε*]*ὐχῆς κ*(*ὲ*) *σωτε*[*ρίας*].

[3] Към средновековната скулптура на Созопол принадлежи и една барелефна икона на св. Георги и св. Димитър, която издателят датира по-късно (в X—XI в.), която обаче има съвсем друг характер и предназначение. Вж. И. Гошев, Един средновековен барелеф от Созопол. Принос към иконографията на драконопобедителите конници св. Георги и св. Димитър във византийското изкуство, ГСУБФ, VI, 1928/1929, стр. 1 и сл., особено стр. 70.

[4] Велков, Градът . . ., стр. 97 с допълнителна литература.

Днес в града има четири по-интересни църкви: „Св. Богородица“, „Св. Йоан Богослов“, „Св. Георги“ (за която стана дума) и „Св. Кирил и Методий“.[1] Най-старата от тях не е по-ранна от XVIII в. За първите две е установено, че са построени на мястото на по-ранни църковни сгради, а за „Св. Георги“ се видя, че е възникнала в непосредствена близост на средновековна църква. Писмените сведения сочат, че през XIII—XVII в. в града е имало три църкви и два манастира, а няколко манастира били пръснати по съседните острови. Едни от тях се споменават в хрисовули и аргировули от времето на Палеолозите.[2] Останки от „византийска“ църква са били зарегистрирани на о-ва „Св. Иван“.[3] За най-ранната византийска епоха обаче липсваха досега всякакви писмени сведения и материални останки. Откритите основи на базиликата следователно, както и скулптурните фрагменти са нови важни паметници, които осветляват неизвестни страни от историята на материалната култура на средновековния Созопол.

BEITRAG ZUR MATERIELLEN KULTUR DES MITTELALTERLICHEN SOZOPOL

V. VELKOV

(Zusammenfassung)

Im Jahre 1949 wurden, neben den umfangreichen Ausgrabungen der Nekropolis, auch Probeausgrabungen im Mittelpunkt der Stadt Sozopol durchgeführt. In unmittelbarer Nähe der heutigen Georgs-Kirche sind Grundmauern einer Kirche freigelegt. Die Funde zeigen, daß das kirchliche Leben drei Zeitalter umfaßt: es sind Überreste einer frühchristlichen Basilika (5. bis 6. Jh.), einer Kirche aus dem 8. bis 9. und einer weiteren aus der Zeit nach dem 9. Jh. gefunden, zu der die ausgegrabenen Mauern gehören. Die benachbarte Georgs-Kirche setzt diese Tradition in heutiger Zeit fort.

In der oberen Schicht stießen die Ausgrabungsarbeiten auf antike und mittelalterliche Inschriften (Nr. 1 bis 4), die durch Zufall an diesen Ort geraten sind. Vor etwa fünfzig Jahren waren sie bekannt, verschwanden aber darauf und wurden gegenwärtig neu entdeckt. Zu den Funden gehören auch mehrere Baukunst- und Bildwerkfragmente, Teile eines monumentalen Steinschmucks. Sie sind in zwei Gruppen einzuteilen: aus dem 5. bis 6. Jh. Fensterstützen (Nr. 2, 5), Teil einer Kanzelplatte (Nr. 8 und 9) und aus dem 8. bis 10. Jh. Fragmente einer Marmorkanzel, Kapitell mit Kanelüren, Plattenfragmente mit Rosetten u. a. (Nr. 7, 9, 10, 11, 12, 13). Der Verfasser hat sich eingehend mit den Teilen der Kanzel beschäftigt, auf denen auch Darstellungen (Greif) vorhanden sind (Abb. 12, 13). Auf Grund der Besonderheiten in der Ikonographie der Verzierung und des Stils sind sie mit dem 8. bis 9. Jh. datiert. Sie erinnern nach dem Sujet an die bekannten Reliefs aus Stara Zagora, sind aber älter. Unter Berücksichtigung der bekannten Kanzeln auf der Balkanhalbinsel ist auch der Typ der in Sozopol gefundenen bestimmt: hohes Podium, zu dem zwei einander gegenüber angelegte Treppen führten. Der Verfasser unterstreicht, daß die entdeckten Funde in Sozopol aus dem 8. dis 9. Jh. stammen und weist auf die früher veröffentlichten Inschriften und andere Materialien aus derselben Zeit hin. Daraus geht hervor, daß Sozopol zu jener Zeit ein bedeutendes Kirchenzentrum war. Da nur spärliche schriftliche Angaben über Sozopol während des frühen Mittelalters vorhanden sind, die in der Arbeit angegeben werden, sind die neu entdeckten Funde ein wertvoller Beitrag zur Klärung der materiellen Kultur und Kunst dieser Stadt während des Mittelalters.

---

[1] Ас. Василиев, Църкви от по-ново време в Несебър и Созопол, ИНМ Бургас, I, 1950, стр. 62—64.

[2] Срв. К. Иречек, Пътувания по България, Пловдив, 1899, стр. 760—767; В. Иванова, Стари църкви и манастири, ГНМ, IV, 1922/1925, стр. 507—508.

[3] Срв. Иванова, цит. съч., стр. 508 и литературата в бел. 1, 2.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADEMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHEOLOGIE

XXVII, 1964

EINFLUSS DER THRAKER AUF DIE ENTWICKLUNG IM KARPATENBECKEN IN DER JÜNGEREN HALLSTATTZEIT

Mikuláš Dušek

Das Gebiet der Slowakei, insbesondere ihr südlicher Teil, war in der urzeitlichen Entwicklung häufig verschiedenen Kultureinflüßen ausgestellt, die aus dem Alpengebiet und aus Südosteuropa hierher gelangten. Diese Einflüße wurden entweder durch Handelsbeziehungen oder durch Eroberungen — und dadurch auch ethnischen Verschiebungen — vermittelt. Der Weg längs der Donau als Hauptschlagader dieser Strömungen erleichterte und förderte diese Beziehungen in beiden Richtungen. Die Wege an den Donauzuflüßen leiteten diese Einflüße weiter in Hinterland. Wir sind Zeugen davon, daß in die heimische Entwicklung fremde Elemente eingreifen, deren charakteristische Merkmale oft auf bestimmte Zeit über die heimischen Verbände dominieren. Die Unkenntnis des archäologischen Materials oder seine Nichtveröffentlichung, oftmals auch die Überschätzung einiger Faktoren führte zu abwegigen Interpretationen und dadurch auch zu falschen historischen Rückschlüßen in manchen Entwicklungsetappen der menschlichen Gesellschaft.

Ein sprechendes Beispiel dieser Tatsache war und ist stets noch das Problem des Skytheneinfalls in Mitteleuropa, welches durch verschiedene und vermeintlich skythische Funde belebt wird. Die Hauptstütze zu dieser mitteleuropäischen Skythologie war einerseits der 1882 entdeckte und von A. Furtwängler[1] publizierte Vettersfelder Fund (Westpolen). Die prunkvollen, den Skythen zugesprochenen Funde aus Ungarn, u. z. aus Tápioszentmárton,[2] Zöldhalompuszta,[3] Gyögyös[4] und Gyoma,[5] verleiteten zu der falschen Auffassung, die Skythen in Ungarn anzunehmen, genau so wie auf Grund des Vettersfelder Fundes in Westpolen, im polnisch-deutschen Grenzgebiet. Das Gebiet der Tschechoslowakei war in das von Skythen okkupierte Gebiet eingeschloßen worden, u. zw. durch die »Abdeckung des Gräberfeldes von Kuštanovice (jetzt Karpatenukraine),[6] wie auch solcher Funde, welche auch nur die geringste Ähnlichkeit mit denen von Kuštanovice aufwiesen,[7] oder durch Einzelfunde sog. skythischer Denkmäler. Die angeblich noch weiter nach Westen reichende skythische Invasion wurde durch Funde sog. dreikantiger skythischer Pfeilspitzen belegt.[8] P. Reinecke unterstrich durch die Zusammenstellung der skythischen und mutmaßlichen sky-

[1] A. Furtwängler, Der Goldfund von Vettersfelde, Kleine Schriften, I. München, 1911, 469—516.

[2] N. Fettich, A Tápiószentmártoni aranyszarvas (Der Goldhirsch von Tápiószentmárton), Archeológiai Értesítö, XLI, Budapest, 1927, 138—145.

[3] N. Fettich, A Zöldhalompusztai szkita lelet (La trouvaille scythe de Zöldhalompuszta). Acta Arcaeologica, XV, Budapest, 1934.

[4] L. Márton, Szkita sírleletek Gyongyoson (Trouvailles découvertes dans des tombes scythiques à Gyöngyos), Archeológiai Értesítö, XXVIII, Budapest, 1928, 37—54.

[5] L. Márton, Szkita arahylelet gyomai halomsírból, Arch. Értesíto, XXV, Budapest, 1905, 234—240.

[6] J. Böhm — J. M. Jankovich, Skythové na Podkarpatské Rusi, Praha, 1936.

[7] Z. Čilinská, Žiarový hrob kuštanovického typu v Michalovciach (Ein Brandgrab von Kuštanovice-Typus in Michalovce), Slovenská archeológia, VII, Bratislava, 1959, 79—86; L. Kraskovská, Biritualne pohrebište v Seredi, Slovenská Archeologia I, Bratislava, 1953, 195—198; J. Eisner, Slovensko v pravěku, Bratislava 1933; V. Budinský Krička, Slovensko v prvej dobe železnej, Slovenské dejiny, I, Bratislava, 1947, 93—103.

[8] J. Skutil, Znaleziska scytijskie z Moraw i Śląska czeskiego, Przeglad Archeologiczny, V, 1935—36, 3—5; H. Preidel, Der Skytheneinfall in Ostdeutschland und skythische Funde aus Böhmen, Altschlesien, IV-V, 1934, 215—219.

thischen Bodendenkmäler aus Mitteleuropa und Ungarn[1] die Bedeutung des skythischen Einflusses auf die Entwicklung Mitteleuropas. V. Pârvan[2] und nach ihm M. Roska[3] legten den skythischen Vorstoß nach Rumänien in drei Richtungen fest. T. Sulimirski begrenzte im ehemaligen Polen — Podolien (heute SSR Ukraine) eine skythische Sondergruppe.[4] In neuester Zeit stellt Zb. Bukowski[5] Skythen in Ostpolen fest.

Es wäre jedoch falsch zu behaupten, daß alle bisher als skythisch bezeichneten Denkmäler in Mitteleuropa nichtskythisch sind und umgekehrt, daß alle bis jetzt für skythisch gehaltenen Denkmäler auch tatsächlich skythisch sind. Bei der bisherigen Lösung dieser Frage wurde die heimische Entwicklung nicht genügend berücksichtigt, hauptsächlich jedoch wurden die aus dem heutigen Bulgarien kommenden Einflüße nicht ausgewertet und auch nicht eingehend in Erwägung gezogen. Großes Gewicht wurde auf den Beweis eines Zusammenhanges zwischen dem Raum des heutigen Rumäniens, Ungarns, der Tschechoslowakei und teilweise auch der angrenzenden Gebietsteile und dem Gebiet der Ukraine gelegt, d. h. dem skythischen Schwarzmeerbereich. M. Párducz wies zwar auf Grund der Ausgrabung in Szentes-Vekerzug im Theissgebiet auch auf die aus Bulgarien kommenden Impulse hin, doch hat er sich in der Schlußwertung dem skythischen Schwarzmeerbereich zugeneigt, wobei er auch die heimische Entwicklung ausgewertet hat.[6] Nach der Konzeption von V. Pârvan haben auch andere Forscher wie I. Nestor,[7] J. Böhm,[8] N. Fettich[9] und Á. Bottyán[10] die Ankunft der Skythen nach Mitteleuropa mit kleineren Veränderungen und Ergänzungen zeitlich umgrenzt, obwohl gegenwärtig der Versuch einer Revision dieser Ansichten zu beobachten ist, wie es D. Popescu in Rumänien getan hat.[11] Das größte Verdienst an der Änderung der falschen Ansichten in dieser Frage gebührt seitens der sowjetischen Forscher A. I. Meljukova.[12]

Nach Ansicht vieler Forscher kann der skythische Vorstoß in diesen drei Richtungen beobachtet und belegt werden: 1) durch das ehemalige Westpodolien, nördliche Bessarabien und die Bukowina nach Ungarn; 2) durch die südliche Moldau nach Siebenbürgen und Ungarn; 3) durch Bessarabien, die südliche Moldau und Dobrudscha nach Bulgarien.[13] Neuerdings legte R. Werner die Westvorstöße der Skythen ebenfalls in drei Strömungen fest, aber eine von ihnen geht seiner Ansicht nach über Ostgalizien, Schlesien bis nach Brandenburg. Für diese Richtung diente ihm als letzter Beleg gerade der Vettersfelder Fund, die Tatsache außer Acht lassend, daß außer einem Knochenzierstück skythischen Stils aus Scheuno unweit von Vettersfeld in den ganzen 70 Jahren seit der Entdeckung des ersten Hortfundes kein einziges skythisches Denkmal in dieser Gegend zutage getreten ist.[15] Der Vettersfelder Fund wird ständig als Ausstattung eines skythischen Fürsten

[1] P. Reinecke, Neue skythische Altertümer aus Ungarn, Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn, 189[illegible] 1—26; derselbe, Die skythische Altertümer im mittleren Europa, Zeitschrift für Ethnologie, XXVII, 1896, 251—25[illegible]

[2] V. Pârvan, Getica o protoistoire a Dacei, Bucuresti, 1926.

[3] M. Roska, Der Bestand der skythischen Altertümer Siebenbürgens, ESA, XI, 1937, 167—203.

[4] T. Sulimirski, Scytowie na zachodniem Podolu (Die Skythen in Westpodolien), Lwów, 1936.

[5] Z. Bukowski, Nowe znaleziska „scytyjskie" z Polski, Archeologia Polski, IV—2,1958, 257—283.

[6] M. Párducz, Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug (Mogil'nik gal'štatskoy epochi v Szentes-Vekerzug), Acta Archaeologica, II, Budapest, 1952, 143—172; derselbe, Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug II, Acta Arch. IV, Budapest, 1954, 25—91; derselbe, Le cimetière hallstattien de Szentes-Vekerzug III, Acta Archaeologica V, Budapest 1955, 1—22.

[7] I. Nestor, Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, 22. Bericht der röm-germ. Komission, 193[illegible] Frankfurt a. M., 1933.

[8] J. Böhm, l. c.

[9] N. Fettich, Bestand der skythischen Altertümer Ungarns (M. Rostowzew, Skythien und der Bospo[illegible] Berlin, 1931, 494—529).

[10] Á. Bottyán, Szkiták a magyar Alföldon, Régészeti Füzete, Budapest, 1955.

[11] D. Popescu, Skifskij vopros na territorii Rumunskoj NR, Vortrag in Bucureşti im 1962.

[12] A. I. Meljukova, Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo srednego Podnestrovja, MIA- SSSR No. [illegible] 5—102.

[13] Pârvan, l. c.; J. Böhm, l. c.; M. Roska, l. c.

[14] R. Werner, Geschichte des Donau-Schwarzmeer-Raumes im Altertum, Abriß der Geschichte Antiker Ku[illegible] Kulturen, München, 1961, 137.

[15] K. Raddatz, Ein skythischer Fund aus Scheuno, Kr. Sorau, Germania, 29, Berlin, 1951, 190—193.

betrachtet, der vor dem Heer des persischen Königs Dareus bis zur Neisse geflüchtet ist. A. Furtwängler selbst führt in der Auswertung dieses Fundes an, daß der Entdecker des Verbandes keine Knochen beobachtet hat, die ein Grab bezeugt hätten. Er bemerkt jedoch, daß über den Funden eine Art verbrannter Erde gewesen ist.[1] Da originale skythische Tiermotive auf den Gegenständen fehlen, und der ganze Fund nicht homogen skythisch ist, da hier mehr der ionische Stil und ionische Formen zur Geltung kommen, gelangen wir zu der Schlußfolgerung, daß der Vettersfelder Fund ein Hort ist, der hier irgendwann Ende des VI. oder Anfang des V. Jh. v. u. Z. vergraben worden ist.[2] Im ganzen Umkreis dieser Fundstelle wurden bisher keine Gräber beobachtet, die der skythischen Kultur angehört hätten. Man kann sich daher schwer einen skythischen Fürsten vorstellen, der aus seiner angestammten Heimat so weit, u. z. ohne Gefolge geflüchtet wäre. Den zweiten und dritten Westvorstoß der Skythen bring R. Werner mit den Richtungen V. Pârvans in Übereinklang, u. z. einerseits über die Karpatenpässe und durch die Moldau nach Siebenbürgen und Ungarn anderseits durch die Dobrudscha nach Bulgarien.[3] Seiner Ansicht nach zwangen sie die Volksreste der Kimmerier und thrakischen Treren, Thyner und Bithyner nach Kleinasien abzuwandern.[4] Der andauernde Zustrom der Skythen nach Thrakien ist angeblich durch reiche in Bulgarien gefundene Denkmäler belegt, die in ausgesprochen skythischem Stil angefertigt waren.[5] R. Werner nimmt die Ankunft der Skythen in die Dobrudscha um das J. 650 an.[6] Die angeführte Behauptung wird durch die letzten Ausgrabungen sowohl in der sowjetischen Moldaurepublik als auch im Schwarzmeergebiet Rumäniens und Bulgariens widerlegt. Die rumänische Moldau kommt mit der skythischen Kultur erst in der 2. Hälfte des VI. Jh. und Anfang des V. Jh. v. u. Z. in Berührung.[7] Es ist also nicht tragbar, die Skythen bereits im J. 650 in der Dobrudscha zeitlich festzulegen, da sie hierher lediglich durch die Moldau gelangen konnten. Umso weniger können wir sie dann in Bulgarien feststellen. Vereinzelte skythische, in griechischen Werkstätten des Schwarzmeerraumes hergestellten und in Bulgarien gefundenen Denkmäler können keinesfalls die Gegenwart der Skythen in Bulgarien bestätigen, aber auch nicht in Rumänien. Die von S. Morintz in Birseşti (Rayon Vrancа) abgedeckten Hügelgräber wie auch die in ihnen gefundenen materiellen Denkmäler zeugen vom Überleben des heimischen Elementes. Sie belegen jedoch auch Impulse, die aus dem Osten und Süden hierher gekommen sind. Es sind also skythische und thrakische Einflüße, die sich hier in diesem Teil der rumänischen Moldau getroffen haben. Eiserne Akinákes und Äxte lassen skythischen Einfluß ahnen. Die scheibengedrehten Tonwaren bestätigen den Einfluß der griechischen Werkstätten des Schwarzmeerraumes. Die Erzeugnisse dieser Werkstätten gelangten dann durch die Verschiebung der Südthraker nach Norden.[8] Eine weitere, bisher nicht abgeschloßen aber auch nicht publizierte Grabung ist die Untersuchung des hallstattzeitlichen Burgwalles in Stînceşti in der nördlichen Moldau. Er ist ein neuer Beleg für die aus Süden kommenden Impulse. Dieser Burgwall von Stînceşti gehört an die Wende des VI. und V. Jh. v. u. Z., wie die bisherigen Grabungsergebnisse A. Florescus bezeugen. Der Burgwall war von einem 22 m breiten und 5,50 m hohen Wall umgeben, vor welchem ein 21—32 m breiter und 7 m tiefer Graben ag. Siedlungsobjekte wurden in zwei Schichten erfaßt. Die untere Schicht ist reich mit Scherbenmaterial durchsetzt, die obere erwies sich bisher als ärmer. Das heimische hallstattzeitliche Material ist mit scheibengedrehter Tonware vergesellschaftet, ja sogar mit Chios-Amphoren. Die vorherrschende Farbe der Tonware ist grau, weniger die braune. Das Material liegt

[1] A. Furtwängler, l. c., 470—471.

[2] K. Schefold, Die iranische Kunst der Pontusländer (Südrußland und Thrakien), Handbuch der Archäologie, München, 1945, II, 445; derselbe, Der skythische Tierstil in Südrußland, ESA, XII, 1938, 14.

[3] V. Pârvan, l. c., 348—454; derselbe, Dacia scytica, Analele Dobrogei, 1923, 129—134; R. Werner, l. c., 137.

[4] Werner, l. c., 137—138.

[5] Werner, l. c., 137—138.

[6] Werner, l. c., 136—139.

[7] S. Morintz, Săpăturile de la Birseşti (reg. Galati, r. Vrancа), Materiale, III, Bucureşti, 1957, 219—226. M. Petrescu-Dîmboviţa, Cimitirul hallstatien de la Stoicani, Materiale, I, Bucureşti, 1953, 187.

[8] M. Dušek, Die Thrako-skythische Periode in der Slowakei, Slovenská archeológia, IX, Bratislava, 1961, 156—174.

ausschließlich zerscherbt vor, doch müssen trotzdem Teile von Krügen hervorgehoben werden, die mit überrandständigen Henkeln ausgestattet sind. Die Henkel sind rundstabig und bandförmig, wobei letztere mit einer Riefe verziert sind. Die Form dieser Krüge ist doppelkonisch mit leicht gerundeter Bauchwölbung. Schon mehrmals betonten wir, daß die Kenntnis der Töpferscheibe auch in das Gebiet der Slowakei aus dem heutigen Bulgarien gekommen ist, u. z. durch Vermittlung der Thraker.[1] Die letzten Funde im Schwarzmeerraum Rumäniens und Bulgariens belegen nicht nur ihren Vorstoß von der Donau nach Norden, sondern auch den Vorstoß nach Nordosten auf das ungarische Alföld bis in das südslowakische Gebiet.[2] Im Gegensatz dazu kannten die Skythen nicht die Töpferscheibe, bzw. wurde sie von ihnen nicht verwendet. Diese Ausführungen belegen auf Grund ihrer neuesten Ausgrabungen sowjetische Forscher, wie z. B. A. Artamonov, A. I. Terenožkin, A. I. Meljukova, A. I. Iliinskaja, B. N. Grakov, I.I. Ljapuškin, E. F. Pokrovskaja, G. I. Smirnov und viele andere.[3] Außer anderen Belegen, die wir aufeinanderfolgend kurz anführen werden, ist dieser Beleg von vielen anderen am überzeugendsten, nämlich daß nicht weiterhin behauptet werden kann, die scheibengedrehte Tonware westlich der Moldau sei im V. — IV/III. Jh. v. u. Z. ein Beleg für die Verschiebung der Skythen nach Westen. Selbstverständlich geht aus dieser Darlegung auch hervor, daß die Kenntnis der Töpferscheibe in das Gebiet der Slowakei, Ungarns und Rumäniens ebenfalls nicht von den Kelten gebracht worden ist, da ihr Vorstoß gerade durch Stämme aufgehalten worden ist, die ihre Toten auf birituelle Art bestatteten und ihnen scheibengedrehte Tonware ins Grab mitgaben. Diese Keramik ist nicht nur in ihrer Erzeugungstechnik dem heimischen Milieu neu, sondern ist auch bis auf kleinere Abweichungen mit jener identisch, die sich in Bulgarien in thrakischen Gräbern befindet.[4]

Wie eingangs dieser Studie angeführt wurde, stützten sich viele Forscher im Zusammenhang mit der Skythenfrage in ihren Arbeiten auf die Schlußfolgerungen älterer Forscher und knüpften nachfolgend auf diese neugewonnenen Bodenfunde an. Sie berücksichtigten jedoch nicht die Forschungsergebnisse hauptsächlich sowjetischer Forscher in der skythischen Frage und bulgarischer in der thrakischen Frage und nicht die materielle Kultur dieser Volksstämme. Durch Prüfung und Vergleich, wenn auch nur eines bestimmten Teiles des thrakischen Materials aus rumänischem Gebiet mit Ergebnissen slowakischer Ausgrabungen aus der jüngeren Hallstattzeit, müssen wir — bei Berücksichtigung der älteren heimischen Entwicklung in diesen beiden Gebieten — zu der Schlußfolgerung gelangen, daß die Südslowakei mit einem Teil Ungarns in der älteren Hallstattzeit unter dem Einfluß Südosteuropas wie auch des Alpengebietes stand, und in der jüngeren Hallstattzeit unter starkem Einfluß der Thraker und deren Kultur. Es soll damit nicht gesagt sein, daß hier nicht auch ein skythischer Kultureinfluß zu beobachten wäre, der wurde jedoch in dieses Gebiet durch die sich vorschiebenden thrakischen Stämme vermittelt und nicht durch die Skythen selbst.

Zur Lösung dieses Problems trugen die gegenwärtig in der Südslowakei durchgeführten Ausgrabungen bei, u. z. sowohl aus der älteren als auch der jüngeren Hallstattzeit. Von den bedeutendsten Ausgrabungen der Südwestslowakei muß jene des Brandgräberfeldes von Chotín (Bez. Komárno) erwähnt werden, die als Lokalität II bezeichnet wurde und auf welchem die Entwicklung von der Reinecke Stufe HA an verfolgt werden kann. Auf Grund von Grabungen in Südmähren, im angrenzenden Gebiet Niederösterreichs und in Westungarn (Dunántúl) gehörte dieses ganze Gebiet in dieser Stufe zum Baierdorf—Velaticer Kulturbereich. Die Entwicklung auf dem angedeuteten Gebiet wurde auch in der Reinecke Stufe HB festgestellt, u. z. in der sog. Chotín-Hallstatt-Gruppe, in der ungarischen Vál-Gruppe und in Niederösterreich in der Stillfried-

[1] Ausgrabung A. Florescu, Iaşi.

[2] Dušek, l. c.

[3] A. I. Terenožkin, Predskifskij period na dneprovskom pravoberežie, Kiev, 1961; A. I. Meljukova, Pamjatniki skifskogo vremeni lesostepnogo srednego Podnestrovja, MIA-SSSR, No. 64, 5—102; A. V. Iliinskaja, Skifski sokiri, Archeologia, XII, Kyjiv, 1961, 27—52; B. N. Grakov, Skify, Kyjiv, 1947; I. I. Ljapuškin, Dneprovskoe lesostepnoe levoberežje v epochu železa, Moskva, 1961; G. D. Smirnov, Skifskoje gorodišče i sc-šče Bol'šaja Sacharnaja, KSIIMK AN-SSSR, XXVI, 1949, 93—97.

[4] Dušek, l. c.

Kultur, die in Mähren unter dem Namen Podol-Kultur bekannt ist, welche Benennung eine zusammenfassende Bezeichnung auf diesem Gebiet in der Stufe HB ist.[1] Der Einschlag der niederösterreichischen Kalenderbergkultur wurde bereits länger in Westungarn (Dunántúl) festgestellt.[2] Neuere Grabungen auf südwestslowakischem Gebiet stellen auch hier Impulse der Kalenderbergkultur fest. In Reca und N. Košariská in der Umgebung von Bratislava sind mächtige, bis zu 60 m im Durchmesser aufgeschüttete Hügelgräber abgedeckt worden.[3] (Taf. I). So ähnlich bestätigte auch die Ausgrabung der Siedlung in Sereď die Einwirkung dieser Kultur in die Entwicklung der Südwestslowakei.[4] Die Hügelgräber haben in der Mitte eine hölzerne Grabkammer. Die Tonware ist mit roter Farbe oder Graphit verziert. Die Gräber sind frühgeschichtlich ausgeraubt und die Metallware fehlt daher. Die Südwestslowakei stand, wie zu ersehen ist, in der älteren Hallstattzeit teilweise unter dem Einfluß des osthallstättischen Bereiches.

Doch empfing dieses Gebiet der Slowakei nicht nur Impulse aus dem osthallstättischen Bereich, denn wir stellen hier auch solche fest, die aus Südosteuropa stammen. Es sind kimmerische Denkmäler, wenn auch vorderhand nur bescheiden, doch ausreichend, um diesen Faktor bei der Gestaltung und Entwicklung auch in diesem Gebiet Europas in Erwägung ziehen zu müßen.[5]

Zu diesem Wandel in der Entwicklung der Südslowakei kommt es in der jüngeren Hallstattzeit, die angedeckten Gräberfelder dieser Zeitepoche geben außen Einflüßen aus dem ostalpinen Gebiet auch solche erkennen, die aus Thrakien, d. h. dem Gebiet des heutigen Bulgariens stammen. In diesem Zusammenhang ist es nötig, drei wichtige Zentren hervorzuheben: Bulgarien mit seinen thrakischen Denkmälern, Ungarn, u. zw. das Theissgebiet, und die Südslowakei mit ihren birituellen Gräberfeldern. Nicht weniger wichtig ist das Brandgräberfeld von Nové Zámky nördlich der Donau, wo ein Kontakt des ostalpinen Hallstatt- und südosteuropäischen Bereiches beobachtet worden ist.[6] (Taf. II.). Neben Urnen, deren Bauchwölbung mit Ritzlinienbündeln wie auch mit lappenartigen Ansätzen verziert ist, ferner topfartigen Gefäßen und niederen Schüßeln mit einziehendem Hals — einer Äußerung des osthallstättischen Bereiches — treffen wir auch eine zweite Gruppe von keramischem Material an. Es sind Urnen vom Villanova-Typus, die auf der Bauchwölbung mit lappenartigen Ansätzen versehen sind. Diese Formen kommen bereits im vorhergehenden Zeitabschnitt sowohl in Rumänien als auch in Bulgarien vor. Die topfförmigen Gefäße, die unter dem Mündungsrand mit einer plastischen schräg gekerbten oder mit Grübchen verzierten Leiste, oder mit symmetrisch verteilten Knopfbuckeln ausgestattet sind, treten auf junghallstattzeitlichen Gräberfeldern Bulgariens, Rumäniens, des ungarischen Theissgebietes und des gesamten südslowakischen Gebietes auf.[7] Ähnliche Gefäße treffen wir im Waldsteppengebiet der Ukraine im Inventar der skythischen Kultur an. Sie sind allerdings unter dem Mündungsrand mit Löchern versehen, und auch die plastische Leiste ist derart durchlöchert. Diese Tatsache ist in der Vergangenheit nicht beachtet worden und alle westlich der Ukraine gefundenen, wenn auch nur die geringste Ähnlichkeit aufweisenden Gefäße sind zur skythischen Kultur gereiht worden.

Auf dem Gräberfeld von Chotín (Taf. IV, V) in der Slowakei wie auch auf weiteren Lokalitäten des slowakischen Gebietes z. B. Nové Zámky, Keč — Gemeinde Čičov, Sv. Pavol — Gemeinde N. Stráž, Bez. Komárno, Andač, Dolné Krškany, Bez. Nitra, Levice, Preselany nad Iplom, Želiezovce, Bez. Levice, Senec, Bez. Bratislava — Land, Michalovce, Bez. Michalovce und der Siedlungen in Ratkovce, Bez. Trnava, Bajč, Dvory nad Žitavou, Bez. Nové Zámky kommen auch

[1] M. Dušek, Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej, Archeologické rozhledy, XIV, Praha, 1962, 610—625; derselbe, Halštatská kultúra chotínskej skupiny na Slovensku, Slovenská archeológia, V—1, Bratislava, 1957, 73—173.

[2] S. Gallus, A soproni Burgstall alakos urnái, AH, Budapest, 1934.

[3] B. Chropovský, Výskum halštatskej mohyly v Reci, Archeologické rozhledy, VII, Praha, 1955, 772.

[4] J. Poulík, Juhozápadné Slovensko v mladšej dobe halštatskej, Slovenská archeológia, IV—2, Bratislava, 1956.

[5] S. Gallus, T. Horváth, Un peuple cavalier préscythique en Hongrie, Disserationes Pannonicae, Ser. I, 9, Budapest, 1939.

[6] Dušek, 1. c. in Archeologické rozhledy, XIV, 1962.

[7] Dušek, 1. c. in Slovenská archeológia, IX, 1961, Taf. I—IV.

doppelkonische scheibengedrehte Krüge vor. Ähnliches Material finden wir außer anderen Gräberfeldern auch auf dem so wichtigen in Szentes-Vekerzug in Ungarn.

Ein wichtiges Gräberfeld zur Lösung unserer Problematik ist jenes von Ravna, Bez. Varna in Bulgarien.[1] (Taf. III.). Auf dieser Lokalität deckte M. Mirčev 41 Hügelgräber ab. Mit Ausnahme eines nur teilweisen Brandgrabes herrschte auf diesem Grabfeld die Brandbestattung vor. Die Bauart der Hügelgräber war zweierlei. Zwanzig Gräber waren in die Erde eingetieft, oder auf dem Niveau und 21 Gräber waren Steinkistengräber mit Verwendung von Steinplatten. Das auf diesem Gräberfeld gewonnene Keramikmaterial ist, bis auf kleinere Abweichungen, mit der Tonware des ungarischen Theissgebietes, der Südslowakei, wie auch eines Teiles Rumäniens identisch. Die scheibengedrehten doppelkonischen Krüge aus der Slowakei (Taf. IV: 7—9) und aus Ungarn (Taf. VI: 5, 6) sind im bulgarischen thrakischen Material auf der Bauchwölbung leicht gerundet (Taf. III: 7, 9), wie es in Ravna im Grab XI und XXV der Fall ist.[2] Aus Braničevo, Bez. Kolarovgrad stammt ein ähnlicher Krug mit überrandständigem Henkel (Hügelgrab I).[3] Ähnliche Krüge kennen wir aus rumänischem Gebiet,[4] und wie bereits angeführt worden ist, auch aus Ungarn[5] und der Slowakei. Topfförmige Gefäße mit plastischer Kerbleiste unter dem Mündungsrand, die in der Slowakei gefunden werden (Taf. IV: 1),[6] treffen wir auch auf dem Grabfeld in Ravna an (Taf. III: 1), die einen Knopfbuckel auf der plastischen Leiste angebracht haben (Hügelgrab I, XXI).[7] Ähnliche Gefäße stammen auch aus Braničevo, wie auch aus anderen Lokalitäten Bulgariens.[8] Sie fehlen auch nicht aus Rumänien.[9] Eine plastische mit Grübchen verzierte Leiste oder eine Kerbleiste wird oft als Verzierungselement der Kuštanovice-Kultur betrachtet.[10] Es muß jedoch betont werden, daß diese Kultur größtenteils aus einem Material bekannt ist, das aus Hügelgräbern von Kuštanovice in der Karpatenukraine gewonnen worden ist, und welches von vielen Forschern als skythisch betrachtet wurde und noch immer wird. Das höher genannte Verzierungselement erschien in dem ganzen reichen Material von Kuštanovice lediglich in den Hügelgräbern VII und XIV, und auch das bloß auf drei Gefäßen.[11] Deswegen liegt kein Grund vor, dieses Verzierungselement für die Kuštanovice-Kultur als typisch zu betrachten, allerdings auch nicht als Einfluß, der aus dem skythischen Schwarzmeerraum hierhergekommen wäre. Auch dieses Verzierungsmotiv sickerte in das Gebiet Rumäniens, Ungarns und der Slowakei aus Bulgarien ein, da, wie wir noch im weiteren Teil anführen werden, die Verbindung zwischen dem nördlichen Schwarzmeerraum und der rumänischen Moldau und dadurch auch mit den westlich von dieser Linie liegenden Gebieten vom VI. Jh. v. u. Z., wie es A. I. Meljukova anführt, von den vorstoßenden thrakischen Stämmen unterbrochen worden war.[12]

Die Schüsseln mit gerader oder leicht abgesetzter Standfläche und eingezogener Mündung sind eine weitere Keramikform, die das bulgarische Gebiet mit einem Teil Rumäniens, dem ungarischen Theissgebiet und der Südslowakei verbindet. Sie sind auf der Scheibe gedreht, wie auch

[1] M. Mirčev, Rannotrakijskijat nekropol pri Ravna, Varnensko, Archeologia, II, 1960, fax. 1, 186—188; derselbe, Rannotrakijskijat mogilen nekropol pri s. Ravna, Izvestija na Archeologičeskija Institut, XXV, 1962, 97—164.

[2] M. Mirčev, l. c., Tab. XIV: 6 (10), XV: 3 (11), XXIV: 1 (25)

[3] Cv. Dremsizova, Mogilnijat nekropol pri s. Braničevo (Kolarovgradsko), Izvestija AI, XXV, 1962, obr. 3: 1.

[4] Dacia II, 1925, Abb. XXVII—Boian.

[5] M. Párducz, l. c.; Á. Bottyán, l. c.

[6] J. Kudláček, Praveké nálezy z Andača, Slov. arch., I, Bratislava, 1953, Tab. II: 3; Ka, Pohrebište z doby predkeltskej v Dolných Krškanoch pri Nitre, Archeologické rozhledy, III, Praha, 1951, Obr. 207.

[7] M. Mirčev, l. c., Taf. IX: 4 (1), Taf. XXI: 6 (21).

[8] Cv. Dremsizova, l. c., obr. 7: 3.

[9] M. Párducz, l. c., Vekerzug II., Taf. IX: 12; Á. Bottyán, l. c., Taf. XX: 14, 16; Taf. XXII: 17.

[10] I. Lengyel, Beiträge zur Ursprungsfrage der Kuštanovice-Kultur, Folia Archaelogica, XII, Budapest, 1961—69.

[11] J. Böhm—J. Jankovich, l. c., tab. XIX/2: 2, 3, XVIII: 3.

[12] A. I. Meljukova, Pamtaniki skifskogo vremeni lesostepnogo srednego Podnestrovja, MIA—SSSR, No. 64, 100—102; Z. Bukowski, Nowe znaleziska „scytyjskie" z Polski, Archeologia Polski, IV—2, 1958, 257—283.

in der Hand geformt (Taf. III:10, IV: 10, 11, VI: 8, 9). In der Slowakei wurden solche in Chotín, Senec, Preselany nad Iplom und in Michalovce gefunden.[1] In Ostungarn sind sie im Inventar der birituellen Gräberfelder des V.—IV. Jh. ebenfalls eine gebräuchliche Form.[2] Ihre Verbreitung deckt sich grob mit der territorialen Verbreitung der scheibengedrehten Krüge mit hochgezogenem Henkeln. Im nördlichen Schwarzmeerraum tritt diese Krug- und Schüsselform bloß vereinzelt auf, z. B. in dem in das IV.—III. Jh. datierten Hügelgrab I in Makiivka im Kiever Bereich.[3] Allerdings sind in diesem Landschaftsgebiet die scheibengedrehten Schüsseln Erzeugnisse griechischer Werkstätten. Ähnliche scheibengedrehte Schüsseln kommen in großen Mengen in den thrakischen Gräbern Bulgariens vor.[4] Auch Schüsseln mit niederer ausladender Mündung, die unter dem Mündungsrand oder auf der Bauchwölbung mit einem Henkel versehen sind, erscheinen in Bulgarien in thrakischen Gräbern (Ravna)[5], in Rumänien (Birsești)[6] und in der Slowakei (Senec).[7]

Die Urnen vom sog. Villanova-Typus sind auf derart ausgedehntem Gebiet verbreitet, daß sie örtlich abweichende Varianten aufweisen (Taf. III: 2, 5, IV: 2, 5, VI: 2, 4). Trotzdem treffen wir bei ihnen auf so weitem Raum wie es z. B. die Südslowakei (Chotín, Senec, Michalovce usw.),[8] Ungarn (Szentes-Vekerzug, Szelevény-Vadas, Tápiószele usw.),[9] Rumänien (Cipau—Gara, Teius usw.)[10] und Bulgarien ist (Pavna usw.)[11], gemeinsame Merkmale an. Der Zusammenhang zwischen diesen Gebieten ist durch dieses keramische Erzeugnis besonders in der jüngeren Hallstattzeit erneut belegt. Diese Urnen pflegen zweierlei Ausführungstechnik aufzuweisen. Sie sind an der Oberfläche rauh oder poliert. Außer den lappenförmigen Ansätzen, die sich unter der Bauchwölbung befinden, pflegen sie auch noch unter dem Mündungsrand mit zylindrischen Zapfen verziert zu sein, z. B. in Ravna in Bulgarien, oder in Teius in Rumänien.[12]

Die scheibengedrehten bauchigen Urnen von grauer Färbung kamen sowohl in Bulgarien (Taf. III: 8), Ungarn (Taf. VI: 7) als auch in der Slowakei vor (Taf. V: 6).[13] M. Mirčev datiert das Gräberfeld von Ravna in die 2. Hälfte des V. Jh. bis in die Mitte oder an das Ende des IV. Jh. Die auf der Scheibe angefertigten Gefäße schreibt er dem Einfluß der griechischen Werkstätten, bzw. der Keramik zu. Abwegig wäre es deshalb, die Urne aus Michalovce auf keltische Kultureinflüsse zurückzuführen, da auch die übrigen Denkmäler dieses Grabfeldes sowohl in Ravna als auch auf anderen Gräberfeldern Bulgariens angetroffen werden.

Die übereinstimmenden handgefertigten oder scheibengedrehten Keramikformen auf derart ausgedehntem Gebiet des Karpatenbeckens (Bulgarien, ein Teil Rumäniens, Ostungarn und die Südslowakei) sind ein klarer Beleg für den Zusammenhang dieser Gebiete in der hier behandelten Zeitepoche. Da die neuesten Ausgrabungen überzeugend bewiesen haben, daß die Skythen die Töpferscheibe nicht verwendeten und daß die scheibengedrehten, in den skythischen Kurganen gefundenen Erzeugnisse ausgesprochen griechischen Stil haben und griechische Erzeugnisse sind, liegen keine Gründe vor, die Keramikformen auf dem Gebiet des Karpatenbeckens den Skythen zuzuschreiben. Den charakteristischen doppelkonischen Krug (auch mit gewölbtem Bauch) mit 1 über-

[1] M. Dušek, l. c., Taf. I: 3; B. Chropovský, Birituálne skýtsko-halštatské pohrebisko v Senci, Študijné zvesti AÚ—SAV, Nitra, 1962, No. 9, Obr. 6: 6, 7: 2; G. Balaša, Skýtske pohrebisko v Presel'anoch nad Ipl'om, Slovenská archeológia, VII, Bratislava, 1959, Taf. III: 7, Z. Čilinská, l. c., Taf. II: 2, III: 1.

[2] M. Párducz, l. c., Vekerzug, I, II, III.

[3] E. F. Pokrovska, Rozkopki kolo s. Makijivki, Archeolohični pamjatki II, Kijiv, 1949, 131.

[4] M. Mirčev, Tab. X: 5 (6) XI: 5 (6), XII: 2 (6), 5 (6); Cv. Dremsizova, l. c., obr. 8: 5; G. Fehér, Mogilni nachodki ot Mumdžilar, IAI, VIII, Sofia 1934, Abb. 2.

[5] M. Mirčev, l. c., Tab. XXIII: 3 (24).

[6] S. Morintz, l. c.

[7] B. Chropovský, l. c., Študijné zvesti AÚ—SAV, Nitra 1962, No. 9, obr. 6: 1, obr. 7: 3.

[8] M. Dušek, Die Thrako-skythische..., Tab. I: 1; Z. Čilinská, l. c., Tab. III: 5.

[9] M. Párducz, l. c., Vekerzug II, Tab. 27: 4, 5.

[10] N. Vlassa, Contribution à la connaissance de l'époque scythique en Transylvanie, Studii şi Comunicare IV, 1961, Acta Musei Regionalis apulensis.

[11] M. Mirčev, l. c., Tab. XIV: 4 (10), XXI: 5 (22).

[12] M. Mirčev, l. c., Tab. IX: 1 (1);

[13] M. Mirčev, l. c., Tab. XIX: 5 (19); M. Párducz, l. c., Vekerzug II, Tab. 28: 1; Z. Čilinská, l. c., Tab. I: 6.

randständigen Henkel können wir von griechischen Amphoren ableiten, welche den auf bulgarischem Gebiet wohnenden Thrakern sehr gut bekannt waren.[1] Die griechischen Werkstätten des Schwarzmeerraumes arbeiteten für die Thraker und sie passten ihre Erzeugnisse dem Geschmack der heimischen Bevölkerung an. Die charakteristische graue Farbe der thrakischen Keramik kommt in den übrigen Gebieten nur seltener vor, was jedoch nicht wesentlich ist, da dies eine materielle Angelegenheit und nicht eine technische ist. Die Flaschengefäße (bauchige mit Zylinderhals) haben ihre Vorlagen ebenfalls in den griechisch-ionischen Erzeugnissen. Der einfache schenbengedrehte thrakische Krug ist später im Karpatenbecken von den ankommenden Kelten übernommen und nach ihrem Geschmack und Verwendungszweck auf einen zweihenkeligen umgeformt worden.[2] Die keltischen doppelkonischen zweihenkeligen Amphoren ahmen nicht griechische Vorlagen nach, denn die griechischen haben einen gewölbteren Bauch, während die thrakischen und auch späteren keltischen fast symmetrisch doppelkonisch sind. E. Bujor schreibt in der Dobrudscha zwar die Kenntnis der Töpferscheibe den grieschischen Kolonien mit dem Zentrum in Murighiol zu, bestreitet aber die Funktion der Südthraker an der Verbreitung dieser Kenntnis. In der Nähe der griechischen Handels- und Erzeugungszentren des Schwarzmeerraumes finden wir in Bulgarien wie auch in Rumänien die Siedlungen der heimischen Bevölkerung. Auf dem Burgwall von Stinceşti (Moldau) treffen wir mit dem griechischen Material auch thrakisches an, so daß dieses Material als Beleg des Vordringens der Südthraker nach Norden gelten kann, falls wir auch die älteren thrakischen Funde nördlich der Donau[3] wie auch die neuesten in Cucuteni—Baiceni (nördliche Moldau — ursprünglich ein 4,5 kg schwerer thrakischer Goldhort) berücksichtigen.[4] Die Denkmäler aus dem Theissgebiet und der Südslowakei sind wieder ein Beleg des Vorstoßes dieses Volkes nach Nordwesten.

Die Schwerter — Akinákes — sind im Karpatenbecken einschneidig und werden eindeutig den Skythen zugeschrieben. Es herrscht kein Zweifel darüber, was auch Funde im skythischen Schwarzmeerraum belegen, daß solche Schwerter von den Skythen verwendet wurden. Die skythischen Akinákes sind zweischneidig, während die rumänischen, ungarischen und slowakischen einschneidig sind.[5] Die ein- und zweischneidigen Schwerter vom Typus Akinákes finden wir jedoch auch in thrakischen Gräbern in Bulgarien.[6] Von den strymonischen Thrakern geben Thukydides und Herodot an, daß sie zwei- und einschneidige Schwerter verwendet haben. Homer erwähnt auch die Benutzung von zweischneidigen Schwertern bei den Thrakern.[7] Die Thraker, hauptsächlich die ägäischen waren zur Zeit der trojanischen Kriege ausgezeichnete Handelsleute, u. z. besonders mit Waffen. Wie bereits angeführt worden ist, arbeiteten die griechischen Erzeugungszentren des Schwarzmeerraumes für die Skythen und auch für die Thraker. Die in das nördlich von der Donau liegende Gebiet sich vorschiebenden Thraker wurden auf diese Weise auf ausgedehnten Raum die Verbreiter vieler in den griechischen Werkstätten hergestellter Erzeugnisse. Auf Grund obenangeführter Tatsachen können auch die Akinákes des Karpatenbeckens kein Beleg für eine skythische Expansion bzw. Okkupation sein. Ähnlich sind auch die im Karpatenbecken und weiter nach Westen verbreiteten skythischen dreikantigen Pfeilspitzen ein labiler Beleg für den Beweis des Vorhandenseins der Skythen auf einem derart ausgedehnten Verbreitungsgebiet dieser Pfeilspitzen. Auf Grund dieser Pfeilspitzen wurden in jüngster Zeit die Skythen tief in Westeuropa festgestellt.[9] Ähnlichen Pfeil-

[1] M. Čičikova, Nachodki ot glineni sudove pri s. Zgalevo, IAI, XVIII, 1952, 343, obr. 346.

[2] I. Hunyady, Die Kelten im Karpatenbecken, Dissertationes Pannonicae, Ser. II, No. 18, Budapest, 19[illegible] Tafelband, Tab. LXI 1—2.

[3] A. I. Meljukova, l. c.

[4] Unpubliziert — Historisches Museum im Iaşi, Rumänien. Wird von M. Petrescu-Dimbovitą bearbeitet.

[5] W. Ginters, Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrußland, Vorgeschichtliche Forschungen II, Berlin, 1928, 28—33.

[6] M. Mirčev, l. c., Tab. XXX : 1 (37).

[7] Herodot, VII, 75; Thukydides, II, 96; Homér, Illias, XIII, 576, 807.

[8] Ch. Danoff, Zum Kriegwesen der Alten Thraker während der Periode der Militärdemokratie, Studii Cl[illegible] III, Bucureşti, 1961, 39—51; J. Kromayer — G. Veith, Heerwesen und Kriegführung der Griechen und Rö[illegible] Handbuch der Altertumswissenschaft, München, 1928, 18—245.

[9] T. Sulimirski, Die Skythen in Mittel- und Westeuropa, Bericht den V. Internationalen Kongreß für Vor- u[illegible] Frühgeschichte, Hamburg, 1958, 793—799.

spitzen begegnen wir jedoch auch im fernen asiatischen Gebiet. Als vorzügliche, von den Skythen verwendete Waffe konnte sie auch von anderen Stämmen übernommen worden sein; nur auf diese Weise können wir uns die große Verbreitung dieser dreikantigen Pfeilspitzen erklären. Mit diesen Pfeilspitzen verbreiteten sich auch die Köcher, die mit einem kreuzförmigen Beschlag versehen waren. Ihr Vorkommen in Rumänien, Ungarn und in der Slowakei ist jedoch größer als im skythischen Schwarzmeerraum und sie sind größtenteils Nachahmungen von echten skythischen Vorlagen.[1] Folglich sind sie nicht skythisch.

Die Glasperlen von runder, zylindrischer oder der Form einer abgeschälten Orange, verziert mit einem Zickzack, Rillen oder Tupfen, pflegen in mehrfarbiger Ausführung zu sein (Taf. V:1,2.)[2] Sie finden sich in Bulgarien, Rumänien, im nördlichen Schwarzmeerraum, doch vorderhand nicht in derartigen Mengen wie in Ostungarn und in der Südslowakei.[3] Ihr geringeres Vorkommen in Rumänien konnte, besonders bei den älteren Funden, die Lesefunde sind und aus unsystematischen Grabungen stammen, dadurch verursacht worden sein, daß die kleinen Perlen entweder der Aufmerksamkeit der Ausgräber entgangen oder nicht abgegeben worden sind. Auf dem Gräberfeld von Ravna wie auch auf anderen Lokalitäten kamen Perlen vor, die mit slowakischen Perlen und solchen aus dem Theissgebiet vollkommen identisch sind und wir sind der Ansicht, daß ihre Erzeugung anfangs gerade in Thrakien durchgeführt worden ist und etwa erst später in heimischen Werkstätten. Die Kenntnis der Glasfabrikation übernahmen die Griechen aus Ägypten und auf diese Weise gelangte sie durch Vermittlung der griechischen Städte im Schwarzmeerraum in das heutige Bulgarien. Erst von dort verbreitete sich diese Kenntnis durch Vermittlung der Thraker nach Rumänien, Ungarn und in die Slowakei. In das nördliche Schwarzmeergebiet kamen die Glaserzeugnisse durch Handelsbeziehungen aus griechischen Schwarzmeerstädten. Die Verzierung auf einigen zylindrischen Perlen sind gegenläufige Zickzacklinien. Diese Motive kennen wir bereits von ägyptischen Balsamarien. Sie erscheinen später auch auf griechischen Balsamarien und als Verzierungselement auf Glasperlen. In Rumänien sind die dakischen, und in Ungarn und der Slowakei wieder einige Formen der keltischen Glasperlen aus dem III. Jh. v. u. Z., sozusagen eine Fortsetzung dieser thrakischen Glasperlen. Ihre Farbe ist hellblau, dunkelbläulich, braun, wobei die Verzierung gewöhnlich eingeritzt und mit gelbem, hellblauem und grünlichblauem Glas oder solcher Farbe ausgefüllt ist.

Die runden (diskenförmigen) Spiegel (Taf. V:5), die im Karpatenbecken vorkommen, werden eindeutig als skythisch, oder als deren Nachahmungen angesehen. Die Verbreitung dieser Spiegeltypen ist recht groß. In die skythischen Schwarzmeergebiete kam diese Spiegelform aus griechischen Werkstätten. Und so wie wir sie bei den Skythen nördlich des Schwarzen Meeres antreffen kommen sie auch in den thrakischen Gräbern Bulgariens zutage, aber auch in Rumänien, Ungarn und in der Slowakei,[4] und sie verbreiteten sich auch in das Gebiet nördlich der Karpaten.[5] Diese Spiegelform kann also nicht eindeutig den Skythen zugesprochen werden.

Die Schläfenringe mit Schlangenkopfabschluß (Taf. V:3,4) sind im Karpatenbecken in der jüngeren Hallstattzeit mit Berücksichtigung ihrer Ausführung und des Dichtevorkommens eine kennzeichnende Äußerung dieses europäischen Gebietsteiles.[6] Auch dieser Schmuck wurde oft als skythischen Stils den Skythen zugeschoben. Doch mit Unrecht, denn im skythischen Schwarzmeerraum ist ihr Vorkommen vereinzelt und er muß deshalb notgezwungen als ein dem heimischen Milieu

[1] W. Fettich, Der skythische Fund von Gartschinovo, AH, XV, Budapest, 1934, 41—45.

[2] M. Dušek, Die Thrako-skythische..., Tab. VII;

[3] M. Mirčev, l. c., XXXV; A. I. Meljukova, Skifskie kurgany Tiraspol'šiny, Pamjatniki skifo-sarmatskoj kultury, MIA-SSSR, Moskva, 1962, Tab. 10:3; M. Párducz, l. c., Vekerzug II, Tab. X, XI; B. Filov, Novoodkriti trakijski grobnici ot Duvanlij, IAI, VII, Sofia, 1923, Tab. 56:20,21; S. Morintz, l. c.

[4] M. Párducz, Szkíta tükrök a Kárpát-medencében, Archeologiai Értesito, 85, Budapest, 1958, 58—64, Tab. 48,

[5] I. Reichel, Zwierciadła podolskej kultury scytyjskiej, Prace lwowskiego towarzstwa prehistorycznego, Nr. 2, Lwów, 1936, 139—162.

[6] M. Dušek, Skýtske birituálne pohrebište v Chotíne na Slovensku, Archeologické rozhledy, V, Praha, 1953, Obr. 79; G. Balaša, l. c., Tab. II:17, IV:5; C. Truhelka, Der vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja-Dolina, Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina 9, 1904, 3—156; M. Párducz, Vekerzug, I, Tab. LXV : 1,2.

fremdes Element angesehen werden[1]. Die echten skythischen Schläfenringe weisen eine ganz ande Ausführung auf. Sie sind mit einem verbreiterten flachen oder leicht gewölbten Knopf abgeschlo sen. Die Anwendung des stilisierten Schlangenkopfes (Triangelabschluß) war in den thrakischen Hügelgräbern Bulgariens stark verbreitet. So stammen z. B. die goldenen Schläfenringe mit Schlan genkopfabschluß an beiden Enden aus dem Hügelgrab von Arabadjiska bei Duvanlij.[2] Dieses Ve zierungsmotiv treffen wir auch auf silbernen Armbändern an, die aus M. Brestnica bei Teteven b kannt sind,[3] aus dem Hügelgrab von Debnevo,[4] wie auch aus Mušovica bei Duvanlij.[5] Solch Armbänder und Schläfenringe werden in Rumänien,[6] Ungarn[7] und Jugoslawien[8] zutage gefördert Die sog. thrakischen Fibeln haben größtenteils Triangelabschluß.[9] Die kleinen versilberten Bro zeschläfenringe mit Schlangenkopfabschluß haben die größte Verbreitungsdichte auf dem Raum Si benbürgen-Theissgebiet-Slowakei, u. z. stammen sie aus dem V. und IV. Jh. v. u. Z.[10] Wir setze voraus, daß ihr Erzeugungszentrum in diesem Gebiet gerade der obenerwähnte Raum sein konnt Die Herkunft der Verzierung muß allerdings im thrakischen Gebiet gesucht werden, wohin sie au Griechenland, bzw. aus Kleinasien gekommen sind.[11]

Die eisernen Zaumzeuge und Streitäxte, (Keilhauen), die in Rumänien, Ungarn und in d Südslowakei vorkommen, haben größtenteils abweichende Form und Herstellung als die skythische bis auf kleine Ausnahmen bei den Streiäxten (Keilhauen).[12] M. Párducz schloß die Zaumzeuge dies Bereiches als Vekerzug-Gruppe zusammen. Diese Zaumzeugformen kommen fast ausschließlich, i angedeuteten Gebiet vor, außer einigen Einzelstücken, die außerhalb des zentralen Verbreitungsg bietes gefunden wurden.[13] Die Zaumzeuge der Vekerzug-Gruppe sind aus drei Teilen hergestel die Querstangen sind immer selbständige Stücke, die nachträglich an die Trense angenietet wurde Es ist möglich, daß diese Zaumzeuge ihre Vorlage in den skythischen hatten, doch haben die eine abweichende Ausführung.[14] Dagegen konnten die thrakischen Zaumzeuge aus dem V. Jh. v. u. eher denen von Vekerzug als Muster gedient haben, auch wenn diese gewöhnlich kompakt, d. Trense und Querstangen in einem Stück sind.[15]

Eine weitere Kulturäußerung der hier behandelten Zeitepoche beiläufig auf dem Verbreitun gebiet der eisernen Zaumzeuge sind die Tonstempel — Pintaderen (Taf. V:7).[16] Größe, Form u Verzierung sind bei ihnen verschieden. Pintaderen aus Ton finden wir in geringeren Mengen Kaukasusgebiet vor, doch dort lediglich in vorskythischer Zeit. Im skythischen Schwarzmeerra sind sie vorläufig unbekannt und in Ostrumänien kommen sie nur vereinzelt vor. Diese Pintader konnten entweder als Siegel oder als Stempel zur Gewebemusterung gedient haben. Der Groß

[1] A. I. Meljukova, l. c., MIA—SSSR, Moskva, 1962, 151.
[2] B. Filov, l. c., obr. 45:1,2.
[3] V. Mikov, l. c., 153—170, obr. 145.
[4] A. Milčev, Mohyla pri obci Debnevo, Trojansko v Bulharsku, Slovenská archeológia, VI, Bratislava, 1958,
[5] B. Filov, l. c., 217—280.
[6] Muzeum in Sibiu, Rumänien—Fundort Prostea Mica.
[7] M. Párducz, Vekerzug II, 65.
[8] C. Truhelka, l. c., 84, Obr. 65, Tab. XL:2.
[9] G Fehér, Mogilni nachodki od Mumdžilar, IAI, VIII, Sofia, 1935, 106—115; V. Mikov, Narodna m cina u starite traki, Izsledovanija v čest na akd. D. Dečev (Studia in honorem acad. D. Dečev), Sofia, 1958, 657—6 obr. 1:b; V. Mikov, Trakijski tip fibuli, IAI—VI, 1930, 31, obr. 149.
[10] M. Dušek, Die Thrako-skythische. . ., 161—162.
[11] M. Dušek, l. c.
[12] M. Dušek, l. c., 162, Tab. V:3.
[13] M. Párducz, l. c., Vekerzug II, Abb. 18; A. Barb, Spuren alter Eisengewinnung im heutigen Burgenl WPZ XXIV, 1937, Abb. 4; L. J. Luka, Groby kultury pomorskiej z Wymysłowa w pow. Gostyńskim, Z otc wieków XVII, 1948, 7—8, Obr. 11.
[14] S. Gallus-T. Horváth, l. c., I—II.
[15] I. Venedikov, Trakijskata juzda, IAI, XXI, 1957, 153—201, obr. 3.
[16] J. Wiesner, Fahren und Reiten in Alteuropa und im Alten Orient, Leipzig, 1939, 64. M. Dušek, l. c. Tab. I: 6.7.; J. Hampel, A bronzkor emlékei Magyarhonban I., Taf. 70; V. Pârvan, Getica, 389, Obr. 269.

dieser Stempel ist auf dem Griff mit einem kleinen Loch versehen.[1] Sie dürften etwa auch zur Körpertätowierung verwendet worden sein. Obwohl Herodot von der Tätowierung bei den Thrakern spricht, sind uns bisher ähnliche junghallstattzeitliche Pintaderen aus bulgarischem Gebiet nicht bekannt.[2]

Wenn wir die Tonwarenerzeugnisse, u. z. hauptsächlich die auf der Scheibe gedrehten (Schüsseln und Krüge mit überrandständigem Henkel), die im V—IV/III. Jh. auf dem Gebiet Rumäniens, Ungarns und der Slowakei vorkommen, von den thrakischen Erzeugnissen Bulgariens abgeleitet und dadurch auch den Zusammenhang dieser Gebiete bewiesen haben, müßen wir ebenfalls noch den Bestattungsritus berühren, der in der obengenannten Jahrhunderten in Bulgarien, Rumänien, im Theissgebiet Ungarns und in den Südslowakei verwendet worden ist.

Die Bestattungsart ist auf bulgarischem Gebiet vom VII. Jh. v. u. Z. an birituell. Wir finden hier Hügelgräber mit Steinkisten-Gräbern, z. B. in Ravna, Jankovo, aber auch holzverkleidete, wie es z. B. die Bašova mogila bei Duvanlij war.[3] In Ravna war ausschließlich die Brandbestattung üblich. Birituelle Gräberfelder mit Hügelschüttungen sind wieder in Malka Brestnica bei Teteven, in Alexandrovo, Jankovo, Bajlovo und Debnevo.[4] M. Mikov datiert die Hügelgräber bei Teteven in das V.—IV. Jh., ähnlich auch die Hügelgräber aus Lovčansko.[5] Die Bašova mogila bei Duvanlij wurde von I. Velkov an das Ende des V. Jh. v. u. Z. datiert.[6] Hingegen wies A. Milčev das Hügelgrab aus Debnevo dem VII.—VI. Jh. v. u. Z. zu.[7] Die in Jankovo abgedeckten Hügelgräber hatten eine aus Steinen und Steinplatten errichtete Grabkammer. Diese Gräber hatten zwei Kammern, wobei der Hauptraum für die menschliche Bestattung verwendet worden war und in dem abgeteilten Vorraum fanden sich die Knochen eines oder zweier an der linken Seite liegender Pferde.[8] Cv. Dremsizova stellt die Hügelgräber aus Jankovo in das VI. bis III. Jh.[9] Richtig ist die Feststellung dieser Forscherin beim Hügelgrab IV, wo sie aus den Denkmälern und der Bestattungsart folgert, daß es sich im betreffenden Falle um ein Familiengrab handelt (Mann, Kind und Frau), wobei die Frau eingeäschert worden ist. Eine ähnliche-Familiengruft war auch im Hügelgrab II.[10]

Ein weiteres Gebiet, welches wir bei der Lösung unserer Problematik beachten müssen, u. z. auch hinsichtlich der Bestattungsart, ist Rumänien, Ostungarn und die Südslowakei.[11] Außer der Tonware kommt bei der Beurteilung der ethnischen Zugehörigkeit dem Bestattungsbrauch die größte Bedeutung zu. Westlich der Transsylvanischen Alpen und in Ostungarn herrscht in der jüngeren Hallstattzeit die birituelle Bestattungsart (außerdem sind die Skelettbestattungen in gestreckter und in Hockerlage). Die Einäscherung ist in Siebenbürgen seltener, dagegen wieder im Theissgebiet häufig. In einigen Ausnahmsfällen waren über den Gräbern auch Hügel aufgeschüttet, z. B. in Zöldhalompuszta, Szentes-Vekerzug, Tápiószentmárton, Gyöngyös, Gyoma. Die Ausgrabungen von M. Párducz in Szentes-Vekerzug in Ungarn, ähnlich wie auch die vom Verfasser geleitete Abdekkung des birituellen Gräberfeldes von Chotín in der Slowakei, beleuchteten den Bestattungsbrauch des V.—IV/III. Jh. auf diesem Gebiet. Die Bestattungsart ist birituell, wobei die Toten gestreckt

[1] E. I. Krupnov, Drevnjaja istorija severnogo Kavkaza, Moskva, 1960, 157.
S. J. Rudenko, Der zweite Kurgan von Pasyryk, Berlin, 1951; T. Talbot Rice, The Scythians, New York, 1957, Tab. IV, Obr. 6, 8, 9;
[2] Herodot V:6; Strabo VII:4,5.
[3] M. Mirčev, l. c,; Cv. Dremsizova, l. c., IAI, XIX, 1955, 79; B. Filov, l. c., IAI, VII, 217—280.
[4] V. Mikov, l. c., 153—170; R. Popov, l. c., 85.
[5] V. Mikov, l. c., 153—170.
[6] B. Filov, IAI, VI, 45—56; IAI, VII, 217—280.
[7] A. Milčev, l. c., Slovenská archeológia, VI, 99—108.
[8] Cv. Dremsizova, l. c., IAI, XIX, 1955, 61—79.
[9] Cv. Dremsizova, l. c., IAI, XIX, 1955, 79—82.
[10] Cv. Dremsizova, l. c., IAI, XIX, 1955, 79.
[11] R. Popov, Nekropolit pri s. Bajlovo, Sofijsko, IAI, I, 1921—1922, 68; N. Petkov, Prinos kim izučavane mogilite pri gr. Klisura, GPNBM, 1926, 55; V. Mikov, Razkopki iz Rodopite, GPNBM, 1940—1941, 28; R. Popov, Predistoričeski izsledovanija văv Vračansko pole, IA, II, 1923—1924, 99; K. Škorpil, Pametniki v okresnostjach Abobskoj ravnina, IRAI, X, 1905, 417.

oder gehockt zu liegen pflegen. In Szentes-Vekerzug wurden Gräber mit Pferd und Wagen w auch selbständige Pferdegräber abgedeckt[3]. In den Gräbern mit Pferd und Wagen in keinem ein gen Falle Menschen begraben. Die Wagen sind vor der Grablegung zerbrochen oder verbran worden. In Chotín waren von 12 Gräbern mit Pferdeskeletten nur in zwei Fällen Tote niederg legt, u. z. in einem Falle eine Körper- und im anderen eine Brandbestattung. Über einigen G bern waren in Chotín ursprünglich Hügel aus Lehmboden aufgeschüttet; sie waren jedoch zu Teil ausgeraubt und damit war auch die Hügelschüttung gestört worden. Es wurden auch Bran flecke beobachtet, auf denen die Toten eingeäschert worden waren. Diese befanden sich zwisch den Gräbern. Ein Brandplatz war besonders auffallend, da er von einem kreisförmigen Grab umgeben war.[1] So wie in den thrakischen Gräbern Bulgariens wurden auch in Chotín Famili grüfte abgedeckt (Mann und Frau; Mann, Frau und Kind).[2] Der Kuštanovicer Kulturkreis ist dur die Brandbestattungsweise kennzeichnend. Aus diesem Kreis muß jedoch notgezwungen das Geb der Südslowakei ausgeschieden werden, das mit seinen Bodendenkmälern und seiner Bestattungsa den thrakischen Gräberfeldern Bulgariens näher steht. Die Kuštanovice-Kultur gehört jedoch nic in den Rahmen unserer Problematik, wenn sie auch, wie wir bereits erwähnt haben, fälschliche weise als skythisch betrachtet wurde und noch immer wird. Östlich der Transsylvanischen Alp stellen wir in der älteren Hallstattphase Körperbestattung in gestreckter und teilweise auch gehoc ter Lage fest (Stoicani, Trusest).[3] Doch befinden sich in diesen Gräbern keine skythischen Den mäler. Die Hügelgräber von Ferigele und Balta-Verde, die in das VI.—V. Jh. datiert wurden, weis Skelettgräber auf.[4] Hier kann jedoch außer thrakischen Einflüßen auch mit illyrischem Einschl gerechnet werden. In Birseşti (Moldau) wurde nur Brandbestattung festgestellt. In diesem Landschaft gebiet der Moldau ist in den älteren Hallstattphase Skelettbestattung und in der jüngeren wied Brandbestattungsweise geübt worden.[5]

Wenn wir nun diese Gebiete vom Gesichtspunkt des Bestattungsbrauches gegenseitig ve gleichen, stellen wir fest, daß im älteren skythischen Zeitabschnitt des Schwarzmeerraumes Skelettbestattung üblich war, was auch mit den Berichten Herodots übereinstimmt. Von Leiche verbrennung der Skythen erwähnt Herodot nichts, was selbstverständlich ist, denn diese Best tungsart fand hier erst in der jüngeren Hallstattzeit Eingang und auch das bloß seltener. D skythische Herrscher wurde mit Pferden begraben, aber ausschließliche Pferdebestattungen, wie in Ostungarn und in der Südwestslowakei der Fall war, sind bis jetzt nicht festgestellt worde Die Pferdebestattung ist kein skythischer Brauch, sondern ist im Theissgebiet das Ergebnis he mischer Entwicklung. Die in Bulgarien abgedeckten Pferdebestattungen in einem abgeteilten Ra der Grabkammer[6] können eher kleinasiatischen Einflüßen zugesprochen werden, da solche Gräber Oltenia, der Dobrudscha und Moldau (Rumänien) bisher nicht ergraben worden sind. Also ka hier nicht mit einem direkten skythischen Einfluß gerechnet werden. Herodot spricht in der B schreibung des thrakischen Bestattungsbrauches klar von einer Leichenbestattung und Leichenve brennung. Er betont auch Hügelschüttungen über den Gräbern und auch den Brauch, daß Thraker mit dem verstorbenen Mann auch eine seiner Frauen mitbestatteten.[7] Diese Angab Herodots über die Skythen und Thraker sind auch durch archäologische Ausgrabungen fundie Herodot verzeichnete jedoch auch den Umstand, daß die Skythen auf die strenge Einhaltung ihr Sitten achteten und ihre Nichteinhaltung straften. Die Einheitlichkeit in der Bestattungsweise ka (bis auf lokale Anweichungen mit Pferdebestattungen) auf breitem Gebiet von Bulgarien üb Rumänien, Ostungarn und die Südslowakei bewiesen werden, u. zw. vom Ende des VI. Jh. b

[1] M. Dušek, Arch. rozhledy, V, VII.
[2] M. Dušek, l. c., 165.
[3] M. Petrescu-Dîmboviţa, Cimitirul hallstattian de la Stoicani, Materiale, I, Bucuresti 1953, 187; de selbe, MIA-Kišinev, 1961, 151—170.
[4] D. Berçiu, Arheologia preistorica a Olteniei, Craiova, 1939; A. Vulpe, Dacia, IV, 1960, 180—185.
[5] S. Morintz, l. c.; M. Petrescu-Dîmboviţa, l. c.
[6] Cv. Dremsizova, I. c., IAI, XXV, 1962.
[7] Herodot VI 99—100; Cv. Dremsizova, Nadgrobna mogila pri s. Braničevo, Izsledovanja v čest akad. D. Dečev, Sofia, 1958, 445—457.

zum IV/III. Jh. Der Unterschied im Bau der Grabkammern und Hügelgräber war durch örtliche Verhältnisse bedingt: in Bulgarien durch das Steinvorkommen, in Ungarn und der Slowakei durch lehmiges und sandiges Terrain. Wenn wir die höher erwähnten Tatsachen in Betracht ziehen, kommen wir zu der Schlußfolgerung, daß weder die Hügelgräber von Zöldhalompuszta, Tápiószentmárton, Gyoma und Gyöngyös in Ungarn ethnisch den Skythen zugesprochen werden können, trotzden wir in ihnen zum Teil in skythischem Stil von griechischen Werkstätten angefertigte Denkmäler vorfinden. Diese Gräber gehören thrakischen Fürsten an, die durch Vermittlung der griechischen Werkstätten des Schwarzmeerraumes teilweise von der skythischen Kultur beeinflußt waren. Es beweist dies auch ein in Garčinovo gefundenes Pressmodell. N. Fettich hat mit aller Genauigkeit dieses Modell ausgewertet und stellte nach dem Stil der einzelnen Szenen fest, daß sich auf diesem Modell Charakterzüge der assyrisch-babylonischen Kunst gegenüber den archaischen skythischen äußerst stark geltend gemacht haben. Er gibt ferner an, daß dieser Komplex dem bulgarischen Milieu fremd ist, deswegen er die Entstehung der Presse in das skythische Milieu des Schwarzmeerraumes lokalisiert. N. Fettich folgert ferner, daß die Gestalt des goldenen Hirsches aus Zöldhalompuszta nichts anderes ist als die mittlere Gestalt des Hirsches auf dem Garčinovo-Pressmodell. Bereits vorher bringt er jedoch die Gestalt des goldenen Hirsches mit jenem aus Tápiószentmárton in Zusammenhang. Die angeführten Belege geben deutlich die engen Beziehungen zwischen den angeführten Funden aus Garčinovo, Zöldhalompuszta und Tápiósszentmárton zu erkennen. Wenn wir jedoch die durch die neuesten archäologischen Grabungen belegte Tatsache in Erwägung ziehen, daß nämlich ionisch-griechische Städte des Schwarzmeerraumes für die Skythen arbeiteten und daß sich auf dem Garčinovo-Modell starke, ja dominierende assyrisch-babylonische Einflüße äußern, setzen wir voraus, daß das Garčinovo-Modell in einem der Erzeugungszentren des thrakischen Gebietes entstanden und verwendet worden ist. Damit ist auch der Zusammenhang zwischen dem bulgarischen und ungarischen Gebiet im thrakischen Zeitabschnitt erneut bewiesen. Der in diesen Hugelgräbern geübte Bestattungsbrauch bestätigt den Zusammenhang mit dem thrakischen Gebiet. Bei den Thrakern war die Leichenverbrennung in der angeführten Zeit üblich, bei den Skythen dagegen nicht. Es ist undenkbar, daß ein skythischer Herrscher in einem fremden Milieu plötzlich seine Ansichten über das Leben nach dem Tode geändert hätte. Die birituellen Gräberfelder dieses Gebietes schließen sich mit ihrem Inventar an den thrakischen Kulturbereich an, so daß auch dies die von uns ausgesprochene und vertretene Ansicht bestätigt.[1]

Die Verbreitung des sog. skythischen Hirschstils von der Mongolei über den Pamir, Bulgarien, Ostungarn, Westpolen und Sibirien zeigt uns, daß es nicht möglich ist, nur auf Grundlage dieses Verzierungsmotivs, das häufig vom echten skythischen abweichend ist, diesen Stil überall den Skythen zuzuschreiben. Die Handelsbeziehungen Thrakiens mit ionischen Städten Kleinasiens waren durch die Vermittlung der ionischen Kolonien äußerst stark. Eine ähnliche Funktion hatten auch die griechischen Städte in der Dobrudscha und dieser Einfluß kann hier bereits seit dem VI. Jh. v. u. Z. beobachtet werden.[2] Im skythischen Milieu waren im VII. Jh. v. u. Z. weniger griechische Importe, doch vom VI. Jh. v. u. Z. an wurden es immer mehr, u. zw. hauptsächlich Luxusware. Der Hauptgrund dieser Wandlung waren Kriege und Eroberungsgelüste der Skythen, bei denen der Prozeß der Vermögensdifferenzierung dadurch beschleunigt wurde, während er vorher durch die innere Entwicklung der Steppenstämme bedingt war.[3] Der Reichtum häufte sich in den Händen der Stammesaristokratie und der Herzöge, wodurch die Vermögensunterschiede zwischen der Aristokratie und den kollektiven Eigentümern (Hirten) wuchs. Auf diese Weise können wir uns die Nachfrage der skythischen Herrscherschicht nach den prächtigen von grie-

[1] N. Fettich, Der skythische Fund aus Gartschinovo, Archaelogia Hungarica XV, Budapest 1934, 28, 31, 33.
[2] B. Filov, Die archaische Nekropole bei Trebenischte, Röm. Mitt., XXXII, 1917, 56, 100; A. Ariçescu, Die bodenständige Bevölkerung der Dobrudscha und ihre Beziehungen zu den Griechen in der hellenistischen Epoche, Studii Clasice III, Bucureşti 1961, 71—72.
[3] A. A. Jessen, Řecká kolonisace severního černomoří, Praha-Brno, 1951; W. Tomaschek, Die alten Thraker I., Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Wien 1893.

chischen Meistern hergestellten Goldwaren erklären. Der ursprünglich skythische, bereits in ihr nordiranischen Heimat von fremden Kulturen beeinflußte Stil gelangte erst in der pontischen Landschaft durch den Kontakt mit der ionischen archaischen Kunst zur Reife. Diese Kunst wirkte dann zuerst durch Vermittlung der Griechen und später Thraker ebenfalls auf die Nachbarkulturen ein.

Die Ausgrabungen von A. I. Meljukova im Flußgebiet des Dnjestr haben bewiesen, daß auf diesem Gebiet bereits in der älteren Hallstattzeit Thraker lebten.[1] Die Thraker unterbrachen hiermit den skythischen Kultureinfluß, der vorher sporadisch durch die Moldau nach Siebenbürgen durchgesickert war. Wenn die thrakischen Funde Rumäniens die Loslösung der östlichen Gebiete Rumäniens vom skythischen Einflußbereich bestätigen, muß dies umso mehr im Zusammenhang mit den westlichen und südöstlichen Gebieten Europas unterstrichen werden, u. z. im gegebenen Falle mit dem Gebiet des heutigen Bulgariens, Ungarns und der Tschechoslowakei. Die jüngeren Ausgrabungen in Nordostrumänien und im angrenzenden Gebietsteil der UdSSR bestätigen die bereits länger ausgesprochene Ansicht T. Sulimirskis über den thrako-kimmerischen Kulturbereich, der schon in dieser Zeit die Beziehungen mit Siebenbürgen und dem ungarischen Tiefland unterbrochen hat.[2] Dadurch kommen wir zu der Ansicht, daß die Behauptung R. Werners nicht begründet ist, daß die Skythen schon im J. 650 in der Dobrudscha gewesen wären (Rumänien) und auf Grund dessen auch südlich von der Donau, d. h. auf dem Gebiet des heutigen Bulgariens. Die archäologischen Ausgrabungen in Bulgarien belegen bisher nicht diese Behauptung. Der Einfall des Königs Ateas im J. 339 in die Dobrudscha und die Abwehr Philipps von Makedonien verwehrte den Skythen ihr weiteres Vordringen nach Süden und brachte den Skythen auch nicht den Erfolg einer dauernden Okkupierung der Dobrudscha. Die Skythen unterhielten mit ihren Nachbarn, u. z. den Griechen und Thrakern Handelsbeziehungen. Die skythischen Funde in Siebenbürgen (Rumänien) sind nicht so bedeutend, um Belege für die skythische Okkupation dieses Gebietes abgeben zu können. Denkmäler skythischen Stils kommen meist längs der Wege zutage, die in das durch seinen Reichtum an Gold, Salz und Eisenerz bekannte Gebiet führen. Sie könnten allenfalls Belege für Handelsbeziehungen sein. Diese Lager mußten auch die Thraker gekannt haben, die nicht nur von der Donau nach Norden stießen, sondern auch nach Nordwesten in das Theissgebiet und in die Südslowakei. Die ankommenden thrakischen Stämme lebten mit der heimischen hallstättischen Bevölkerung in friedlicher Koexistenz. Es beweisen dies die birituellen Gräberfelder dieser Gebiete. Doch nicht nur die Bestattungsart, sondern auch die materiellen Denkmäler dieser Gräberfelder sind Beweise für die Expansion der Thraker in diese europäischen Gebietsteile. J. Filip gelangte bei der Wertung der mitteleuropäischen keltischen Gräberfelder auch zu der Schlußfolgerung, daß die Kelten bei der Ankunft nach Mitteleuropa die Töpferscheibe nicht gekannt haben.[3] Wenn auch die Skythen die Töpferscheibe nicht kannten, die Thraker dagegen ja, kommen wir erneut zu dem Schluß, daß wir von einer skythischen Okkupation Mitteleuropas jedoch auch von westlicher liegenden Ländern nicht sprechen können. Es waren die Thraker, die bereits im VII. Jh. v. u. Z. den Westvorstoß der Skythen aufgehalten haben und wiederum waren es die Thraker, die im IV. Jh. v. u. Z. den keltischen Vormarsch nach Osten unmöglich gemacht haben. Die ältesten keltischen Gräberfelder des südslowakischen Tieflandes, also das Gebiet, wo wir gemeinsame Gräberfelder der heimischen Bevölkerung und der Thraker aus dem IV./III. antreffen, gehören in der absoluten Datierung in die 1. Hälfte des III. Jh. v. u. Z.,[4] also in die Zeit ihrer Infiltration nach Südosteuropa. Die keltischen Gräberfelder aus dem ostslowakischen Tiefland stammen aus dem II. Jh. v. u. Z.[5] Der keltische Vorstoß in das Theissgebiet Ungarns fand

[1] A. I. Meljukova, Pamjatniki skifskogo vremeni, 100—102.

[2] T. Sulimirski, Die thrako-kimmerische Periode in Südostpolen, WLZ, XXV, 1938, 128.

[3] J. Filip, Keltové ve střední Evropě, Praha 1956, 279.

[4] B. Benadik, Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku, Slovenská archeológia, X-2, Bratislava, 1962, 388.

[5] J. Pastor, Laténsky žiarový hrob v Košiciach, Archeologické rozhledy, VI, Praha, 1954, 332, 334—3[illegible] derselbe, Keltský žiarový hrob v Košťanoch, AR, XI, Praha, 1959, 526—528, 545.

an der Wende des III. und II. Jh. statt.[1] Aus den Ausführungen ist zu ersehen, daß ihr Vorstoß hier auf den Widerstand der heimischen Bevölkerung gestoßen ist, welche unter der führenden thrakischen Schicht organisiert war.[2] Auf Grund des archäologischen wie historischen Materials welches in dieser Arbeit angeführt und analisiert wurde, ist es nicht begründet, die Skythen weiterhin als solche anzuführen, die im Karpatenbecken den Ostvorstoß der Kelten[3] aufgehalten haben. Die Kelten kamen in dieses Gebiet als Eroberer, weswegen sie auf den Widerstand der heimischen Bevölkerung stießen. Die Expansion der Thraker ging dagegen auf friedlichem Weg vor sich und war durch den vorhergehenden thrako-kimmerischen Zeitabschnitt begünstigt worden.

Die in dieser Arbeit gegebene kurze Übersicht über die Ergebnisse der archäologischen Forschung wie auch ihre Auswertung führt uns zu folgenden Rückschlüßen:

Die Südslowakei, Ostungarn, Rumänien und Bulgarien mit den teilweise angrenzenden kleineren Gebieten bildeten in groben Umrißen von der 2. Hälfte des VI. Jh. bis zum Beginn des III Jh. v. u. Z. einen Kulturbereich. Dieser Kulturbereich stand unter starkem und direktem Einfluß der Thraker bei gleichzeitiger Vermittlung einiger Elemente der skythischen und griechischen Kultur. Die angeführten Landschaftsgebiete kamen auf diese Weise in einen Kontakt mit der hochstehenden Kultur Thrakiens, welche in ihrer Blütezeit durch die griechischen Städte des Schwarzmeerraumes gefördert wurde.

Auf Grund dessen kann auf angedeutetem Gebiet von einem thrako-kimmerischen Zeitabschnitt (etwa 750—550 v. u. Z.) und einem thrako-skythischen Zeitabschnitt (etwa 550—300 v. u. Z.)[4] gesprochen werden, wobei die untere Grenze durch die jeweilige Ankunft der Kelten in einige Gebietsteile des Karpatenbeckens bedingt ist, weswegen sie in gewissen Gebieten tiefer sein wird (bis 250 v. u. Z.). Mit Rücksicht darauf, daß die thrakische Bevölkerung bereits bei ihrer Ankunft und Ansiedlung in den angedeuteten Gebieten der junghallstatuzeitlichen heimischen Bevölkerung nicht feindlich gegenüberstand, mußte es zwischen den beiden Bevölkerungsteilen im Laufe der Zeit zu einer Verschmelzung kommen und so verblieben die Thraker hier auch während der zeitweiligen keltischen Okkupation. Sie bildeten auf diese Weise eine Grundlage für die weitere Entwicklung in diesen Gebieten.

[1] J. Filip, l. c., 281.

[2] M. Dušek, l. c., Die Thrako-skythische Periode. . ., 165—166.

[3] B. Benadik, l. c., 342—343, 388—389.

[4] In dieser Arbeit wurden von vielen wichtigen nur die schwerwiegendsten archäologischen Lokalitäten, Bodendenkmäler wie auch Literaturangaben angeführt, die zur Lösung einer derart wichtigen Frage, wie es das Thema dieser Arbeit ist, nötig waren. Auf Grund neuer Ausgrabungen, die seit der erschienenen Arbeit des Autors „Die thrako-skytische Periode in der Slowakei", Slovenská archeológia, IX—1961, durchgeführt und hauptsächlich publiziert worden sind, mußte die untere Grenze des in der Studie herausgearbeiteten Zeitabschnittes von 350 300 v. u. Z. auf 300 v. u. Z. mit den angeführten lokalen Abweichungen verbessert werden.

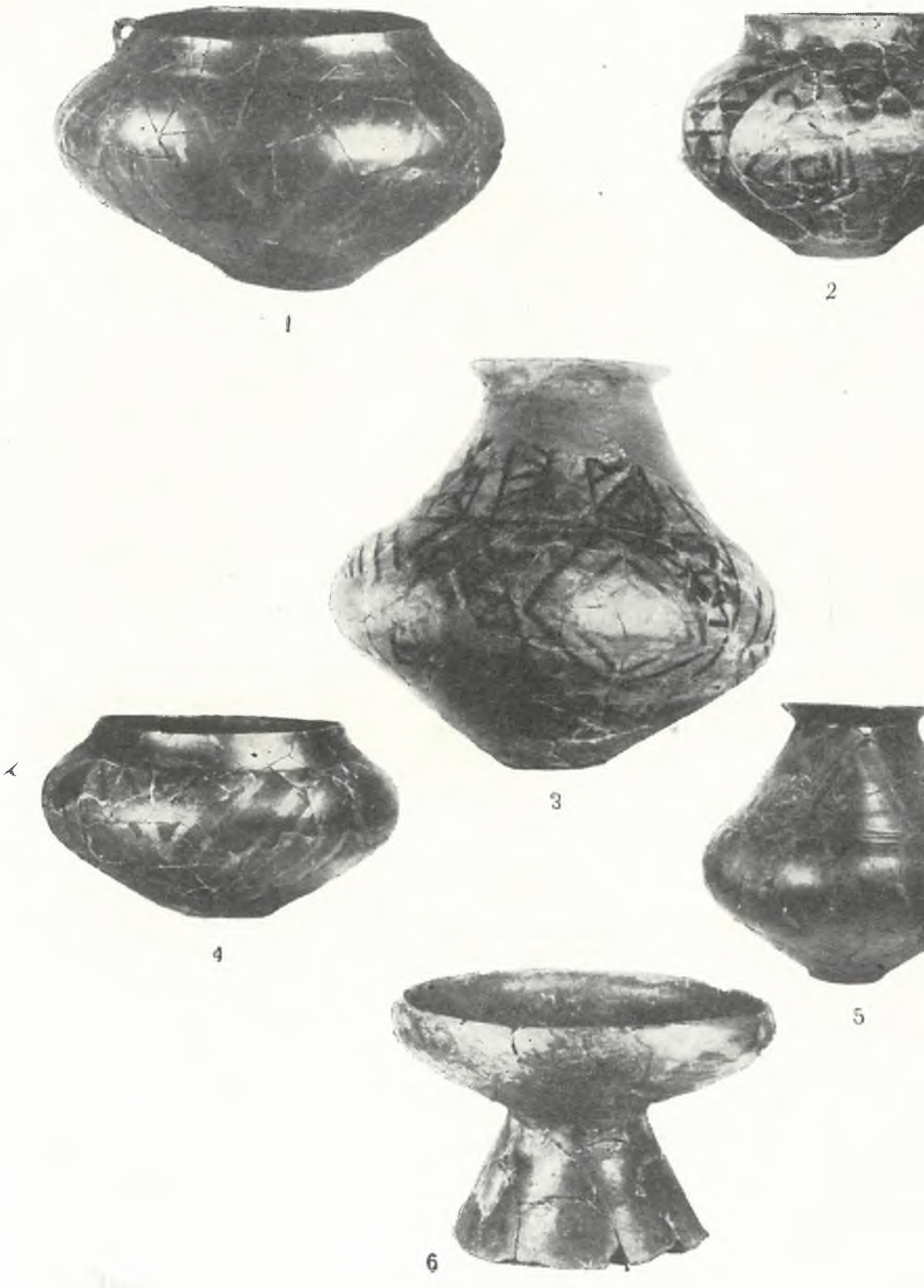

Taf. I — Reca,-Südwestslowakei, Kalenderbergkultur

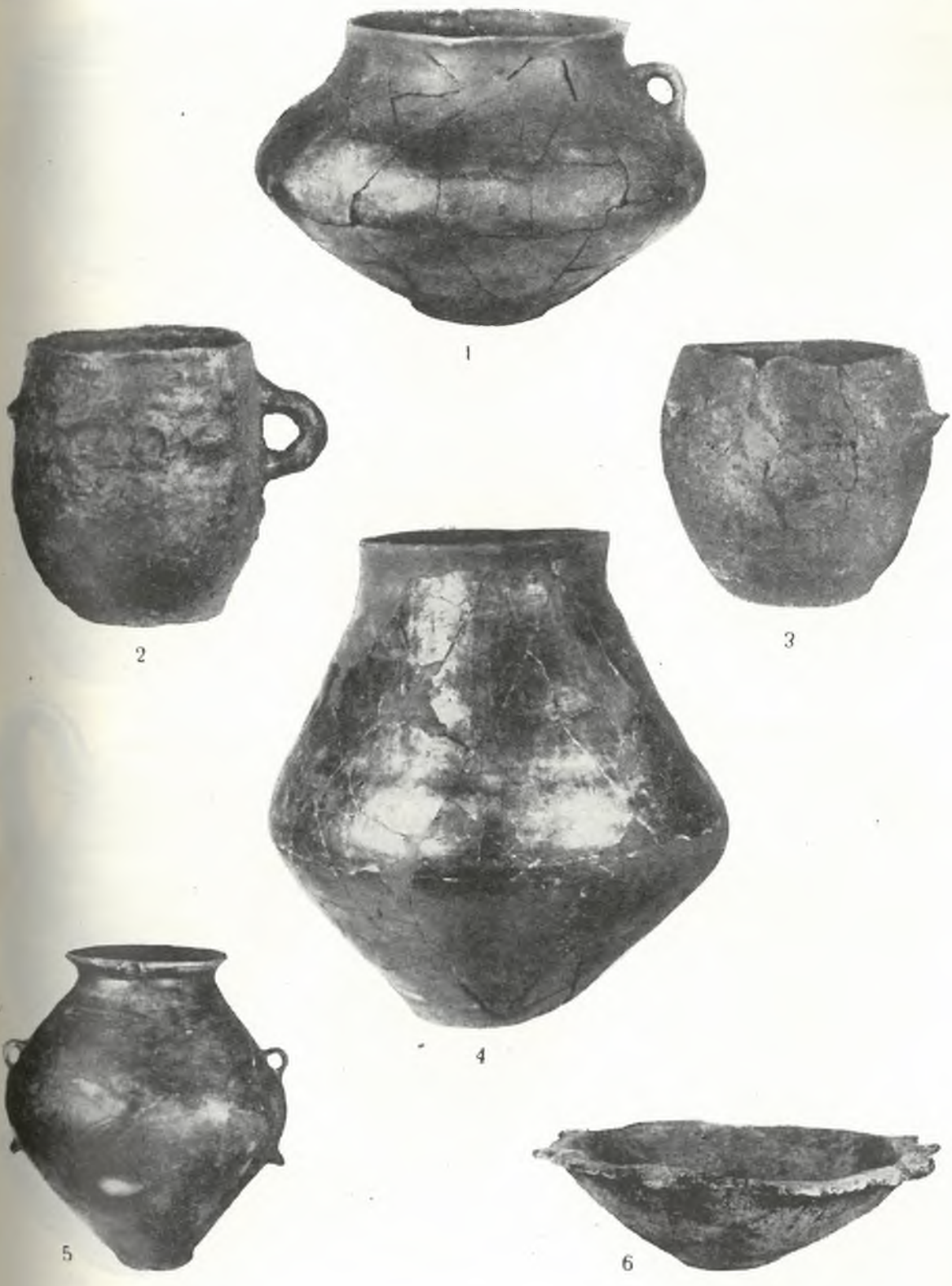

Taf. II — Nové Zámky, Südwestslowakei, Einflüße der östlichen und thrakischen Hallstattzeit

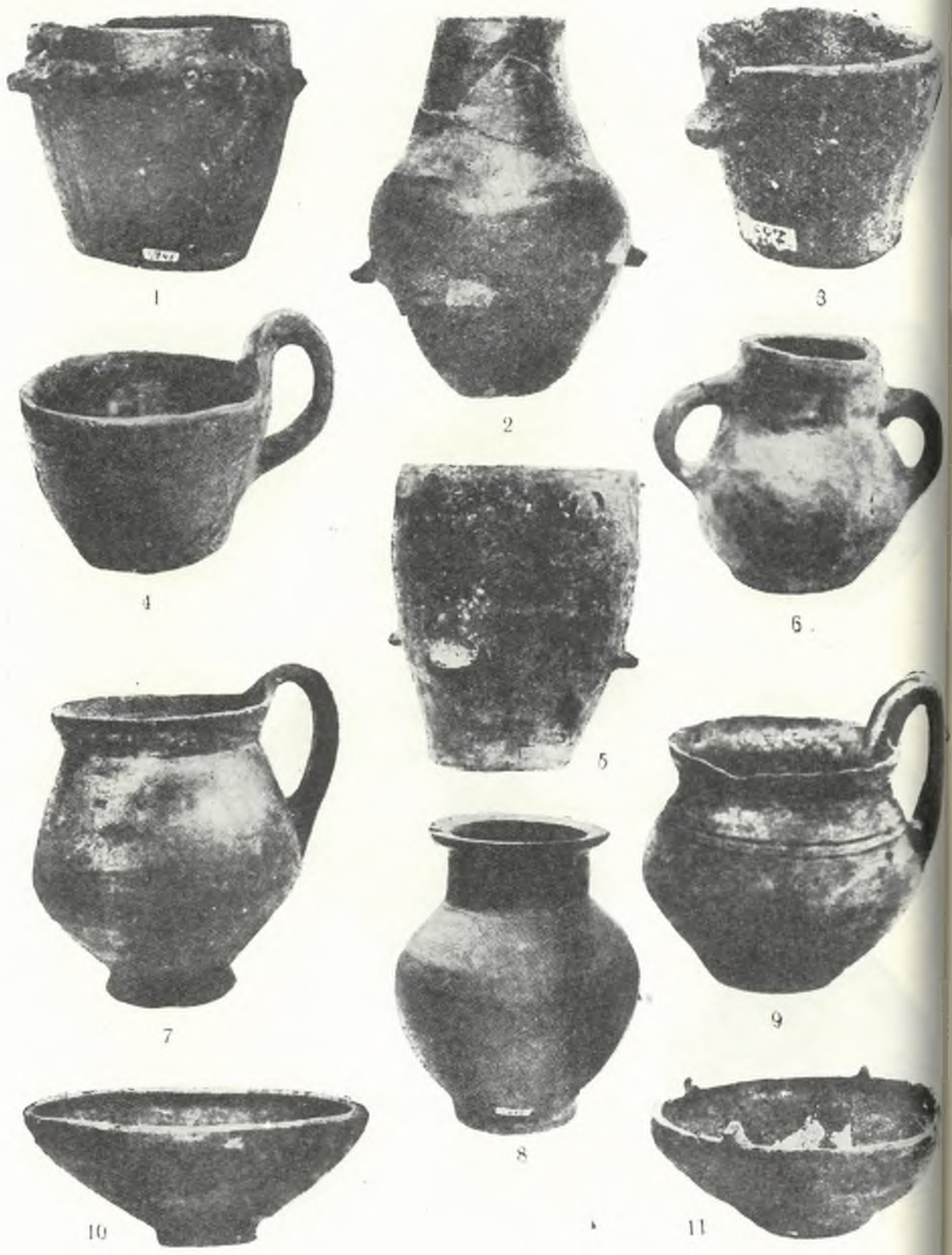

Taf. III — Ravna, Bulgarien

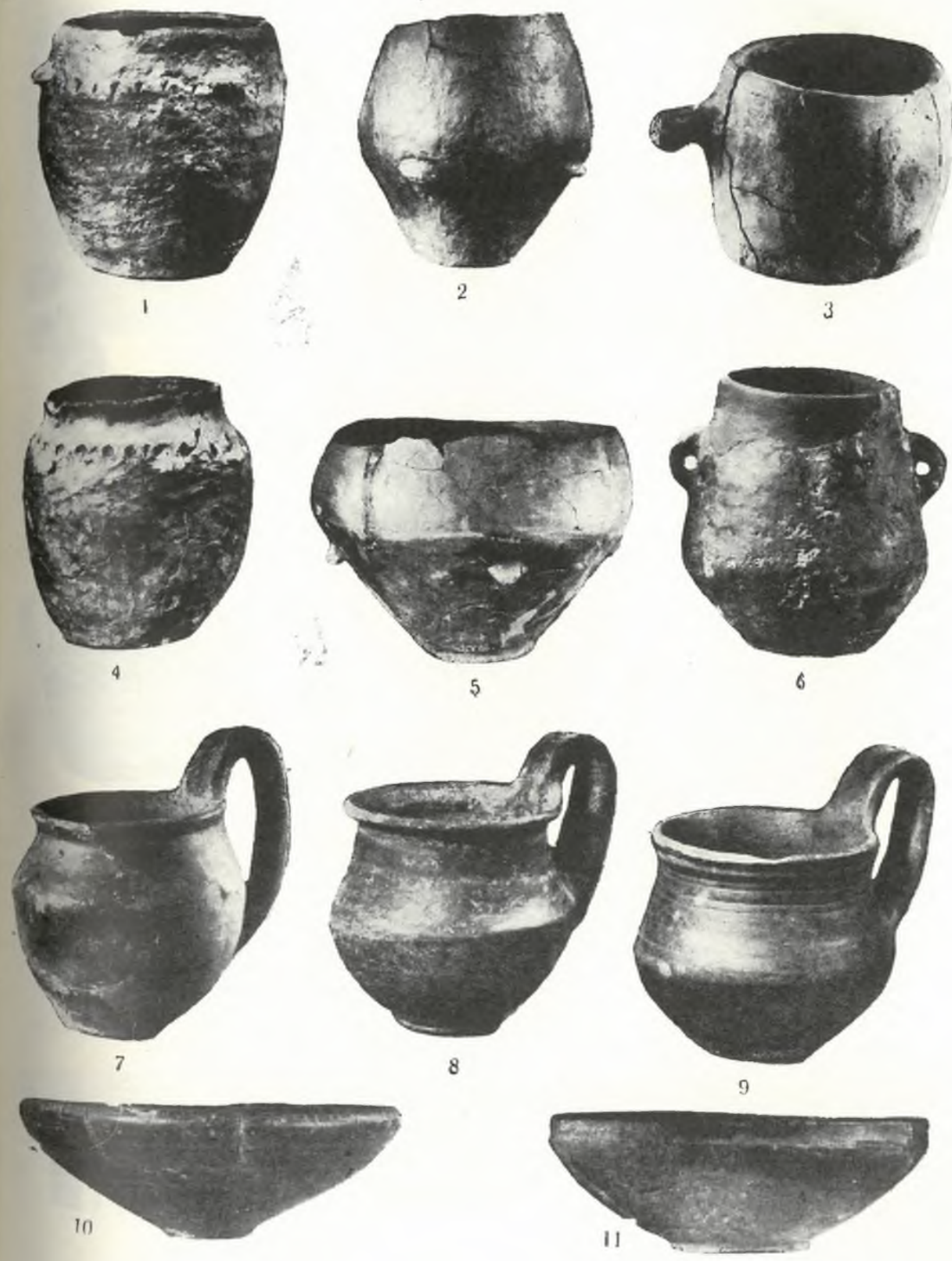

Taf. IV. Chotín, Südwestslowakei, birituelles Graberfeld
Табл. IV. Хотин, Югозападна Словакия, двуобреден некропол

Taf. V. Chotín, Südwestslowakei, birituelles Graberfeld ;
6 und 10 — Michalovce, Südostslowakei
Табл. V. Хотин, Югозападна Словакия, двуобреден некропол ; 6 и 10 — Михаловце, Югоизточна Словакия

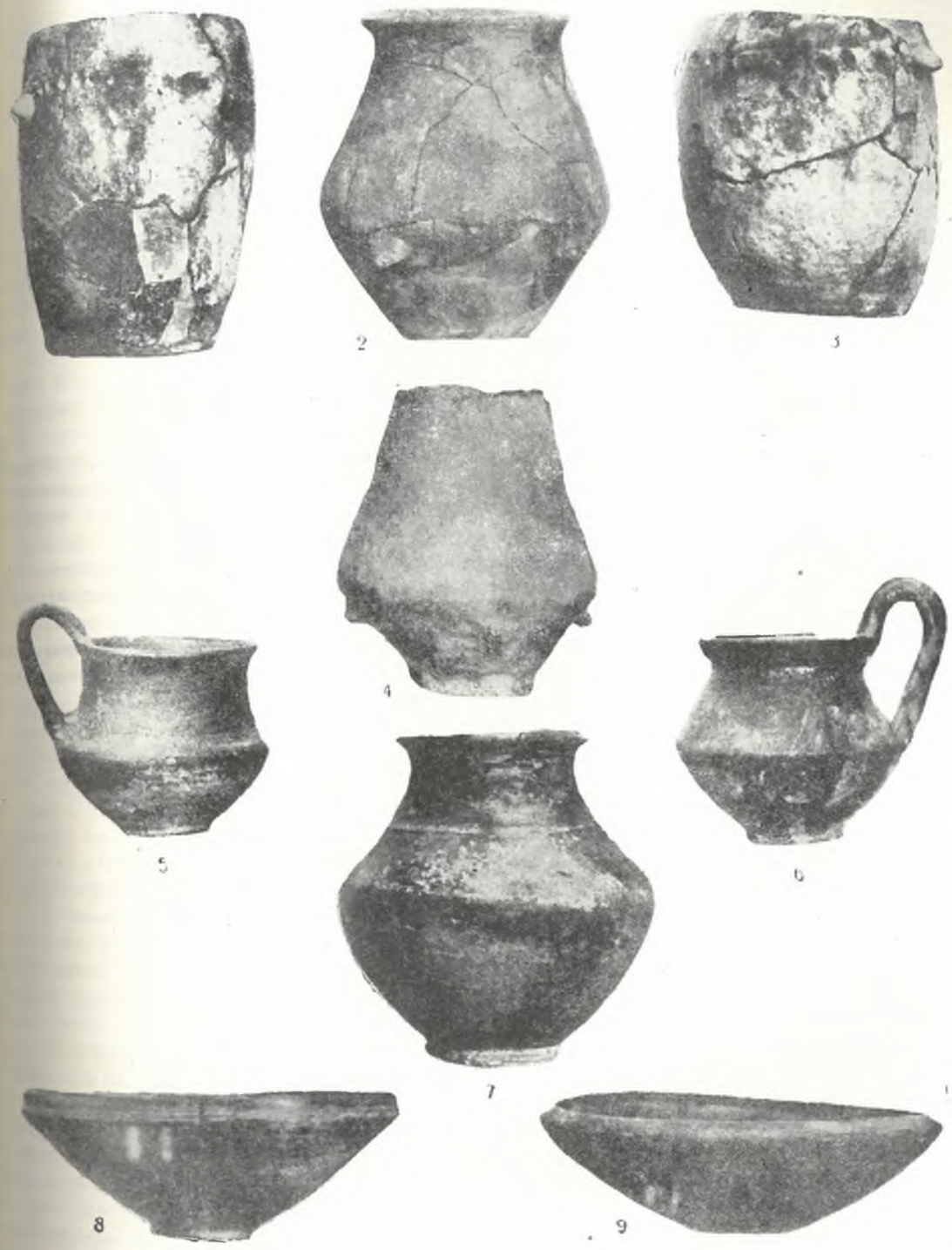

Taf. VI. Ostungarn
Табл. VI. Източна Унгария

ВЛИЯНИЕТО НА ТРАКИТЕ ВЪРХУ РАЗВИТИЕТО НА КУЛТУРАТА НА КАРПАТСКАТА ОБЛАСТ ПРЕЗ КЪСНИЯ ХАЛЩАТ

М. ДУШЕК

Резюме

Изучавайки материалите, главно керамиката, от къснохалщатските некрополи и дру находища в Карпатската област, включително Словакия, Източна Унгария, Румъния, както Североизточна България, авторът идва до следните важни изводи:

Изказаните досега мнения от А. Фуртвенглер, П. Райнеке, В. Първан, М. Рошка, И. Нест Ж. Бьом, М. Фетих и др. за скитските паметници и скитското влияние в Словакия и съседни области не могат да се поддържат. Много от паметниците, смятани от изследвачите за скитс не са от скитски произход, а са дело на местните племена. Скитското влияние не е бил толкова силно. За развитието на местната култура е имало и други фактори.

Материалите — керамиката, — формата и техниката на съдовете, както и начинът на погр бението, разкрити в Словакия, главно в Хотин (табл. I, II, IV и V), имат аналогии с късноха щатските материали от Източна Унгария (табл. VI) и Румъния.

Най-важната гробна находка, която потвърждава мнението на автора за тракийско влияние върху развитието на културата в Карпатската област, респ. Словакия, са материали от некрополите при Равна, Варненско (табл. III), Браничево и Янково, Коларовградско. Форма и техниката на съдовете от некрополите в Североизточна България напълно схождат тези от Карпатската област. За близките връзки говори и еднаквият начин на погребение.

Въз основа на формите на съдовете и сходния начин на погребение авторът идва заключение, че обширната територия от Словакия до Североизточна България и от Източ Унгария до Подолия през втората половина на VI в. до началото на III в. пр. н. е. е образува една културна област, която била под силното културно влияние на траките. Едновременно него в нея са проникнали и някои елементи от скитската и гръцката култура

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADEMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

НАХОДКАТА ОТ СТАРО СЕЛО, СЛИВЕНСКО

Иван Венедиков

При обработване на земята при Старо село, Сливенско, били намерени разтрошени бронзови съдове, златни и други метални предмети и фрагменти от глинени вази, покрити с черен фирнис. Цялата находка била прибрана и в началото на 1962 г. беше предадена на Античния отдел на Народния археологически музей в София, където се пази сега. Находката е намерена в разрушена надгробна могила. Състои се от следните предмети:

1. Нагръдник (обр. 1), дълъг 17 см, широк 11 см, тежък 40,92 г, изработен от злато с чистота 17 карата. Нагръдникът има елипсовидна форма и е изкован от лист, дебел около 1 мм, покрит с изчукани орнаменти, изпъкнали от лицевата страна и вдлъбнати от опакото. Един гладък бордюр е отделен от орнаментираното поле с релефна линия, която следва общата форма на нагръдника. Веднага след тази линия следва пояс, в който се редуват лотосови цветове с орнамент, възпроизвеждащ един тип обеца, закачвана в косите вместо на ушите и употребявана извънредно често в V в. пр. н. е. в Тракия. В двата края на нагръдника е пробита по една малка кръгла дупка за окачване на пластинката към дрехата, а до нея е изработена също по една обеца, от която излиза, изработена съвсем примитивно, като рибена кост, по една палмета. Листата на палметата са дадени като прави линии, които завършват на върха си с по едно кръгче. Двата срещуположни лотосови цвята, разположени по късия диаметър на елипсата, са свързани помежду си с ивица орнамент във вид на рибена кост. От двете страни на тази ивица, прилепени с основата си към нея, са представени по четири триъгълничета с връх, украсен с по едно кръгче.

2. Фрагмент от чаша (обр. 2 и 3), в сегашното си състояние висока 17 см, при диаметър 9,5 см без устието и дъното, разтрошена и без значителна част от тялото. Чашата е имала цилиндрична форма, леко стесняваща се към средата и разширена към устието. Изкована е била от сребро с чистота 950/1000. При устието и дъното на чашата е била прилепена съвсем тънка лента от сребро, позлатена от лицевата си страна, покрита цялата с орнаменти. Горната част на лентата е заета от един ред лотосови цветове; видимата страна на техните чашки е образувана от по пет езиковидни листенца, изработени доста неравномерно. Някои от цветовете са малко по-широки, други по-тесни. Средните листенца при някои цветове излизат по-високи, докато при други остават на същата височина, на която са и крайните. Чашките на цветовете са закрити от краищата на отделни дъгички, които съединяват всеки два съседни цвята в една непрекъсната гирлянда. Под нея следва пояс, ограничен от горната и долната страна от по една релефна линия. В него са представени малки кръгли пъпки, заобиколени от двойни вълнообразни релефни линии. Едната двойна линия минава над първото кръгче и се спуща под второто и т. н., докато другата се спуща под първото и минава над второто и т. н. И тук орнаментът е направен доста небрежно. Под този орнамент следва друг широк пояс, зает от орнамент с форма на рибени люспи. Не може да се каже каква част от повърхността

на чашата е била покрита с този орнамент. По тялото на чашата близо до дъното е би прилепена също подобна позлатена от външната си страна лента, украсена много по-просто с обикновена плетеница, — както средният орнамент от пояса около устието на чашата.

3. Бронзов поданиптер (обр. 5, 6 и 8) — разлат кръгъл съд с две дръжки, стъпил на тр ножник, позлатен от външната страна. Запазен е в много лошо състояние. Съдът е изл

Обр. 1. Златен нагръдник от Старо село
Fig. 1. Plaque pectorale en or de Staro Selo

стените му са тънки, докато дъното му е по-масивно, макар и то да има дебелина, която н надминава 1 мм. Периферията на съда завършва с масивен перваз с дебелина 6 мм. Диам търът на съда е 48 см. Под устието на съда са изработени една под друга три релеф линии — единствената украса на съда.

Диаметрално противоположни на съда са били поставени двете еднакви бронзови дръж дълги по 23,5 см (обр. 15). Те имат полукръгла форма и цилиндричен ствол. Двата им края вършват с по една пластично изработена палмета, която е лягала върху страните на съда не средствено под перваза. Поради това от вътрешната страна палметите при дръжките следв овалната форма на съда и са съвсем гладки, докато от външната са изработени релеф Стволът на дръжките е покрит по цялата си дължина с канелюри, които имат езиковид завършък към палметите. В средата на дръжките канелюрите са прекъснати от един висок, гладък цилиндър, украсен с по осем топчета. Прилепващите части на дръжката к перваза на съда образуват по едно столче или улейче от задната си страна, което плътно обхва перваза на съда. (Обр. 13). От двете страни на палметите краищата на дръжките завършват полусферична главичка. Стволът на дръжката между главичката и палметата е покрит съ с плитки надлъжни канелюри откъм видимата страна, докато гърбът на тази част от дръ ката е оставен съвсем гладък и равен, очевидно за да прилепне плътно към тялото на съ Двете дръжки, излети отделно от съда, са били припоени със сребро към тялото му. Съ е позлатен от външната си страна.

Дъното на този разлат съд е било припоено към бронзов триножник, съставен от е ажурен кръг и три крака, отлети поотделно (обр. 6 и 8). Ажурираният кръг е отлят с кръст в ц дата. Раменете на кръста отсичат една празна четирилистна детелина, тъй като краищата им

разширяват и са закръглени. Долната страна на поставката е позлатена и украсена с врязани орнаменти, които в краищата на кръста имат форма на съвсем просто стилизиран лотосов цвят, а около кръглата дупка в средата на кръста образуват ромб с леко вдлъбнати страни. Три продълговати отвора, разположени на еднакво разстояние в периферията на кръга, дават възможност да се вмъкнат трите крака на триножника. Пръчката, от която е изработен ажурираният кръг на триножника, има полукръгло сечение. Горната ѝ страна, върху която е било припоено дъното на разлатия съд, е плоска. Краката на триножника също така имат плоска задна страна и богато украсена и позлатена предна страна. Горната част на краката, върху която е стояла поставката, припоена към дъното на съда, е оформена като капител с две волути, край които виси по една малка полупалметка. Пространството под капителa е пресечено от два леко дъговидно извити, приближаващи се канелюри, а долната част на крака е оформена като лъвска лапа с добре изразени месести пръсти и прави остри нокти. Триножникът е висок 8 см при диаметър 24 см.

По този начин целият съд е имал височина 17 см.

4. Бронзова, позлатена от външната страна хидрия, от която са запазени само незначителни части от тялото и трите дръжки. Запазените части не позволяват да се възстанови общият изглед на вазата. Дръжките са богато украсени.

а. Отвесната дръжка (обр. 9, 10, 11), която е съединявала горната част на устието с най-издутата част на тялото, се е издигала най-напред над устието с няколко сантиметра и след това се е спущала назад и отвесно на долу. За да легне и да се прикрепи по-добре към устието, тя се разширява над него на двете страни и има от долната страна жлеб, който възсяда самото устие. Непосредствено над устието дръжката е изработена като лъвско протоме. Лъвската глава е с широко отворена уста, препречена от два горни и два долни зъба, между които виси изплезен езикът. Сплеснат нос, ниско, разделено на две плоскости чело, кръгли очи с означени зеници и широки полукръгли уши допълват особеностите на това изображение. Горната част на дръжката, непосредствено над лъвската глава (обр. 10), е заета от шест реда кичури — косми от гривата на лъва. Разширената част на дръжката под мущуната от двете ѝ страни е заета от два крака, които завършват вместо с лапи с по един диск, с бордюр от перли по края, опасващ лицето на една горгона. Задната видима страна на дръжката, която има езиковидна форма, е разделена от един ред перли. Те са едри и образуват нещо като сегменти на змийско тяло; то завършва с елипсовидна, заострена отпред растителна пъпка или змийска глава, която се намира точно в средата над пълзящата по дръжката грива. По цялата си дължина дръжката е обточена по краищата с бордюр от по-

Обр. 2. Фрагменти от сребърна чаша от Старо село
Fig. 2. Fragments d'une coupe en argent de Staro Selo

дребни перли. Долната част на дръжката е оформена като грубо изработена база, под коя-
тя се разширява в голяма ажурена плочка, за да стъпи върху страните на хидрията. Цял
ажурена плочка представлява крилата богиня, вероятно Еос (обр. 11). Косата ѝ на едри бу
опасва главата. На малки плитки тя се спуща към раменете. Лицето е широко. Очите, нос

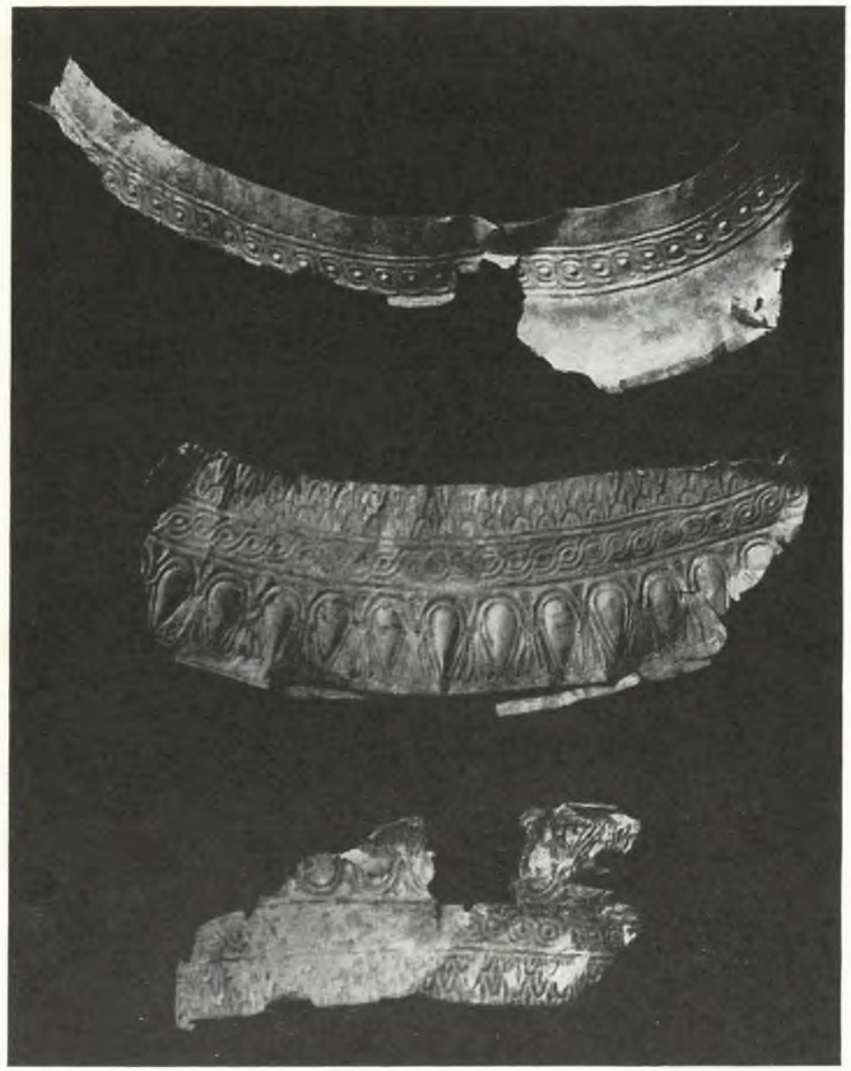

Обр. 3. Фрагменти от украсата на сребърната чаша
Fig. 3. Fragments du décor de la coupe en argent

и устата са изработени с подробности. Вратът на богинята е гол, докато раменете ѝ са
крити от дългия ѝ хитон. През едното рамо на богинята е наметната мантията ѝ, под ко
личат широките ѝ бедра. В дясната си ръка Еос държи венец, докато лявата е уловила к
на дрехата, нагъната на едри гънки. Зад лактите ѝ се подават крилете, представени с отд
пера. Едното от тях е отчупено. Движението на краката при летенето е представено
свиването им в коляното, като ходилото на левия крак идва при коляното на десния —
архаичен начин на представяне на движението. Самите ходила са боси и над петата са

дени с малки крилца. Ходилото на левия крак на фигурката е отчупено. Дръжката е висока 26 см и широка 19 см.

б. Двете странични дръжки на хидрията (обр. 12) са били напълно еднакви. Те са дълги по 20 см. Излизат от деветлистна палмета, украсена с волути при основата си, която е стъпвала върху страните на хидрията. Стволът им е по-
крит с отвесни канелюри, които са прекъснати в средата от един гладък цилиндър, украсен с осем топчета, така както е и при дръжките на поданиптера.

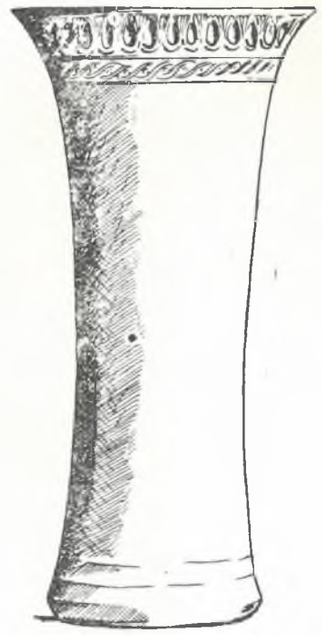

Обр. 4. Рисунка на чашата от Требенище
Fig. 4. Esquisse de la coupe de Trebeniště

в. Масивно профилирано дъно (обр. 14), вероятно на хидрията, с коническа форма, високо 3,5 см и с диаметър на долната страна 15,5 см.

г. От запазените фрагменти от самата хидрия се вижда, че устието е преминавало към тялото с помощта на стъпаловиден отстъп.

5. Бронзова позлатена ситула (обр. 16), разтрошена на части. От нея е запазена само горната ѝ част. Ситулата е лята. Тя има широко устие с диаметър 19 см. Под него тялото ѝ се разширява встрани и достига максимална ширина 29 см, след което почва да се стеснява. Ръбът на устието на съда е оформен като масивен бордюр с дебелина към 5 мм, който преминава в страните на вазата с дебелина по-малка от 1 мм. Не се знае каква е била формата ѝ по-надолу. От двете страни на устието ситулата е имала по едно ухо с отвори за поставяне на двойните дръжки (превезла). Запазено е само едното ухо. То представлява една почти ромбовидна апликация, следваща с извивките си издутата форма на вазата непосредствено до устието. Горната част на ухото, която се е издигала непосредствено над устието, има почти триъгълна форма и е украсена с релефна палмета. Под нея следва доста грубо стилизирано човешко лице. От двете страни на този триъгълник излиза по една кръгла плочка, снабдена с широк кръгъл отвор, през който са минавали превезлата на ситулата. Долната част на ухото е оформена като широка 13-листна палмета. Превезлата на ситулата са изработени така, че когато се спуснат на двете страни, падат върху самия бордюр на устието и го покриват. Те са четириръбести и само в края имат цилиндрична форма. Краищата на превезлата, след като минат през ушите на ситулата, се издигат нагоре и завършват с богато украсени върхове, представящи продълговата растителна пъпка, стъпила върху релефно поясче и завършваща на върха със сплеснато топче.

За формата на долната част и дъното на ситулата не може да се каже нещо сигурно. В находката има още две дъна на съдове с диаметър 6,4 см и височина 1,2 см, вероятно от две кани. Може би ситулата не е имала масивно дъно, а е стояла върху триножник № 6.

6. Бронзов триножник (обр. 17), образуван от един кръг с височина 5,6 см при ширина на пръчката, от която е образуван кръгът, 1,2 см и при диаметър 9,2 см, към който са при-
поени три крака с форма на лъвски лапи на долния си край, изработени отделно. Украсата на триножника е съвсем проста. По външната страна на кръглата му част са дадени отвесни врязани черти.

Заедно с тези метални предмети с находката са намерени и фрагменти от шест киликса, покрити с черен фирнис, които за съжаление са достигнали до нас в много лошо състояние.

7. Киликс (обр. 18), покрит с черен фирнис, с издути навън страни, с диаметър 12,4 см и височина 3 см. Части от периферията му липсват. На вътрешната страна на дъното му в средата четири вдлъбнати палметки, около тях кръг от 21 палмети. От двете страни на този

Обр. 5. Бронзов поданиптер от Старо село
Fig. 5. Podaniptère en bronze de Staro Selo

Обр. 6. Триножникът на поданиптера
Fig. 6. Le trépied du podaniptère

Обр. 7. Подаништер от Метрополитен музеум
Fig. 7. Le podaniptère du Metropolitan Museum

Обр. 8. Бронзов подаништер (обр. 5) — триножникът
Fig. 8. Podaniptère en bronze (fig. 5) — le trépied

пояс по един кръг от дъгички, поставени небрежно ту по-горе, ту по-долу между два кр очертани съвсем слабо с пергел. На външната страна на дъното върху червен фон ц кръг, рисуван с черен фирнис, в средата му малко кръгче с означен център. Дръжките липсват.

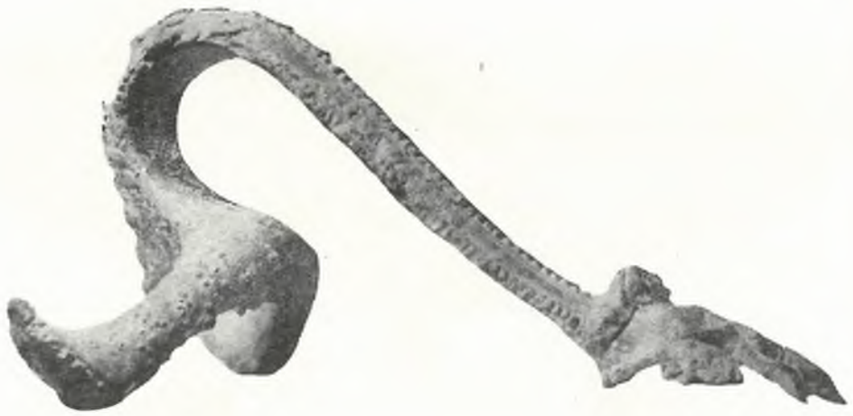

Обр. 9. Дръжка от бронзовата хидрия от Старо село
Fig. 9. Anse de l'hydrie en bronze de Staro Selo

Обр. 10. Главата на лъва от дръжката на хидрията
Fig. 10. La tête de lion de l'anse de l'hydrie

8. Фрагмент от друг напълно еднакъв по форма и украса киликс (обр. 19).

9. Киликс, покрит с черен фирнис, чиито вдлъбнати ниски страни се секат под ъгъл с заобленото му дъно. Диаметър на устието му 11,3 см, на столчето на дъното 5 см, височи 3 см. На дъното от външната страна линеарен кръг с пергел на червен фон, а в средата кръга малко линеарно кръгче с означен център. Липсват части от съда (обр. 18 и 19).

10. Напълно подобен киликс с диаметър на устието 11,7 см, на дъното 3,8 см, височина 3,4 см. Липсват части.

11. Фрагмент от подобен киликс.

12. Фрагмент от друг подобен киликс.

Обр. 11. Изображение на Еос от дръжката на хидрията
Fig. 11. Figure d'Eos de l'anse de l'hydrie

Само в един екземпляр дръжките на съда са запазени.

Ако хвърлим поглед върху цялата находка, ще видим, че тя се състои от предмети, каквито често се съдържат в гробните находки в Тракия през периода от края на VI до началото на III в. пр. н. е.: златен нагръдник, сребърна чаша, бронзови вази, гръцка керамика В това отношение нейният състав не ни поднася нищо ново. Ако сравним обаче формите и украсата на металните вази от Старо село с подобни предмети от други тракийски находки, ще останем изненадани от тяхната оригинална и съвършено рядка или за пръв път засвидетелствувана в нашите земи форма и украса. Това важи еднакво както за златния нагръдник и сребърната чаша, така и за всички бронзови предмети. Очевидно тук имаме находка, която открива нова страница в миналото на Тракия. Поради това ние ще се опитаме да я разгледаме по-обширно, за да установим едновременно не само датата, но и характера на отделните предмети, които я съставят.

Обр. 12. Странични дръжки на хидрията
Fig. 12. Anses latérales de l'hydrie

Обр. 13. Дръжка на поданиптера от задната страна
Fig. 13. Côte postérieur de l'anse du podaniptère

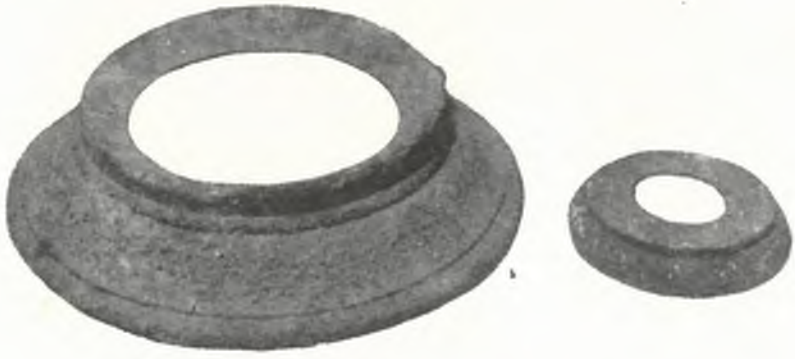

Обр. 14. Бронзови дъна от съдове
Fig. 14. Fonds de vases en bronze

Обр. 15. Бронзова дръжка на подаништера
Fig. 15. Anse en bronze du podaniptère

Обр. 16. Бронзова ситула от Старо село
Fig. 16. Situle en bronze de Staro Selo

Обр. 17. Триножник от Старо село
Fig. 17. Trépied de Staro Selo

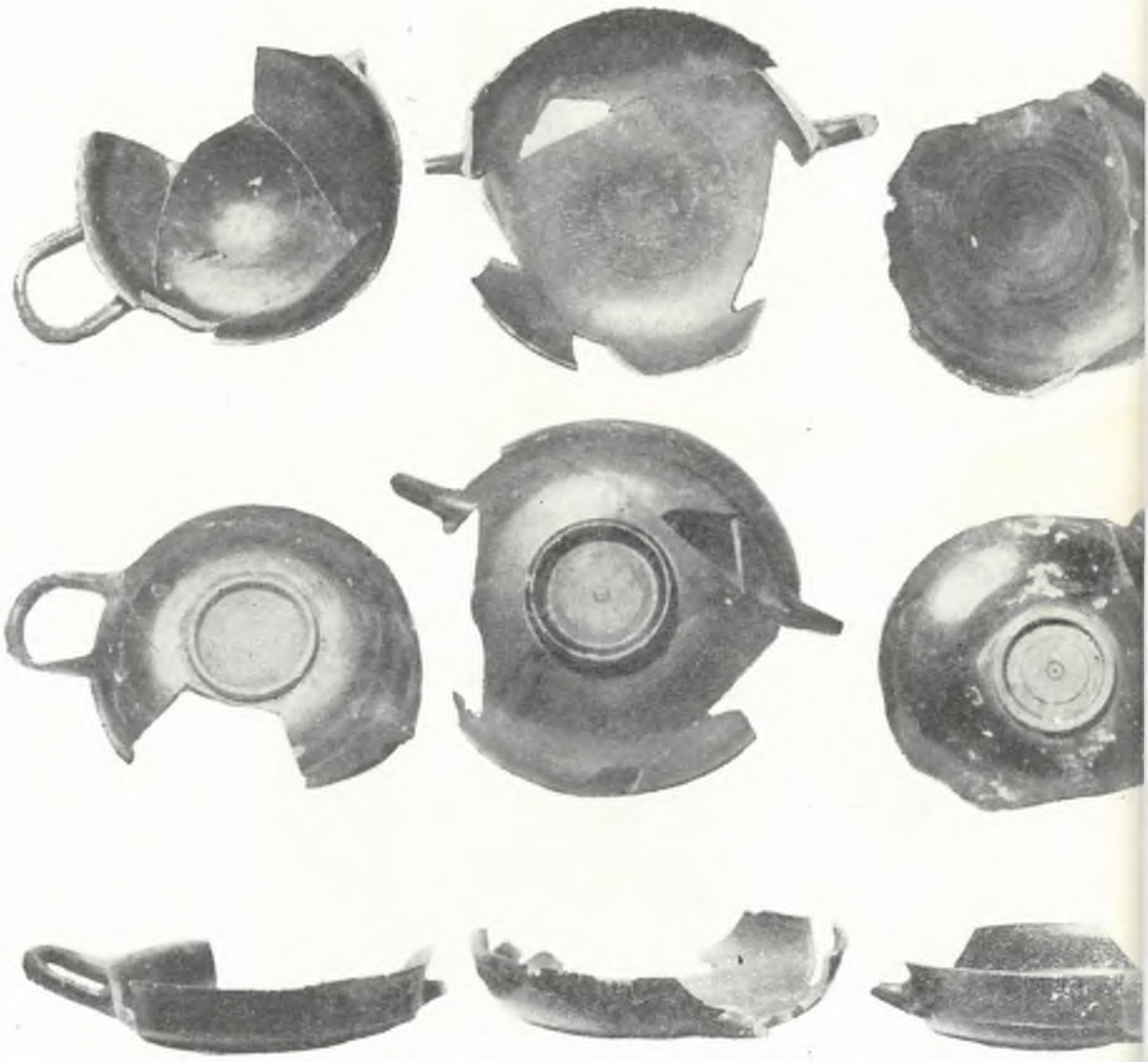

Обр. 18 и 19. Киликси от Старо село
Fig. 18 et 19. Kylix de Staro Selo

ЗЛАТНИЯТ НАГРЪДНИК

Златни пластинки от вида на тази от Старо село не са нещо ново за Тракия. Най-често елипсовидни или шестоъгълни, по-рядко с неправилна форма или ромбовидни, те са обикновено явление в тракийските гробни находки. При това интересно е да се отбележи, че 17 от тези пластинки са открити в тракийските земи на юг от Балкана[1] и само 3 в земите на север от Балкана.[2] Пълното отсъствие на подобни златни накити в Беломорска и Източна Тракия вероятно се дължи на липсата на разкопки на тракийски надгробни могили в тази област. Всички добре датирани находки в Тракия се поставят в периода от края на VI докъм средата на III в. пр. н. е.

Вън от Тракия подобни пластинки са известни и от гробните находки в Македония (обр. 20). При македонските находки почти винаги се среща ромбовидната форма. Всички добре датирани находки в тази област се отнасят обаче към малко по-стара епоха и се срещат в Южна Македония.[3] Обикновено тук те се поставят в периода от VII до средата на V в. пр. н. е.[4] В Гърция този вид паметници са още по-стари. Те са известни както от богати гробове в Кипър и Родос, така и от гробовете в Микена.[5] Общо за тях може да се каже, че принадлежат на времето между XII и VIII в. пр. н. е. Следователно присъствието на златните пластинки в гробните находки на тези три различни области — Гърция, Македония и Тракия — е явление, което не съвпада по време. В Гърция те се явяват и изчезват най-рано, в Македония се появяват, когато започват да изчезват в Гърция, а в Тракия — когато в Гърция вече отдавна са изчезнали и в Македония са към края си. Не може да има никакво съмнение, че златните пластинки от този вид са се появили в Гърция и оттук са се разпространили на север с едно значително закъснение.

Друг важен въпрос е предназначението на тези златни пластинки, имащи винаги продълговата форма и по една дупчица за окачване към двата си края. Някои изследвачи се мъчат да ги обяснят като диадеми. Други, изхождайки от обстоятелството, че върху някои екземпляри от Гърция има представени устни, ги свързват с маските на мъртвите, изработени от злато в Микена и в Македония. Други пък смятат, че те са били предназначени да покрият някоя от частите на тялото на мъртвия при погребението му, като обръщат внимание, че златни пластинки се използуват за покриването на всички части от човешкото тяло, които не са облечени — лицето, ръцете, краката. Всички тези обяснения[6] са възможни, но спадат към областта на предположенията. Ние сме сигурни за предназначението на тези пластинки в Тракия от находките в Дуванли, където няколко подобни пластинки са намерени върху гърдите на умрелия. Интересно е при това, че една от тях е била прикачена към дрехата на мъртвия с

[1] Дуванли, Пловдивско, Б. Филов, Надгробните могили при Дуванли, София, 1934, Мушовица, стр. 84; Кукова могила, стр. 41; Голямата могила, стр. 107; Арабаджийска могила, стр. 131, 2; Башова могила, стр. 62, 1; Брезово, Пловдивско, Ив. Велков, Нови могилни находки от Брезово, ИАИ, VIII, 1934, стр. 5, № 1; Опълченец, Пловдивско, Б. Дякович, ГПНБМ, 1930, стр. 187; Войниците, Старозагорско, Б. Филов, Златен пръстен с тракийски надпис ИАИ, III, 1913, стр. 206, № 2; Езерово, Пловдивско, цит. съч., стр. 206, № 3; Дълбоки, Старозагорско, Д. П. Димитров, Разкопки и проучвания, IV, 1951, стр. 215, № 2; Скалица, Ямболско, Т. Иванов, Археология, II, 1960, кн. 1, стр. 41, Хасковско, нагръдник от сребро, непубликуван; два сребърни нагръдника от неизвестно място, в Южна България, непубликувани; Несебър, Ив. Гълъбов, Каменни гробници от Несебър, ИАИ, XIX, 1955, стр. 141 и 144, дадени като „аграфи"; Горняни, Неврокопско, В. Миков, Гробна находка от Горняни, ИАИ, XI, 1938, стр. 209.

[2] Ендже (Царевброд), Коларовградско, Р. Попов, Могилни гробове при с. Ендже, ИАИ, VI, 1932, стр. 89—116; Голяма Желязна, Ловешко, В. Миков, ИАИ, XVII, 1950, стр. 148.

[3] P. Amandry, Collection Hélène Stathatos, Strasburg, 1953, стр. 17; St. Casson, BSA, XXVI (1923—5), стр. 23; XXIV (1919—1921), стр. 18; XXIII (1918—1919), стр. 21; A. de Ridder, Catalogue des bijoux antiques de Louvre, Paris (1924), pl. II, № 101—104.

[4] A. de Ridder, цит. съч., № 101—104; P. Amandry, цит. съч., стр. 40.

[5] A. S. Murray, A. H. Smith, H. B. Walters, Excavations in Cyprus, London, 1900, табл. VI, № 523—526, табл. VII, 475, 517, 527; Clara Rhodos, IV, 1931, стр. 350, обр. 388; VI, VII 1932—1933, стр. 200, обр. 239; Reichel, Griech. Goldrelief, стр. 58; Ohley, Griech. Goldbleche des VIII Jahrh. v. Chr., Berlin, 1953 стр. 69; G. Caro, Schachtgraber, Berlin, 1906, табл. XIV, 3; XVII, 37; XXXV, 184 XXXVI, 232—235 и др.

[6] P. Amandry, цит. съч., стр. 37.

помощта на две фибули, предназначението на които е да закопчават дрехата.[1] Това пред
начение на златните пластинки от Дуванли се потвърди още веднъж при разкопките в
себър.[2] Тук бяха намерени златни нагръдници, прикрепени към лъка на бронзова средн
тенска фибула с билатерална спирала. Затова и златните пластинки, открити върху едно

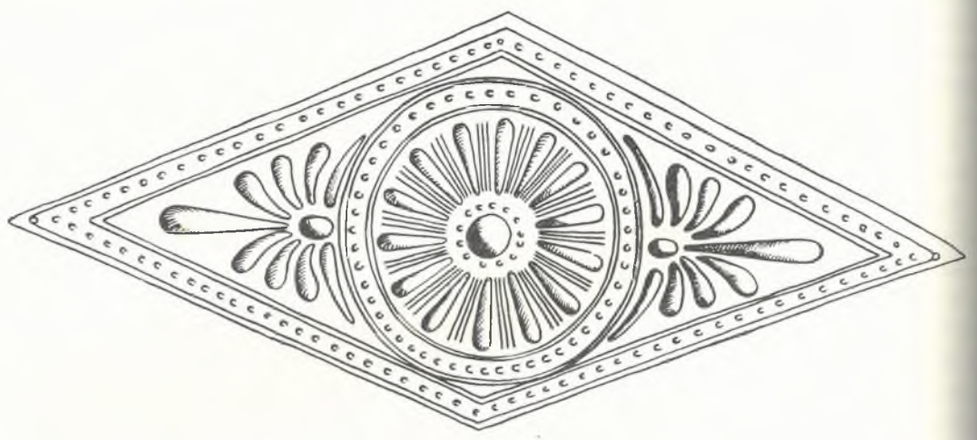

Обр. 20. Златен нагръдник от Македония
Fig. 20. Plaque pectorale en or de Macédoine

раменете на погребания, са наречени в този случай просто аграфи. Следователно находк
от Несебър не остават никакво съмнение относно предназначението на тези загадъчни предме
От двете форми нагръдници от този тип — елипсовидна (или шестоъгълна) и ромбовидна
в Тракия се среща повече елипсовидната, каквато е формата на нагръдника от Старо се
Трудно е да се каже обаче защо тук тя преобладава за разлика от Македония, където
употребява почти изключително ромбовидната форма. Засега не може да се твърди, че гр
ките нагръдници, които имат най-често също елипсовидна форма, са упражнили някакво п
влияние върху тракийските, тъй като ние видяхме, че по времето, когато се появяват злат
пластинки нагръдници в Тракия, те са вече излезли от употреба в Гърция. Следовател
формата на тракийските нагръдници представлява един местен вариант на този вид паметни

Много по-интересна е украсата на нагръдника от Старо село. По начина на изпълне
на украсата си златните нагръдници от Тракия следват гръцките и македонските. Те са
пъстрени с прости орнаменти, изчукани или свободно на ръка, или с подложена матриц
орнамент, който се повтаря много пъти. При това, докато в гръцките нагръдници се сре
прости геометрични орнаменти, но също така и палмети, лотосови цветове, розети и разни
стителни орнаменти, спирали, обеци висулки със спирални завършъци и други, а в Македо
преобладават симетрично подредените около една розета палмети и други растителни ор
менти, в Тракия голяма част от нагръдниците имат съвсем проста[3] украса — кръгче, коле
кръгла пъпка, полумесец, но и изображение на птица, на животно и дори на човек. В т
отношение нагръдникът от Старо село със своите многобройни и примитивно стилизи
растителни орнаменти е една новост.

Украсата на нагръдника от Старо село не се среща в никой друг нагръдник от Тра
Тя е групирана около един централен мотив, представляващ рибена кост, ограничена от е

[1] Това мнение е прокарано и у Д. П. Димитров, РП, IV, стр. 215; В. Миков, Тракийски на
предмети, стр. 150, а преди тях у Б. Филов, Надгробните могили при Дуванли, стр. 194.

[2] Ив. Гълъбов, цит. съч., стр. 141 и 146.

[3] Подобни нагръдници има и в Македония със съвсем проста геометрична украса — St. Casson, Ma
nia, Thrace and Illyria, стр. 147, обр. 53.

бордюр от триъгълничета с кръгчета на върха. Този източен орнамент стилизирано дърво
на живота напомня един ромбовиден нагръдник от Македония от началото на V в. пр. н. е.
с централен орнамент розета, фланкирана от две стъбла с лотосови листа, в които един лист
с дръжката към клона се редува с друг лист с върха към клона.[1] Така се получава впечат-
ление за триъгълници, наредени около една права линия. Подобно нещо се вижда и в нашия
централен мотив, изпълнено съвсем просто и геометрично от ръката на несръчен майстор,
който обаче има чувство за линия и симетрия. По същия начин са изработени и двете пал-
мети, които фланкират този орнамент в нагръдника от Старо село. Те очевидно възпроиз-
веждат двете палмети в краищата на нагръдниците от Македония, поставени симетрично една
срещу друга с основата си към средата на нагръдника и върховете към края му.[2] В нагръд-
ниците от Македония от V в. пр. н. е. те са съвсем правилно очертани,[3] докато в по-старите
нагръдници от тази област са предадени толкова несполучливо и варваризирано, че изследва-
чите се задоволяват да ги нарекат ветрилообразно наредени пръчици. В нашия нагръдник те
са предадени като рибена кост, а разширяването на върха на листчетата им е предадено с
по едно кръгче — същия способ на линеарно и геометрично стилизиране на растителните
орнаменти, който видяхме и при централния орнамент. Следователно нагръдникът от Старо
село възпроизвежда това, което нагръдниците от Македония представят много по-умело и
майсторски. Връзката между нагръдника от Старо село и тези от Македония се вижда не
само в подражаването на отделните орнаменти и тяхното варваризиране, но и в спазването
на схемата им — един централен растителен орнамент, фланкиран от две палмети, — т. е. в
начина, по който са разпределени самите орнаменти.

Така налагащата се и без това мисъл, че златният нагръдник е минал през Македония
в Тракия, получава за пръв път едно потвърждение с обстоятелството, че нагръдникът от
Старо село с украсата си — разпределението и орнаментите, използувани в нея — следва и
имитира нагръдниците от Македония от V в. пр. н. е. Това показва, че и нашият нагръдник
по време е близък с македонските, които не могат да се отнесат по-късно от първата поло-
вина на V в. пр. н. е. Следователно ние имаме работа с един нагръдник, принадлежащ най-
късно към първата половина на V в. пр. н. е.

В останалата си украса обаче нагръдникът от Старо село не следва украсата на маке-
донските нагръдници. Неговият бордюр от лотосови цветове, редуващи се с обеца висулка,
следван от един втори гладък бордюр, напомня други нагръдници от Тракия, като например
златния нагръдник от Мушовица при Дуванли,[4] гдето бордюрът е образуван от повтарящото
се изображение на птица, нагръдника от Опълченец, Старозагорско,[5] украсен с повтарящи се
по един и същ начин концентрични кръгчета, нагръдника от Войниците, Старозагорско[6] с ре-
дуващи се обеци висулки и кръгчета с означен център. Поради това той трябва да се причисли
към една група тракийски нагръдници от V в. пр. н. е. Интересно е да се отбележи още, че
докато при другите орнаменти на нашия нагръдник ние виждаме една стилизация, при която
мотивите са сведени към геометрични форми, при лотосовите цветове контурът им е даден
съвсем точно и не са изразени отделните цветни листенца. При това вместо отделните лото-
сови чашки да бъдат съединени помежду си в гирлянда с една дъгичка, както това става
обикновено при предаването на този орнамент в гръцката торевтика, те се редуват тук с обе-
щите висулки — друг елемент, който съществува в украсата на гръцките нагръдници и се
повтаря и в още един тракийски нагръдник — именно в този от Войниците, а в македонските
не се среща.

[1] La nécropole de Mikra Karaburun près de Salonique, Albania, № 2, 1927, стр. 52, № 1, обр. 6; A. de Rid-
der, Catalogue des bijoux antiques, № 101—103.

[2] Amandry, цит, съч., стр. 36, № 46—52.

[3] Tombeaux macédoniens decouverts à Zeitinlique près de Salonique, Albania, № 2, 1927, стр. 32, № 2,
стр. 36, № 2, обр. 11.

[4] Б. Филов, Надгробни могили при Дуванли, стр. 85, № 1—2, табл. II, обр. 3.

[5] Б. Дякович, ГПНБМ, 1930, стр. 85, № 1—2, табл. II, обр. 3.

[6] Б. Филов, ИАД, III, 1912, стр. 206, табл. III, обр. 1; АА, 1914, стр. 421, обр. 3, табл. III, обр. 2.

Така ние виждаме в нашия нагръдник да се явяват едновременно различни орнаме
действително всички заети от съвременната торевтика, но влезли в репертоара на тракийс
майстор, без да е проведен един общ начин на стилизиране, без единство. Лотосовият
е представен като една плоскост, както в сребърните пластинки от щит в находката от
Вагюрище,[1] а не като съставен от отделни части, както в позлатения колан от Ловеч, къ
той е разделен на две половини и връзката между тях е загубена.[2] Цялата украса на
гръдника по този начин показва едно бързо натрупване на орнаменти в Тракия безспорно
влиянието на гръцката и македонската торевтика, при което местният майстор не може да
асимилира правилно и ги стилизира в оня им вид, в който те му въздействуват непосредс
превено, без да проучва подробностите. Затова лотосовото стъбло с листа той представя
неарно, а всеки две съседни листа с допрени върхове — като триъгълничета. Това е е
геометрична стилизация на персийския мотив, известен под името дърво на живо
Палметата е представена с рибена кост, от която краищата на всяко листенце завършва
по едно кръгче, а лотосовият цвят е представен, без да са посочени отделните цветни лис
чета, от които се състои. Общото за всички тези орнаменти е само стремежът към опрос
ване, което издава несръчната ръка на един неумел местен тракийски майстор.

СРЕБЪРНАТА ЧАША КАЛАТОС

Сребърната чаша от Старо село, макар и много зле запазена въпреки доброто състоян
на метала, като форма ни е добре позната досега само от находки в Тракия и Македони
Чаши с подобна форма на калатос (малко стеснен и издължен) се срещат в две находки
Тракия от края на V или началото на IV в. пр. н. е. Това са трите чаши от находката
Дълбоки, Старозагорско,[3] и една от находката от Букьовци, Врачанско.[4] По размери те са
малки. Докато формата на тези чаши е подобна на формата на нашия екземпляр, украса
им, макар и да следва почти същия ред, е изработена по друг начин. При чашите от Дълбо
и Букьовци тя е гравирана върху среброто, докато при екземпляра от Старо село е изчука
върху отделна лента, позлатена и припоена към тялото на чашата под устието и при дъно
Подобни чаши се намират за пръв път в Тракия и досега са известни само от богатите
ходки в некропола при Требенище, Охридско, в Западна Македония.[5] В Гърция те не
срещат, но сигурно са съществували, защото ги виждаме възпроизведени в керамиката

Единствената чаша калатос от този тип, която познаваме, е изработена от глина и пр
надлежи към втората половина на VI в. пр. н. е. Тя е покрита с изображения, дадени с чер
фигури. Формата на калатоса обаче в гръцката торевтика е разпространена и се среща пр
много още бронзови и глинени съдове и не представлява нищо ново и изненадващо. При то
положение тази форма не може да се смята за създадена в северните области на Балка
ския полуостров. Друг е въпросът с нейната украса, с орнаментите по нея. В това отношен
ние виждаме едно постоянство, едно придържане към определен начин на поставяне на ор
мента, което не е без значение.

Чашите от Требенище имат същото разпределение на орнамента, както чашата от Ста
село. Една от тези чаши[7] е украсена около устието си с позлатена лента, заета от пояс

[1] Л. Огненова, Опит за реконструкция на два щита в Тракия, ИАИ, XVIII, 1952, стр. 61, обр. 22.
[2] И. Велков, Сребърен колан от Ловец, Старозагорско, ИАИ, VIII, 1934, стр. 18.
[3] Д. П. Димитров, цит. съч., стр. 215.
[4] Велков и Данов, Новооткрити старини, Букьовци, ИАИ, XII, 1938, стр. 435, № 1, обр. 223.
[5] B. Filov, Die archaische Nekropole von Trebenischte am Ochridasee, Berlin und Leipzig, 1927, стр. № 36, табл. VI, 2; L. Popović, Katalog nalaza iz nekropola kod Trebenista, Београд, 1956, стр. 109, № табл. XIV и XV.
[6] G. Richter—M. Milne, Shapes and Names of Athenian Vases, The Metropolitan Museum of Arts, 19 стр. 13 и 14, Kalatos, обр. 188 — рисувана ваза от втората половина на VI в. пр. н. е.
[7] L. Popović, Katalog nalaza iz nekropole kod Trebenista, стр. 45 (и 109), № 50 и 51, табл. XIV, XIVa и

тосови цветове с видими пет листа. Долните краища на всеки два съседни цвята са съеди
нени помежду си с по една извита линия. Под този пояс следва втори, зает от три реда люс
пест орнамент. Дъното на същата чаша е опасано от лента, украсена отгоре с люспест ор
намент, а отдолу с релефни прави линийки. Още по-интересен е един от ритоните от некро
пола при Требенище, около устата на който е прилепена позлатена сребърна лента със същите
орнаменти, но лотосовите цветове в нея са показани с две видими листенца.[1] Приблизително
същия ред на украса, както в чашата от Старо село, намираме и в чашите от Дълбоки,[2] при
които, както казахме, украсата е гравирана. При тях най-горе има лотосови цветове, едри и
редуващи се с палмети, следва пояс от един ред люспест орнамент и най-долу същите пре
сичащи се лъкатушни линии, както в чашата от Старо село. Виждаме следователно, че в
Требенище се намират най-близките паралели на чашата от Старо село, която по този начин
се явява, от една страна, свързана с този македонски некропол, от друга — с находката в
Дълбоки. Това ни позволява да я поставим по време между Требенище от втората половина
на VI в. и Дълбоки — от края на V в. пр. н. е., т. е. в първата половина на V в. пр. н. е.

Сходството между находките от Требенище и тези от Старо село, открити на два про
тивоположни края на Балканския полуостров — едната в най-западните му области, другата
в най-източните, — показва, че те или произхождат, или се намират под влиянието на един
голям център, който произвежда подобни неща. Ако сравним при това начинът, по който са
представени например лотосовите цветове във всички сребърни чаши от Требенище, ние ще
видим, че навсякъде лотосовият цвят е представен с отделните цветни листчета, които менят
броя си, но винаги са предадени вярно. При това гирляндите в тези произведения на мест
ната торевтика са предадени, като отделните цветни чашки са съединени точно така, както
ги виждаме и в гръцките вази. Абсолютно същото нещо наблюдаваме и при чашата от Старо
село. Всичко това ни води до заключението, че сребърните чаши от Требенище и Старо село
са произвеждани в работилници на градски центрове, които превъзхождат по занаятчийското
си умение работилницата, която е изработила златния нагръдник. Тук неумението на майстора
личи главно в неравномерното представяне на отделните листа на лотосовите цветове. Те по
някога са по-големи, друг път — по-малки. Къде са се намирали тези работилници, ние още
не можем да кажем, но едно е сигурно — че те са били силно повлияни от големите цент
рове в Македония, които трябва да търсим по Халкидика, където са били в същност и най-
старите гръцки колонии. Повишената роля на тези македонски ателиета през VII и VI в. пр.
н. е. е изтъкната вече много добре от изследвачите на македонските находки.

Ние не можем да кажем дали чашата от Старо село е изработена в някой център в За
падна Тракия, но можем да я смятаме като едно произведение на домашната торевтика, което
за втори път показва дълбоките връзки, които са свързали Тракия с Македония през арха
ичния период, както вече видяхме това и при нагръдника от Старо село.

ПОДАНИПТЕРЪТ И ТРИНОЖНИКЪТ № 6

Най-интересен в находката от Старо село е безспорно поданиптерът. Досега в Тракия са
открívани само части от подобни съдове. Обаче в съседната Македония в гробове, които се
отнасят към късния VI в. пр. н. е., а също и в архаичния некропол при Требенище те са
съвсем обикновено явление.[3] Всички поданиптери от Требенище напомнят нашия, макар прили
ката никъде да не е пълна: широк разлат съд с две дръжки е припоен към триножник, чиито
крака завършват във форма на лъвски лапи. При всички поданиптери от Требенище устието
на съда е оформено като един широк, стърчащ навън като плоска лента равен бордюр. Само
при един от тях устието има тесен бордюр, украсен от горната си страна с перли, а от външ-

[1] L. Popović, цит. съч., стр. 46 и 109, № 52, табл. XVI и XVIa.
[2] Д. П. Димитров, цит. съч., стр. 223 и сл., обр. 19—22.
[3] B. Filow, Die archaische Nekropole von Trebeniste am Ochridasee, стр. 68 и сл., № 81—89, обр. 72—90.

ната с овули.[1] За разлика обаче от поданиптера от Старо село откритите в Требенище
даниптери имат дръжки, които не възсядат устието на съда, както това е в нашия слу
Особено близък до нашия поданиптер е екземплярът от Требенище, даден под № 81,[2] и
има не само същото цилиндрично поясче около средата на дръжките си, но и носи съ
украса от топчета. Броят им обаче е различен: вместо осем, както са в нашия екземпля
македонския са пет.

Още по-голяма е разликата във формата на триножника. Докато при триножници
Требенище рамката, която съединява трите крака, е част от цилиндър — обръч с обърна
вътре бордюр, — в нашия случай имаме просто един плосък кръг с кръстовидни подпор
средата, който не се среща при никой друг триножник. Също така палметите и волу
които стоят под този кръг в горната част на краката, не се срещат при триножниците
Требенище. Най-сетне по съвсем различен начин са дадени и лъвските лапи. Докато в
ниптерите от Требенище те са с широки месести пръсти, в нашия екземпляр те се стес
към върховете си и имат дълги нокти. Всички тези различия показват ясно, че нашият
ниптер не може да се свърже с поданиптерите от Требенище.

Един основен преглед на античните поданиптери намираме в работата на M. J. Mi
A. Greek Footbath in the Metropolitan Museum of Arts, AJA, 48, 1944, стр. 26, където е публику
между другото и един поданиптер, който се пази сега в сбирките на Metropolitan Museum
Arts в Ню Йорк. Той е също позлатен и освен това по общата си форма поразително напо
нашия. Преди всичко тук трябва да имаме пред вид разлатата плитка форма на съда. С
така много голяма е и приликата на дръжките. Те имат същите цилиндърчета в средата
украсени пак с осем топчета. В долната част над дръжките ние виждаме също така леко
витите палмети, прилепени към съда с подобни волути, но тук палметите са с 11 вмест
9 листа. Краищата над дръжките по същия начин се издигат над устието на съда и го възс
и най-сетне по същия начин те завършват с по една главичка, която в нюйоркския екз
пляр е само малко по-богато украсена. Триножникът на нюйоркския поданиптер стои мн
по-близо до нашия, макар в горната си част той да не се отличава от споменатите вече
ходки от Македония. Преди всичко горната част на краката му имат същите полупалмет
волути, каквито намираме и в нашия екземпляр. Освен това самите лъвски лапи са дад
също както в екземпляра от Старо село с издължени пръсти и остри нокти. Главната раз
между нюйоркския и нашия поданиптер освен в кръглата част на триножника се крие
украсата на бордюра на устието на съда, който има перли и овули. Близостта на дръжк
на поданиптера от Ню Йорк с дръжките на една хидрия, която може да се датира към 46
450 г., позволява и поданиптерът да се отнесе към това време — втората четвърт на V в. пр.

Свързването на формата на дръжките на поданиптера с подобни дръжки на хидр
същност е съвсем правилно. То се потвърждава и от нашата находка, гдето заедно с по
ниптера са намерени също дръжки на хидрия от същия тип и следователно ние ще тр
да приемем една близка дата до нюйоркския екземпляр. Поради всичко това ще трябва
смятаме и за нашия поданиптер като дата времето около 475—450 г., малко по-рано
малко по-късно.

Въпреки голямата прилика на поданиптера от Старо село с този от Метрополитен музе
в самата им изработка, в детайлите се чувствува известна разлика. В нюйоркския екземп
палметите при дръжките са по-изящни, с повече и по-тънки листа, главичките на краи
на дръжките са украсени с топчета и врязани линийки, устието с бордюр, покрит с овул
перли — неща, които правят американският поданиптер по-богат и изящен. В екземпляр
Старо село, обратно, се чувствува повече твърдост и студенина, а като че ли и известно
познаване формата на съда. Така например плоският кръг на триножника, който не се сре
в нито един друг поданиптер, кръстовидната му подпорка, излята наедно с кръга, са не
които издават известно търсене на форма от едно ателие, което не е произвеждало подо

[1] B. Filow, цит. съч., № 88.
[2] Пак там, стр. 68, № 81.

еща. Тук особено е важно да изтъкнем позлатяването и украсяването с орнаменти, макар и
оста прости. Всичко това говори за една значителна разлика в усета на майстора спрямо
красата на съда и ни кара да отделим този съд от всички други екземпляри. Ясно е, че
ъката, която е работила нашия поданиптер, подражава поданиптерите от типа на нюйорк-
ския, но не е следвала установената форма на триножника, а му е придала нова форма, кон-
труктивно различна от тази при останалите поданиптери.

Различията, за които говорим, ще станат още по-ясни, когато разгледаме и дръжките на
идрията от Старо село. Що се касае до кръстовидната подпорка на триножника, вече по-
знаваме в Тракия и други предмети, които я имат. Същата подпорка от бронз намираме пак
в метални съдове, в дисковете на съкровището от Вълчитрън, които са изработени от злато,
но имат една масивна бронзова подложка, в кръглия отвор на която, точно под дръжката на
похлупака, се намира самият кръст. Интересно е, че също както в центъра на нашия кръст има
кръгъл отвор, в центъра на кръстовидните подложки на Вълчитрънското съкровище има по-
лусферична вдлъбнатина, в която е стояло зърно кехлибар.[1] Подобни кръстовидни подставки,
очевидно с предназначение да заздравят дъната на съдовете, са се поставяли и при много
бронзови вази и са били, изглежда, широко разпространени. Върху една бронзова кана, наскоро
публикувана, прибрана в сбирките на античния отдел при Народния археологически музей,
личат ясно следите от една подобна ажурена апликация.[2] Те са били нещо толкова обикновено,
че дори когато съдът е бил съвсем здрав и солиден и не се е нуждаел от подобна апликация,
какъвто е случаят[3] с една сребърна каничка от Стояново (Радювене), върху дъното на съда е
бил гравиран подобен кръст. Но очевидно, понеже раменете на този ажурен кръст очертават
с кръглите си завършъци четири листа от една четирилистна детелина, постепенно кръстът е
започнал да не се разбира и да се представя само като орнамент — една четирилистна дете-
лина по дъната на съда дори и в керамиката, гдето имаме явно влияние на бронзовите съдове

ХИДРИЯТА ОТ СТАРО СЕЛО И ЕДНА ПОДОБНА ХИДРИЯ ОТ ПАСТУША

Без съмнение дръжките на хидрията от Старо село са друг интересен предмет от на-
шата находка. Двете хоризонтално поставени дръжки на хидрията със своите деветлистни
палмети, със своите цилиндърчета в средата на дръжката, украсени с по осем топчета, явно
показват, че хидрията и поданиптерът принадлежат на един и същ сервиз. Те са били изра-
ботени заедно в едно и също ателие и са били взети за погребението от дома на богатия
тракиец, погребан в могилата при Старо село, за да бъдат поставени в гроба му. За нас обаче
е много по-важна вертикалната дръжка, която тази хидрия е имала.

Изключителното значение на тази дръжка идва от изображението на летящата богиня
на зората Еос, което се намира върху нейната основа. То е един типичен паметник на гръц-
кото архаично изкуство. Авторът на това истинско художествено произведение е представил
богинята в поза, която все още не е излязла от схематичността на архаизма в Гърция. Това
личи ясно в положението на краката на фигурата, които са поставени със свити колене — на-
чина, по който в по-старото гръцко изкуство се предава бързото движение. Левият крак е свит
така, че се допира с петата си до коляното на десния. Дясната ръка също е запазила поло-
жението, което има в тази схема, и само лявата, хванала края на дрехата, за да отстрани на-
трупването на плата при движението, е освободена вече от тази схематичност. Косата е да-
дена също в архаична прическа; разчленена на четири големи букли, тя пада по раменете от
двете страни в няколко тънки плитки. Този архаичен начин за предаване на фигурата на една
летяща богиня ни е познат и от други апликации. Такъв е случаят с една апликация от Лу-
вър,[4] представяща пак Еос или Ника, намерена на Акропола в Атина. Тук богинята е пред-

[1] В. Миков, Златното съкровище от Вълчитрън, София, 1958,табл. XII—XVII.
[2] Т. Иванов, Тракийско могилно погребение при с. Скалица, Ямболско, Археология, II, 1960, кн. 1, стр. 41.
[3] И. Велков и Хр. М. Данов, Новооткрити старини, ИАИ, XII, 1939, стр. 436, № 2, обр. 224.
[4] A. de Ridder, Les bronzes antiques de Louvre, I, Paris, 1913, № 139.

ставена с издигната нагоре десница, в която вероятно е държала венецът. В общи черт ложението на фигурата и нейната фризура се схождат с нашата Еос, макар да има изве различия в подробностите. Подобни изображения са известни и от най-различни места в Гър и Италия[2] от архаичния период. Нито едно от тях не би могло да се отнесе по-късно първата четвърт на V в. пр. н. е. и повечето принадлежат на по-ранно време.

Обр. 21. Странична дръжка на хидрията от Пастуша
Fig. 21. Anse latérale de l'hydrie de Pastuša

Специално лицето на Еос в нашата хидрия напомня лицето на една фигурка на Коре поставка на антично бронзово огледало, — датирана в първата четвърт на V в. пр. н. е. Ха терното обаче за нашата фигурка, което също така говори за началото на V в. пр. н. е., е чертаното прозиране на формите на тялото през дрехата, нещо, което се забелязва в по-к ните произведения на архаичната и в класическата епоха. То не личи в по-старите произведе на гръцката скулптура, а не се среща и в по-старите изображения от същия тип на летящ богиня, създаден от гръцкия скулптор Архермос около 570 г. пр. н. е., комуто се приписв същност една каменна статуя от Делос, изобразяваща летящата Ника.[4]

Но изображението на Еос не е единственото върху дръжката на хидрията от Старо се Другите три изображения върху нея — лъвското протоме и двете глави на горгони, с ко завършват лъвските крака, са дадени също в архаичен стил, който не противоречи на пр ложената дата. Особено са важни за нас главите на горгоните, но за съжаление те са мн лошо запазени и от тях се виждат само общи елементи, а именно — широко лице с коси вид на спирално навити змии, уши, дадени в профил, и широк нос. Това, което не се ви в нашата дръжка, е ясно в една друга находка пак от Тракия.

Трите дръжки от находката от Старо село образуват един комплект от дръжки на дрия, който се повтаря с почти всички подробности в една отдавна намерена находка в ок ността на Пловдив при с. Пастуша (обр. 21—25). Тя е постъпила през 1896 г. в сбирките Народния археологическия музей в София, където се пази досега. Дръжките от Пастуша намерени в съседство с Дукова могила, където били открити последователно при разли любителски разкопки части от 11 различни колесници от римската епоха, между които б заровени и множество съдове от това време. Изглежда, че при разкопките на платото, на ко е разположена могилата, са били засегнати и по-стари погребения, както се вижда от п съствието на един шлем, който по тип спада към тези, употребявани в Тракия в V в. пр. н и на комплекта от трите дръжки от хидрия, очевидно принадлежащи към същото време

[1] E. Petersen, Archaische Nikebilder, AM, XI, 1886, стр. 372, табл. XI, A-B, a-d; K. A. Neugeba Reifarchaische Bronzevasen mit Zügenmuster, RM, XXXVIII—IX, стр. 427, обр. 22.

[2] H. B. Walters, Catalogue of the bronzes Greek, Roman and Etruscan, London, 1899, стр. 67, № 491 табл. X

[3] Charbonneaux, Les bronzes grecs, Paris, 1958, pl. XIV, обр. 1.

[4] H. Bulle, Der schone Mensch im Altertum, München und Leipzig, 1912, col. 159.

в. пр. н. е. Ръководителят на разкопките А. Такела за съжаление не е публикувал откритите атериали своевременно и те са издадени след смъртта му от Ж. Сьор, който обаче не е делил дръжките от хидрията и шлема и ги публикува заедно с римските материали,[1] като сметнал за части от бронзови кратери.

Ето и описанието на дръжките от Пастуша:

Обр. 22. Отвесна дръжка на хидрията от Пастуша
Fig. 22. Anse verticale de l'hydrie de Pastuša

а. Две хоризонтални дръжки (обр. 21), които стъпват с краищата си върху две палмети, мат плитки канелюри по ствола си и малък цилиндър, по средата си украсен с осем топчета по същия начин, както при дръжките на поданиптера и на хидрията от Старо село. Дръжките дълги по 20 см.

б. Отвесната дръжка също така е оформена от страната към устието като протоме на ъва. Муцуната на лъва (обр. 23) е дадена по същия начин, както при находката от Старо ело, със същата отворена уста, прекъсната от издадените два зъба, същия изплезен език,

[1] G. Seure, Chars thraces, BCH, IX 1925, стр. 294 и 436, № 87, 90; срв. И. Венедиков, Тракийската олесница, София, 1960, стр. 69.

Обр. 23. Отвесна дръжка на хидрията от Пастуша
Fig. 23. Anse verticale de l'hydrie de Pastuša

Обр. 24. Изображение на сирена върху отвесната дръжка на хидрията от Пастуша
Fig. 24. Représentation de sirène sur l'anse verticale de l'hydrie de Pastuša

ъщата форма на носа, бузите, очите и ушите на лъва. Гривата е предадена също така по ълно сходен начин — един кръг от триъгълни кичури, стърчащи нагоре около муцуната, и ест реда над главата. Двете лапи на протомето завършват също така с глави на горгони бр. 25), които тук са запазени много по-добре. Около лицето на горгоната виждаме същия ръг от зрънца и същия архаичен тип на нейното изображение: широко лице с ниско чело, красено с два реда спирално навити като мни къдри, издигнати над очите вежди, широк ос и уста с изплезен език. Задната страна на ръжката има същата езичеста форма с един ед едри перли в средата, който завършва на рния край със змийска глава, и същите бор- ри от дребни перли по външните краища. олният край на дръжката завършва с подобна снова, която минава зад главата на изображе- ието, разположено и тук по същия начин, както ри дръжката от Старо село. Пак по същия чин долната част на дръжката преминава в ча ажурена плочка, заета от стъпила върху лмета пак крилата фигура — този път на си- ена. Сюжетът на украсата в основата на дръж- ата е единственото различие между дръжката т Пастуша и тази от Старо село. Изображе- ието на сирената е дадено с много подробно- ти, но е много пострадало. Долната му част отчупена и липсва, а горната е силно засег- ата от окислението. Въпреки това могат да се блюдават цяла редица интересни подробности бр. 24). Косата е дадена в редица от спирално навити кичури, наредени в прави редове. Тя превързана с панделка, под която следват още два реда букли, навити по същия начин на пирали. Отстрани тя пада на няколко плитки по раменете. Крилата на сирената са дадени разчленени отделни пера.

Обр. 25. Изображение на горгона на хидрията от Пастуша
Fig. 25. Représentation de gorgone de l'hydrie de Pastuša

Голямата прилика във формата на двете дръжки и в повтарянето на целия ред на украта в тях, еднаквият малко твърд стил на работа и при двете, общата тенденция към силно одчертаване на стърчащите части на лъвските кичури от косми и перловите бордюри дават на двете дръжки един настръхнал вид и една оригинална украса, която е изпълнена майсторски и артистично. Ясно е, че между тези два паметника, които си приличат толкова много, не може да има нито разлика по време повече от едно—две десетилетия, нито да се мисли че те са били изработени на различни места. Очевидно е, че те произхождат от един и същ ентър на гръцката художествена индустрия и са дело на един добър майстор от първата оловина на V в. пр. н. е.

Верността на направените разсъждения се потвърждава и от другите доста редки находки от подобни дръжки. Между тези твърде малко на брой известни на света паметници като най-близки до нашите трябва да споменем следните:

1. Отвесната дръжка от хидрия, която се пази в Антикварнума в Берлин[1] и е купена в Атина от търговеца Ламброс (обр. 26—28), без да се знае къде точно е била намерена, заедно с още две хоризонтални дръжки, които по нищо не се отличават от хоризонталните дръжки на нашите две находки. Украсата на отвесната дръжка е групирана по съвсем същия начин, както в нашите дръжки, а именно: страната към устието представлява лъвско протоме, крайстата на което завършвали вместо с лъвски лапи с форма на диск, украсен с глава на гор-

[1] K. A. Neugebauer, Reifarchaische Bronzevasen mit Zungenmuster, RM, XXXVIII—IX, № 20, обр. 20.

гона в кръг от зрънца. Задната страна на дръжката е украсена с един ред едри перли в
вършва най-горе със змийска глава и с два реда дребни перли по бордюрите. Долната с
на дръжката е украсена с изображение на сирена. Долната част на фигурата липсва. С
мнението на изследвачите тази дръжка е характерна за първите десетилетия на V в. пр

Обр. 26. Странична дръжка на хидрията от Берлин
Fig. 26. Anse latérale de l'hydrie de Berlin

Въпреки поразителната си прилика с дръжките от Старо село и Пастуша дръжката от
квариума в Берлин съдържа цяла редица белези, които издават много по-неопитна р
доста различно третиране на еднаквите орнаменти. Преди всичко протомето на лъва е да
с анатомически невярна глава. Тя е удължена и издута в горната си част и със своята
видна форма по-скоро прилича на заешка, отколкото на лъвска глава. Ние не бихме
да я разпознаем, ако не бяха широко разтворената ѝ уста и типичните лъвски уши. Как
нашите два тракийски екземпляра, така и в берлинския екземпляр гривата на лъва е д
релефно, но не така настръхнала. При това трите концентрични кръга от триъгълни ки
около муцуната, изработени на еднакво разстояние един от друг и съвсем симетрично,
идея не толкова за грива, стилизирана по този начин, колкото за грива, възприета вече
орнамент. Това впечатление се засилва още повече с кичурите косми по дръжката над лъв
глава. И тук те са дадени по същия маниерен начин в шест реда, с нееднакво разсто
между отделните редове, но със съвсем симетрични страни. При това, тъй като правилн
редените кичури косми не са приличали вече на грива, майсторът се е принудил да изра
и други групи или кичури от косми, които не е представил настръхнали, а плоски. Т
едно отдалечаване от първоначалната идея — да се осъществи преди всичко нашият тип,
очевидно, е послужил за модел. Това говори не само за слабото артистично умение на
стора, но очевидно и за упадък във вкуса и за шаблонизиране на този сюжет. Все так
сръчно и занаятчийски е представено и изображението на сирената.

2. Берлинският комплект от дръжки на хидрия, твърде близък до нашите тракийск
ходки, се отличава коренно от един друг комплект от подобни дръжки, за който се пр
лага също, че произхожда от Гърция. Той се пази сега в сбирките на Метрополитен му
в Ню Йорк.[1] По разпределението на украсата на дръжките нюйоркският комплект не
казва съществени различия от разгледаните дотук (обр. 29—33). Отвесната дръжка
дрията и в него е оформена като протоме на лъв там, където тя възсяда устието н
дрията. Нейната задна страна също така е оформена като езичеста дръжка, а мястото, к
долният ѝ край прилепва върху корема на хидрията, е украсено също така с ажурена
кация, представляваща крилата сирена. Но тук свършва приликата на отвесната дръ

[1] M. A. Richter, Archaeological Notes, AJA, XLIII, 1939, стр. 189.

Обр. 27. Отвесна дръжка на хидрията от Берлин
Fig. 27. Anse verticale de l'hydrie de Berlin

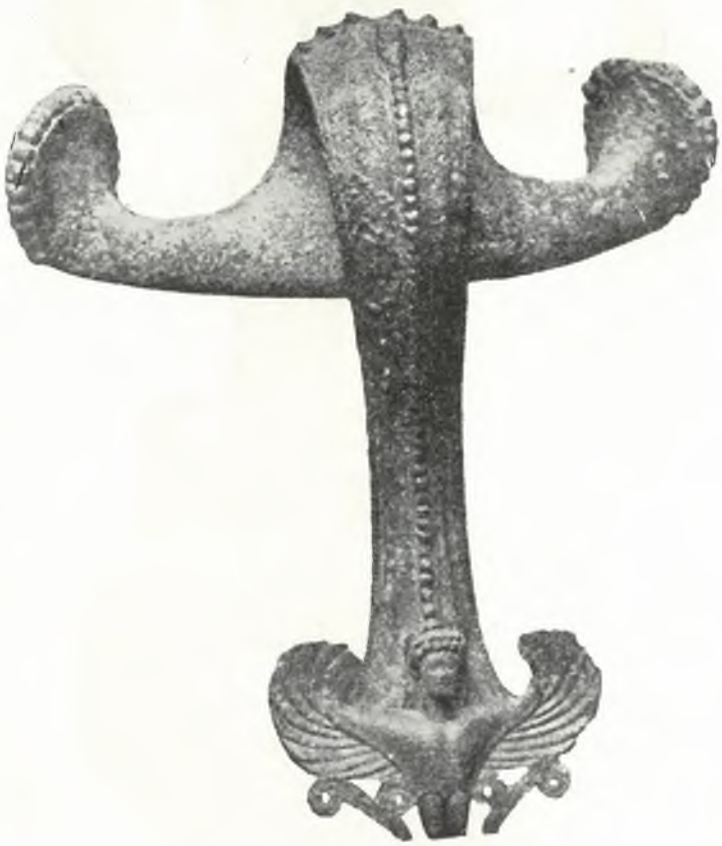

Обр. 28. Отвесна дръжка на хидрията от Берлин
Fig. 28. Anse verticale de l'hydrie de Berlin

Обр. 29. Странична дръжка на хидрията от Метрополитен музеум
Fig. 29. Anse latérale de l'hydrie du Metropolitan Museum

Обр. 30. Отвесна дръжка на хидрията от Метрополитен музеум
Fig. 30. Anse verticale de l'hydrie du Metropolitan Museum

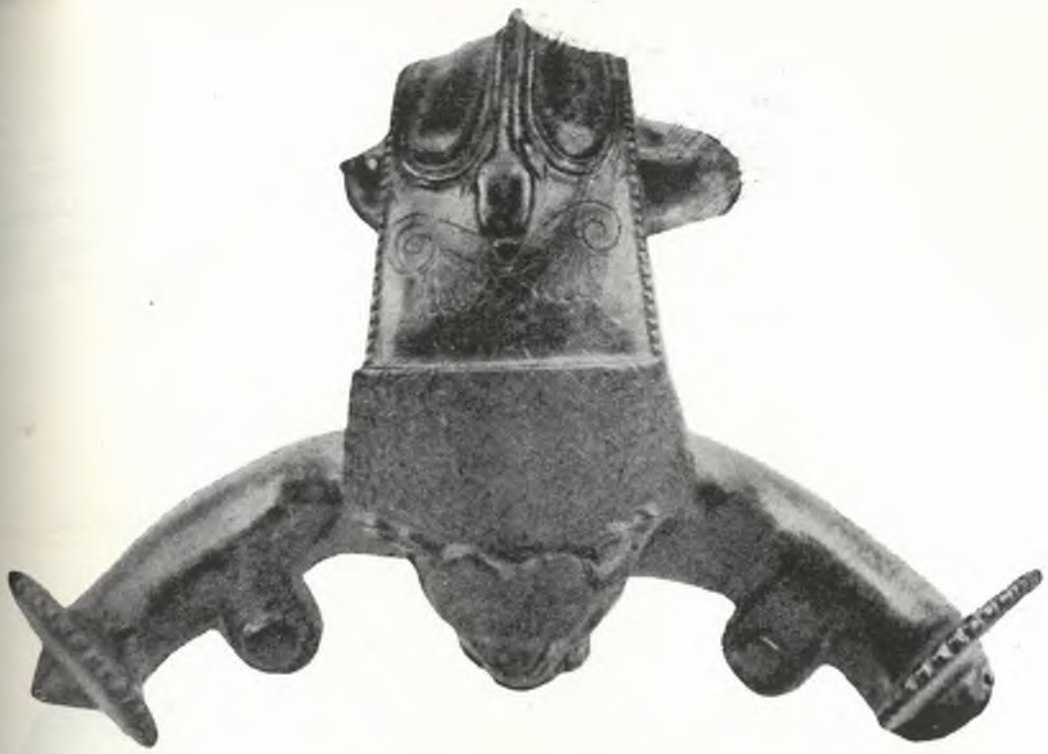

Обр. 31. Отвесна дръжка на хидрията от Метрополитен музеум, гледана отгоре
Fig. 31. Anse verticale de l'hydrie du Metropolitan Museum vue d'en haut

Обр. 32. Същата, гледана отзад
Fig. 32. La même, vue de dos

останалите три. Цяла редица стилови различия дават на дръжката от Метрополитен музе
много по-изящен вид. Като оставим настрана отлично изработената лъвска глава, дадена с ис
разграничение на отделните плоскости в нея, виждаме подробности, които умело изтъкн
именно лъвската глава като център на украсата на дръжката. Вместо да потъне в щръкна

Обр. 33. Същата — протомето на лъва
Fig. 33. La même — le protomé du lion

лите кичури косми, които я заграждат отвсякъде и подчертават животинския елемент на
лъва, както това е в двете дръжки от музея в София, в нюйоркския екземпляр тя се намира
всред една спокойна плоскост, тъй като кичурите от косми са представени прилепнали към
дръжката, не релефни, а само гравирани (обр. 30 и 33). Това, което в тракийските екземпляри
е направено с цел не само да учуди зрителя, а и да подчертае страшния изглед на звяра, в
нюйоркския екземпляр не съществува, а в берлинския е сведено само до един орнамент. Съ-
щото нещо наблюдаваме и при главите на горгоните, които заместват лапите на лъва в со-
фийските и берлинския екземпляри. В нюйоркския екземпляр краката на лъва са третирани
по-естествено. Те завършват с лапи, а дисковете, опасани с кръг от перли по периферията си,
са поставени над краката, по-назад, и са украсени с по една само гравирана розета.

Тази тенденция към загладеност в нюйоркския екземпляр се чувствува и в задната
страна на дръжката, където едрите перли по средата ѝ от другите три екземпляра са заме-
стени от една права релефна линия — растителен ствол, който завършва с пъпка. Въз основа
на изображението на сирената (обр. 30) в екземпляра от Метрополитен музеум и особено на
чертите на лицето и очите датата на хидрията се поставя по времето на скулптурата на
храма на Зевс в Олимпия, т. е. около 460—450 г. пр. н. е. Би могло да се мисли в такъв случай,
че като по-късна от тракийските дръжки тя е носител на по-други тенденции в гръцката ху-
дожествена индустрия. Това предположение обаче не изглежда много убедително, тъй като
ние познаваме цяла редица изображения на лъвове, лъвски глави и лъвски протомета от брон-
зовите съдове в Требенище, Охридско, които се отдават на Коринт и при които, макар да
са доста по-стари от нашите, подобна тенденция не се чувствува.[1] Макар и предадени релефно,
гривите на лъвовете там са дадени плоски и спокойни.

[1] B. Filov, Die archaische Nekropole von Trebeniste, табл. IX, обр. 2 (№ 70), табл. 1 и 2 (№ 72), табл. IX и др.

Има и други различия между двете тракийски и двете гръцки дръжки на хидрия. За
майстора на тракийските дръжки е бил необходим преход между изображението в долния
край и самата дръжка и затова той тук е поставил една основа, върху която дръжката стъпва
като колона върху база. Тази особеност липсва напълно в двата гръцки екземпляра.

Обр. 34. Хидрия от Кастелбелино, Италия
Fig. 34. Hydrie de Castel-Bellino, Italie

Друг комплект от дръжки на хидрия, много подобен на нашия, където при това вазата
е запазена цяла, дава откритата в некропола на Кастелбелино в Италия (обр. 34) и съхраня-
вана в музея в Анкона архаична хидрия.[1] Отвесната дръжка на тази хидрия е устроена и
украсена по същия начин, както софийските и берлинските екземпляри — с протоме на лъв.
Тя има вместо лапи глави на горгони в перлов кръг, без означена грива по горната част на
дръжката. Задната част на дръжката по нищо не се отличава от останалите и завършва с
изображение на сирена. Хоризонталните дръжки не се отличават почти от тези от София и
Берлин. В един друг екземпляр, който този път произхожда от Неапол,[2] т. е. от Южна Италия,

[1] Neugebauer, цит. съч., стр. 371, № 20.
[2] Пак там, стр. 378, № 23.

лъвската глава върху отвесната дръжка е дадена с голяма, прилепнала към дръжката
съставена от вълнообразни кичури косми. Останалите части на хидрията обаче показват
по-големи различия от разгледаните екземпляри. Също така значително се отличава от
тракийски екземпляра и хидрията, намерена в Баш Борса в Трансилвания, която се
музея в Клуж.[1] За съжаление на тази хидрия липсва самата отвесна дръжка.

Всички разгледани дотук находки, произхождащи от разни центрове на гръцкия
неговата периферия, се отличават от нашите повече или по-малко. Нито една от тях
такава прилика с дръжката от Старо село, каквато има екземплярът от Пастуша. Без
ние двете тракийски дръжки са изработени, както казахме по-горе, от една и съща ра
ница, на която не може да се отдаде нито една от останалите дръжки. Ето защо тр
се мисли, че тук имаме работа с едно ателие, което е доставяло бронзови вази са
главно в Тракия. Поради всичко това ние трябва да приемем, че тук имаме работа ако
един гръцки център в самата Тракия, то поне разположен някъде в близост с нея.

СИТУЛАТА

Първият въпрос, който повдига ситулата от Старо село, е въпросът за нейната ф
върху която за съжаление могат да се правят само предположения. Формата на двете
везла, които са добре запазени, не може да ни даде нищо сигурно за датата, тъй като
везла от този тип се срещат в почти всички известни ситули от V и IV в. пр. н. е. Кра
на двете превезла със своите завършъци с растителна пъпка, стъпила върху пръстенче
вършваща вместо с връх с широка плоска главичка, се срещат в много други ситули
пример ситулата от Руец[2] от последните десетилетия на V в. пр. н. е. или от Панагюр
от края на IV в. пр. н. е. Отлетите отделно уши за превезлата, украсени с една голяма
мета от долната страна, се срещат при ситули от един особен вид, рядко откриван в
Тракия и сравнително често в Тракия. Единствената здрава и запазена добре ситула от
тип е откритата при Злокучене (Коларовградско).[4] И наистина горната част от самата
ситула със своето разширяващо се около устието тяло дава представа за една ситула от
тип. Характерното за този вид ситула е, че след разширяването непосредствено около ус
тя се стеснява силно, за да се разшири малко над дъното и по този начин да получи
ляма устойчивост. Друга особеност на тази ситула е, че при всички известни екземпляри
им са излети поотделно и припоени към тялото на съда. При това двете им уши не с
накви. Докато едното ухо е изработено като изображение на някаква глава, другото пред
лява една човка или чучур с форма на лъвска глава, от който може да се излива течно
При това повърхността на ситулата под ухото с форма на лъвска глава е надупчена и по
това служи за цедилка, през която течността се прецежда. Всички досега известни ситу
този тип, намерени в Тракия, спадат към втората половина на IV в. пр. н. е. Например по
ситула имаме в находката от Славяново, Хасковско.[5]

Подобни ситули, но без чучурче с форма на лъвска глава са известни от други об
на древния гръцки свят. Обикновено дъното при тях е доста тясно, както при ситулата
Злокучене. В редки случаи някои ситули са стъпили върху триножник.[7] Това ни навеж
мисълта, че може би и триножникът № 6 от нашата находка е служел, за да стои
него ситулата. Мъчнотията с възстановяването на ситулата от Старо село се крие

[1] Neugebauer, цит. съч., стр. 376, № 22.

[2] И. Велков, Нови могилни находки, ИАИ, V, 1929, стр. 38, № 2.

[3] Б. Филов, Паметници на тракийското изкуство, ИАД, VI, 1919, стр. 25, № 32.

[4] И. Велков, Могилната гробна находка от Злокучене, ИАИ, VI, 1932, стр. 254, № 2, обр. 183 и 184.

[5] И. Велков, Антични паметници в България, ГНМ, 1922—1925, 1926, стр. 150, № 2. Подобна
Мехрум (Mehrum), Br. Schroder, Griechische Bronzeeimer im Berliner Antiquarium, Berlin, 1914, стр. 7.

[6] A. de Ridder, Bronzes antiques de Louvre, II, Paris, 1926, № 2826—2832.

[7] E. Pernice, Gefässe und Geräte aus Bronze, Berlin und Leipzig, 1925, обр. 40 и табл. IV; Br. Sch
цит. съч., стр. 7, № 8 (обр. 2) и също табл. VI.

не поради липсата на второто й ухо ние в същност не знаем към кой тип ситули принадлежи
ли — дали към ситулите без чучурче с форма на лъвска глава или към тези с чучурче. По-
вероятно изглежда последното. Ако ситулата от Старо село е имала наистина чучурче, тя е
не само най-старата ситула в Тракия, но и най-старата от този тип изобщо.

КИЛИКСИТЕ ОТ ГЛИНА

Киликсите от типа на нашите са известни и от много други находки в Тракия. Ние ги
намираме в надгробните могили при Дуванли[1] в Кукува могила, където са датирани към пър-
вата половина на V в. пр. н. е., както и в некропола на Аполония, където те могат да се
отнесат към втората и третата четвърт на V в. пр. н. е.[2] Относно датирането на тези съдове
има значителни колебания. Някои изследвачи са склонни да ги датират само във втората по-
ловина на V в., докато други смятат, че киликси се срещат и по-рано. В същност, ако вземем
под внимание находките от Македония, гдето те се срещат в гробове от първата половина
на V в. пр. н. е. заедно с коринтски котони от печена глина, ние ще трябва да приемем, че
те са използувани еднакво често и през втората четвърт на V в., и през следващата трета
четвърт на V в. пр. н. е.[3] Ето защо ние можем да приемем, че те не противоречат на датата
на другите материали от това богато погребение. Във всеки случай една малка разлика по
време между бронзовите съдове и керамичните не е изключена, тъй като глинените съдове,
изработени от нетраен и чуплив материал, които принадлежат на същото време, от което са
и бронзовите съдове, са могли да бъдат похабени и заменени с нови, докато металните съдове
като предмети с по-дълъг живот могат да бъдат по-стари. Всички изследвачи са единодушни
относно атическия произход на тези киликси.

*

И така от целия преглед, който направихме, се вижда, че в нашата находка има неща
които привличат датата й към времето на некропола в Требенище — края на VI в. (сре-
бърната чаша № 2), и други, които приближават находката към средата на V в. (атическите
киликси). Самите бронзови материали не биха могли да бъдат по-стари от първата четвъртина
на V в. и по-късни от втората му четвъртина. Всичко това ни дава основание да поставим
и погребението, към което те принадлежат, не по-късно от втората четвърт на V в., а вре-
мето, в което са закупени бронзовите предмети, към средата на първата му половина — около
480—470 г. В такъв случай нашата находка ще бъде малко по-стара от хидрията от типа на
нашата, съхранявана в Метрополитен музеум.

Относно произхода на отделните предмети нещо по-точно е трудно да се каже. Оче-
видно както златният нагръдник, така и сребърната чаша са произведения на местната торев-
тика от различно качество. Златният нагръдник е изработен с по-малко майсторство и умение,
но и с по-малко шаблон в украсата му, докато сребърната чаша очевидно имитира оригина-
лите, които са подражавани в некропола в Требенище, и то много точно и с подробности.
А тъй като Требенище се намира под силното влияние на създадената смесена гръцко-ма-
кедонска култура в Халкидика, ние за пръв път имаме основание да говорим сигурно за
влиянието на халкидическите центрове и върху Тракия. За златния нагръдник и сребърната
чаша от Старо село това влияние е безспорен факт. Разбира се, че ние нямаме никакво осно-
вание да смятаме всички тези неща за внесени отвън.

Колкото се отнася до бронзовите съдове, ние не можем да ги отдадем на местното за-
наятчийство. Те носят толкова ясно отпечатъка на гръцката художествена индустрия, че дори

[1] Б. Филов, Надгробните могили при Дуванли, стр. 58, № 25.

[2] Аполония, София, 1963, стр. 179, тип II и III.

[3] Service archéologique de l'armée d'Orient, Tombeaux macédoniens découverts à Zeitinlik près de Salonique,
Albania, № 2, 1927, стр. 38, № 8, обр. 17 и 19.

разискването на този въпрос е излишно. Откъде са били внесени в Тракия тези матери
това е един въпрос, на който сигурен отговор не може да се даде. Голямата част от керам
през тази епоха е внасяна от Атина. Но керамиката се поддава на производство с масов
рактер, което при летите метални съдове е невъзможно. От друга страна, ние видяхме
че всред тракийските находки се забелязва една близост, какваго не се чувствува всре
териалите, намерени по-далеч. Това особено ясно и красноречиво личи в находките от дру
на хидрия от Старо село и Пастуша, по-близки помежду си не само по място (защото пр
хождат от една и съща област), но и по всички подробности в изработката си, като не
произлезли ако не от една работилница, поне от един център. Това ни дава основа
приемем, че всички бронзови съдове от нашата находка са изработени в някой от близ
до Тракия големи гръцки центрове, името на който е все още трудно да се установи.

LA TROUVAILLE DE STARO SELO

IV. VENEDIKOV

(Résumé)

La trouvaille qui vient d'être mise au jour près de Staro Selo, arr. de Sliven en Bulgarie Sud-Est, est entrée au Musée d'Archéologie de Sofia d'une manière fortuite. Elle co prend un certain nombre d'objets qui, soit par leur forme, soit par l'exécution ou bien par le de constituent une remarquable collection que l'on trouve pour la première fois en Bulgarie, ou exceptionnellement. Voici la liste de ces trouvailles:

1. Un pectoral en or, décoré d'une bordure de fleurs de lotus avec la représentation boucles d'oreilles pendantes, et d'un ornement central de motifs végétaux flanqué de deux palme exécutées dans un style géométrique. Les pectoraux que l'on trouve aujourd'hui encore en Gre mycénienne y existaient jusqu'à la fin du VIIIe s. Elles émigrèrent en Macédoine, où on les util entre le VIIIe et le Ve s. On pourrait expliquer cette présence étrange en Thrace à la fin du V par la plaque pectorale de Staro Selo. En effet, les palmettes de ce pectoral témoignent du c tact culturel existant entre les ateliers thraces et ceux de la Chalcidique qui employa l'ornement végétal flanqué de palmettes.

2. Une coupe en argent à décor soudée sur les bords et le fonds avec des bandes d'or ments au repoussé. Les coupes analogues à forme de calatos étaient courantes à Trebeniste Macédoine et montrent que les ateliers de Thrace et ceux de Macédoine avaient entretenu d'étro relations. Les coupes de la trouvaille de Trebeniste sont datées de la deuxième moitié du VIe Cette forme était utilisée en Thrace aussi par la suite avec certains changements. On avait su stitué des ornements gravés au décor en relief. Tel est le cas de la trouvaille du village Dalb

3. Un podaniptère en bronze doré qui, de toute évidence, est un produit de l'industrie grecque. Il se distingue sensiblement des podaniptères de Trebeniste et ressemble énormemen l'exemplaire du Métropolitan Museum de New-York. La différence principale réside dans la for du trépied qui, dans celui de Staro Selo, a un appui cruciforme rappelant les couvercles du trés de Valčitrăn. Le podaniptère de New-York est daté du deuxième quart du Ve s., date que doit accepter aussi pour celui de Bulgarie.

4. Petit trépied de bronze qui rappelle ceux de Trebeniste.

5. Anses en bronze d'une hydrie du type des anses à languettes. L'anse verticale est déco d'un protomé de lion et d'une représentation de Eos travaillée à jour. La facture montre qu'on s'était pas encore débarrassé du schématisme archaïque. Il existe des anses similaires prove de Pastuša, arr. de Plovdiv. L'anse verticale se distingue de celles de Staro Selo, la représenta

de Eos étant remplacée par celle d'une sirène. Les deux anses horizontales ont par ailleurs un décor en tous points semblables, mais marquent certaines différences avec les anses se trouvant sur les hydries analogues de Grèce, deux autres d'Italie et une de Transylvanie. Ceci nous permet de supposer que les anses trouvées en Thrace ont été exécutées dans un même atelier dont la production était destinée uniquement pour ce pays. L'hydrie de Staro Selo appartient au même service que le podaniptère et de toute évidence fabriquée simultanément. La facture est certainement plus ancienne que celle de l'hydrie du Metropolitan Museum datée de l'an 460—450 av. n. ère, et c'est pourquoi, elle est, à notre avis, antérieure d'environ une à deux décennies, soit vers 480—470 av. n. ère. L'hydrie de Pastuša se rapproche quant à sa date de cette dernière.

6. Situle en bronze doré; on ne saurait établir avec exactitude si elle appartient au type Zlokučene, arr. de Kolarovgrad, que l'on découvre fréquemment en Thrace, ou bien s'il s'agit d'un type plus ancien qui n'est pas attesté, mais que l'on rencontre dans d'autres régions du monde grec et en Italie méridionale.

7. Fragments de six kylix différents appartenant à deux types distincts bien que proches par leur forme et que l'on trouve vers le milieu ou la deuxième moitié du Ve s. av. n. ère et plus tard.

La trouvaille de Staro Selo remonte sans aucun doute au deuxième quart du Ve s. Selon toute vraisemblance la coupe en argent et le pectoral en or ont été achetés par leur propriétaire en premier lieu, l'hydrie et le podaniptère ensuite, et en dernier lieu les kylix en terre cuite qui sont d'origine attique. Ces objets permettent d'établir la date à laquelle ils ont été enfouis dans les dernières années du deuxième quart du Ve s. av. n. ère. Il est cependant évident que les vases en bronze qui portent encore les traces archaïques doivent être datés aux environs des années 480—470 av. n. ère.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

НОВИ НАХОДКИ ОТ СТАРОГРЪЦКИЯ НЕКРОПОЛ НА ОДЕСОС

Горана Тончева

През месец май 1961 г. в изкопите за основи и зимници на жилищния блок, проектиран на ъгъла на ул. „Одесос" и ул. „Климент" във Варна, бе открита част от старогръцкия некропол на Одесос. Тук бяха намерени три погребения в урни и една гробница. Около тях бяха открити и други цели и фрагментирани червенофигурни и чернофирнисови съдове.

Погребение № 1

Това погребение е било намерено при изкопните работи за второто вътрешно избено помещение (обр. 33). Погребението е било извършено в кратер, използуван вторично като урна. Кратерът от западната си страна е бил ограден от плоча, добре огладена към съда. Работниците намерили само едната четвърт от нея. Отгоре той е бил покрит със също такава плоча с размери 43×38×13 см. Поради голямата тежест на покривната плоча съдът още в античността се е разчупил на много части. Всред фрагментите са намерени и полуизгорелите кости от трупа на умрелия. Около кратера имаше в голямо количество пепел и въглени, а също така и фрагменти от съдове, предимно от амфори. Кратерът е камбановиден с размери: височина 31 см, диаметър на устието 29,5 см, диаметър на дъното 13,5 см, инв. № II 1449 (обр. 1*а*, *б*, *в*, *г*). В горната му част са прилепени две малки дръжки, извити в горния си край. Изработен е от фина глина, получила след изпичането червен цвят. Отвън и отвътре е покрит с черен лъскав фирнис, нанесен навсякъде равномерно. На външната страна на кратера непосредствено под ръба на устието се проточва околовръстен лавров венец, ограничен отгоре и отдолу с по един червен пояс. На лицевата и опаката страна на кратера между двете дръжки се намират две сцени. Под тях е нарисуван меандров орнамент, между който се намират квадратчета, запълнени с четири бели точки. В първата сцена, върху лицевата страна на съда, е представена Ника, нарисувана с бяла боя, в профил надясно, а главата ѝ в профил наляво. Облечена е в дълъг, богато надиплен хитон без ръкави, чиито гънки са означени с жълти черти. На раменете си има широко разперени криле в червен цвят. В дясната си ръка, издигната нагоре, държи венец, нарисуван с бяла боя, а в лявата, протегната към фигурата на конника, изобразен срещу нея — разкопчана огърлица, също нарисувана с бяла боя. Под краката ѝ се намира червена подставка. Отляво на Ника е изобразен конник, спрял коня си внезапно. Представен е гол, в лявата ръка държи юздите на коня, а в дясната, свита в лакета и изнесена назад — бяла огърлица. В късата му коса се вижда венец. Надясно от Ника се намира втора фигура на мъж, който наблюдава сцената. От бедрата надолу е обвит с богато надиплена мантия. В лявата си ръка държи запалена факла, а с дясната се подпира. В косата си има венец. Сюжетът на тази сцена не е много ясен. Върху един кратер от Южна Италия е представена близка по сюжет сцена — състезание между конници по хвърляне на копие.

Между двама от конниците са представени крилати гении, които държат венец и превръ
за коса — вероятно награди за победителите. Millin[1] тълкува тази сцена като епизод от Iu
Trojanus. Като се има пред вид, че върху нашия кратер единият от ефебите държи фак
може да се предположи, че тук е изобразена богинята Ника, която награждава победителя

Обр. 1
а) Кратер-урна с конник, Ника и ефеб ; *б*) същият кратер — конникът ; *в*) същият кратер — Ника и ефеб
Fig. 1
a) Cratère-urne avec cavalier, Niké et un éphèbe ; *б*) le même cratère — le cavalier ; *в*) le même cratère — Niké et l'éphèbe

състезание по надбягване с факли. Върху задната страна на кратера са изобразени фигурите на трима „загърнати" младежи — сцена, която се среща почти винаги на задната страна на камбановидните кратери. В косите си те имат панделка, нарисувана с бяла боя. Средният ефеб държи в дясната си ръка стригила и арибал, също нарисувани с бяла боя. Тези фигури досега не са изчерпателно изтълкувани от специалистите по антична керамика.[2] Те се определят като три „загърнати" ефеби, като ефеб и двама педагози и др. Върху нашия кратер е представена по всяка вероятност сцена от палестрата, тъй като единият от ефебите държи стригила и арибал. Цилиндричното дъно на съда е украсено в основата си и по двата си ръба с

[1] A. Millin, Peintures des vases antiques vulgaires appelés étrusques, Paris, MDCCVIII, стр. 28, табл. 45.
[2] Т. Иванов, Керамиката от некропола на Аполония, РП, II, 1948, стр. 33.

по един червен пояс. От вътрешната си страна то е червено. Тук, в долната му част, се намира едноредов графит с височина на буквите 0,8 см : *οἰνοχόαι*, пред него цифите I и III, а след него цифрата II. Този надпис вероятно означава вместимостта на съда, измерена в ойнохета. Глинен съд с подобен надпис се намира за пръв път в България. Сравнявайки кратера от Одесос с камбановидните кратери, намерени на други места в България, може да се каже, че той е един от най-хубавите. Съдът е от атически произход и може да се отнесе към втората четвърт на IV в. — 375—350 г. пр. н. е. Според известния английски археолог Джон Бизли нашият кратер е нарисуван от анонимния „художник от Ферара". Той получил това название по местонахождението на два от камбановидните кратера, нарисувани от него. От същия художник са известни още три камбановидни кратера и други антични вази. Бизли разделя тези съдове в две групи.[1]

Погребение № 2

И това погребение било извършено в кратер-урна, намерен на 1,5 м източно от първия кратер. Размери: височина 33 см, диаметър на устието 35,5 см, диаметър на дъното 15,5 см, инв. № 1450 (обр. 2*а*, *б*, *в*), похлупен с варовикова плоча, отдолу добре огладена. С камбановидна форма и две заловени в горната част на тялото му, заоблени и извити дръжки. Устието, силно извито навън, е украсено отвътре с два тесни червени пояса, а отвън с пояс от лаврови листа, ограничени отгоре и отдолу с два червени пояса. Дръжките на кратера в основата си са заобиколени с йонийски киматион. Върху съда са нарисувани две сцени, които са ограничени отдолу с йонийски киматион. На лицевата страна на кратера е изобразена бакхическа сцена. В средата е представена, нарисувана с бяла боя, малка фигура на гол Ерос, с лява ръка, простряна напред, стъпил с левия крак на правоъгълна подставка. На главата си има бръшлянов венец, предаден с бяла боя, а на раменете — полуразперени крила. Надясно от него е нарисувана фигурата Дионис, в профил наляво, седнал на сдипления си, украсен с бродерия в долния край химатион, под който се подава част от кожата на пантера. В дясната си ръка държи тирс. В косата му, предадена в спираловидни букли, които се спускат пред гърдите му, се вижда бръшлянов венец, нарисуван с бяла боя. От венеца надолу се спускат краищата на кърпа, които са красиво надиплени пред гърдите му. Зад него, до дръжката на кратера, е изобразена седнала менада, с поглед, отправен към Дионис. Облечена е в дълъг, безръкавен хитон, богато надиплен и украсен долу с бродерия. На шията си има огърлица, а на ушите — обеци, нарисувани с бяла боя. Вляво от Ерос, срещу Дионис, е изобразен седнал сатир, гол, с конска опашка и с дълга, гъста брада. В безредните, дълги кичури на косата му има бръшлянов венец, нарисуван с бяла боя. Той свири на двойна флейта. До него се намира фигурата на менада, която в лявата си ръка държи тирс. До нея е изобразен втори сатир гол, прав, с поглед, отправен към Дионис, с конска опашка, в косата с бръшлянов венец, нарисуван с бяла боя.[2] Върху задната страна на кратера са изобразени характерните за кам-

[1] Сведенията, които цитираме по-долу, са ни изпратени от Дж. Бизли, за което му изказваме благодарност.
I група (кратери) 1. Във Ферара (Италия), произхожда от Спина. Изобразява : А) Дионис между менади и сатири. Б) Трима ефеби. 2. Във Ферара, произхожда от Спина. А) Дионис преследва пантера между менади и сатири. Б) Трима ефеби. 3. В Неапол, в колекцията Астарита. А) Надбягване с факли. Б) Трима ефеби. 4. В София, от Аполония Понтийска. А) Дионис между менада и сатир. Б) Двама ефеби. Вж. Т. Иванов, Антична керамика от некропола на Аполония, сб. Аполония, София, 1963, стр. 168, табл. 89—92. 5. Във Варна, от некропола на античния Одесос. А) Конник, пред него Ника и седнал ефеб. Б) Трима ефеби. Вж. по-горе обр. 2.
II група (според рисунките върху опаката страна на съдовете) 1—5. Описаните по-горе пет кратера. 6. В Париж в Cabinet des Médailles. А) Посейдон и Амимон. Б) Трима ефеби. Вж. J. Overbeck, Kunstmythologie, табл. 13, 10. 7. В Солун, произхождащ от Олинт, фрагмент. Б) Ефеби. Вж. Д. Robinson, Excavations at Olynthos, XIII, табл. 121, У. 8. Пелике в Ялта, СССР, № 2563. А) Амазонки се сражават с грифон. Б) Двама ефеби. Срв. М. М. Кобылина, МИА, СССР, № 19, стр. 141, рис. 3, 1 и 2.

[2] За бакхически сцени, подобни на тази върху гореописания кратер, вж. D. Robinson, Excavations at Olynthos, V, табл. 86, 142; CVA, Deutschland, 2, Berlin, 1959, стр. 14—15, табл. 58/1, 2 и 3; K. Schefold, Kertscher Vasen, Berlin, 1930, стр. 14, табл. 12 а, в; A. Griefenhagen, CVA, Munchen, 1940, табл. 22, 4, 5.

бановидните кратери фигури на тримата „загърнати“ ефеби. Върху дъното, от вътрешната страна, се намира еднореден графит с височина на буквите 1,5 см ΕΠΑΙ, който може да се допълни като *Ἐπαί[νετος]*.[1] По всяка вероятност то означава името на собственика на съда. Този кратер, както и първият, може да се отнесе към втората четвърт на IV в. пр. н. е. и

Фиг. 2

а) Кратер-урна с Дионисова сцена ; *б*) същият кратер — лявата половина на сцената; *в*) същият кратер, задната страна с „трима ефеби“

Fig. 2

а) Cratère-urne avec scène dionysiaque

б) le même cratère — partie gauche de la scène ; в) le même cratère, côté arrière avec trois éphèbes

произход е също атически. Двата кратера, които описахме по-горе, принадлежат към т. нар. „керченски“ стил, среден период.[2] Непосредствено до този кратер бяха открити една паничка, покрита с черен лъскав фирнис, със силно завит навътре ръб, и лекит с отчупени дръжки, шия, с тяло, украсено с мрежест орнамент.

Погребение № 3

Това погребение бе открито в резултат на археологическите сондажи, които се направиха след намирането на двата гореописани кратера-урни. То бе намерено във второто избено помещение откъм ул. „Климент“ (обр. 3). И това погребение е било извършено чрез изгаряне

[1] Fr. Bechtel, Die historischen Personennamen, Halle, 1917, стр. 156.

[2] J. Boháč, Kerčske vasy, Praha, 1958, стр. 152 ; М. М. Кобылина, Поздные боспорские пелики, МИА СССР, № 19, 1951, стр. 136 и сл.

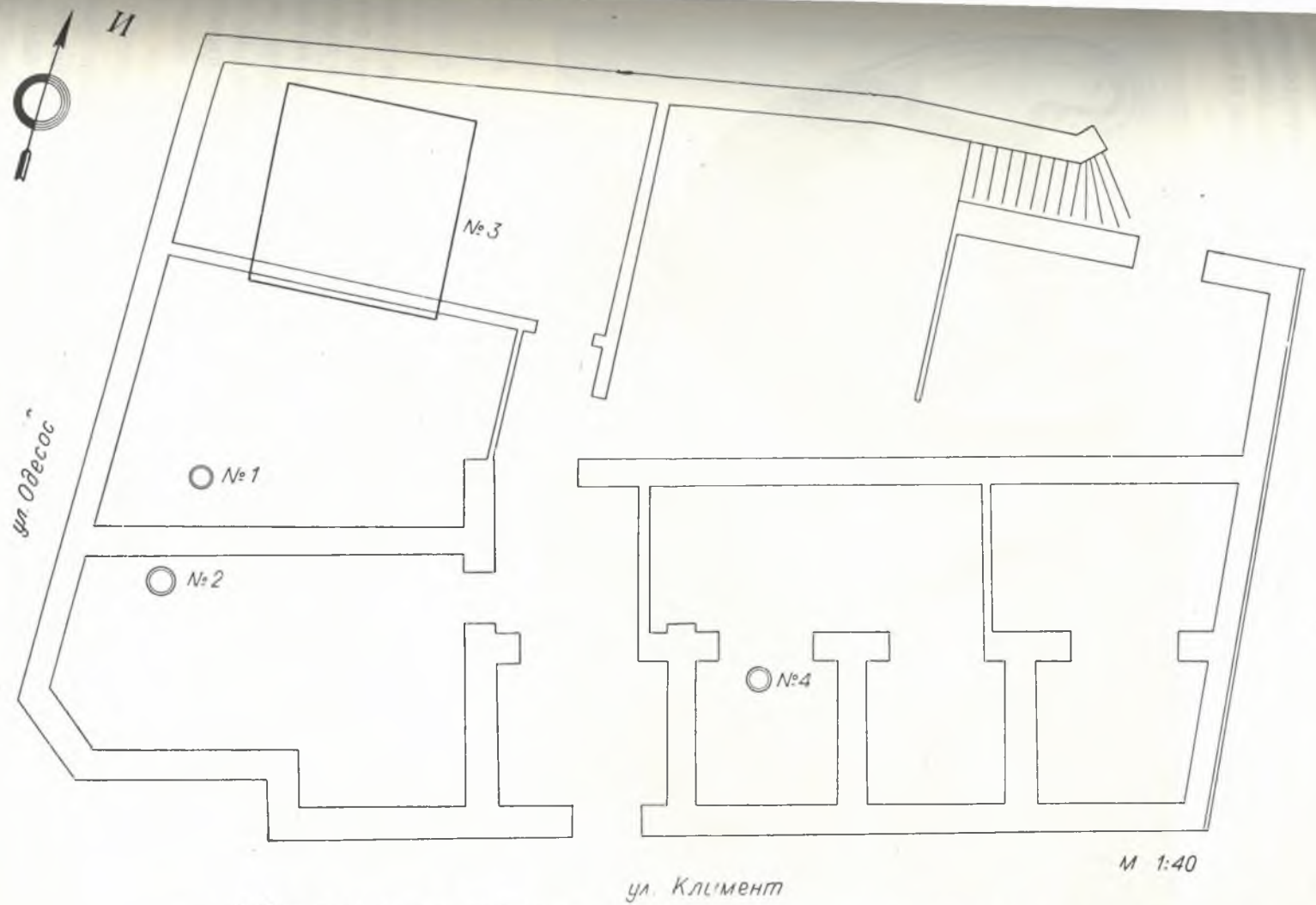

Обр. 3. План на основите на новата сграда на ул. „Одесос" с означение на мястото на находките
Fig. 3. Le plan des fondements de l'édifice de la rue „Odessos" ; l'emplacement des trouvailles y est marqué

на трупа, като полуизгорелите кости на умрелия са били събрани в кратер, вторично у
требен като урна. Този кратер бе покрит отгоре с една варовикова плоча, добре огладе
долната си страна, с размери 52×48×10 см. Кратерът е изработен от глина, добила че
никав цвят след изпичането на съда, и има размери: височина 39,5 см, ширина 27 см и

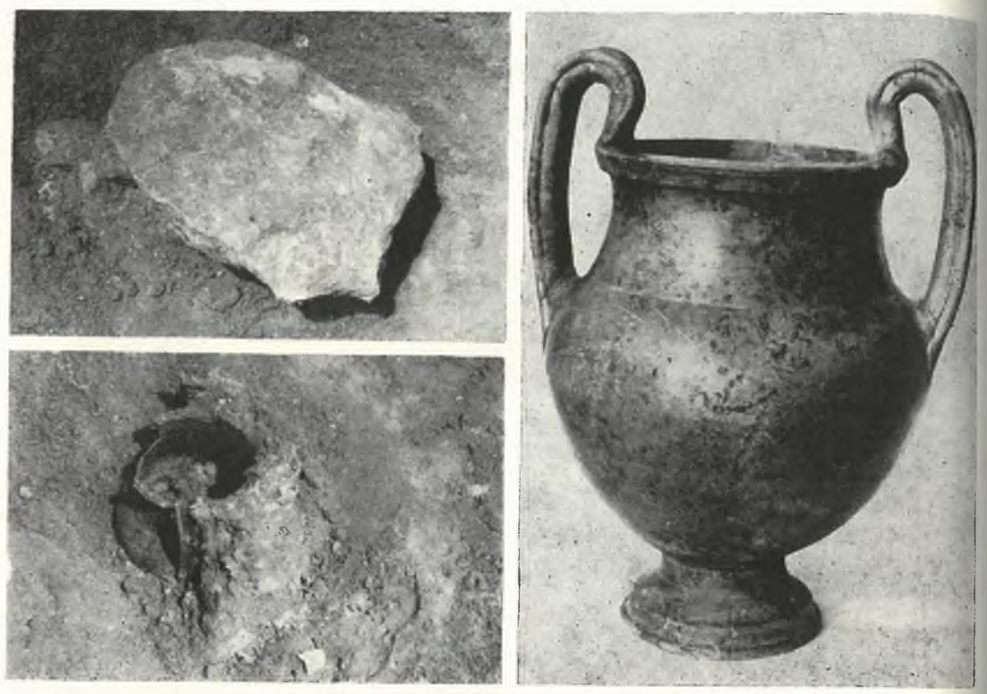

Обр. 4. Кратер-урна с високи дръжки
Fig. 4. Cratère-urne avec anses élevés

метър на устието 21 см, инв. № II 1454 (обр. 4). Липсват малки части от дъното и дръжки
сега възстановени. Отвън е покрит с кафявочервеникав лъскав фирнис. Съдът има полусф
рично тяло и шия във форма на пресечен конус. Ръбът на устието е с жлеб в горния
край. Дъното представлява ниско столче, вдлъбнато навътре. Дръжките излизат високо и
ръба на устието и в тази си част са извити дъговидно. По формата си този кратер напол
бява кратерите с дръжки, завършващи в горния си край във форма на волути.[1] По вси
вероятност и той е от същото време, от което са и първите два кратера — от първата
ловина на IV в. пр. н. е.

Погребение № 4

В крайното вътрешно избено помещение бе открита долната част на антична гроби
За тази гробница споменава М. Мирчев.[2] Данните, които той дава, са следните: гробницата бе
изградена от добре огладени варовикови блокове, имала цилиндричен покрив и била ори
тирана изток—запад. Същата гробница е публикувана преди това от К. Шкорпил.[3] Спор

[1] В. Д. Блаватский, История античной расписной керамики, Москва, 1953, табл. V, № 53.

[2] М. Мирчев, Паметници на гробната архитектура в Одесос и неговата околност. Изследвания в чест
акад. Д. Дечев, София, 1958, стр. 571.

[3] К. Шкорпил, Археологически бележки от Черноморското крайбрежие, ИАИ, VI, 1930/1931, стр. 78, обр.

неговото описание тя е строена от квадри, има вход от източната си страна и е покрита с полуцилиндричен свод, изграден от квадри. Най-ценното в тази публикация е, че се дава снимка от външния ѝ вид. По време на разкопките на това място през 1961 г. бе намерен последният ред блокове от същата гробница. Тя е ориентирана изток—запад. Беше запазен

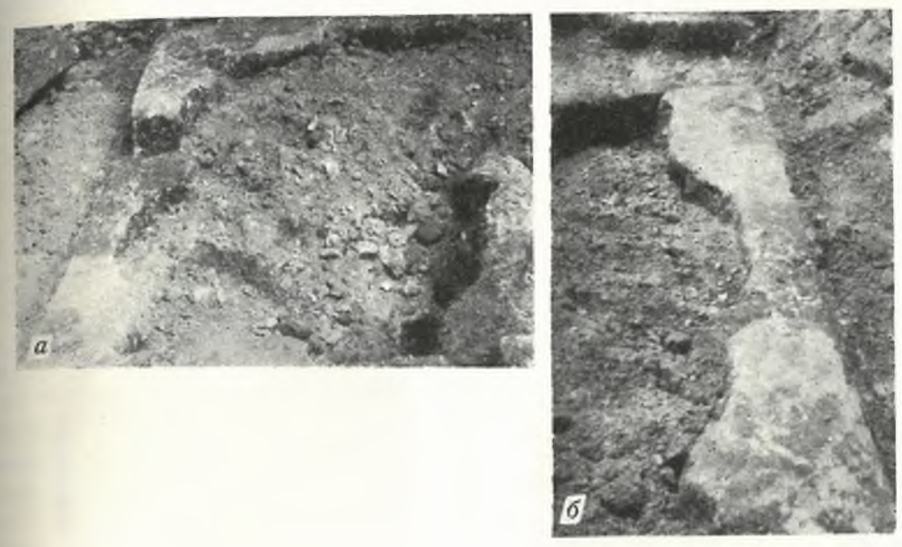

Обр. 5 *а* и *б*. Долната част от каменната гробница
Fig. 5 *а* et *в*. La partie inférieure de la tombe en pierre

изцяло само външният ред камъни на източната ѝ стена със средни размери 76×32×25 см. От северната ѝ стена бяха запазени само два камъка, а от южната и западната — по един. Размерите на гробницата можаха да се определят и по черния цвят на пръстта на това място. Тя имаше дължина 2,85 м и ширина 2,65 м (обр. 5 *а* и *б*). Изглежда, че К. Шкорпил е разкопал гробницата до основата и по-надолу не е продължил. Обаче рохкавата черна пръст в нея показваше, че погребението може да е под основите ѝ. И действително на дълбочина 0,80 м от основата на гробницата се откри скелет с дължина 1,35 м, ориентиран изток—запад, като черепът бе до западната стена на гробницата. На 0,20 м южно от черепа се откри полулегнал лекит с изображение на жена, а до него друг с изображение на Ерос. На 0,10 м от него бе намерен алабастрон. Към средата на скелета, откъм южната стена на гробницата, бе открито чернофирнисово ойнохое, а до него — чернофирнисова паничка. Към краката на скелета бе открит още един арибаловиден лекит с псевдомеандров орнамент по средата на тялото му. Тук ще опишем последователно всички находки от гробницата:

1. Арибаловиден лекит от глина, получила червенокафяв цвят след изпичането, покрит с черен, лъскав фирнис с размери: вис. 17,5 см, шир. на тялото 12,5 см, диам. на дъното 8 см, инв. № II 1435 (обр. 6). Той има сферично тяло, тясна шия, устието във форма на пресечен конус, обърнат надолу, от основата на който излиза малка, плоска дръжка. От основата на шията излизат лъчеобразно наредени дълги червени листа (дорийски киматион). Съдът има голямо, плоско дъно. На лицевата страна е изобразена червена фигура на жена, права, в ход надясно, с глава, обърната наляво. Облечена в дълъг, късоръкавен хитон. В къдравата ѝ коса, прибрана в кок, се забелязва част от диадема. В лявата простряна напред ръка държи хурка с къделя, а в другата, опъната надолу (сега отчупена), е държала по всяка вероятност тънката нишка. Надясно от нея се намира висока, конусообразна кошница за прежда и вълна.

Изображенията от долната страна са ограничени от йонийски киматион. Сцените от ти
кейона са едни от най-често срещаните върху рисуваните червенофигурни вази.[1]

2. Арибаловиден лекит от червеникава глина, покрит с черен фирнис. Има разм
височина 13,5 см, ширина на тялото 8,5 см, диаметър на дъното 6,2 см, инв. № II 1436 (об
Отчупена е част от дръжката, сега възстановена. Тялото му е сферично, шията тясна, уст

Обр. 6. Арибаловиден лекит
с изображение на жена
Fig. 6. Lécythe aryballesque avec
figure de femme

Обр. 7. Арибаловиден лекит
с изображение на Ерос
Fig. 7. Lécythe aryballesque avec
figure d'Eros

има форма на пресечен конус, обърнат надолу, дръжката малка, плоска и излизаща от ср
дата на шията. Дъното на съда е плоско и голямо. Върху лицевата част на тялото на съ
е изобразен Ерос. Той е гол, в профил надясно и приклекнал, като лявото му коляно поч
опира земята. Косата достига до ушите му. На гърба си има слабо разперени крила. В пр
странството между пространите напред ръце се виждат дребни правоъгълни и кръгли пре
мети. Пред ръцете му се намира стилизирано изобразен храст. Зад Ерос, под крилата му
палмета. Изображенията са ограничени отдолу с йонийски киматион. Подобна фигура на Ер
ни е известна и от един арибаловиден лекит от Аполония.[2]

3. Арибаловиден лекит от червеникава глина с размери: височина 10,5 см, ширина 8 с
диаметър на устието 5,5 см, инв. № II 1439 (обр. 8). Покрит е с черен лъскав фирнис. Той
със сферично тяло, с висока шия, с устие във форма на пресечен конус, обърнат надо
с малка плоска дръжка и с голямо плоско дъно. По плещите му минава пояс от светлокаф
фирнис, а през средата на тялото му — широк червен пояс, в средата на който се вижд

[1] За подобен съд с изображение на жена, която държи хурка с къделя и под нея се намира кошница,
И. Велков, Гробна находка от с. Белица. ИАИ, XIV, 1940—1942, стр. 210, обр. 290; вж. също •A. Grie
hagen, CVA, München 1, 1938, I, табл. 25,8.

[2] Т. Иванов, Керамиката от некропола на Аполония, РП, II, 1948, стр. 35, обр. 33; Rayet et C
ignon, Histoire de la céramique grecque, стр. 252, обр. 96; CVA, Copenhagene, 3, табл. 167,8.

чернофирнисов псевдомеандър. Подобен съд е бил намерен в гробницата при Сърневец.[1]

4. Ойнохое с червеникав цвят с размери: височина 17 см, ширина 17,5 см, инв. № II 1452 (обр. 9). Цялото му сферично тяло отвън, а част от устието и отвътре са покрити с черен, лъскав фирнис. Устието е прищипнато отстрани, дъното е голямо и плоско. Една широка, плоска дръжка е захваната за ръба на устието.[2]

5. Алабастрон от алабастър с размери: височина 19 см и диаметър на устието 8 см, инв. № II 1440 (обр. 10). Част от тялото и ръба на устието са възстановени. Той има цилиндрично тяло, горе слабо стеснено в горния си край, с два малки плоски издатъка. Дъното заоблено. Шията му е къса и стеснена нагоре. Краят на устието завършва с широк плосък ръб.

6. Амфора с бледорозов цвят с размери: височина 15,5 см, ширина 15,6 см, диаметър на устието 6,5 см, инв. № II 1438 (обр. 11). Възстановена е малка част от устието. Амфората има сферично тяло и къса широка шия. Ръбът на устието ѝ е заоблен и силно издаден навън. Дръжките ѝ са малки и плоски, дъното ѝ е сложено върху ниско столче. В основата на шията ѝ се намира пояс от черен фирнис, а в основата на дръжките — два пояса, нанесени с кафявочервеникав фирнис.[3]

7. Паничка с жълтеникав цвят с размери: височина 2,8 см, диаметър 5,8 см и диаметър на дъното 6 см, инв. № II 1437. Отвън и отвътре покрита с черен, лъскав фирнис. Тя е с плоско дъно и със слабо завит навътре ръб.

Освен глинени съдове в гробницата бяха намерени и 192 ашика за игра. Някои от тях са изгладени от едната, а други и от двете страни. Пет от тях имат дупчица за нанизване.[4] Около гробницата бяха намерени в голямо количество и кости от агнета и птици.

Обр. 8. Арибаловиден лекит
с вълнообразен орнамент
Fig. 8. Lécythe aryballesque avec
ornement ondulé

Недалеч от гробницата бе открит амфориск с размери: 9×5 см, диаметър на устието 2,5 см, инв. № II 1441 (обр. 12). Той е покрит с черен и лъскав фирнис. Има яйцевидно тяло, което е заострено в долния си край и завършва с малко плоско, просто и профилирано дъно. Шията му е тясна, къса и завършва във форма на пресечен конус, обърнат надолу. Тялото му е покрито с щемпелувани орнаменти: по плещите йонийски киматион, а в средата — меандър, отгоре и отдолу на който се намират палмети.[5]

[1] Д. Цончев, Антична могилна гробница при Сърневец, ИАИ, XIV, 1940—1942, стр. 64, фиг. 132; вж. също G. Jacopi, Sepolcreto di Macri Langoni, Clara Rhodos, IV, 1929/30, стр. 18, обр. 194; и Т. Иванов, сб. Аполония, София, 1963, стр. 120, табл. 53, обр. 53 и 137.

[2] Т. Иванов, Керамиката от некропола на Аполония, РП, II, 1948, стр. 42, фиг. 46.

[3] Т. Иванов, Аполония, стр. 257, табл. 129, 744 и 745; Ив. Гълъбов, Аполонийски приноси, ИАИ, XVIII, 1952, стр. 109, обр. 71; L. Laurenzi, Necropoli Jalisie, Clara Rhodos, VIII, 1936, стр. 178, обр. 166; G. Jacopi, La necropoli di Pontamo, Clara Rhodos, II, 1932, 145, обр. 27.

[4] И. Венедиков, Разкопките в некропола на Аполония през 1946 г., РП, II, стр. 14, гроб № 11; G. Jacopi, Sepolcreto di Papatislures, Clara Rhodos, VI—VII, 1932—1933, обр. 66.

[5] Т. Иванов, Антична керамика от некропола на Аполония, сб. Аполония, стр. 142, обр. 58, табл. 63, 244; В. Ф. Гайдукевич, Разкопки Тиритаки в 1935—1940 г., МИА СССР, № 25, стр. 27, рис. 19; CVA, Oxford, 1936, II, табл. XVIII, 16; CVA, Cambrige, 1, табл. XLI, 39; CVA, München, 1940, табл. 22, 4,5.

Наличието на съдове за балсамно масло и парфюми, като арибаловидните лекити и ал-
бастрона, паничката, която е служила за съхранение на помади, ашиците и малките разме-
на скелета, дават основание да се предположи, че в гробницата е било погребано мла-
момиче. Всички съдове, намерени в нея, са от атически произход с изключение на амфора-

Обр. 9. Οἰνοχοε
Fig. 9. Oenochoé

Обр. 10. Алабастрон
Fig. 10. Alabastron

която е от йонийски произход. Според формата на арибаловидните лекити и стила на рису-
ките върху тях, а също така и според амфориска, който се отнася към края на V в. пр. н. е.
можем да датираме погребение № 4 от края на V в. пр. н. е. Към същото време трябва
отнесем и гробницата.

Около четирите погребения бяха намерени фрагменти от червенофигурни и чернофирни-
сови съдове, цели чернофирнисови съдове и лампички. Бяха намерени също така съдове
фрагменти със сив цвят, по всяка вероятност от местен произход. Всички тези находки,
изглежда, са част от инвентара на други разрушени гробове или са били употребявани п
време на погребението или помените и след това захвърлени. Най-многобройни са фрагме-
тите от кратери, служили по всяка вероятност за урни, които ще опишем по-долу:

1. Фрагмент от камбановиден (?) кратер с размери 7,5×6,5×0,5 см (обр. 13). Покрит
с черен, лъскав фирнис. Върху него е запазена част от лицевата сцена на кратера. От фиг
рите е останала част от централната бяла фигура, на която липсват краката, главата и ляв
ръка. Тя изобразява седнал гол мъж, в полупрофил наляво, с глава, обърната надясно. В л
вата ръка, свита в лакътя и сложена на кръста, държи тесен колан, който опасва част
кръста му. Детайлите на тялото са нарисувани със златиста боя. На гърба се вижда долна
част от разперени крила, от което може да се предположи, че фигурата изобразява Ер
Отдясно на това изображение се намира част от фигурата на жена, от която е запазе
лявата ръка, свита в лакътя и поставена пред гърдите. На китката си има две гривни, нар-
сувани с бяла боя. Запазена е и част от тялото ѝ, облечено в дълъг хитон. Вероятно и тя

била седнала. Този кратер, който е също от атически произход, принадлежи към „керченския
стил" вази и може да се отнесе към първата половина на IV в. пр. н. е.

2. Фрагмент от камбановиден (?) кратер с размери 6×4,5×7 см (обр. 14). Покрит е
отвън и отвътре с черен, лъскав фирнис. Запазена е част от лицевата сцена — горната поло-

Обр. 11. Амфорка
Fig. 11. Amphore

Обр. 12. Амфориск
Fig. 12. Amphorisque

вина от тялото на мъж и част от главата на жена. Мъжът е представен в профил надясно,
с мустаци, гъста брада и буйна коса, в която има широка панделка, нарисувана с бяла боя.
Върху лявата му ръка се забелязва прехвърлена дреха. Пред него се намира наклонена линия,
зад която личи задната част от главата на жена. Косата ѝ е прибрана с широка превръзка, над
която се забелязва част от венец, нанесен с бяла боя. Поясът от лаврови листа под венеца
е бил ограден от две тесни червени линии, от които се вижда част от долната.

Освен тези два бяха намерени още единадесет други фрагмента, по всяка вероятност
също от камбановидни кратери (обр. 15). От тях са запазени части от устието с изображение
на лавров венец. Върху четири от тях се забелязват съвсем малки части от централната бяла
фигура, изобразявана често върху лицевата страна на този вид кратери. Вероятно също от
камбановиден кратер са и два други фрагмента. Върху единия, с размери 11×9,5×0,9 см,
има меандров орнамент, а върху другия, с размери 11×8×0,9 см, е нарисувана палмета, от
която е запазена горната част. По начина на рисунката и дебелината на фрагментите може
да се предположи, че са от един и същ съд (обр. 16). Заедно с изцяло запазените броят на
кратерите достига четиринадесет. Това показва, че на това място на некропола погребенията
са ставали повече чрез изгаряне, като останките от полуизгорелите кости на умрелия са били
прибрани в кратери-урни.

Освен камбановидни кратери в очертанията на този обект бяха намерени фрагменти и
от други съдове с червенофигурна украса.

1. Фрагмент от пелике, изработено от глина, получила след изпичането розов цвят, с р
мери 13,5×9×0,5 см (обр. 17). Фрагментът е от горната част на тялото на съда. Върху не
са изобразени две фигури една срещу друга. Първата представя сатир, от който е запазе
главата и долната част от дясната ръка. Той е обърнат в профил надясно и е с гъста, дъ
брада, с буйна коса, разхвърляна в безредни кичури, с мустаци, с плешиво теме и изпъкна

Обр. 13. Фрагмент от кратер
с изображение на Ерос
Fig. 13. Fragment de cratère avec
représentation d'Eros

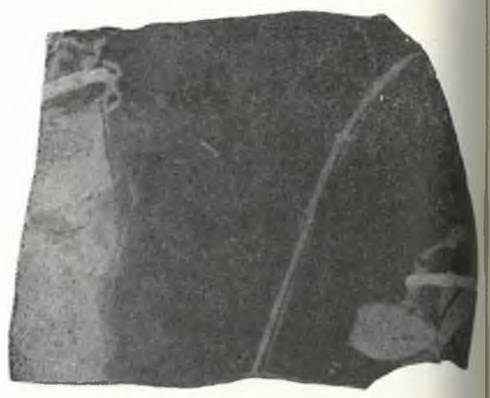

Обр. 14. Фрагмент на кратер
с изображение на мъж и жена
Fig. 14. Fragment de cratère avec figures
d'homme et de femme

чело. Издигнал е дясната си ръка нагоре. Втората фигура представя менада. Запазена
само главата ѝ, която е обърната в профил наляво. Косата ѝ е прибрана в забрадка. Об
чена е в безръкавен хитон. В дясната си ръка е държала тирс, от който е запазена горн
част. Над фигурите се намира йонийски киматион, а над него — орнамент от точки, ограден
две линии. Сцената представлява танц на сатир и менада.[1] Вероятно от същия съд са и д
фрагмента (от устието му) с размери 12×5×0,7 см и 18,5×3,5×0,7 см. Покрити са с чер
фирнис отвън и отвътре. Те представляват части от ръба, който е бил силно издад
навън и след това се спуща отвесно надолу. И върху двата фрагмента в края на ръба
намира йонийски киматион.

2. Фрагмент от пелике от горната част на глинен съд с розов цвят с размери 13×6,5×
(обр. 18). Съдът е бил покрит с черен фирнис отвън изцяло, а отвътре — само шията
Върху фрагмента са изобразени един зад друг в профил надясно Зевс и един друг бог, кой
не може да се определи. От фигурата на Зевс са запазени главата и китката на едната р
Брадата му е предадена във вълнообразни кичури. В косата си има корона от високо изправе
листа, които са нарисувани с дебел пласт розова боя. В дясната си ръка държи мълн
която хвърля надолу. От фигурата на другия бог е запазена горната част от главата и д
ната ръка. Той също хвърля мълния и в косата му има корона, която се състои от обръ
бели кръгли украшения, от който излизат листа. И тя е нарисувана с дебел пласт розова бо
Над изображенията се намират два реда йонийски киматиони, единият с по-големи размер
а другият с по-малки. Тази сцена вероятно представлява гигантомахията.[2]

Двете пеликета са изработени в така наречения „керченски“ стил.[3] Най-близък парал
на първото пелике е пеликето от Националния музей в Прага, върху което е изобразена

[1] D. Robinson, Excavations at Olynthos, V, табл. 94, 147.

[2] J. Boháč, Kerčske vasy, Praha, 1958; вж. също М. Кобылина, Поздные боспорские пелики, МИА, №
1951, стр. 136 и сл.

[3] Boháč, цит. съч., стр. 158, рис. 39 и 40.

ника, преследваща сатир. Boháč отнася този съд към 370 г. пр. н. е.[1] Към това време можем
да отнесем и нашето пелике. Второто пелике може да се датира също от първата четвърт
IV в. пр. н. е.

3. Капак от пиксида с червеникав цвят и размери: диаметър 6,2 см и височина 1 см
(обр. 19). Покрит е с черен фирнис и от ръба му са отчупени малки части. Върху лицевата

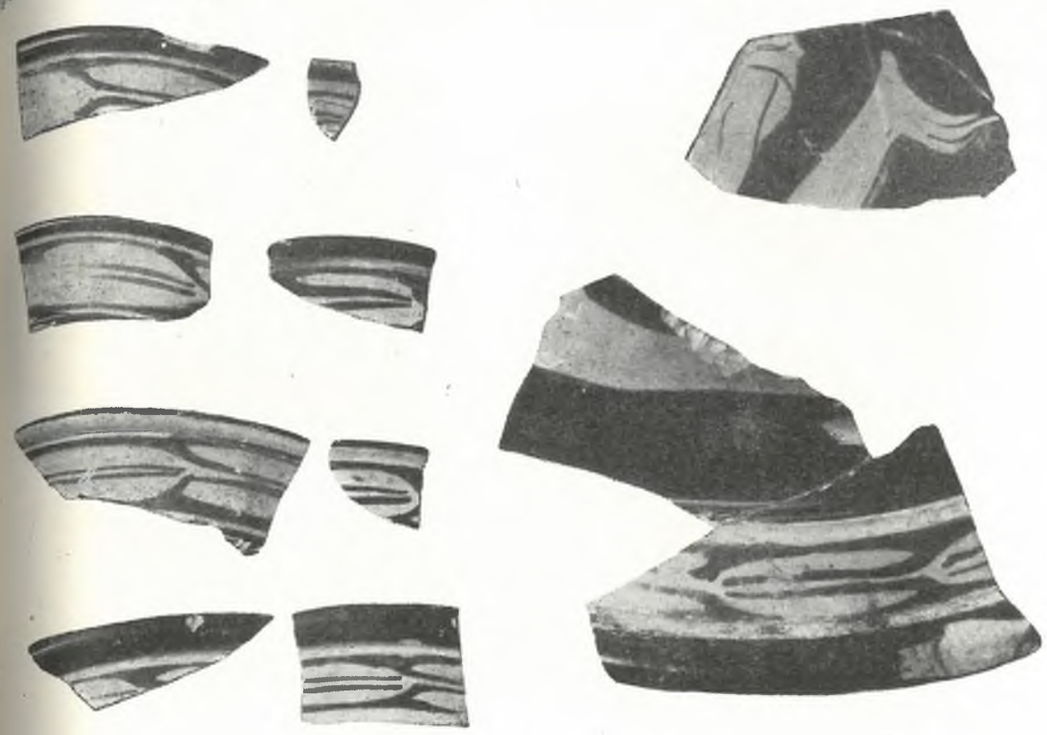

Обр. 15. Фрагменти от кратери
Fig. 15. Fragments de cratères

му повърхност е изобразена червена фигура на козел в профил наляво, представен в бяг. Козината му е предадена с къси, отвесни чертички. Отдолу фигурата е ограничена с йонийски киматион, ограден с две хоризонтални линии. Върху опаката му страна се намират буквите Σ и Τ. Той може да се отнесе към първата половина на IV в. пр. н. е. Има атически произход.

4. Два фрагмента от глинен похлупак на лекане с розов цвят, покрити с черен фирнис с размери: а) 6,5×5,7×0,6 см; б) 5,5×4×0,6 см (обр. 20). Върху първия фрагмент е запазена част и от ръба, който е почти отвесен и украсен с псевдомеандров орнамент, нанесен с черен фирнис, над който се намира пояс в червено. Върху този фрагмент от фигурите са запазени дългата шия и главата с дълга човка на лебед, а също така и извитата дълга опашка с малка част от тялото, вероятно на грифон. Върху втория фрагмент е запазена задната половина от тялото на животно; детайлите са нанесени с черен фирнис. Това лекане принадлежи към съдовете, изработени в „керченски“ стил.[2] То е от атически произход и се отнася към първата половина на IV в. пр. н. е.

[1] За пелике с изобразена върху него гигантомахия вж. P. Ducati, Storia della ceramica graeca, Firenze, 1922, стр. 421, обр. 301, 30.

[2] Boháč, Kerčske vasy, стр. 160, обр. 52—53; вж. също Е. Леви, Ольвийская агора, МИА СССР, № 50, Москва, 1956, стр. 74, обр. 39.

Обр. 16. Два фрагмента от кратери
Fig. 16. Deux fragments de cratères

Обр. 17. Фрагмент от пелике със сатир и менада
Fig. 17. Fragment de pélikė avec satyre et ménade

Обр. 18. Фрагмент от пелике с изображение на гигантомахия
Fig. 18. Fragment de pélikė avec représentation de gigantomachie

Обр. 19. Капаче от пиксида с изображение на козел
Fig. 19. Couvercle de pyxide avec représentation de bouc

Обр. 20. Фрагменти от лекане
Fig. 20. Fragment de lékané

Обр. 21. Фрагмент от скифос
Fig. 21. Fragment de skyphos

5. Фрагмент от скифос с бледожълт цвят, покрит с черен фирнис отвън и отвътре, размери 5×5,5×0,2 см (обр. 21). Той е от горната част на тялото на съда. Върху фрагмента е изобразена горната част на ефеб, обърнат в профил наляво. Тялото му е загърнато в широк химатион. Косата е третирана сумарно. Отстрани на устата му се намира доста голяма черна точка. Зад гърба му се вижда висок ластар, излизащ вероятно от палметата, рисувана под дръжката на съда, която не е запазена върху фрагмента. Скифосът е от атически произход, принадлежи към т. нар. „керченски“ стил и може да се отнесе към втората четвърт на IV в. пр. н. е.[1]

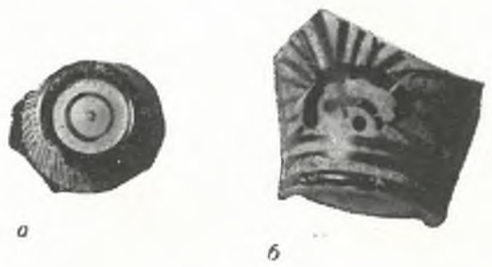

Обр. 22*а* и *б*. Два фрагмента от скифоси
Fig. 22*a* et *б*. Deux fragments de skyphoi

6. Фрагмент от скифос с розов цвят, покрит с черен фирнис, с размери 4×6 см, (обр.22 *б*). Запазени са част от дъното и от тялото, украсено с палмета, до която се вижда част от дреха на ефеб.[2]

7. Фрагмент от скифос с розов цвят с размери 2,5×4 см (обр. 22 *а*). Запазена е долната част от съда. Непосредствено над дъното не е покрит с черен фирнис и там върху червен фон са нарисувани наклонени линии с черен фирнис. Върху дъното се намират два концентрични пояса, нанесени с черен фирнис. Съдът е от атически произход и може да се отнесе към първата половина на IV в. пр. н. е.[3]

8. Лекит с розов цвят с размери 3,2×3,5 см, дръжката и шията отчупени. Съдчето е покрито с черен, лъскав фирнис с изключение на дъното. Върху лицевата му страна в средата е имало червена фигура, сега съвсем неясна, оградена отстрани с две наклонени линии, съединени под шията на съдчето. Отдолу фигурата е ограничена с една червена водоравна линия.

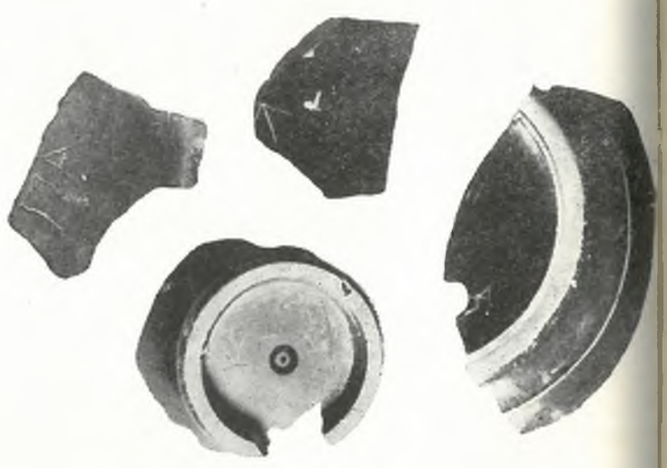

Обр. 23. Фрагменти от съдове с graffiti
Fig. 23. Fragments de vases

Освен червенофигурна керамика в очертанията на обекта бе открита и чернофирнисова керамика. В по-голямата си част съдовете представляват панички, паници за риба, канички, лампи и др. Някои от паничките са украсени от вътрешната си страна с щемпелувани орнаменти, в повечето случаи палмети. Върху дъната на три от тях са издраскани по две букви (обр. 23). Почти всички са доста фрагментирани. Фирнисът им е лъскав и доброкачествен. Те са от атически произход. В по-голямата си част т могат да се отнесат към IV в. пр. н. е. Тук ще опишем по-интересните и по-запазените от тях.

1. Каничка с розов цвят, покрита с черен фирнис. От нея са запазени два фрагмента а) дръжката с част от тялото с размери 7×5 см и б) част от тялото и част от шията размери 8,2×7 см. Тялото ѝ е канелирано, шията широка, дръжката плоска[4] (обр. 24).

[1] Т. Иванов, Аполония, стр. 201, табл. 106, обр. 488.
[2] Пак там, табл. 106, обр. 487.
[3] Пак там, стр. 204, табл. 109, 503 а.
[4] Ив. Велков, Могилни гробни находки от Дуванли, ИАИ, VI, 1930/1931, обр. 19; Д. Цончев, Античн гробница при Сърневец, ИАИ, XIV, 1940—1942, стр. 65, обр. 134; Т. Иванов, Гръцка керамика от гр. Стали Софийския музей (VI—IV в. пр. н. е.), ИВАД, IX, стр. 79, фиг. 78; Ch. Dugas, Les vases orientalisants de sty on mélien, Delos, XVII, 1935, 44/18.

2. Паничка с жълтеникав цвят с размери: височина 3 см и диаметър 10 см, инв. № II 1431 (обр. 25 *б*). Състои се от пет слепени фрагмента, с което една трета от нея е възстановена. Покрита е отвън и отвътре с черен, лъскав фирнис. Ръбът на устието е почти отвесен, в горния си край завит навътре и заоблен, а в долния край се намира слабо вдълбан пояс.

3. Паничка с розов цвят с размери: височина 2,4 см, диаметър 6 см, инв. № II 1432 (обр. 25 *а*). Възстановена е почти половината. Ръбът на устието ѝ е слабо завит навътре, а дъното ѝ е плоско.

4. Лампичка с жълторозов цвят с размери: височина 2,3 см и диаметър на диска 8 см (обр. 25 *в*), половината отчупена, инв. № II 1453, покрита е отвън и отвътре с черен фирнис. Резервоарът е открит, а в средата му се намира цилиндричен отвесен кух издатък.

5. Лампичка с розов цвят с размери: височина 2,5 см и диаметър на диска 5 см, инв. № II 1456 (обр. 25 *г*). Отчупени са двете рогчета на плещите и част от фитилника. Покрита е отвътре и отвън с черен, лъскав фирнис. Резервоарът е открит

Обр. 24. Два фрагмента от каничка с канелирано тяло
Fig. 24. Deux fragments de petite cruche à panse canelée

Към импортираните съдове може да се отнесе и една амфорка с розовожълтеникав цвят, инв. № II 1432. Двете ѝ малки дръжки и шията са отчупени. Има размери 12×6,5 см Тялото ѝ е с яйцевидна форма, а дъното ѝ конусовидно. В основата на шията ѝ се намира врязан тесен пояс.

Освен импортирани съдове тук бяха намерени и съдове от местен произход. Повечето са гърнета, съдове с една дръжка, канички, панички и др. Характерното за тях е, че са изработени от глина, примесена изобилно с кварцови зрънца, поради което повърхността им е неравна. След изпичането на съдовете глината е добила сивожълт цвят. Някои от съдовете по тялото си имат пояси от недоброкачествен фирнис (обр. 26), които наподобяват украсата на вносните съдове. Други са украсени с налепени възжеобразни пояси.

В настоящата статия разгледахме новооткрити находки от една малка част от старогръцкия некропол на Одесос. Той е започнал непосредствено зад южната и западната крепостна стена и по всяка вероятност се е простирал с посока към морето. Досегашните керамични находки от Одесос от IV в. пр. н. е. бяха малобройни и всички намерени случайно. Гореописаните археологически материали са първите по-многобройни находки, от които голяма част са придобити по време на разкопки. Сред керамичния материал преобладават камбановидните кратери, нарисувани в т. нар. „керченски“ стил, които се изработвали в IV в. пр. н. е. в Атика и са били предназначени предимно за жителите на северопонтийските и западнопонтийските градове. Украсените с червени фигури лекити, в които са се съхранявали парфюми и балсамни масла, също съставляват значителна част от гробния инвентар. Тук бяха открити в голямо количество и чернофирнисови панички, рибни паници, ойнохоета, скифоси, лампички и др., всички от атически произход. Съвсем точно могат да се датират камбановидните кратери с бяла фигура и пеликето, които се отнасят към 375—350 г. пр. н. е. Гробницата и погребението в нея са от края на V в. пр. н. е., а някои от съдовете, намерени в разкопаното пространство около гробовете, могат да се отнесат и към втората половина на IV в. пр. н. е. Всичко това дава основание да приемем, че некрополът на Одесос е съществувал на това място от края на V в. пр. н. е. до края на IV в. пр. н. е.

Оскъдният по-раншен археологически материал от тази епоха даваше известно основание да се смята, че Одесос по онова време не е бил голям град, че неговата търговия е била ограничена, че не е имал какво да предложи на Атина срещу стоките, с които тя е търгувала, и затова гръцките търговци по-малко са посещавали бреговете на сегашния Варненски

залив. Досега винаги се изтъкваше второстепенното значение на западнопонтийските градове, включително и на Одесос, за атическата търговия по бреговете на Понта.[1] Новооткритите многобройни находки в една малка част от некропола на Одесос изменят картината на атическия внос в града през IV в. пр. н. е. Те показват, че по това време Одесос е водил оживена търговия с Атика, макар и да не е можел да съперничи на градовете, разположени по бреговете на Боспорското царство. Въз основа на тези нови находки може да се твърди, че разцветът на Одесос, започнал през V в., е продължил и през втората половина на IV в. пр. н. е.

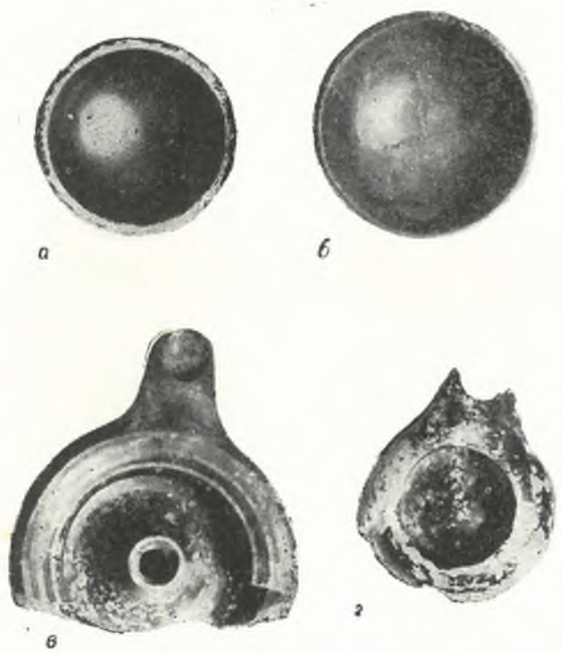

Обр. 25. Панички и лампички
Fig. 25. Soucoupes et lampes

Обр. 26. Каничка — местна изработка
Fig. 26. Petite cruche — travail local

От откритите тук три кратера-урни, в които бяха намерени полуизгорелите кости на умрелия, и от намерените фрагменти от единадесет други кратера, които са служили за същата цел, става ясно, че в тази част на некропола погребенията са ставали предимно чрез изгаряне — обичай, който е бил разпространен повече всред траките. Освен това ограждането и покриването на урната с варовикови плочи прилича на малките гробници, в които са погребвали траките от селището край сегашното село Равна, Варненско.[2] Всичко това дава основание да се предполага, че на това място от некропола може би са били погребани повече траки. Многобройните фрагменти от съдове за храна и пития, костите от агнета и едър рогат добитък и останките от пепел и въглени, намерени край гробницата и урните, са останки от угощенията по време на погребението и помените в памет на умрелия.

Находките от некропола на Одесос са почти същите като тези от некропола на Аполония Понтийска,[3] и са много близки с материалите, които се откриват в почти всички гръцки

[1] Хр. М. Данов, Из древната икономическа история на Западното Черноморие до установяването на римското владичество, ИАИ, XII, 1939, стр. 198—199; Т. В. Блаватская, Западнопонтийские города в VII—I веках до н. е., Москва, 1952, стр. 74.

[2] М. Мирчев, Раннотракийският некропол при с. Равна, Варненско, Археология, II, 1960, кн. 1, стр. 29—30, обр. 27 и 28; М. Мирчев, Равнотракийският могилен некропол при с. Равна, ИАИ, XXV, 1962, стр. 97.

[3] Ив. Венедиков, Разкопки в некропола на Аполония през 1946 г., РП, II, 1948, стр. 27 и сл.; Аполония, София, 1963.

некрополи от това време. Но описаните тук нови материали са особено важни за проучване на икономическото и историческото развитие на Одесос от края на V до края на IV в. пр. н. е. — епоха, от която археологическите материали досега бяха много оскъдни.

NOUVELLES TROUVAILLES DE L'ANCIENNE NÉCROPOLE GRECQUE D'ODESSOS

G. TONCEVA

(Résumé)

Dans cet article l'auteur publie les trouvailles, en majeure partie de la céramique, de quatre sépultures de l'ancienne nécropole grecque d'Odessos. Quelques fragments de vases mis au jour dans leur proximité y figurent également. Les deux premiers — nº 1 et 2 — furent découverts fortuitement, pour les deux autres on effectue des fouilles de sauvetage.

Le cratère de la sépulture nº 1 (fig. 1) porte une représentation de Nikè qui récompense le vainqueur de la course aux flambeaux. Ce vase est peint par le peintre anonyme „de Ferrare". Sur le fond on aperçoit un graffite qui indique sa capacité, désignée en oenochoé. Le second cratère de la sépulture nº 2 (fig. 2) est orné d'une scène bachique, Dionysos au milieu de satyres et de ménades. Celui-ci porte un graffite différent qui indique peut-être le nom de son propriétaire. Le troisième cratère de la sépulture (fig. 4) est pourvu d'anses s'élevant en volutes au-dessus de l'embouchure. Les trois premiers comportent des incinérations. Les ossements à moitié calcinés avaient été recueillis dans les cratères — urnes. Le quatrième ensevelissement est une tombe en pierre, découverte par K. Skorpil qui n'avait cependant pas réussi à parvenir jusqu'à la sépulture même. Lors des fouilles de sauvetage on mit au jour à une profondeur de 0.80 m le squelette d'une jeune fille entourée d'un riche mobilier funéraire: trois lécythes-aryballesques avec représentation d'Eros, d'une femme avec une quenouille et d'un ornement en méandres (fig. 6, 7 et 8), une amphore à bandes de vernis noir (fig. 11) et d'autres objets encore. Dans ces ensevelissements on a recueilli un couvercle de pyxidès orné d'un bouc (fig. 19), des fragments de deux pélikés, le premier avec la représentation de satyre et de ménade (fig, 17), le second (fig. 18) avec une représentation de gigantomachia et d'autres objets encore. On y a trouvé aussi des vases de production indigène.

Excepté l'amphore importée d'Asie Mineure tous les vases sont de provenance attique. On peut dater avec plus de certitude les cratères en forme de cloche et le pélikè au satyre et à la bacchante — ils remontent approximativement aux années 375—350 av. n. ère, ou au second quart du IVe s. av. n. ère. La tombe et son ensevelissement sont de la fin du Ve s. av. n. ère. Certains vases découverts dans les environs des tombes remontent à la seconde moitié du IVe s. av. n. ère. De tout ce qui précède, il est permis de supposer que cette partie de la nécropole d'Odessos existait depuis la fin du Ve s. jusqu'à la fin du IVe s. av. n. ère. Ces trouvailles prouvent par ailleurs que les relations commerciales entre Odessos et l'Attique étaient intenses et que la situation économique d'Odessos était florissante à cette époque.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

НОВИ ДАННИ ЗА ДАТИРОВКАТА НА ТЕТРАДРАХМИТЕ НА ОСТРОВ ТАСОС ОТ ВТОРИ ПЕРИОД НА МОНЕТОСЕЧЕНЕТО МУ И НА ТРАКИЙСКИТЕ ТЕТРАДРАХМИ ОТ I В. ПР. Н. Е.

Гина Кацарова

Сребърните тетрадрахми на остров Тасос, сечени през II период на монетосеченето му с тип — лице: глава на Дионис, опако: Херакъл Сотер, — са едни от най-разпространените монети в Тракия и Дакия.[1] Между монетите, циркулирали в нашите земи през II—I в. пр. н. е., като например тетрадрахмите на Атина II период, тетрадрахмите на I македонска област, римските републикански денари, драхмите на Дирахион и Аполония и др., те заемат първо място по броя на колективните находки, открити досега у нас.[2] Тяхното значение е толкова по-голямо, като се има пред вид оскъдността на писмените извори за тази епоха.[3] За съжаление тасоските тетрадрахми от II период са все още недостатъчно проучени. Открит остава въпросът за тяхното датиране, т. е. за началото и края на сеченето им, а оттам и проблемите, свързани с тяхното обръщение и имитиране от местните племена.[4] Обикновено началото на сеченето им се поставя във II в. пр. н. е. Предлагат се главно две приблизителни дати — 168 или 146 г. пр. н. е. Аргументите са съвсем общи: от една страна, стил и фактура, характерни за II—I в., от друга, някои исторически съображения. След битката при Пидна в 168 г. пр. н. е. или след затварянето на македонските монетарници в 148 г. пр. н. е., т. е. след отстраняването на македонската държава, се създават условия за интензивно монетосечене на остров Тасос.[5] Предпазливото изказване на нумизматите се възприема обаче от историците и археолозите като нещо почти безспорно и изводите за цветущото положение и търговия на остров Тасос през II в. пр. н. е. се основават изключително върху разпространението на тасоските монети, чиято датировка съвсем не е уточнена.[6] Нумизматичният материал е в по-голямата си част непубликуван, неанализиран със специфичните за нумизматиката методи — сравнение на печатите, подробен анализ на колективните находки, изследване на контрамарките, препечатванията и т. н., и следователно всички

[1] B. V. Head, Historia Nummorum², 1911, стр. 265; B. Mitrea, Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista, ED, 10, 1943, стр. 63—75; I. Winkler, Contribuţii numismatice de la istoria Daciei, SCS, c. III, 1—2, 1955, стр. 37—43, 98—107, 168; Ch. Dunant et J. Pouilloux, Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, Etudes Thasiennes, V, Paris, 1958, стр. 7—8, 215—222 и цит. там литература.

[2] Бюлетин за колективните находки, намерени в България, публикуван редовно от Н. Мушмов и после от Т. Герасимов в ИАИ; S. P. Noe, Bibliography of Greek Coin Hoards, 2 ed., NNM, N 78, New York, 1937.

[3] Ch. Dunant et J. Pouilloux, цит. съч., стр. 1 и цит. там литература; Хр. М. Данов, Към историята на Тракия и Западното Черноморие от втората половина на II в. до средата на I в. пр. н. е., ГСУ ИФ, XLVII, кн. 2, 1952, стр. 105—110, 140—156 и цит. там литература.

[4] Г. Кацарова, Принос към проучването на маронейските и тасоските тетрадрахми от втори период, Археология, IV, 1962, кн. 1, стр. 26—27.

[5] Ch. Dunant et J. Pouilloux, цит. съч., стр. 6 и цит. там литература.

[6] Пак там, стр. 5—10.

обобщения биха били съвсем несигурни, тъй като самата им база е несигурна. Със сигурност може да говорим само за I в. пр. н. е. при тасоските тетрадрахми, сечени с монограм на квестор Сура — 92 до 88 г. пр. н. е.[1] Препечатванията върху тасоските монети и контрамарките, ако и известни досега, ни служат за съжаление само за относителна хронология, доколкото не е утвърдена хронологията на самите монети, печатани или контрамаркирани върху тях.[2] Нови данни може да ни даде единствено едно най-подробно, цялостно проучване на материала, първо анализиране и описание на находките. Статистическият метод, прилаган досега при изследванията на тасоските тетрадрахми, би бил много полезен, ако се основаваше на един подробно проучен материал.[3] Такъв обаче липсва и проблемите, свързани с монетосеченето на остров Тасос са все още неразрешени въпреки интересните и ценни предположения на някои учени.[4]

В светлината на тези мисли извънредно важна за нас се явява една колективна находка от 33 сребърни тетрадрахми (една на гр. Маронея II период, една тракийска тетрадрахма *ΘΡΑΚΩΝ* и 31 тетрадрахми на остров Тасос II период) от с. Падарево, Новозагорско, която се съхранява в музея в Нова Загора.

Обстоятелствата на намирането ѝ са неизвестни.[5] Ето и описание на находката:

Тракийска тетрадрахма с ΘΡΑΚΩΝ

Монограм Ā

1. Лице: глава на млад, безбрад, женствен Дионис, с бръшлянов венец с пет листчета надясно. Над челото две цветчета. Косата, завита в характерно руло, завършва на тила във възел. Част от косата се спуска в две къдрици по шията. Челото му превързано с панделка. Замислено изражение на лицето.

Пукнатина на печата при окото и под рулото.

Опако: *ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ вд.* ↓ | *ΣΩΤΗΡΟΣ вл.* ↓ | *долу ΘΡΑΚΩΝ* → Херакъл гол, прав, безбрад, наляво. С дясната си ръка държи кривак, опрян на земята. През лявата му ръка поставена на кръста, е преметната лъвска кожа. Част от скалпа се вижда над лявото рамо. Левият крак, облекчен, се опира на пръстите. Монограм между десния крак и кривака.

Повреда на печата на гърдите.

Сребро 32/30 мм ↘ 1 мм, 16,09 г.

Доста изтрита. Табл. I, 1.

Маронейска тетрадрахма

Монограм ΝΔ

2. Лице: глава на млад, безбрад, женствен Дионис, с бръшлянов венец с пет листчета надясно. Долните листа на венеца големи. Над челото две цветчета. Косата, завита в характерно руло, завършва на тила във възел. Отделни, доста свободно третирани къдрици се спускат по шията. Челото превързано с панделка. Лицето продълговато, сериозно.

[1] Ch. Dunant et J. Pouilloux, цит. съч., стр. 6—7 и цит. там литература.

[2] Пак там, стр. 8, 216—222.

[3] B. Mitrea, Penetrazione comerciale, стр. 65—75; J. Winkler, цит. съч., стр. 37—73, 98—107, 1[illegible] Ch. Dunant et J. Pouilloux, цит. съч., стр. 216—222.

[4] M. Rostovtzeff, Social and Economic History of the Hellenistic World, 1941, стр. 1510, 30: „Th. Reinach is probably right in regarding the Maronean and Thasian coinage of the late second century (after 148-or 146) as a kind of Roman provincial coinage. The Romans were aware of the great popularity which the Macedonian, Thasian, Maronean and Abderite coins had enjoyed in Thrace in the past. . . No wonder that the Roman government should be ready and willing to allow Maronea and Thasos to provide the reviving trade between Greece and the Northern Balkans with the currency that was familiar to the customers of Greece."

[5] Находката ми бе предадена от покойния Н. Койчев, бивш директор на музея в Нова Загора, на когото дължа благодарност. Смъртта му попречи да изпълни обещанието си да потърси и ми предаде записките си с данни за намирането на находката.

Опако: *ΔΙΟΝΥΣΟΥ вд.* ↓ *ΣΩΤΗΡΟΣ вл.* ↓ *долу ΜΑΡΩΝΙΤΩΝ* → Млад Дионис, прав, гол, наляво. Левият крак облекчен. В дясната си ръка държи грозд. В лявата, през която е преметната хламидата му, две копия. Монограми от двете страни на Дионис.

Сребро 30/30 мм ↓ 2 мм, 16,44 г.

Доста изтрита. Табл. I, 2.

Тасоски тетрадрахми

Тип

Лице: глава на млад, безбрад, женствен Дионис, с бръшлянов венец, надясно. Над челото две цветчета. Косата, завита в характерно руло, завършва на тила във възел. Част от косата се спуска в отделни къдрици по шията. Челото е превързано с панделка.

Опако: *ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ вд.* ↓ *ΣΩΤΗΡΟΣ вл.* ↓ *долу ΘΑΣΙΩΝ* → Херакъл гол, прав, безбрад, с лавров венец, наляво. В дясната си ръка държи кривак, опрян на земята. През лявата му ръка, поставена на кръста, е преметната лъвска кожа. Част от скалпа се вижда над лявото рамо. Монограм между десния крак и кривака.

Сребро. Атическа тетрадрахма.

Монограм SK

3. Лице: същият тип. Венецът с три листчета нагоре и две по-големи и едно малко надолу. Две доста стилизирани къдрици по шията. Между тях изпъкнало кръгче (точка). Големи засенчени очи.

Повреда и подхлъзване на печата при носа.

Опако: същият тип. Фигурата на Херакъл със скъсени пропорции. Лъвската кожа стилизирана, също и скалпът. Левият крак се опира на пръстите. Надписът с големи, леко разкривени букви.

Повреда на печата при буквата Т.

30/29 мм ↙ 1,5 мм, 16,85 г.

Добре запазена. Табл. IV, 3.

Монограм М

4. Лице: същият. Широко лице с тънък, дълъг нос и къса брадичка. Дребни, раздвижени листенца, доста свободно третиране на косата. Известна сухост в изражението.

Леко подхлъзване на печата при носа — двоен контур.

Опако: същият тип. Хубав, пропорциониран Херакъл. Скалпът над рамото липсва. Дребни, добре очертани и подредени букви.

Повреда на печата в горния ляв край и долния десен край на надписа.

31/29 мм, ↓ 1,5 мм, 16,63 г.

Добре запазена. Табл. I, 4.

5. Лице: същият тип. Едро, широко лице с издължен прав нос, малка брадичка, полуотворени уста, големи засенчени очи. Косата раздвижена. Две къдрици по шията. Стилът доста линеарен.

Следи от препечатване в левия край на монетата — къдрици.

Опако: същият. Фигурата на Херакъл много скъсена, но пропорционирана. Главата много голяма. Плоска брада и къс нос. Левият крак, силно облекчен, се опира на пръстите. Декоративно третиране на скалпа.

Букви А и Е над ръката на Херакъл и следи от венец около главата му и около надписа.

Надписът долу *ΘΑΣΙΩΙ* (sic).

35/34 мм ↙ 2 мм, 16,58 г.

Много добре запазена. Табл. IV, 5.

Препечатана върху сребърна македонска тетрадрахма с надпис AESILLAS.

6. Лице: същият. Сходен по стил с печата на № 2. Носът по-къс и брадата по-тежка.

Опако: същият. Фигурата на Херакъл, близка до тази на № 5. Главата по-пропорционирана. Надписът с едри букви.

Повреда на печата при главата и повреда на надписа вляво и долу. Препечатване.

Вд. *ΗΡΑΚΛΕΟΣ* (sic).

32/37 мм ↑ 1,5 мм, 16,63 г.

Добре запазена. Табл. IV, 6.

7. Лице: същият. Варваризирана. Лицето дребно, със силно издаден напред нос, широки месести ноздри, малка уста, къса дръпната назад брадичка. Окото, дадено като полукръг овална зеница. На шията три гънки като гривни. Съвсем малък възел на косата.

Опако: същият. Варваризиран. Гръдните мускули силно подчертани и предадени като два кръга. Непропорциониран Херакъл, стилизирана лъвска кожа. Профилът на Херакъл като профила на Дионис. Лъвският скалп неразбран, предаден като клонче. Надписът объркан, безсмислен.

29/29 мм ↓ 2,5 мм, 17,09 г.

Много добре запазена. Табл. I, 7.

8. Лице: същият. Варваризиран. Дълго лице с издължена, остра, почти плоска брада, триъгълен нос, малки, хлътнали очички. Издадена напред уста като две чертички. Малък прибран възел на косата. Декоративно предаване на косата и венеца.

Опако: същият. Варваризиран. Левият крак, силно облекчен. Херакъл непропорционирано издължен. Голяма глава, плоска брада и къс нос. Почти правилен, но разкривен надпис.

Част от надписа изтрит. Повреда на печата.

33/36 мм ↓ 1 мм, 17,30 г.

Добре запазена. Табл. I, 8.

Монограм Μ

9. Лице: същият. Хубава глава на Дионис. По стил напомня № 6 и 2. Между двете къдрици на врата кръгче, както при № 3.

Опако: същият. Добре пропорциониран, млад Херакъл. Правилен, с хубаво очертание на буквите надпис.

30/28 мм ↓ 2 мм, 16,64 г.

Доста изтрито опако. Табл. I, 9.

10. Лице: същият. Почти един и същ печат с № 9.

Опако: много сходен печат с № 9. Един и същ гравьор.

29/30 мм ↙ 2 мм, 16,71 г.

Добре запазена. Табл. I, 10.

11. Лице: същият. От един и същ печат с № 10.

Опако: същият. От един и същ печат с № 10.

29/30 мм ↙ 2 мм, 16,56 г.

Добре запазена. Табл. I, 11.

12. Лице: същият. От един и същ печат като № 10 и 11.

Пукнатина на печата на носа и бузата.

Опако: същият. Много подобен на печати № 9, 10 и 11. Един и същ гравьор.

2 /30 мм, 2 мм ↙ 16,70 г.

Добре запазена. Табл. I, 12.

13. Лице: същият. От един и същ печат с № 9.

Опако: същият. Много сходен печат с № 9, 10, 11 и 12.

32/30 мм, 2,5 мм ↙ 16,42 г.

Добре запазена. Табл. I, 13.

14. Лице: същият. От един и същ печат с № 9 и 13.

Опако: същият. От един и същ печат с № 13.

30/27 мм ↙ 2 мм, 16,51 г.

Добре запазена. Табл. II, 14.

15. Лице: същият. От един и същ печат като № 9, 13 и 14.

Опако: същият. От един и същ печат с № 9, 13 и 14.

34/32 мм ↙ 1,5 мм, 16,64 г.

Добре запазена. Табл. II, 15.

16. Лице: същият. Много подобен печат на № 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15. Между двете къдрици няма кръгче.

Опако: същият тип. Много подобен печат на № 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15. Същият гравьор.

30/30 мм ↙ 2 мм, 16,64 г.

Добре запазена. Табл. II, 16.

17. Лице: същият. Подобен на № 16.

Опако: същият. Много подобен на № 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

30/29 мм ↙ 16,68 г.

Добре запазена. Табл. II, 17.

18. Лице: същият. Лош стил. Малък, леко увиснал нос, малка и плоска месеста брада, усмихнато лице с изпъкнали очи.

Опако: същият. Пропорциониран Херакъл. Правилен нос.

29/31 мм ↘ 2 мм, 16,62 г.

Добре запазена. Табл. II, 18.

19. Лице: същият. Много сходен с печата на № 5. Един и същ гравьор.

Опако: същият. Много непропорциониран, мускулест Херакъл. Скалпът стилизиран. Надписът съвсем правилен, с големи букви.

Ядрото на монетата неправилно, с издължаване в горния край.

32/35 мм ↘ 1,5 мм, 16,67 г.

Монограм ΙΑΡ

20. Лице: същият. Продълговато лице с дълъг, прав нос. Тежка брада. Венец с три малки, горни листенца и два малки, долни листа. Голям възел на косата. По врата се спускат три доста свободно третирани къдрици.

Опако: същият. Хубав, пропорциониран Херакъл. Левият крак, облекчен, се опира на пръсти. Надписът много хубав.

34/34 мм, ↙ 1 мм, 16,55 г.

Добре запазена, Табл. II, 20.

21. Лице: същият. Много сходен печат с № 20. Брадата по-тежка.

Опако: същият. Издължен Херакъл.

31/29 мм ↙ 1,5 мм, 16,57 г.

Доста изтрита. Табл. II, 21.

22. Лице: същият. Много подобен по стил на № 20 и 21. Краят на носа леко изтрит, с малка брадичка и месести устни. Вероятно един и същ гравьор. Хубав пропорциониран Херакъл, но главата хлътнала между раменете.

34/33 мм ↙ 1 мм, 16,37 г.

Доста изтрита. Табл. II, 22.

23. Лице: същият. Много варваризиран. Линеарен стил. Почти сплеснат, леко вирнат накрая нос. Веждите, леко повдигнати нагоре. Дълбоки сенки около очите — патетичен израз. Къси къдрици по шията. Три гънки на врата, подобни на гривни.

Опако: същият. Херакъл със силно облекчен крак. Силно подчертана, разчленена мус... латура. Глава, сходна с № 8. Безсмислен надпис.

32/33 мм ↙ 2 мм, 16,78 г.

Добре запазена. Табл. II, 25.

Монограм H

24. Лице: същият. Варваризиран. Малко, смръщено лице, с много дълъг нос, месе... ноздри. Малка, кръгла брадичка с издути бузи. Косата стилизирана.

Опако: същият. Много варваризиран Херакъл. Непропорциониран, с подчертана мус... латура. Надписът разкривен. Безсмислено подреждане на буквите.

31/30 мм ↙ 1,5 мм, 15,78 г.

Добре запазена. Табл. II, 24.

25. Лице: същият. Варваризиран. Линеарен стил. Окото овално. Голям, прав нос и ... дадена напред брада. Усмивка като гримаса. Косата стилизирана. Три зигзаговидни къдри... по врата.

Опако: същият. Варваризиран Херакъл. Силно подчертана мускулатура. Безсмислен надп...

34/30 мм ↙ 1 мм, 16,27 г.

Много добре запазена. Табл. III, 25.

26. Лице: същият. Варваризиран. Линеарен стил. Лицето с подчертани скули. Окото ... face с дълги, тънки вежди. Малък прилепнал възел на косата. Три стилизирани къдрици по вра...

Опако: същият. Херакъл разчленен. Явно неразбиране на анатомията. Силно извит ха... Безсмислен надпис.

Формата на монетното ядро като № 19.

36/35 мм ↙ 1,5 мм, 16,34 г.

Табл. III, 26.

27. Лице: същият. Леко варваризиран в третирането на брадата. Висок релеф. Напом... по стил № 18. Силно патинирана.

Опако: същият. Силно варваризиран Херакъл. Третирането на ханша като при № ... и 26. Носът третиран като птича човка. Безсмислен надпис.

31/30 мм ↙ 2 мм, 16,94 г.

Добре запазена. Табл. III, 27.

Монограм N

28. Лице: същият. Варваризиран. Доста висок релеф. Носът прав и сплеснат. Усми... като гримаса.

Опако: същият. Херакъл пластичен, с подчертана мускулатура и извит ханш като № ... и 26, но по-пропорциониран.

33/30 мм ↙ 2 мм, 16,35 г.

Добре запазена. Табл. III, 28.

Монограм A

29. Лице: същият. Хубав, висок релеф. Широко лице с малък чип нос и къса брадич... Сходство в третиране на косата с № 28.

Опако: същият. Много варваризиран и деформиран Херакъл. Безсмислен надпис.

32/31 мм ↓ 2 мм, 17,33 г.

Много добре запазена. Табл. III, 29.

Монограм W

30. Лице: същият. Силно варваризиран. Месесто лице, с тежка закръглена брада и големи бузи. Триъгълен, топчест нос. Очите очертани като триъгълник с овални зеници. Три стилизирани къдрици се спущат по шията. Голям възел на косата.

Опако: същият. Херакъл геометризиран, със силно извит ханш. Подчертана мускулатура. Неразбиране на скалпа, предаден декоративно. Безсмислен надпис.

Формата на монетното ядро като № 19 и 26.

39/35 мм ↓ 1 мм, 16,18 г.

Много добре запазена. Табл. III, 30.

31. Лице: същият. От един и същ печат с № 30.

Опако: същият печат като № 30.

30/31 мм ↓ 1 мм, 16,20 г.

Много добре запазена. Табл. III, 31.

32. Лице: същият. От един и същ печат с № 30 и 31.

Опако: същият. Много сходен с № 30 и 31.

34/33 мм ↑ 1 мм, 16,59 г.

Много добре запазена. Табл. III, 32.

33. Лице: същият. Почти еднакъв печат с № 30, 31 и 32.

Опако: същият. От един и същ печат с № 32.

33/34 мм ↑ 1,5 мм, 16,06 г.

Много добре запазена. Табл. III, 33.

Съставът на колективната находка от с. Падарево, Новозагорско, е много интересен и ни позволява да направим важни наблюдения. Ние не знаем точно обстоятелствата на намирането ѝ, нито точния брой на монетите, от които се е състояла. Не знаем дали е събрана изцяло Като имаме пред вид съдбата на повечето находки у нас, трябва да предположим, че част от находката е пръсната. Поради това ние нямаме възможност да правим заключения от отсъствието на някои монограми или варианти, от количествените им съотношения, но ще изхождаме от наличния материал, като си служим с паралели от други находки.

Находката се състои от 33 сребърни тетрадрахми — една тетрадрахма на Маронея от II период с монограм , 1 тракийска тетрадрахма с монограм и 31 тетрадрахми на остров Тасос, оригинални и варваризирани. Тетрадрахмите на остров Тасос се разпределят, както следва 1 оригинална с монограм ; 8 с монограм M; от тях 1 оригинална, 2 полуварваризирани и 5 варваризирани; 11 с монограм — 8 оригинални и 2 полуварваризирани; 4 с монограм — 3 оригинални и 1 варваризирана; 4 с монограм H варваризирани; 1 с монограм N варваризирана; 1 с монограм A варваризирана и 4 с монограм W варваризирани. Както в повечето монетни находки с тасоски тетрадрахми, и тук имаме наличие на оригинални и варваризирани в различна степен тетрадрахми.[1] Нека ги разгледаме последователно.

Оригиналните тасоски тетрадрахми се отличават със сравнително хубав стил и правилен надпис. Релефът им е висок. Фигурата на Херакъл обикновено е с хубави пропорции (3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16 и 17). Често пъти правилен надпис и хубаво опако се съчетават с лош стил на лицето, макар и с висок релеф. Много трудно е в такъв случай да се каже дали

[1] Авторът е прегледал всички колективни находки с тасоски тетрадрахми от II период, намерени досега в България, във връзка с работата си върху дисертация за тасоските тетрадрахми.

имаме небрежна и бърза работа на несръчен гравьор, както при многобройните емисии тетрадрахми на Атина от II период и I македонска област, или варваризация. При № 18, таб. надписът е съвсем правилен, Херакъл пропорциониран, но главата на Дионис е почти гротес Този вариант на типа се среща в почти всички находки на тасоски тетрадрахми. Ние не м засега да дадем броя на горните и долните печати, с които е сечен, но предварителните наблюдения показват, че е сечен в голямо количество. Среща се и с много по-варваризира лице и опако, макар че са редки случаите, в които надписът има грешки и е варваризи Ние го считаме за първа степен на варваризация — полуварваризиран, — въпреки че приемаме една голяма част от печатите на тасоските монети са били изготвяни набързо и че същест голямо различие в художественото майсторство на гравьорите.

Полуварваризираните тасоски тетрадрахми, т. е. I степен на варваризация, се отлич все още с висок релеф, обикновено по-хубав стил на лицето, с непропорционираност на Хера и грешки в надписа (№ 5 и 6). Печатите на опакото на № 5 и 6 имат голямо сходство лицевият печат на № 5 е много близък до № 19. Лицевият печат на № 6 се приближава стил до № 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 и до № 2 — тракийската тетрадрахма. Тетрадр мата № 5 е извънредно важна. Препечатана е върху тетрадрахма на AESILLAS, което я дат след 88 г. пр. н. е. Бихме могли да се колебаем дали в случая се касае за оригинална тасо тетрадрахма или за варваризация, тъй като лицевият печат е хубав — особено третирането косата и изразът на окото. Намирането на тетрадрахма, сечена със същия печат и пак сбъркан надпис, подкрепя предположението ни за варваризация (табл. IV *а*).

а) Лице: същият. Един и същ печат с № 5. Печатът по-износен, не така остър.

Опако: същият. Стойката на Херакъл много сходна с № 5, но по-строен и пропорц ниран. В надписа ΣΟΙΛΗΛΟΣ. Хубаво очертани букви. Монограм Μ.

31/29 ↓ 2 мм, 15,86 г.

Много добре запазена. Табл. IV *а*.

От колективна находка при с. Стройно, Елховско. Съхранява се в музея в Ямбол.[1]

Намаленото тегло на монетата също се явява в подкрепа на това предположение. Кога имаме намалено тегло, в почти всички случаи имаме варваризация и недоброкачествена спла Разбира се, не е изключена и известна небрежност и грешки от страна на печаторезача. Инте ресно е, че двете тетрадрахми с еднакъв лицев печат носят различни монограми М — Паз рево — и Μ — Стройно — и ако те бяха оригинални тасоски тетрадрахми, бихме имали не сам почти точната датировка на тетрадрахмите с М и Μ, но и известна синхронизация м двете емисии. Тъй като ги приемаме за варваризирани и допускаме имитиране на оригинали без разбиране на детайлите, то датирането на № 5 може да ни послужи само като termin post quem за заравянето на съкровището. Но ние имаме и други наблюдения. Лицевият печат н № 5 е много сходен с лицевия печат на № 19. Отличават се само в детайлите. № 19 е по грижливо изработен, но в № 5 има повече чувство. Стилът на опакото, въпреки че надпис е съвсем правилен, е лош — Херакъл, мускулест, непропорциониран, с голяма глава, но не деформиран. Лъвската кожа е схематизирана, скалпът сполучливо предаден с няколко щрих Монограмът, както при *а*, е Μ. Въпреки това ние бихме се колебали да я считаме з оригинална тасоска монета, ако не беше намерена тетрадрахма, сечена със същия лицев печ и с по-хубав печат за опакото, пак от находката при с. Стройно.

б) Лице: същият. Почти еднакъв печат с № 5 и *а* и еднакъв печат с № 19.

Опако: същият. Пропорциониран Херакъл, много близък до *а*, но по-хубав сти

[1] Находката се състои от 126 тасоски тетрадрахми от II период, 60 маронейски тетрадрахми от II период 3 тетрадрахми на I македонска област, 1 тетрадрахма на Езилас, 3 тетрадрахми на Атина от II период. Предстои публикацията ѝ.

Съвсем правилен надпис. Монограм Μ.

34/33 мм ↓ 1 мм, 16,46 г.

Много добре запазена. Табл. IV *б*.

От колективната находка при с. Стройно, Елховско.

Следователно даже да приемем, че № 19 е съвсем леко варваризирана, то *б* е оригинална и със сигурност може да се предположи, че този лицев печат е бил оригиналът, по който са сечени № 5, № 19 и *а*, още повече, че *а* и *б* са много близки и по опако. При тези печати има твърде много индивидуалност в третирането на лицето, на косата, раздвижването на долните листа на венеца и точното копиране, за да може да има съмнение за връзката между тях. Точното копиране на оригинала и еднаквото, много добро състояние на монетите и в двете находки показва, че оригиналът не е сечен много преди това, и ние даже и при най-голяма резервираност получаваме една датировка около 88 г. пр. н. е. или малко по-късно за тасоските тетрадрахми с монограм Μ.

Лицевият печат на № 6 е също с хубав стил, пластичен, близък, както казахме, до № 9, 10, 11 и т. н. и до тракийската тетрадрахма № 2 и с опако, близко до № 5, който е вече датиран. При него също има грешки в надписа, което ни кара да се колебаем дали да го приемем за оригинал или за имитация. Ако имахме оригинал, бихме могли да определим приблизителната датировка за монограмите М и би се подчертала връзката по време между емисиите с монограм М и Μ, с които са сечени голяма част от тасоските тетрадрахми от II период. В Археологическия музей при БАН в София за щастие се съхранява тасоска тетрадрахма с един и същ лицев печат с № 6, също препечатана върху тетрадрахма на Езилас.

в) Лице: същият. От един и същ печат като № 6. Разместване на печата.

Опако: същият. Херакъл, много близък до № 5, особено в третирането на левия крак. Фигурата му по-издължена и по-сполучливо предаването на скалпа. Правилен надпис. Долната част на надписа е заличена. Следи от венец.

32/32 мм ↓ 1,5 мм, 16,63 г.

Много добре запазена. Табл. IV *в*.

Препечатана върху сребърна македонска тетрадрахма на Езилас.

Така ние датираме тетрадрахмите с М и Μ и установяваме тяхното приблизително синхронизиране. Би могло да се предположи, че вероятно с лицевия печат на *б* е била сечена тетрадрахма с монограм М, доколкото и при имитациите имаме и М, и Μ.

Тетрадрахмите с втора степен на варваризация се отличават с много груб стил на лицето, въпреки че понякога са пластични (№ 7, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33), или с линеарно, декоративно третиране на образа — групата с монограми Н, М и др. Херакъл е много непропорциониран, геометризиран, с подчертана мускулатура. Надписът се състои от безсмислено свързани букви, което сочи за копиране, но неразбиране на надписа. Третата степен на варваризация с точки, подредени декоративно, вместо надпис, с извънредно стилизирано предаване на образите на Дионис и Херакъл и даже претворяването им не се среща в нашата находка.

Въпросът за т. нар. варварски имитации е извънредно сложен и ние засега няма да се спираме на него.[1]

Безспорно една от най-интересните тетрадрахми в находката е тази с монограм SR. Тетрадрахмите с този монограм са много редки. Досега познатите екземпляри са сечени с два лицеви печата, отличаващи се много малко един от друг, и с два също почти еднакви печата

[1] А. Н. Зограф, Античные монеты, МИА СССР, № 16, 1951, стр. 99—102.

за опакото. Монограмите са два варианта SVR върху екземпляра в Лондон[1] (табл. IV *и*) и в Париж (табл. V к) и в Гота. На лицето на парижкия екземпляр има знак на Амфаксит I македонска област, чийто център е Тесалоник. Нашият екземпляр е сечен със същия печат, с който е сечен лондонският екземпляр. Повредата на печата при носа се е засил Освен това имаме подхлъзване на печата. Между двете къдрици същото изпъкнало кръ както при № 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17. Печатът за опакото е различен от досега вестните, но се приближава до тях. Монограмът е , стилът е същият. Сходен, особен третирането на крака, който е силно извит, до опакото на № 5, 6, 19 *а, б*. Монограмът е съкращение на името Quintus Bruttius Sura, legatus pro questore на претора Caius Sentius Sat nus, 92 до 88 г. пр. н. е. Сура е един от военачалниците на Сула през I Митридатова вой Така че монетите с този монограм са сигурно датирани около 88 до 86 г. пр. н. е.[3] При присъствието на монограма на квестор Сура на мястото на традиционния монограм на о-в Та е още един аргумент в полза на предположението, че монограмите на тези монети са ма стратски.[4]

Една тасоска тетрадрахма от колективна находка, намерена при с. Попина, Силистренск ни позволява да разширим изводите си.

г) Лице: същият. Хубав стил. Прав нос, големи, засенчени очи, малки уста. Горна устна малко издадена напред, малка закръглена брадичка, сериозно изражение на лицето. Е от листчетата на венеца пада върху рулото. Две къдрици по врата. Между тях кръгче. П рулото знака на Амфакситис.

От един и същ печат с парижкия екземпляр с монограм , много сходен печат с №

Опако: същият. Един и същ печат с парижкия екземпляр, много сходен с печат № Монограм .

33/33 мм ↓ 2 мм, 16,35 г.

Добре запазена. Табл. V *г*.

От колективна находка с тасоски тетрадрахми при с. Попина, Силистренско. Съхраня се в музея в Силистра.

Съвсем естествено тетрадрахмите с монограм получават отново датировка около до 84 г. пр. н. е. По въпроса за знака на Амфакситис ще се спрем по-нататък.

Главните монограми, с които са сечени по-голямата част от тасоските тетрадрахми, т три: М, и . Ние получихме безспорно датиране за и сигурно за като установихме връзка между и М. Тази връзка можа блестящо да се потвър и с монети, сечени с лицев печат, съвсем сходен с лицевите печати на тетрадрахмите монограма на Сура.

д) Лице: същият. Много сходен с *г*, носът малко извит надолу. Същата точка меж къдриците. Един и същ гравьор.

Опако: същият. Мускулест, пластичен Херакъл. Скалпът третиран, както при *г*. С щото положение на крака. Правилен надпис. Монограм М.

32/36 мм, ↓ 1 мм, 16,87 г.

Много добре запазена. Табл. V *д*.

[1] Sylloge Numorum Graecorum, IV, Part II, Thrace, Pl. XXXII, N 1828.
[2] M. Strack, Die antiken Münzen von Thrakien, Berlin, 1912, стр. 2.
[3] Ch. Dunant et J. Pouilloux, цит. съч., стр. 6, бел. 4 и цит. там лит.
[4] Т. Герасимов, Нови тракийски тетрадрахми от I в. пр. н. е., ИВАД, X, 1956, стр. 83.
[5] Т. Герасимов, ИАИ, XXII, 1959, стр. 36.

Неизвестно местопроизхождение. В музея в Нова Загора.

е) Лице: същият. Един и същ печат с *д*. Сходен с *г*.

Опако: същият. Друг печат. Хубав, пропорциониран Херакъл. Правилен надпис. Монограм .

30/30 мм, ↓ 1,5 мм, 16,63 г.

Много добре запазена. Табл. V е.

От колективната находка при с. Попина, Силистренско.

Използването на един и същ лицев печат потвърждава още веднъж, че двете емисии са пуснати в кратък срок една след друга. Лицевият печат е много добре запазен и при двете. Нещо повече. Въз основа на една монета от колективна находка при с. Градешница, Врачанско,[1] можа да се установи, че със същия лицев печат са сечени и тетрадрахми с монограм .

ж) Лице: същият. Един и същ печат с *д* и *е*, сходен с *г*.

Повреда на печата при окото.

Опако: същият. Много сходен с *е*. Третирането на скалпа по същия начин. Един и същ гравьор. Монограм .

31/31 мм, ↓ 2 мм, 16,58 г.

Много добре запазена. Табл. V *ж*.

От колективна находка при с. Градешница, Врачанско. Съхранява се в музея във Враца.

Повредата на печата дава и относителна хронология на емисиите. Най-късен е монограмът . Следователно трите главни монограма на тасоските тетрадрахми се датират около второто десетилетие на I в. пр. н. е.

Датирането на тетрадрахмите с монограм ни позволява да уточним и датировката на тетрадрахмите с ΘΡΑΚΩΝ, чието датиране и принадлежност не бяха установени със сигурност.[2] Стилово Strack ги датира около 88 г. пр. н. е. и ги свързва, макар и предпазливо, с Митридат Понтийски. Смята, че Митридат ги е секъл за своите тракийски съюзници, въпреки че не изключва възможността да са военни монети на някое племе, съюзно на Рим.[3] Герасимов, като приема стиловата датировка на Strack, отнася тези тетрадрахми към бесите, като смята, че са сечени от антиримски настроена общност, без повече да се уточнява. Той счита, че присъствието на монограм А върху тракийските тетрадрахми говори, че организацията на монетосеченето им е била близка до Тасос, но че те не са сечени в монетарниците на Тасос.

Досега известните тракийски тетрадрахми са сечени с два монограма А или М. Тетрадрахмата от нашата находка с монограм А е близка по стил, както казахме, до тетрадрахмите № 9, 10, 11, 12 до 17 и № 6, което стилово я датира. Благодарение на една тасоска тетрадрахма от колективната находка при с. Стройно и датирането на тетрадрахмите с монограм ние можем със сигурност да уточним датирането на тетрадрахмите с ΘΡΑΚΩΝ.

з) Лице: същият. Един и същ печат с публикувания от Strack[4] (табл. V). Повреда на печата при венеца.

Опако: същият. Много близък до публикувания от Strack и до *е* и *ж*. Монограм .

30/28 мм, ↓ 2 мм, 16,39 г.

Много добре запазена. Табл. V *з*.

От колективна находка при с. Стройно, Елховско.

[1] Колективната находка от с. Градешница, Врачанско, се състои от 410 сребърни тетрадрахми на о-в Тасос от II период; и 14 драхми на Дирахион и Аполония, 1 тетрадрахма на Маронея от II период.
[2] Т. Герасимов, Нови тракийски тетрадрахми, цит. съч., стр. 12—13 и цит. лит.
[3] M. Strack, цит. съч., стр. 1, 2.
[4] Пак там, стр. 1, № 5, обр. 1.

Използуването на един и същ лицев печат за емисии на Тасос и на тетрадрахми ΘΡΑΚΩΝ ни позволява да направим извода, че:

1. Монетите са сечени в монетарниците на Тасос.

2. Тракийските тетрадрахми с хубав стил са сечени през второто десетилетие на I в. пр. н. е., тъй като тасоските тетрадрахми с монограм ΚΡ са сечени по това време. Тази датировка се потвърждава и стилово.

88—84 г. са годините на Митридатовата експанзия на Балканите — времето на победите на Митридат и на поражението му при Херонея.[1] Новите епиграфски данни, получени при разкопките на о-в Тасос от Френската школа в Атина, ни позволяват да си изясним напълно операциите, заети от Тасос по време на Митридатовите войни.[2] Въпреки огромните загуби Тасос останал верен на Рим, за което е почетен с декрет на сената. Съвсем ясно е, че в монетарницата му биха могли да бъдат сечени само монети на проримски настроено племе. Надписът от Херонея, публикуван от Holleaux,[3] засвидетелствува съществуването на съюзни на Рим тракийски, въпреки че по-голямата част от тракийските племена са били съюзници на Митридат. Садала изпраща отряд в помощ на Сула. Нима той не би могъл да сече тези монети в монетарницата на приятелски настроения към Рим Тасос след победата над Митридат? Херакъл, покровителят на Тасос, не се ли явява и спасител на траките? Възможно е, от друга страна, Тасос по своя инициатива да е пуснал специални емисии за своите съюзници. В такъв случай можем да допуснем, че първата емисия е била поверена на специален магистрат, монограмът на който засега не срещаме върху тасоските тетрадрахми, а после отговорен магистрат и за тасоските, и за тракийските емисии е било едно и също лице или имаме съвпадение на монограма М.

Монети на тракийските владетели са били често сечени в монетарниците на гръцките градове.[4] По стил те не се отличават обикновено от гръцките монети. Варварските имитации, сечени от племената, а не от официална власт, са съвсем различни по стил. Обстоятелството, че съществуват и варваризирани тетрадрахми с ΘΡΑΚΩΝ с варваризиран надпис, е още един аргумент, че тетрадрахмите с хубав стил с ΘΡΑΚΩΝ са сечени в тасоската монетарница, тъй като местните племена са секли варваризираните монети с ΘΡΑΚΩΝ, така както са имитирали и тасоските тетрадрахми.

Нашият анализ показа, че една голяма част от тасоските тетрадрахми, тези с монограм с М, М и ΚΡ са сечени през второто десетилетие на I в. пр. н. е., т. е. по времето на изтласкването на Митридат от Гърция и Балканския полуостров след превземането на Атина от Сула. Монограмът ΣΙΡ, върху тасоските тетрадрахми, знакът на Амфакситис, подчертават тесните икономически връзки между Рим и Тасос.[5] Ние смятаме за съвсем правилна мисълта на Reinach, че монетосеченето на Тасос и Маронея може да се разглежда като един вид римско провинциално монетосечене.[6]

[1] За войните на Митридат вж. Th. Reinach-Goetz, Mithridates Eupator Konig von Pontus, Leipzig, 1 и цит. там лит.; Хр. Данов, цит. съч., стр. 140—156 и цит. лит.

[2] Ch. Dunant et J. Pouilloux, цит. съч., стр. 37—55 и цит. там лит.

[3] M. Holleaux, REG, XXXII, 1919, стр. 320—337.

[4] Н. Мушмов, Монетите на тракийските царе, сборник Борис Дякович, 1927, стр. 195—241.

[5] Ch. Dunant et J. Pouilloux, цит. съч., стр. 8.

[6] Th. Reinach, L'anarchie monétaire et ses remèdes chez les anciens Grecs, Memoires de l'Institut national de France, Académie des Inscriptions et Belles Lettres, XXVIII, 2, 1911, стр. 360.

След превземането на Атина и победата при Херонея през цялата I Митридатова война след нея Сула е трябвало да се грижи за снабдяването и за плащането на войниците, за възстановяване загубите си, като използува изключително местни ресурси. Това ясно се отделязва в изворите. По този случай Атина сече серия монети, съвсем различни не по тип, а по стил от емисиите от II период. Смята се, че това са т. нар. Лукулови монети, с които се и приключва монетосеченето на Атина. Имаме сведения, че и други градове са секли монети за нуждите на Сула.[1] Тасос е понесъл големи жертви във войната срещу Митридат и е един от малкото градове, останал въпреки всичко верен на Рим. Защо да не предположим, че му е наложено да сече монети за Сула. Още повече, че Тасос е разполагал и със сребърни рудници.

Монетосеченето на Тасос, наложено от необходимостта, т. е. от нуждите на войната с Митридат, е трябвало да бъде интензивно. Снабдяването, главно от тракийския хинтерланд, вероятно е улеснило проникването и разпространението на тасоските монети, както и привикването на местното население към тях. По-късно се затвърдяват търговските му връзки, ротата му на посредник в търговията с траките и даките под покровителството на Рим. Този период едва ли е продължил много дълго, тъй като местното население скоро е почувствувало липсата или недостига на оригинални тасоски тетрадрахми и започва да сече т. нар. варварски имитации. Това се потвърждава от факта, че варварски имитации имаме в почти всички колективни находки с тасоски монети. Краят на монетосеченето на Тасос е настъпил вероятно към средата на I в. пр. н. е., когато тасоските монети са били заместени от римските републикански денари. В находките с римски републикански денари и тасоски тетрадрахми, датирани след средата на I в., се срещат само силно варваризирани тасоски монети. За ранното монетосечене на варварските имитации говори контрамаркирането им от Аполония на Черно море,[2] което престава да сече и естествено да контрамаркира монети след 72 г. пр. н. е. Следователно началото на имитирането на тасоските тетрадрахми започва преди тази дата.

За сравнително краткия период на монетосечене на остров Тасос говорят и малкият брой монограми. Освен М, М и ΚΡ, с които е сечена главната маса от оригинални тасоски тетрадрахми, имаме още ΔΙ, М и Χ/Σ, които са редки.

Изказаните мисли са само набелязани тук. Те ще бъдат по-подробно разгледани другаде, в много по-широк аспект и във връзка с цялостното проучване на паричното обръщение у нас през II—I в., на археологическия материал и историческите извори.

Тетрадрахмите на Маронея[3] с тип лице: глава на Дионис, опако: Дионис Сотер, по тип и разпространение са тясно свързани с тасоските. За тяхното проучване може да се каже същото, което се отнася и за Тасос, с тази разлика, че за тях липсват даже и сведенията и изследванията, които имаме за Тасос. Те се срещат в много по-малко количество обикновено в състава на колективни находки с тасоски тетрадрахми. И докато разпространението на тасоските тетрадрахми в Дакия е голямо, то маронейските почти не се срещат там, което говори, че тяхната сфера на разпространение е по-ограничена. Ростовцев говори за масовото имитиране на монетите на Тасос и Маронея от местното население. Но ние досега сме намерили само две имитации на маронейски тетрадрахми у нас, което показва, че те са били имитирани в много по-малка степен. Датирането на маронейските тетрадрахми е свързано с тасоските.

[1] M. G. Thompson, The New Style Silver Coinage of Athenes, New York, 1961, стр. 423—439.

[2] Т. Герасимов, Контрамаркиране на антични монети в Долна Мизия и Тракия, ИАИ, XV, 1946, стр. 63.

[3] M. Rostovtzeff, цит. съч., стр. 746, 768, 794, 1292, 1504 и цит. там лит.; Г. Кацарова, цит. съч.

Находката от с. Падарево, Новозагорско, трябва да датираме между 88 г. и първата ... ловина на I в. пр. н. е. Втората граница се определя от присъствието на оригинални тасос... тетрадрахми и липсата на съвсем варваризирани имитации. Както казахме, в находките с ... публикански денари, датирани след I пол. на I в., липсват оригинални и леко варваризира... тасоски тетрадрахми. Положението в Тракия по това време е много неспокойно и тв... много са събитията, във връзка с които би могло да бъде заровено това съкровище.[1] С то... се обяснява и голямото количество колективни находки с тасоски тетрадрахми, открити ... сега у нас.[2]

[1] L e n k, Thrake, RE, VIA, кол. 439 и сл и цит. лит.

[2] Искам да изкажа моята сърдечна благодарност на д-р Е. Шьонерт от Нумизматичния кабинет в Берли... изпратените ми снимки на гипсови отливки от екземплярите в Париж, Лондон и Гота. Изказвам голяма благодар... и на др. Цв. Хаджидимитрова, директор на музея в Силистра, на др. Дачева, директор на музея в Ямбол... др. Б. Николов, уредник на музея във Враца, за разрешението им да публикувам колективните находки с тасоски м... от съответните музеи и за съдействието им. Снимките на монетите са направени във фотоателието при Архео... ческия музей в София от др. П. Хлебаров и Р. Станева.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADEMIE BULGARE DES SCIENCES
ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ
BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHEOLOGIE
XXVII, 1964

EINE UNEDIERTE BRONZEMÜNZE VON PAUTALIA UND DIE THRAKISCHEN STATTHALTER UNTER ANTONINUS PIUS

Eberhard Erxleben

Kürzlich erwarb das Münzkabinett der Staatlichen Museen zu Berlin eine Bronzemünze der thrakischen Stadt Pautalia, die unter Geta als Augustus zwischen 209 und 212 u. Z. geprägt ist. Das Nominal ist ein sogenannter Vierer, der dem Sesterz der reichsrömischen Prägungen entspricht.

Brustbild des Kaisers mit Lorbeerkranz, Panzer und Mantel, vom Rücken gesehen, nach rechts AVT K Π C[ЄΠTIM]I ГЄTAC

Weibliche Figur mit Kalathos sitzt nach links auf einem Stuhl ohne Lehne. Über dem Chiton, der an den Beinen in senkrechten Falten sichtbar ist, trägt sie ein Obergewand, das sich am linken Ellenbogen bauscht und von da in einem senkrechten Zipfel herunterhängt. Auf der ausgestreckten Rechten hält sie eine nach links gewandte Nike mit Kranz und Palmzweig, im linken Arm, der auf den Stuhl gestützt ist, ein Füllhorn. Dahinter steht eine kleine weibliche Figur nach links auf einer (runden?) Basis, hält den rechten Arm vorgestreckt, während sie mit der Linken das Gewand rafft. (Tyche und dahinter Elpisstatuette) OVΛΠI|AC| [ΠAVT] AΛI und im Abschnitt AC

Berlin 1/1963 Æ 12,76 g| Dm. 29 mm unediert (Abb. 1).

Vgl. L. Ruzicka, Die Münzen von Pautalia, ИАИ VII, 1933, Nr. 893; Мушмов, Античните монети, Sofia 1912, S. 243, Nr. 4329; Mionnet, Suppl. 2, 393, 1142; D. Sestini, Descriptio numorum veterum ex museis Ainslie, Bellini, etc., Leipzig 1796, S. 67, Nr. 40; Sestini, Manuskript IV, 21 (ist mir nicht zugänglich); W. Tomaschek, Zur Kunde der Hämus-Halbinsel Sbb. Akad. Wien, phil.-hist Kl., 1881, Bd. 99 Heft 2, Wien (1882), S. 452.

Die Münze scheint unediert. Vergleichbar ist nur eine von Sestini im Jahre 1796 aus der ehemaligen Sammlung Ainslie veröffentlichte Münze von Pautalia des Geta mit Stehender weiblicher Figur mit Schale und Füllhorn und dahinter Idol auf einer Basis.[1]

Vs. AVT. K. Π. CЄΠTIMI ГЄTAC Caput laureatum

Rs. Eadem epigraphe [d. i. OVΛΠIAC ΠAVTAΛIAC] Mulier tutulata stans, d. pateram, s. cornucopias, retro Basis cui Idolum. Æ I. Auf Sestini gehen die z. T. abweichenden Beschreibungen bei Mionnet, Tomaschek, Mouchmoff und Ruzicka zurück.[2] Unsere Münze stellt die Tyche der

[1] Die Mitteilung der Beschreibung verdanke ich Dr. G. Bruck vom Wiener Münzkabinett.

[2] Mionnet: Frau mit Tutulus ... stehend; Tomaschek: Frau mit Tutulus ...; Mouchmoff: Frau nach rechts; Ruzicka: Weibliche Gestalt mit Mütze ...

Stadt Pautalia im Homonoia-Typus dar. Sie trägt statt der sonst meist zu beobachtenden Mauerkrone einen Kalathos auf dem Kopf, dessen Haar über der Stirn und im Nacken in einem Bausch vom Kopf absteht.[1]

Der Münztyp der niketragenden sitzenden Tyche begegnet zum ersten Mal in Pautalia etwa fünfzig Jahre vor unserer Geta-Münze. Er wurde geprägt von den römischen Statthaltern der Provinz Thrakien Pompeius Vopiscus unter Antoninus Pius (Ruz. 9 u. 10) (Abb. 2), von Gargilius

Fig. 1

Fig. 2

Antiquus unter Antoninus Pius (Ruz. 18), M. Aurelius (Ruz. 32) und L. Verus (Ruz. 157), sowie von Tullius Maximus unter M. Aurelius (Ruz. 38—40, 42) und L. Verus (Ruz. 167). Die Nikefigur mit Kranz und Palmzweig auf diesen Münzen läßt vermuten, daß die Prägungen mit einem römischen Waffensieg in Zusammenhang zu bringen sind. Paul Strack ist in seinen Untersuchungen zur römischen Reichsprägung zur Zeit des Antoninus Pius zu dem Ergebnis gelangt, daß die Kriegsereignisse auf den Münzen eine stärkere Berücksichtigung fanden als es die literarischen Quellen erwarten lassen.[2] Denn Grenzkriege lokalen Charakters hat es auch in der ansonsten friedlichen Regierungszeit des Pius während der ganzen Zeit gegeben. Welcher der Kriege hier in Betracht kommt, kann sich aus der Datierung der thrakischen Legaten dieser Zeit ergeben. Die Grundlage verdanken wir auch hier den Arbeiten Arthur Steins.[3]

Gargilius Antiquus[4] ist durch seine Münzen und durch eine Inschrift aus Nikopolis ad Istrum[5] mit der Angabe der 24. tribunicia potestas auf 161 u. Z. datiert. Mit Hüttl[6] seine Legatur bis 163 auszudehnen, ist kaum angängig, da eine andere Inschrift aus Nikopolis[7] die Amtszeit, seines Nachfolgers Appius Claudius Martialis auf spätestens 163 u. Z. setzt. Gargilius Antiquus wird also 161/162 u. Z. zu datieren sein. Von Q. Tullius Maximus wissen wir, daß er nach Appius Claudius Martialis Statthalter in Thrakien gewesen sein muß. Es ist aber nicht ausgeschlossen daß auf Claudius Martialis erst Caerellius[8] folgte, der dann etwa zwischen 163 und 164 u. Z. Thrakien verwaltet haben kann. Für Tullius Maximus kämen wir dann auf ca. 165—169 u. Z., zu welchem Ergebnis schon Ruzicka[9] und Hüttl[10] gekommen waren.

Pompeius Vopiscus, unter dem der besprochene Münztyp zum ersten Mal unter Antoninus Pius auftritt, während ihn die anderen Statthalter nur nachprägen, gehört wie C. Gallonius Fronto

[1] Bei Ruzicka ist gerade bei diesem Münztypus eine ziemliche Unsicherheit in der Benennung ob Kalathos oder Mauerkrone festzustellen, wie ein Vergleich von Text S. 35 und Katalog S. 50 f. zeigt.

[2] Auf einem weniger gut erhaltenen Exemplar konnten Haar und Kalathos wohl als die Kopfbedeckung erscheinen, die im Lateinischen als tutulus bezeichnet wird. Aus dieser von Sestini gegebenen Beschreibung hat dann Ruzicka eine Frau mit Mütze gemacht.

[3] P. L. Strack, Untersuchungen zur römischen Reichsprägung des 2. Jh., Teil III: Die Reichsprägung zur Zeit des Antoninus Pius, Stuttgart 1937, S. 125 und 52.

[4] A. Stein, Römische Reichsbeamte der Provinz Thracia, Sarajevo 1920; ders., Neues zu römischen Statthaltern von Thrakien, in: Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940, S. 211 ff.

[5] PIR 4,1², 16, 79

[6] M. Britschkoff, Athen. Mitt. 48, 1923, 98=G. Mihailov, Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae II, Sofia, 1958, Nr. 606; W. Hüttl, Antoninus Pius, Bd. 2, Prag 1933, S. 169 f. und 368.

[7] Ann. epigr. 1915, 117.

[8] PIR 2², 29, 154.

[9] L. Ruzicka, a. a. O., S. 9. der ihn allerdings 165—171 u. Z. datiert.

[10] W. Hüttl. a. a. O., S. 104.

und ein anderer nicht namentlich überlieferter Statthalter in die Jahre 145—155 u. Z., M. Pontius Sabinus in die Jahre 145—151 u. Z.[1] Von diesen ist C. Gallonius Fronto Q. Marcius Turbo durch die neue Inschrift von Teteven, die V. Beševliev[2] publiziert hat, mit der Angabe der 15. tribunicia potestas des Pius auf 151/152 u. Z. datiert. Für 155 u. Z. ist C. Yulius Commodus Orfitianus gesichert[3], der vielleicht bis 157 u. Z. anzusetzen ist. Für Pompeius Vopiscus bleiben also die Jahre 145—151 oder 153—155 u. Z., in denen er Statthalter in Thrakien gewesen sein kann.

Fig 3

Fig. 4

Die geographische Lage Pautalias und die bei Aelius Aristides[4] zum Ausdruck kommende Einschätzung der Kriege unter Antoninus Pius als von durchaus lokalem Charakter lassen die Prägungen des Vopiscus mit den Ereignissen an der dakischen Front in Zusammenhang bringen. Die Kämpfe gegen die Geten-Daker sind seit 142 u. Z. wohl nie abgerissen und erst 157 u. Z. siegreich beendet worden. Hüttl und Strack[5] erwähnen Siegesprägungen der Reichsmünze für die Jahre 156—158 u. Z. und für 159 noch eine verspätete Siegesmünze, die sich nur auf die dakischen Siege beziehen können. Man möchte doch glauben, daß auch für unsere provinzialstädtische Prägung von Pautalia ein späteres Datum, das dem Ende des Krieges näher liegt, in Frage kommt, so daß wir die Statthalterschaft des Pompeius Vopiscus vielleicht 153—155 u. Z. datieren können[6].

Jedenfalls ist der Bau von burgi et praesidia bzw. *πύργοι* und auch pruri zum Schutze der Provinz im Gebiet von Deultum[7] und in dem weit südlich gelegenen Bizye[8]) unter Orfitianus für 155 u. Z. und im Gebiet von Serdica[9], das nördlich von Pautalia nicht weit von ihm entfernt liegt, unter Gallonius Fronto für 152 u. Z. inschriftlich gesichert[10]. Daraus geht hervor, daß die dakischen Kämpfe für die ganze Provinz Thrakien eine Rolle gespielt haben. Das hat dann in der Siegesemission von Pautalia unter Pompeius Vopiscus seinen Niederschlag gefunden. Wenn unsere Deutung richtig ist, würde die Prägung der Münze spätestens in das Jahr 155 u. Z. fallen und die Legatur des Pompeius Vopiscus etwa 153—155 u. Z. anzusetzen sein.

Nach diesem Exkurs kehren wir zu der Geta-Münze von Pautalia zurück. Hinter der Tyche steht auf einer Basis eine Figur, die bisher immer als ein Götteridol gedeutet worden ist Tomaschek nannte sie eine thrako-phrygische Gottheit. Sie ist aber nichts anderes als die auf eine Basis gestellte Figur der Elpis, lat. Spes. Sie wird stets mit langem Gewand dargestellt, das sie mit der Linken leicht aufhebt, während sie in der vorgestreckten Rechten eine Blüte hält, die allerdings bei der Kleinheit der Darstellung auf unserer Münze nicht erkennbar ist. Die ganze Darstellung

[1] A. Stein, in: Serta Hoff., S. 212 (s. Anm. 6) datiert den M. Pontius Sabinus 145—153 u. Z., s. Ann. épigr. 1200, bevor Gallonius Fronto für 151/152 u. Z. festgestellt werden konnte.

[2] V. Beševliev, Epigrafski prinosi (Epigraphische Beiträge), Sofia 1952, S. 33—36 (Nr. 55) = Ann. épigr. 1957, 279.

[3] G. Kazarov, ИАИ 4, 1926—27, 108 = Ann. épigr. 1927, 49 (Inschrift von Kara Kutuk)

[4] Ael. Arist., *εἰς Ῥώμην*, § 70, vgl. P. L. Strack, a. a. O., S. 50.

[5] W. Hüttl, a. a. O., Bd. 1, S. 286 f.; P. L. Strack, a. a. O., S. 62 f.

[6] Es ist nicht zu sehen, was W. Kubitschek, Num. Zschr. (Wien), NF 4, 1911, 166 zu der Meinung veranlaßt Vopiscus könne nur innerhalb der ersten Jahre des Pius Statthalter in Thrakien gewesen sein.

[7] Inschrift von Kara Kutuk (jetzt Pănčevo, das antike Deultum), s. Anm. 16.

[8] Inschrift von Karklareli, verschleppt von Çorlu, dem antiken Syrallum, G. Rohde, in: Türk Tarih, Arkeologya Etnografya Dergisi IV, 1940, 76—79 = Ann. épigr. 1951, 257; K. Bittel u. A. M. Schneider, Arch. Anz. 1941, 279—280.

[9] Inschrift von Teteven, s. Anm. 3.

[10] Auf den Bau von burgi bezieht sich auch das kleine Inschriftfragment ... *οἱ ἐκ τοῦ λεγο[μ]ένου Λαϊκοῦ Πύ-*; S. Lambrino, in: Mélanges de Philologie, de Littérature et d'Histoire anciennes offerts à J. Marouzeau, Paris, 323 = Ann. épigr. 1950, 239.

unserer Pautalia-Münze hat eine genaue Entsprechung auf vielen reichsrömischen Münzen von Antoninus Pius bis Lucilla, nur daß die (Tyche-) Concordia eine Schale in der Hand hält, keine Nike[1]. Als Beispiele seien angeführt ein Aureus des Antoninus Pius[2] aus dem Jahre 138 u. Z. (Abb. 3) und ein Aureus der Faustina I. aus derselben Zeit (BMC 38) (Abb. 4), die alle die Concordia und Spesstatuette darstellen. Tomascheks Deutung kann also als widerlegt gelten. Vielmehr hat der Stempelschneider der Pautalia-Münze des Geta einen reichsrömischen Münztypus zum Vorbild genommen und leicht variiert. Solche Übernahmen reichsrömischer Münzbilder in die Provinzial- und Städteprägung der Kaiserzeit sind mehrfach bekannt, besonders in der Zeit der Antonine[3]. Zu den von P. Strack[4] angeführten Beispielen kommt hinzu ebenfalls aus Pautalia eine Münze des L. Verus unter dem Legaten Tullius Maximus (Ruz. 162) mit blitzschleuderndem Zeus in Vergleich mit dem entsprechenden Münzbild auf einem reichsrömischen Sesterz des M. Aurelius (tr. pot. XXXI = 176/177 u. Z., Coh. 504).[5]

Unsere 209—212 datierte Münze von Pautalia ist wegen der niketragenden Tyche vielleicht mit den Kämpfen in Britannien in Verbindung zu bringen, die 208 u. Z., richtig aber erst 209 u. Z. beginnen und 211 u. Z. siegreich beendet wurden[6] und steht möglicherweise in Zusammenhang mit der Annahme des Siegernamens Britannicus durch Geta Ende 209 u. Z. Auch in der Reichsprägung sind die Münzen auf die Siege in Britannien 209 u. Z. datiert[7].

Wenn zwischen dem Vorbild der Reichsmünzen mit Concordia und Spesstatuette und der Kopie, die in der Geta-Münze von Pautalia vorliegt, auch etwa fünfzig Jahre liegen, so erklärt sich das doch mühelos aus dem Geldumlauf der Zeit, in dem, wie die Funde zeigen, noch viel ältere Münzen vorhanden waren.[8]

ЕДНА НЕОБНАРОДВАНА БРОНЗОВА МОНЕТА ОТ ПАУТАЛИЯ И ЛЕГАТИТЕ НА ТРАКИЯ ПРИ АНТОНИН ПИЙ

Е. ЕРКСЛЕБЕН

(Резюме)

Авторът разглежда монетния тип на една необнародвана монета на гр. Пауталия от нумизматичния кабинет в Берлин, сечена при Гета (обр. 1). Представена е богинята на града като Конкордия, държаща в дясната ръка Ника. Вдясно зад Конкордия се вижда статуарен образ на Спес. Според автора тоя монетен тип трябва да стои във връзка с някоя победа на Гета в Британия.

Същата богиня, но без да е придружена от Спес, намираме и в монети на Пауталия, сечени при Антонин Пий (обр. 2) и легатите на Тракия Вописк, Гаргали Антиквуус и в тия, сечени при М. Аврелий и Л. Вер. Споменатите монетни емисии според автора са били пуснати в обръщение по повод на някоя победа над даките.

[1] BMC Emp., IV (1940), Index S. 908 „Statuette of Spes"
[2] Auktionskat. Hirsch 1931, 404 (aus Abdrucksammlung des Münzkabinetts Berlin), vgl. BMC, S. 1. f.
[3] P. L. Strack, a. a. O., S. 79.
[4] Ders., a. a. O., S. 55 mit Anm. 155 a, S. 32 mit Anm. 75.
[5] Hier liegt allerdings die reichsrömische Münze später als die provinzialstädtische.
[6] J. Hasebroek, Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus. Heidelberg, 1921, S. 140 ff.
[7] Ders., a. a. O., S. 142.
[8] vgl. z. B. den Fund von Reka-Devnia, N. A. Mouchmov, Le trésor numismatique de Réka-Devnia, Sofia 1934; Sture Bolin, State and Currency in the Roman Empire to 300 A. D., Stockholm, 1958, 357, Nr. 38 und andere Münzfunde, ebd. S. 356 f.

Авторът приема следните дати за легатите на Тракия във времето на Антонин Пий:
M. Pontius Sabinus 145—151
C. Gallonius Fronto 151—152
Pompeius Vopiscus 153—155
C. Julius Commodus Orfitianus 155—157
Gargilius Antiquus 161—162
Appius Claudius Martialis 163
Caerellius 163—164
Q. Tullius Maximus 165—169

Накрая авторът посочва, че за монетите, сечени при Гета, гравьорът е използувал като образец едно изображение на Конкордия върху ауреи на Антонин Пий (обр. 3) и на Фаустина (обр. 4), в който зад седналата фигура се вижда дребна статуя на Спес. Той е изменил леко тоя образ, като е поставил в дясната ръка на богинята фигурка на Ника, на главата ѝ — калат и в лявата — рог на изобилието.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES
ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

ЕПИГРАФСКИ ПАМЕТНИЦИ В БУРГАСКИЯ МУЗЕЙ

Михаил Лазаров

Напоследък в археологическия отдел на Народния музей в Бургас постъпиха няколко епиграфски паметника, описанието на които даваме в настоящата си работа. Досега публикуваните материали от този род произхождат предимно от градовете по Западния черноморски бряг. Новите находки, за които тук става дума, са намерени във вътрешността на района и от тях ние получаваме данни за някои нови, неизвестни досега древни селища върху територията на днешния Бургаски окръг.

I. Фрагмент от римска военна диплома, намерен в м. Караиванова нива при с. Миролюбово, отстоящо на 5 км северозападно от Бургаските минерални бани (античните Aquae Callidae). Запазена е само половината от втората бронзова плочка. Размерите при сегашното ѝ състояние са: височина 0,13 м, ширина горе 0,04 м, долу 0,066 м. В долния десен ъгъл е запазен един от отворите, през който е ставало закрепването на двете части на дипломата. Диаметър на отвора 0,004 м. Фрагментът се пази сега в Народен музей в Бургас, инв. № 1874 (обр. 1 и 2).

Върху външната страница е запазен латински текст в 7 реда:

. . . iani
He]rmetis
Pr]oculi
G]emeli
Verecundi
Charitonis
Crestentis

Безспорно това са имената на седемте свидетели, които с подписите и печатите си са удостоверявали верността на преписа. Както в други дипломи, така и тук текстът на външната страница е по-грижливо написан, отколкото този на вътрешната.

Върху вътрешната страница се чете:

. . . nnio Fausto
. . . ello cos
. . . ale
Besso
eius
eius
eius
eius

E и F, както и L и I се изписват почти еднакво.

Първите два реда на вътрешната страница ни предлагат във фрагментирано състояние имената на двамата консули, в чието време е била направена дипломата:

. . . nnio Fausto
. . . ello

Двама консули, чиито имена съвпадат с тези от нашата диплома, са двамата допълнителни консули (consules sufecti) от времето на Адриан (117—138): M. . . Faustus и Q. P[o]mponius Marcellus.[1] Следователно имената на консулите от с. Миролюбово се попълват така:

(M. . .) nnio Fausto
(Q. Pomponio Marc)ello cos

Обр. 1. Римска военна диплома от с. Миролюбово (вътрешна страница)
Fig. 1. Diplôme militaire romain du village de Miroljubovo (page intérieure)

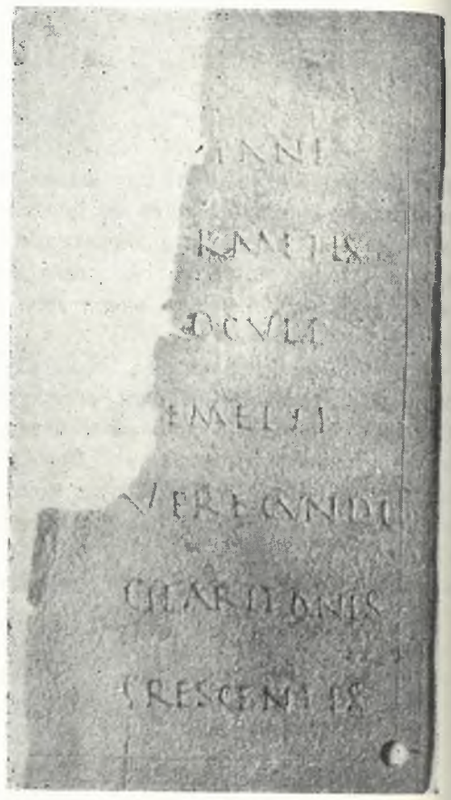

Обр. 2. Римска военна диплома от с. Миролюбово (външна страница)
Fig. 2. Diplôme militaire romain du village de Miroljubovo (feuille de garde)

Под имената на консулите е следвало името на ветерана, за когото е бил направен преписът. За съжаление името му е нечетливо. Запазена е само думата Besso, разположена в третия ред, с която се посочва народността му. Ясно е, че и тук имаме случай с римски войник по произход от тракийското племе беси, което е давало много войници на римската армия.

Интерес представлява местоимението eius, написано четири пъти под Besso, чието тълкуване представлява известна трудност. Възможно е eius да се отнася за още четирима другари ветерани от същата племенна принадлежност — беси, които по всяка вероятност са получили същите права. Разбира се, това тълкуване е доста произволно, и то ще се потвърди само при откриването на други паметници с подобна форма.

[1] A. Degrassi, Fasti consolari dell'Imperio Romano, Roma, 1952, стр. 35.

За датирането на дипломата указание ни дават имената на двамата консули, които са встъпили в длъжност след 7 април 121 г.,[1] към което време ще трябва да отнесем и дипломата от Миролюбово.

Макар и значително фрагментирана, без да ни дава редицата интересни факти за разположението на римските войски и уредбата на римските провинции, дипломата от Миролюбово има значение за изясняване на някои страни от историята на нашите земи през римското владичество. На първо място от нея се установява, че второто име на първия от допълнителните консули, което не е известно, е завършвало на -nnius. Освен това дипломата от Миролюбово е първият паметник от този род, намерен в района на Бургаския музей.

Досега в археологическата литература не са обнародвани паметници от с. Миролюбово. От същото село, където е намерена дипломата, произхождат: една сребърна тетрадрахма на Александър Македонски,[2] бронзова монета на Филип Македонски,[3] бронзови римски императорски монети, два бронзови пръстена, които могат да се отнесат към късноримската епоха. От същата местност е постъпил в Бургаския музей един фрагмент от профилирано устие на керамичен съд от червена, добре изпечена глина, върху който с клечка преди изпичането е написано *σφορου*.[4]

Изглежда, че притежателят на дипломата е получил в свое владение земя в някое съществуващо по това време селище, разположено близо до античните Aquae Callidae. Вероятно той се е ползувал с правата на гражданите на някои от близките големи римски центрове по това време — отстоящия на 24 км източно от мястото на намирането Анхиало, чиято поземлена територия се е простирала далеч извън очертанията на града,[5] или разположения наблизо Деултум (сега с. Дебелт) — колония на ветерани, основана по времето на Веспасиан за ветераните от VIII Августов легион.[6]

II. Мраморен правоъгълен жертвеник с профилирани горе и долу корнизи, намерен в м. Чеменлията на 5 км източно от Айтос. Горният корниз е очукан отляво, като, с това е заличена и част от надписа. Размери: височина 0,20 м, ширина горе 0,115 м, долу 0,12 м, в средата 0,095 м. Височина на буквите 0,013 м; на последния ред 0,011 м (обр. 3).

Обр. 3. Мраморен жертвеник от Айтос
Fig. 3. Autel de sacrifice en marbre de Aïtos

[1] A. Degrassi, цит. съч., стр. 35.
[2] Н. Мушмов, Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе, София, 1912, № 7139.
[3] Н. Мушмов, цит. съч., № 7118, 7120; табл. LVI, 10.
[4] Материалите се намират в Народния музей в Бургас и не са публикувани.
[5] Б. Геров, Проучвания върху поземлените отношения в нашите земи през римско време (I—III в.), ГСУФФ, I, 2, София, 1956, стр. 50.
[6] Пак там, цит. съч., стр. 35 и сл.

Върху лицевата страна на жертвеника е разположен в 7 реда надпис на гръцки език. Първите два реда са на горния корниз, следващите 4 — върху надписното поле в средата, а последният ред — върху долния корниз. Допълнен, надписът се чете така:

Ἀ]γαθῇ τύχῃ.
Θ]εῶ ὑψίστῳ
Χρῆσμος
Ἑρμογένου
ὑπὲρ τῶν
ἰδίων
εὐχαριστῶ

От ε на втория ред личи само горната хоризонтална хаста. Лигатури: на първия ред χ и η в Χ⊣; на третия ред ϱ, η и σ в Ρ-Γ; на четвъртия ред ο и υ в γ; на петия ред π и ε в ΓΕ. Голям микрон изпълва целия ред; наклонената хаста на ν не опира в края на вертикалните; наклонените хасти на Μ не опират в горния край на вертикалните хасти.

Жертвеникът е посветен на бога Хюпсист от Хресмос, син на Хермоген — две гръцки имена, които са добре известни от други надписи.

Паметниците, посветени на бога Хюпсист, намерени у нас, са малко на брой. Досега са известни: един жертвеник от с. Зелениград, Трънско (сега Пернишки окръг),[1] един релеф с жертвоприношение от с. Марковча, Новопазарско (сега Марково, Варненски окръг),[2] бронзова плочка от с. Динк, Пловдивско,[3] една колона от с. Гурмазово, Софийско,[4] две части от релеф на трите нимфи и надпис от Мадара, където се споменава за светилище на бога Хюпсист,[5] жертвеник от Поморие,[6] мраморна колона от Асеновград[7] и мраморна статуетка на орел с надпис от Пловдив.[8]

В четири от тях (Мадара, с. Динк, с. Марковча и Поморие) Ὕψιστος е прозвище на Зевс. В останалите случаи, включително и жертвеника от Айтос, посвещението е на всевишния бог, под който в семитския свят през елинистическо време се разбирал „богът, който пребивава на небето и се проявява в атмосферните явления (гръм, мълния и пр.)“[9].

Твърде е възможно, щото култът на Хюпсист, който особено много е бил разпространен в Мала Азия, където е имало многобройни еврейски колонии,[10] да е имал и своите почитатели от семитски произход и светилище някъде в околностите на Айтос.

За датирането на паметника нямаме преки данни. От досега известните надписи на Ὕψιστος се разбира, че неговият култ е бил разпространен у нас най-вече през римско време. По епиграфските особености паметникът трябва да се отнесе към началото на III в.

III. Мраморен релеф на тракийски конник, намерен край с. Горица, Бургаски окръг. Плочата е правоъгълна, в долния ляв ъгъл отчупена. Размери: височина 0,58 м, ширина 0,62 м, дебелина 0,07—0,075—0,08 м. Народен музей в Бургас, инв. № 1825 (обр. 4).

В дълбоко релефно поле, обградено отстрани с две йонийски колони, а отгоре — с триъгълен фронтон с акротерии, е представен конник в ход надясно. Конникът е с къс, препасан през кръста, надиплен хитон, със силно развяваща се назад хламида. Лявата ръка е спусната надолу зад шията на коня и вероятно държи юздата. Дясната е вдигната нагоре в замах, пръстите свити в известния жест benedictio latina. Главата впоследствие е била изчукана, но все пак личи, че е била обърната насреща. Конят е без седло. Предаден е много

[1] В. Добруски, Материали по археологията на България, МСб, XVI—XVII, 1900, стр. 64, № 30.
[2] Пак там, XVIII, 1901, стр. 768, фиг. 49.
[3] Г. И. Кацаров, Антични паметници от България, ГПНБ, 1923, стр. 201 и сл.
[4] G. I. Kazarov, Antike Denkmäler in Bulgarien, AA, XLIII, 1927, стр. 325, № 9.
[5] Д. Дечев, Антични паметници, Мадара I, София, 1934, стр. 163, № 1.
[6] G. Mihailov, IG Bulg., I, 1956, № 371.
[7] Д. Цончев, О некоторых позднеантичных эпиграфических паметниках в Болгарии, СА, 1958, кн. 2, стр. 258, № 4, рис. 3.
[8] Я. Младенова, Оброчни паметници от Пловдив, ГПлНМ, IV, 1960, стр. 18.
[9] Г. И. Кацаров, Антични паметници от България, ГПНБ, 1923, стр. 202.
[10] Пак там.

добре с всички подробности на амуницията си. Левият преден крак на коня е повдигнат към нисък цилиндричен жертвеник, който се намира пред коня и е просто профилиран долу и горе. Зад жертвеника права женска фигура насреща, с дълга дреха, преметната през лявото рамо. Ръцете ѝ са сложени върху жертвеника

Обр. 4. Оброчна плоча на тракийския конник от с. Горица
Fig. 4. Plaque votive du cavalier thrace du village de Gorica

До жертвеника се издига дърво, което заема цялата височина на релефното поле. От клоните му се подава змия с глава, насочена към главата на коня. В краката на коня пълзи друга змия, която се повдига и се изкачва върху жертвеника.

Зад коня мъжка фигура, анфас, с къс, препасан през кръста хитон и конусовидна фригийска шапка на главата. Както и в други подобни релефи, с лявата ръка държи опашката на коня,[1] а в дясната, която се спуска надолу и се опира на тялото, държи нож. Десният крак в долната си част е засегнат от отчупването. Зад тази фигура се издига бръшлянов клон.

Релефът се отличава със своята много добра изработка. Правят впечатление подробностите в изображенията. Формите са третирани ясно и анатомично вярно. Интересен е и сполучливият опит да се даде втори план на релефа с едно друго дърво зад жертвеника, предадено със схематични врязани линии.

Отгоре, в средата на триъгълния фронтон, е представена младежка глава, а около нея протоми на четири крави, разположени по двойки отляво и отдясно на главата.

Под изображението има надпис в два реда, чието начало е пострадало при отчупването на плочата. Въпреки това неговото пълно възстановяване не представлява особена трудност:

[1] Подобни изображения с една мъжка фигура зад коня и една женска зад жертвеника пред коня вж. у Kazarow, Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, Budapest, 1938, N 35, 237, 272, 301, 445, 466, 502-a.

Ἀσκ]ληπιῶ Κεμπηνω Ταρουλᾶς Βειθυος
ὁ κ]αὶ Σκωρις χαριστήριον ἀνέθηκεν

На първия ред в началото личи горната наклонена хаста на К; на втория ред е засе[illegible] при отчупването част от наклонената хаста на А; *Σ* е с две наклонени хасти; хоризонталната хаста на П се наддава по малко от двете страни; *ο* микрон и *ϑ* са еднакви по големина с останалите букви. Височина на буквите: на първия ред 0,019 м, на втория ред 0,022 м.

Става ясно, че плочата е посветена на Асклепий *Κεμπηνος* от *Ταρουλας*, син на *Βειθυς*. Т[illegible] имаме още един случай на синкретизъм между тракийския Херос и Асклепий.[1]

Епитетът на Асклепий *Κεμπηνος*, образуван вероятно от името на селището, където се [illegible] намирало светилището му, не се среща в други паметници, намерени у нас. За тракийската [illegible] надлежност на името свидетелствува окончанието *-ηνος*, на което завършват и други местни названия от тракийски произход.[2]

Посветителят е тракиец, което проличава от името му. Собственото име *Ταρουλας* се среща върху много надписи, намерени у нас,[3] а името на баща му *Βειθυς* е едно от най-разпространените тракийски собствени имена.[4] Интересно е другото име *Σκωρις*, което представлява второ име на *Ταρουλας*. То е засвидетелствувано в редица паметници и неговата тракийска принадлежност не буди съмнение.[5] Интересното е, че един и същ човек се нарича с две тракийски имена, какъвто случай в други паметници от нашите земи не е засвидетелствуван.[6] Освен *ὁ* [illegible] тук би могло да се допълни и *ὃς καί*, понеже пред запазените букви AI в началото на втори ред има място за 3 букви.

Под този текст личат небрежно издълбани букви, от които по-ясно се открояват *β*, *α*, [illegible]. Характерно е изписването на Δ с ъгълче вместо с хоризонтална хаста.

В иконографско отношение са интересни две особености: бръшляновият клон зад конника, който не е обичаен за другите известни релефи на тракийския конник, и змията в краката на коня. Изобразяването на змия под коня в релефите на тракийския конник се среща много рядко. Обикновено тя се поставя в клоните на изправеното пред конника дърво. Досега са известни само три релефа на тракийския конник със змия под коня: единият от Глава Панега,[7] другият от с. Караисен, Търновски окръг,[8] и третият е един глинен релеф на тракийския конник от с. Мулетарово, Петричко (сега Благоевградски окръг).[9] Разликата е в това, че в релефа от Горица са представени две змии — едната в клоните на дървото, а другата [illegible] краката на коня, докато в гореизброените три плочки има змия само в краката на коня.

Обикновено в паметниците от Тракия змията се среща при божествата лечители, и [illegible] предимно при тези с подчертан хтонически характер. Но се срещат и изображения на змии [illegible] оброчни плочки на други божества, за които присъствието на змията не е обичайно. От [illegible] важни за нашия случай са тези с хиерогамията на Зевс и Хера, при които змията пълзи по [illegible] колесницата на божествата,[10] и особено един мраморен релеф от с. Копиловци, Кюстендилско,

[1] За синкретизъм между Асклепий и тракийския Херос вж. у Kazarow, Denkmäler, № 88, 98, 146, [illegible] 259, 306, 307, 309—311, 315, 319—323, 326, 328, 330—332, 342, 346—348, 350, 351, 381, 449, 565, 600, 621, 643, [illegible] 703, 748, 879, 1024, 1049.

[2] За епитети с подобен завършък сравни *Καρζήνος* у E. Legrand, Inscript[illegible]ons de la Paphlagone, BCH, XX[illegible] 1897, стр. 98, № 12; D. Detschev, Die thrakischen Sprachreste, Wien, 1957, стр. 229; на Хера *Σκαρσηνή* у Г. И. Ка[illegible] царов, Антични паметници из България, ИАД, VII, 1919—1920, стр. 5; на Аполон *Καρσηνος* у Л. Огненова, [illegible] М. Лазаров, Нов надпис на стратега Аполоний Елтайкент, ИАИ, XXV, 1962, стр. 199; *Βουρδοπηνός* у Д. Дечев, Характеристика на тракийския език, София, 1952, стр. 29 и др.

[3] D. Detschev, Sprachreste, стр. 491.

[4] Пак там, стр. 66—68.

[5] Пак там, стр. 464.

[6] На тази особеност ми обърна внимание Г. Михайлов.

[7] В. Добруски, АИМ, кн. 1, 1907, стр. 72—73; Kazarow, Denkmäler, N 185.

[8] В. Добруску, АИМ, кн. 1, 1907, стр. 111, № 160, обр. 90; Kazarow, Denkmäler, N 252.

[9] Ат. Милчев, Към култа на тракийския конник в долината на Средна Струма, Археология, I, 1959, кн. [illegible] 2, стр. 69.

[10] И. Венедиков, Два новооткрити паметника за тракийската религия, ИАИ, XIX, 1955, стр. 203—205.

при който змията е изобразена под краката на конете.[1] Като интересен паралел тук могат да се приведат и оброчни плочи на бога Митра, при които змията се вие под възседнатия от божеството бик.[2]

Несъмнено и в нашия случай, както другаде, змията трябва да се сметне като въплъщение на душата на хероизирания мъртвец. Все с безсмъртието на душата ще трябва да се обясни и бръшляновият клон зад конника. Клончета от вечно зелени дървета в ръцете на Артемида и в ръцете на фригийските божества Кибела и Сабазий се тълкуват обикновено като символи на безсмъртието.[3]

По своето изображение и по епиграфските си особености паметникът трябва да се датира в началото на II в. от н. е.[4]

IV. Питос от червена глина, намерен в околностите на с. Глумче, Бургаски окръг, в м. Балакчийка на 1 км западно от селото. Размери: височина 1,20 м, най-голяма обиколка на търбуха 2,60 м, диаметър на устието 0,35 м. Отгоре устието завършва с широки устни — 0,09 м, върху които е издълбан с острие преди изпичането на съда надпис *Μουκασεισου*.

Това тракийско име не е известно досега от други паметници. Като негови най-близки паралели могат да се посочат две други тракийски имена *Μουκαζεις* и *Μουκασης*.[5] Генитивната форма на името показва, че това е било името на притежателя на питоса.

На мястото, където е бил намерен питосът, се забелязват следи от старо селище.

MONUMENTS ÉPIGRAPHIQUES DE BOURGAS

M. LAZAROV

(Résumé)

L'auteur considère certains monuments épigraphiques entrés dernièrement dans la collection du Musée national de Bourgas. Ces monuments furent recueillis dans la région de Bourgas et permettent de déterminer certains nouveaux sites antiques inconnus jusqu'ici.

La première trouvaille est un fragment d'un diplôme militaire romain provenant des environs du village de Miroljubovo, situé à 5 km au Nord-Ouest des thermes romains de Bourgas (dans l'antiquité les Aquae Callidae). Il ne subsiste que la moitié de la deuxième plaque de bronze sur laquelle sont portés les noms de famille des sept témoins confirmant l'authenticité de la copie, ainsi que sur la feuille de garde et certains des noms tronqués des deux consuls. Ces noms, après avoir été complétés, correspondent à ceux des deux consuls suffectes de l'époque d'Adrien. On a pu ainsi dater le diplôme — après l'an 121.

[1] Г. И. Кацаров, Светлище на Зевс и Хера при Копиловци (Кюстендилско), ИАД, IV, 1914, стр. 105, № 8, табл. XVI, обр. 4.

[2] Г. И. Кацаров, Антични паметници из България, ИАИ, VIII, 1934, стр. 52, № 15, обр. 37; D. Zontschew, Antike Denkmäler aus Südbulgarien, AA, LVII, 1942, стр. 62, Abb. 13.

[3] Д. Дечев, Култът на Артемида в областта на Средна Струма, ИАИ, XIX, 1955, стр. 98; Л. Огненова, Някои аспекти на Бендида върху паметници от Тракия, ИАИ, XXII, 1959, стр. 86; за релефи на Артемида като дарителка на безсмъртието, която държи в лявата си ръка бръшлянов клон, вж.: P. Collart, Philippes ville de Macédoine, Paris, 1937, стр. 434—437, табл. LXXIV—LXXV.

[4] С подобно изписване на буквите сравни един надпис от времето на Траян у G. Mihailov, IG Bulg., III, № 1115.

[5] D. Detschew, Sprachreste, стр. 313.

La seconde pièce est un autel en marbre découvert dans les environs de la ville d'Aïtos et qui porte une inscription en grec bien conservée de sept lignes, consacrée au dieu Hypsistos. P... les particularités épigraphiques ce monument doit être attribué au début du IIIe s. de n. ère.

Le troisième monument est un relief en marbre du cavalier thrace, mis au jour près du vil... lage de Gorica, arr. de Bourgas. Deux particularités sont à relever du point de vue iconographiq... la branche de lierre derrière le cavalier qui n'existe dans aucun des autres reliefs connus du ca... valier thrace et le serpent aux pieds du cheval dont la représentation sous cette forme est très rare. La plaque votive de Gorica dédiée à Asclepios nous fait connaître une nouvelle épithè... *Κεμπηνος* et qui n'est pas attestée par d'autres monuments.

Enfin il y a aussi un pithos découvert dans les environs du village de Glumče; sur l'embou... chure on a gravé avec un morceau de bois avant la cuisson l'inscription *Μουκασεισου* — qui est un nom thrace inconnu.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЗАПАДНОГО СЕКТОРА НОВЕ В 1962 ГОДУ

К. Маевский,* С. Колкувна, М. Любаньска, Ст. Парницкий-Пуделко, Л. Пресс и Б. Рутковский

В 1962 г. археологическая экспедиция Варшавского университета продолжала с 16 августа по 25 сентября раскопки западного сектора Нове на участках II, III, IV и V и на шурфе C, а также поиски следов античных водопроводав за пределами города.

За отчетный период была заложена геодезическая сеть, охватившая всю предполагаемую территорию города Нове. Ее разбили на секторы, обозначенные римскими цифрами, а секторы в свою очередь на квадраты (размерами 5×5 м), которые получили арабскую нумерацию от 1 до 400.

В 1962 г. на участке II работы были главным образом сосредоточены на раскрытии западной оборонительной стены, на исследование ее конструкции и остатков прилегавших к ней построек.

В связи с этим участок II был удлинен в северном направлении на 2,5 м, и на квадрате XV-98 был заложен шурф размерами 0,86×0,90 м. В южном направлении были заложены квадраты XV-238, XV-239, XV-258, XV-278 и XV-298, а также исследована полоса шириной 1 м на квадратах XV-259, XV-279 и XV-299. Дальнейшие работы было решено провести в южном направлении посредством шурфов, в связи с чем на квадратах XV-318, XV-338 и XV-398 заложены однометровые шурфы. Следующие 10 м раскопаны вдоль квадратов XXII-18 и XXII-38.

Через квадраты XV-338, XV-358 и XV-378 проходит проселочная дорога на протяжении 4 м и поэтому пришлось оставить это пространство незатронутым.

В результате раскопок в течение третьего сезона определена оборонительная стена на всем протяжении исследованных квадратов, за исключением одного промежутка в 6,30 м на квадратах XV-238 и XV-258, которые пересекаются мостовой на глубине около 1,45 м; однако глубже этой мостовой оборонительная стена тянется дальше. Она раскрыта во всю ее ширину на квадратах XV-118, XV-258, XV-278 и XV-298. Внутренняя часть стены сохранилась в довольно хорошем состоянии по всему раскрытому пространству: внешняя ее сторона сохранилась большей частью отдельными фрагментами (рис. 1), появляясь иногда на большой глубине, как, например, на квадратах XV-118 или XXII-18 и XXII-38, где ее обнаружили лишь на глубине около 1,60—1,80 м. В наилучшем состоянии облицовка сохранилась на внешней стороне западной оборонительной стены на квадрате XV-118. Там стена с двумя расширениями, достигающими глубины 3,10 м (рис. 2). Верхнее из них обнаружено на глубине около 2,38 м и шириной 0,9—0,10 м. Второе расширение, шириной 0,14 м, появилось уже на глубине 2,78 м.

* К. Маевский — редактор этого отчета. Кроме упомянутых в заглавии лиц, следует также отметить маг. М. Новицкую, определившую документацию найденных монет, Ст. Биневского — фотографа и П. Трущинскую, которая вычертила планы по сделанным на местах Ч. Гзулей наброскам.

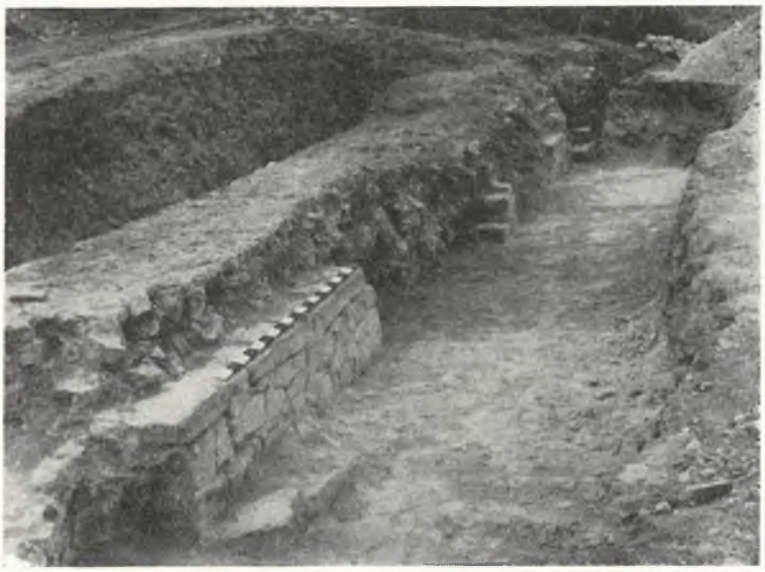

Рис. 1. Фрагмент лицевой внешней стороны западной оборонительной стены. Участок II

Рис. 2. Лицевая внешняя сторона западной оборонительной стены с двумя расширениями по бокам. Участок II

Рис. 3. Вымостка из камней и строительной керамики. Участок II

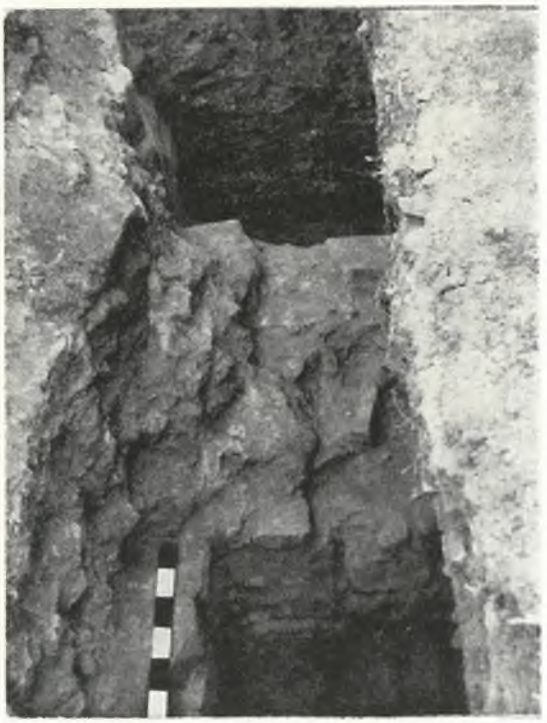

Рис. 4. Фрагмент поперечной стены прилегающей к западной внутренней стене. Участок II

Дальнейшие исследования были прекращены на глубине 3,10 м, на которой показался слой известкового раствора, что вероятно могло бы свидетельствовать о каком-то уровне.

Кроме того, на квадрате XV-238 и отчасти на квадратах XV-239 и XV-258 обнаружена мостовая, выстланная небольшими камнями неодинаковой формы и обломками строительной

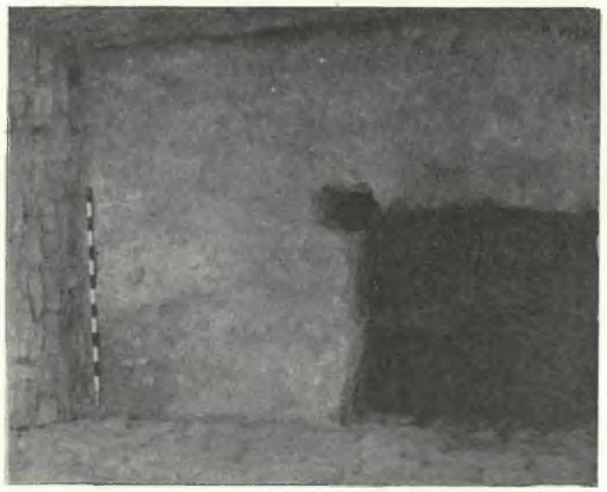

Рис. 5. Внутренняя часть башни с сондажем в юго-западном угольнике, заложенным в 1961 г. Участок II

Рис. 6. Верхняя часть глиняной амфоры с надписью исполненной красной краской. Участок II

керамики (рис. 3). Она тянется в направлении с востока к западу пересекает оборонительную стену, которая на этом участке разрушена до глубины около 1,45 м по всей вероятности для укладки мостовой. При раскапывании слоя с мостовой и на обращенной к западу стенке траншеи установлено, что слой под мостовой однородный и состоит из камней и обломков строительной керамики в смеси с глиной, вследствие чего в общем получается красноватый

оттенок. Вдоль внутренней стороны западной оборонительной стены раскрыто несколько фрагментов построек иного рода, выступивших на квадратах XV-98, XV-118 (рис. 4), XV-239 и XV-298.

Затем в юго-восточном углу квадрата XV-219 на глубине около 1,86 м обнаружена каменная глыба, лежавшая на той же линии, как и раскрытая в 1961 г. глыба. Вероятно это был

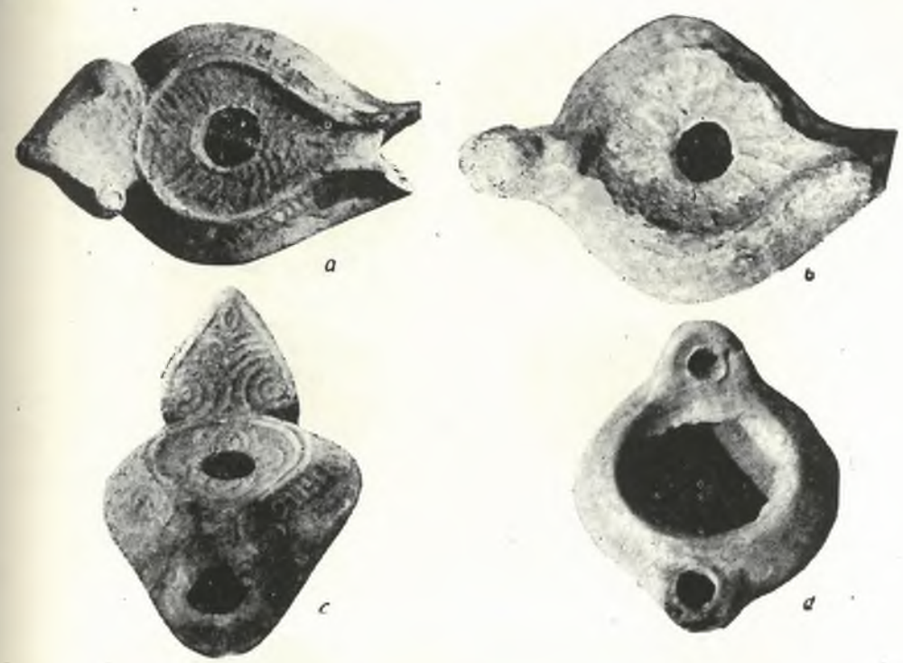

Рис. 7. Глинянные светильники

фрагмент столба, служившего для поддержания конструкции крыши. Исследован также слой известкового раствора, покрывавшего основание башни, но находок в нем не было. Во время работ внутри башни было замечено, что вблизи отверстия, открытого в прошлом году, обрисовывались контуры углубления размерами 0,35×0,43 м при глубине вплоть до 0,40 м ниже уровня слоя из известкового раствора.

В 1962 г. участок II был исследован главным образом до уровня настила мостовой. Один лишь квадрат XV-118 был доведен до глубины 3,10 м вдоль внешней стороны оборонительной стены, а с внутренней ее стороны раскопки были приостановлены на квадратах XV-98 и XV-118 на глубине около 2,60 м. На квадратах XV-398 и XXII-18 и XXII-38 шурфы были углублены приблизительно до 2,00 м. На квадрате XV-118 вдоль внешней стороны оборонительной стены обнаружено три отчетливо видимых культурных слоя. Одноко с внутренней стороны стены залегание слоев обрисовывалось иначе. Здесь под гумусом появился плотный смешанный слой с комками глины и известковым раствором.

Среди находок следует упомянуть: фрагменты амфор с надписями красной краской (dipinti) (рис. 6), несколько обломков кирпичей с клеймами, фрагмент глиняного светильника (рис. 7), каменная ступа, два пряслица (рис. 8 а, б), стеклянная бусина (рис. 8 с), а также бусина из рыбьего позвоночника (рис. 8 д). Кроме того, найдено четыре каменных шара. Особый интерес представляет глиняный сосудик, найденный внутри башни при расчистке слоя земли.

На квадратах XV-218 и XV-238 был заложен небольшой шурф, в котором открылось отчетливо напластование. На разрезе второй слой проступает выше мостовой (рис. 9); в следующих слоях не было никаких находок до шестого слоя: в этом последнем найдена керамика V и VI вв. На западном профиле отчетливо видно окончание второго слоя. В резуль-

тате установлено, что второй слой относится несомненно к периоду настилания мостовой; по его толщине можно также судить, что он образовался позднее оборонительной стены. На основании найденной керамики мостовую можно отнести к V—VI вв. Уловлено также дальнейшее направление лицевой стороны оборонительной стены. Ввиду того, что она уходит под мо-

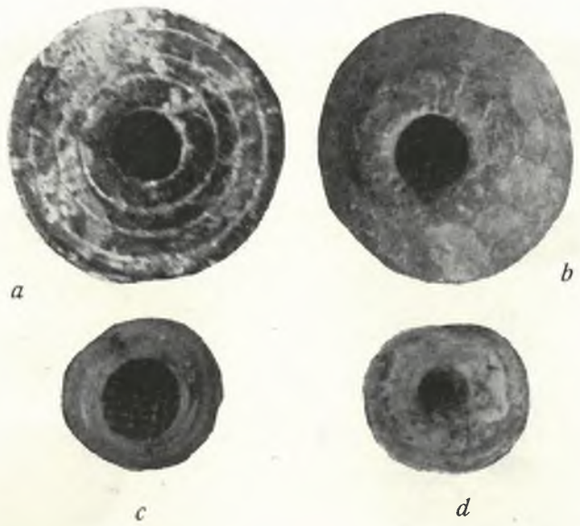

Рис. 8. Пряслины и бусы. Участок II

Рис. 9. „Красный" слой над мостовой. Участок II

стовую (рис. 10), можно вывести, что на этом месте не следует искать главных ворот более раннего периода; нельзя, однако, исключить, что в оборонительной стене ниже уровня мостовой мог существовать какой-то проход.

На квадратах XV-157 и XV-177 были также проведены исследования, но они не были доведены до конца (рис. 11 а, б, с). Обнаружена большая каменная глыба и ряд меньших таких; по всей вероятности они были частью большого сооружения, размеры которого можно предполагать были около 10 м с севера к югу и больше 3,4 м с востока к западу.

На участке III, в северо-западном изломе городской оборонительной стены продолжались работы, начатые в предыдущем сезоне. Еще тогда после раскрытия оборонительной стены на протяжении нескольких метров, тянущейся с востока к западу (стена A), и двух фрагментов пристроенных к ней поперек стен (стены B и C), отличавшихся другой кладкой, установлено

Рис. 10. Оборонительная стена и вымостка. Участок II

два периода строительства этих стен. При этом было установлено, что стена A относится к более древнему периоду, чем пристроенные к ней поперечные стены. В третьем сезоне раскрыт еще один фрагмент более древней стены (A), заворачивающий под прямым углом к югу, и дальнейшие части стен более позднего периода, которые в некоторых местах были возведены непосредственно над остатками стены A (рис. 12). Более поздняя стена (C) образует к северу выступ прямоугольной формы, замыкающий с трех сторон помещение с полом, выложенным камнями на известковом растворе. Такой же пол находился и вдоль внешней стороны стены. Длина восточного отрезка этой стены составляла 4 м, а северного — 3,14 м. В западном отрезке той же стены, равно как и в западной части северного отрезка, пока обнаружен лишь верхний внешний край на протяжении 6,90 м. Толщина восточного отрезка стены C составляет 1,30 м, а северного — 1,55 м. Стена сохранилась до высоты около 1,70—1,80 м. В ее кладке в значительном количестве били употреблены камни из более старых построек и, между прочим, обломок плиты с надписью красивыми буквами (рис. 13), на котором можно различить слово DIVI, а пониже букви NO·HA...

В нескольких метрах к югу от северного излома стены C обнаружен фрагмент другой стены, относящейся к более позднему периоду (стена D); он частично упирается в остатки более ранней стены. Его связь с остальными фрагментами стен, обнаруженными в этом районе, пока еще неясна, тем более что он заложен на полтора метра выше уровня, на котором построены остальные стены.

Из находок, сделанных в ходе раскопок этих стен, главную часть составляли фрагменты сосудной и строительной керамики и мелкие осколки стеклянных сосудов. Некоторые черепицы и кирпичи с клеймом LEG I ITAL, а на многих обломках глиняной посуды имелись надписи красной краской. Внимания заслуживают каменная ступа, фрагмент каменного жернова, бронзовые монеты, золотая серьга (рис. 14). Некоторые из этих находок относятся к более ранним периодам империи, а другие — к концу античного периода.

Рис. 11. a) Каменный блок С. Участок II, квадрат XV — 157

Рис. 11. b) Каменные конструкции. Участок II, квадраты XV — 157 и 177

Рис. c) Каменный блок C и обмазка. Участок II, квадрат XV — 157

Рис. 12. Северо-западный угольник городской стены. Участок III

Ввиду того, что культурные слои, в которых найдены эти предметы, перемешаны, в течение веков камни в стенах выбирались для нового употребления, эти находки не представляют собой материал, по которому можно бы датировать стены.

На V участке, в нескольких метрах к северу от теперешнего свиштовского шоссе [illegible] кнулись на стену из тесанного камня, являвшуюся северным продолжением западного из[illegible]

Рис. 13. Фрагмент каменной плиты с инскрипцией в стене у северо-западного угольника городской стены. Участок III

оборонительной стены г. Нове, который раскрыт еще в 1960 г. на II секторе в[illegible] южной обочины дороги. Пока раскрыт лишь внешний край стены на протяже[illegible] 8,90 м. Выше двухступенчатого подножья, в более высокой части стены сохранились то[illegible] три яруса тесаных камней, а в других частях — лишь два или один ярус. Фрагмент стены [illegible] рывается вдоль северной стороны. На этом месте шурф расширили и углубили до самого [illegible] нования фундамента стены, причем выяснилось, что в этом месте высота фундамента сос[illegible] вляет 1,30 м. Пока нельзя установить с положительностью, оставлен ли перерыв в стене [illegible] при ее постройке, что могло бы быть указанием на то, что здесь находились ворота, или [illegible] он образовался в результате разрушения стены.

К краю этого фрагмента с севера примыкает другая стена уже другой постройки, с[illegible] женная из неодинаковых камней с большим количеством раствора извести. Выше запад[illegible] края этой последней стены сохранился фрагмент канала из камня с плотной обмазкой. К [illegible] этот канал сворачивает немного к западу, на что указывает другой его фрагмент, раскры[illegible] вдоль западной стороны северного края стены из тесаных камней (рис. 15).

На IV участке, заложенном в северо-западной части города, археологические исследо[illegible] велись внутри большой постройки, исследованной шурфовым способом с 1960 года.

Установлено, что исследованная часть этой постройки состояла из трех прямоугольн[illegible] соединенных между собой помещений: углового, юго-западного, размерами 10,40×5,20 м, ср[illegible] него, наиболее тесного, размерами 2,30×5,20 м и прилегающего к этому последнему с в[illegible] сточной стороны третьего, размерами 2,70×5,20 м. В восточной стене находился проем д[illegible] которая вела к части постройки с купальными приспособлениям. Они обнаружены в два [illegible] следние сезона работ 1961 и 1962 гг. на двух различных уровнях: одно на уровне гипо[illegible]

стного подвала, над которым можно предполагать существовал не сохранившийся бассейн (кв. X — 61), и второе на уровне полукруглого бассейна (кв. X — 41) (рис. 16).

Внутренняя часть гипокаустного подвала обрушилась за зиму, и обвалился материал, образовывавший его северную стену при первоначальном раскрытии. После расчистки этого материала и углобления раскопок в квадрате XV—61 — вне гипокауста — обнаружено, что стена из

Рис. 14. Золотая серьга. Участок III

Рис. 15. Фрагмент стены из тесаного камня и фрагмент канала. Участок V

кирпича толщиной 0,53 м охватывает исследованное строение с трех сторон в виде рамы и оставляет открытой его северную сторону (рис. 17). Внутреннее расстояние между стенками этого обрамления было с этой стороны 2,02 м. В стене, являвшейся продолжением восточной стенки обрамления, найдено отверстие — ход к печи (рис. 18) — прямоугольной формы размерами 0,70×0,35 м. С северной стороны под обвалившимся материалом обнаружен на глубине 2 м

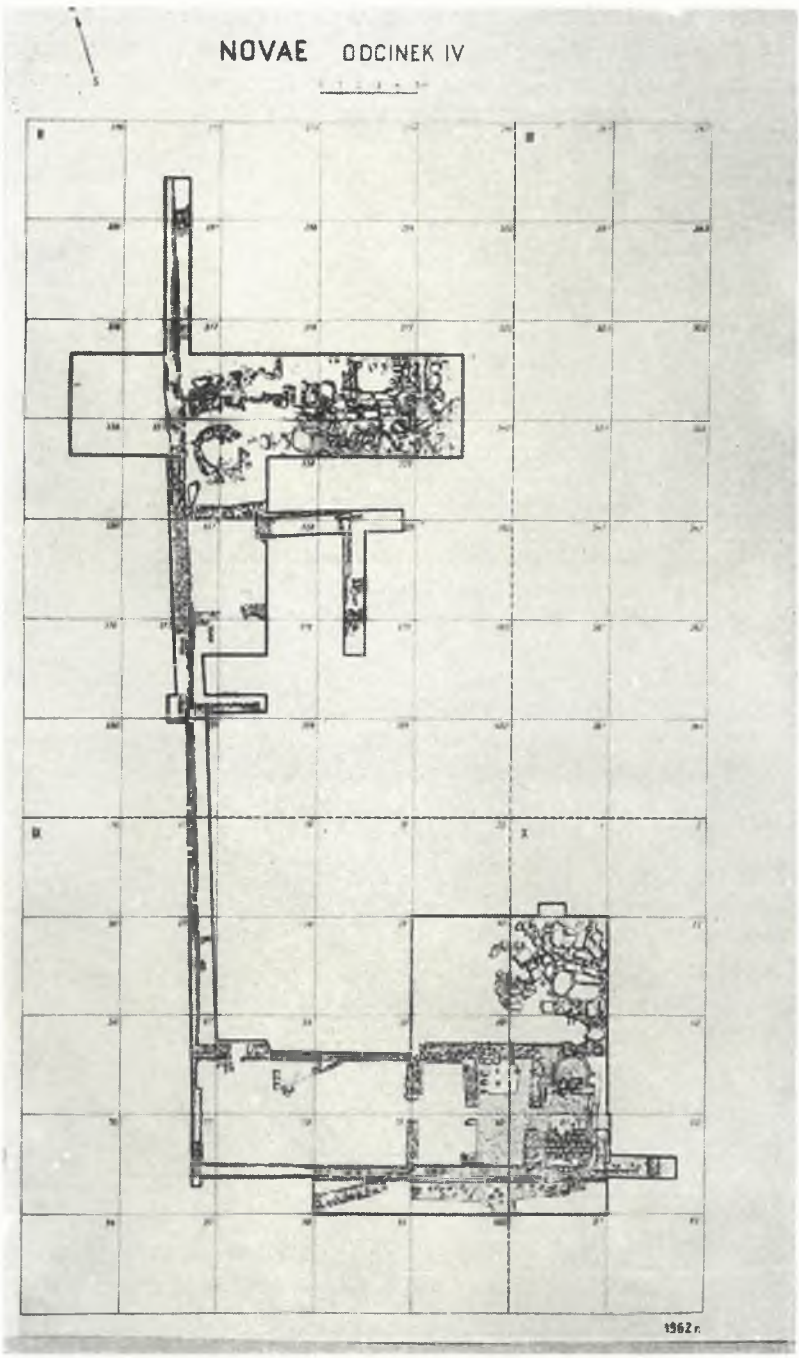

Рис. 16. План исследованной территории. Участок IV

Рис. 17. Внутренняя часть гипокауста с обнаруженной кирпичной рамой в виде „подковы". Участок IV

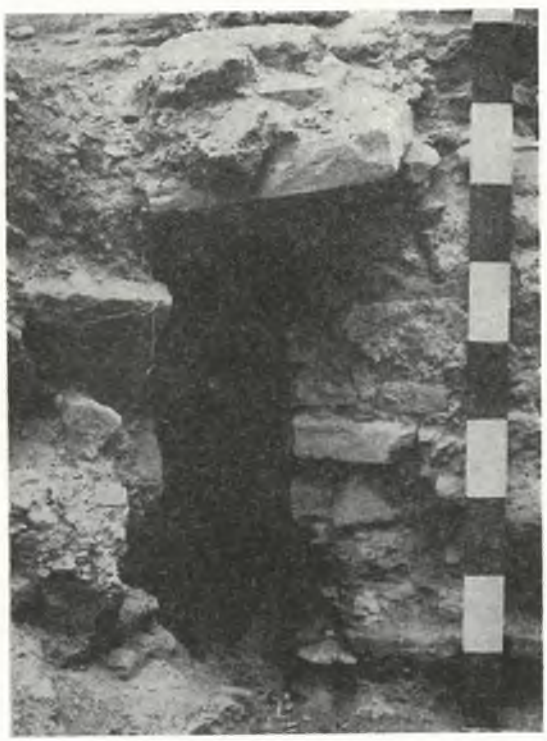

Рис. 18. Выход печной трубы. Участок IV

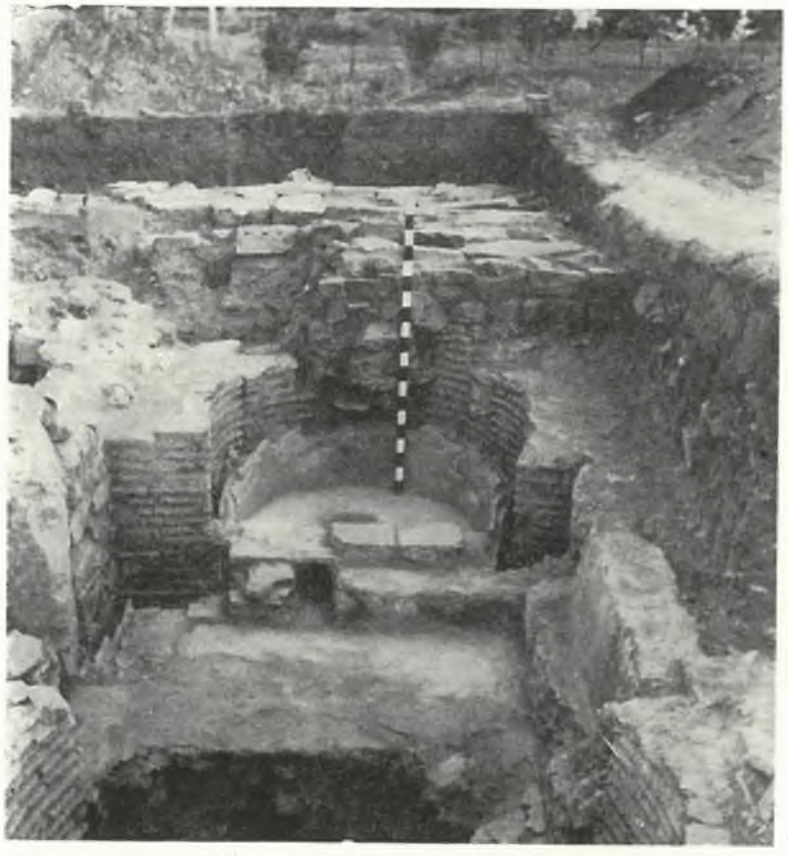

Рис. 19. Бассейн с кирпичной обмуровкой. Участок IV

Рис. 20. Камни вымостки обнаруженные в северо-восточном угольнике траншеи. Участок IV

Рис. 21. Прямоугольное внутреннее помещение на север от бассейна. Участок IV

Рис. 22. Гипокаустум под полом прямоугольного помещения. Участок IV

пол, выложенный глиняными плитами и являющийся продолжением суспензуры, находившейся когда-то над полукруглым подвалом гипокауста. Поверхность пола была покрыта однородной обмазкой серого цвета. Хотя этот пол находится вне конструкции из кирпича, он тоже покоится на колонках суспензуры.

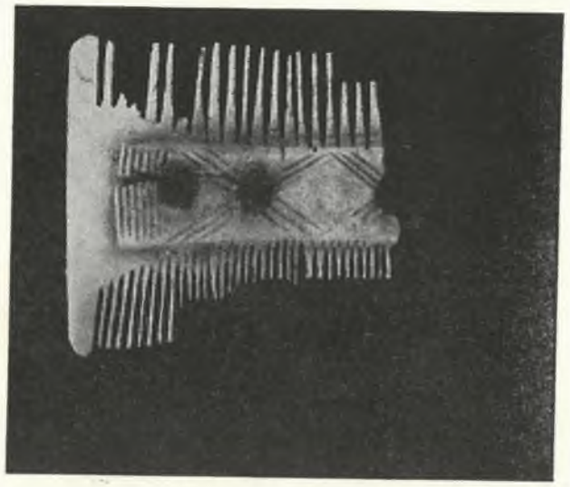

Рис. 23. Обломок костяной гребенки. Участок IV

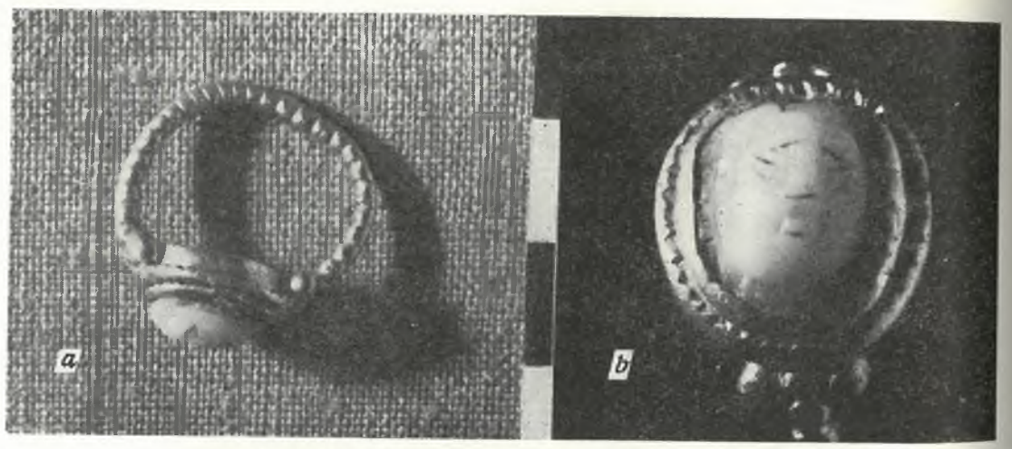

Рис. 24 *a*, *b*. Золотое кольцо с камеей. Участок IV

К северу от ее южного края на квадрате X-41 обнаружена другая кирпичная конструкция меньших размеров. В ее кирпичной обмуровке, которая тоже напоминала подкову диаметром 0,6 м (с севера к югу), находился бассейн, обмазанный серым раствором извести. Между его стенками, построенными из установленных отвесно плит и аналогичных глиняных плит, и кирпичными стенами конструкции существовало свободное пространство, шириной 0,07—0,10 м (рис. 19). Образованный таким образом каналик сохранил в двух местах in situ железные крюки, являвшиеся частью крепления всей конструкции. Это образец хорошо сохранившейся системы воздушного обогрева стен. Пока трудно установить, была ли эта часть конструкции

отапливаема снизу, так как работы были приостановлены на глубине 2 м на квадрате X-41, т. е. на уровне пола и дна бассейна. К северу от этой конструкции на глубине 0,35 до 0,50 м на квадрате X-21 обнаружены большие камни мостовой (рис. 20).

Рис. 25. Глиняная глитка с орнаментом. Участок IV

Рис. 26. Обломок кирпича с клеймом. Участок IV

Оба сооружения из кирпича — южное, большое, с гипокаустом — и северное, меньших размеров, с бассейном — отделены от западной части постройки перегородочной стеной, идущей с севера к югу и с проемом двери в ней, а также с двумя монолитными каменными глыбами косяков по бокам. Северная глыба сохранилась in situ, тогда как южная оставила отчетливый след. Здесь был вход в описанное выше прямоугольное внутреннее помещение (рис. 21)

При раскапывании до уровня пола, т. е. до глубины 2 м, установлено, что помещение было завалено обвалившимися камнями, обломками кирпичей, глиняных плит и землей. Пол устлан большими глиняными плитами, которые раздвинулись и обрушились у северной стены помещения. На этом месте заложен шурф, размеры которого применены к расположения сохранившихся плит. Таким оброзом получилось прямоугольное углубление размерами 1,80×1,90 м.

Исследования показали, что под полом находился подвал гипокауста глубиной 1 м, вы… женный регулярными глиняными плитами. Колонки (pilae) состояли из круглых и квадрат… глиняных плит, таких же как и в подвале гипокауста на квадрате X-61. Стена, замыкавшая… севера это помещение, имела полукруглое отверстие (просвет) высотой 1 м на глубине гип… кауста (рис. 22), с кирпичным сво… Это отверстие было заполнено осыпавш… почерневшей от огня землей. Вероятно … был канал, по которому горячий воз… проникал в соседнее помещение к севе… от описываемого. Из подвала гипокау… исследованного лишь на небольшом … резке, происходят обломки сосудной ке… мики, между прочим часть двухручн… амфоры с толстыми стенками, облом… глиняных tubuli, глиняный светиль… обломок костяного гребня (рис. 23), мон… 540 года н. э. и груды красной обмаз…

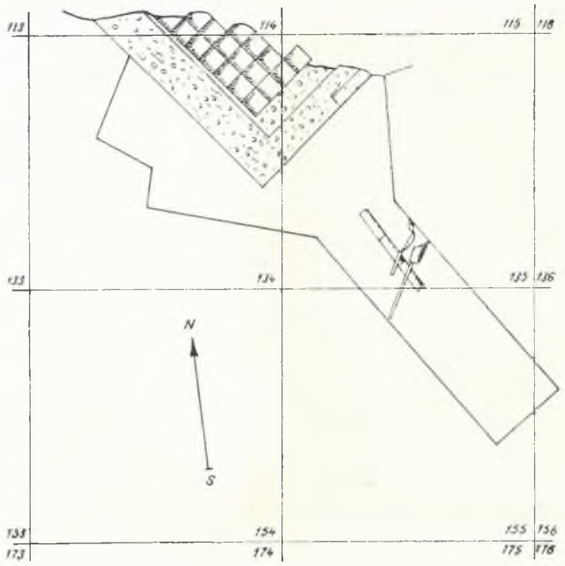

Рис. 27. Сондаж С. План

В среднем прямоугольном помещен… (квадраты IX-60 и IX-80), на глубине 1,40… обнаружен выступ шириной 0,14 м, тяну… щийся вдоль северной стены, а с … сточной и западной сторон доходящий … более близкой каменной глыбы дверно… проема. В каждой из более длинных ст… этого помещения находились две… проемы с сохранившимися in situ кам… ными косяками. Самое большое помещение (квадраты IX-58, IX-59, IX-78 и IX-79), наход… шееся в юго-западном углу сооружения, было тоже с двумя дверными проемами — один … восточной стене и второй, плохо сохранившийся, в северной стене. Пока оно расчищено … глубине лишь 1,30—1,50 м. В ходе расчистки на этой глубине обнаружен новый культурны… слой. Из квадрата IX-79 происходит между прочим золотое кольцо с камеей (рис. 24 а, б).

Среди находок на IV участке заслуживают внимания: обломок мраморной базы с вотивной надписью, посвященной Юпитеру Долихенусу (квадрат X-61); глиняная плитка, с орнаментом (рис. 25), кирпичи и черепицы с клеймом LEG I ITAL один кирпич с другим клеймом (рис. 26), глиняные светильники — целые и фрагменты (рис. 7 b, c), большое количество сосудной керамики, преимущественно кухонной посуды и больших сосудов с толстыми стенками для хранения пищевых продуктов, глиняные tubuli, пряслица и несколько монет. Сохранилось также большое количество стопок, небольших стеклянных сосудов и костяных изделий.

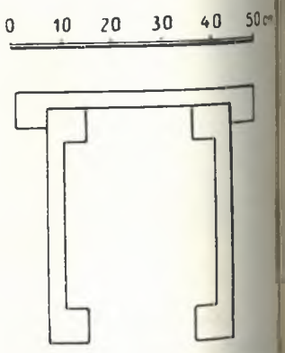

Рис. 28. Перпендикулярный разрез водоотводного канала

Сондаж С. Исследования (рис. 27) были сосредоточены на обнаружении глиняной водопроводной системы, начало которой было открыто в предыдущем сезоне в юго-восточном углу траншеи. С этой целью на ее продолжении заложена выемка длиной 5 м и шириной 1,5 … На глубине 0,92—1,17 м показалась верхняя часть устроенного из черепиц водоотводного … нала высотой 0,45 м и шириной 0,32 м (рис. 28, 29 а, б). На каждой черепице (рис. 30) ст… клеймо LEG I ITAL. На глубине 2 м обнаружено еще две трубы, проходящие под водост… ным каналом и не одинаковой протяженностью к востоку. Разница уровней между водо…

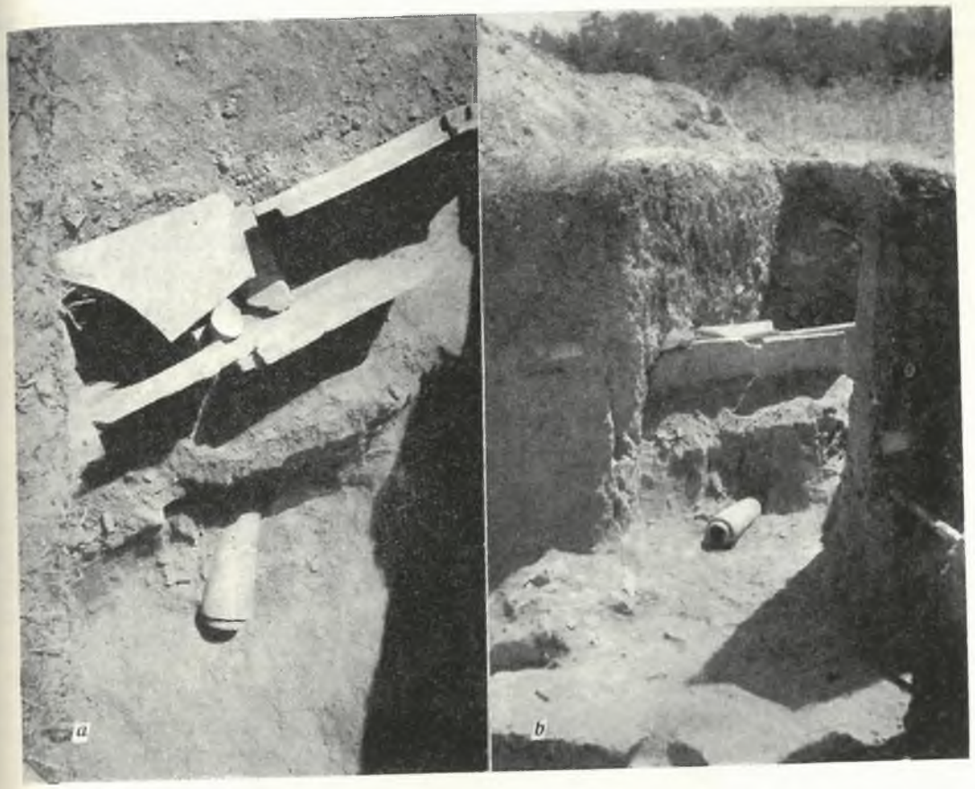

Рыс. 29 г. Водоотводный канал и фрагмент глинянного трубопровода. Вид сверху. б. Глинянный трубопровод и канал из черепиц. Сондаж С

Рис. 30. Глиняная черепица с клеймом LEG I ITAL с боковой стенки водоотводного канала. Сондаж С

водом и дном канала составляла 0,34—0,42 м. В этот сезон водопровод раскрыт на протяжении 2 м. Размеры труб следующие: длина 0,605—0,643 м, диаметр 0,185—0,190 м.

В связи с тем, что на этом месте поверхность неровная, являются значительные разницы в измерениях глубины, доходящие до 0,30 м. В верхнем слое темного серо-бурого цвета до глубины 0,90—1,20 м найдено большое количество строительной и сосудной керамики.

Рис. 31. Фрагмент водопровода из Белиановец, обнаруженный в деревне Царевец вследствие перемены русла речки Дермендере

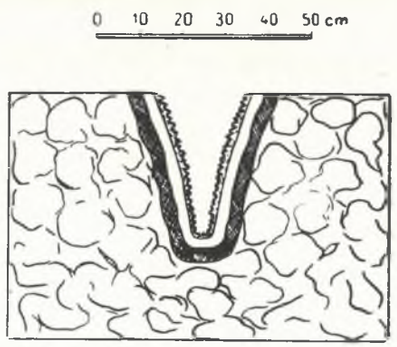

Рис. 32. Разрез водопровода из Белиановец

В другом слое серого цвета, выступающем на глубине от 0,90—1,20 до 1,90—2,20 м, сделаны следующие находки: девять фрагментов terra sigillata, два фрагмента светильников, один целый светильник (рис. 7 д), осколки стеклянных изделий, три кирпича с клеймом LEG I ITAL., обломки глиняных труб, две раковины, железный нож, крюк, гвозди, груда руды, шлак, куски обугленного дерева.

В северной стенке канала виднеются следы углубления, связанного может быть с водосточным каналом; по всей вероятности, при его строительстве была разрушена дальнейшая восточная часть водопровода.

Исследования на территории местность Белиановец — г. Нове

При археологических работах в 1962 г. на трассе водопровода из местности Белиановец обнаружен фрагмент водопровода длиной 5 м на территории деревни Царевец, расположенной в нескольких десятках метров от первого моста и колодца у шоссейной дороги Свиштова. Этот фрагмент находится в двух метрах от русла речки Дермен дере на ее левом берегу. Размеры сооружения (рис. 31) 0,58×0,82 м. Высота канала, разрез которого имеет форму буквы V, 0,34 м. Внутренние стенки его покрыты комковатым осадком (рис. 32). Под ним находились два слоя белой и розовой известковой обмазки.

Рис. 33. Фрагмент ответвления римского водопровода Белиановец — Нове

Приблизительно в трех метрах выше упомянутого моста обнаружено неизвестное до сих пор ответвление этого водопровода (рис. 33), такое же как и главный канал, но с той разницей, что его дно более закругленное. Это ответвление водопровода тянется с юга наискось и соединяется с главным каналом под острым углом в нескольких десятках метров дальше к северу. Как канал, так и ответвление, сложены из бутового камня на белой известковой обмазке с примесью гравия. Внутренние боковые стенки и дно обоих каналов покрыты осадком, который в одном случае комковатый, а в другом в вида однородного слоя, равномерно покрывающего все дно канала. Под осадком имеется слой водонепроницаемой известковой обмазки розового и белого цвета.

Кроме того, за пределами деревни Царевец в трех местах обнаружены другие фрагменты этого водопровода, а на холме Орман и у источников Бенты — следы двух ответвлений, чем отчасти подтверждается гипотеза Стефанова. При распросах местных жителей установлено, что в 1959 г. при мелиоративных работах около Ормана наткнулись на следы каменного античного канала, в котором еще протекала вода, а в двух метрах от южной стены современного здания, в котором помещается поршневой насос, у источника Бенты были найдены следы глиняного водопровода.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES
ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ
BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE
XXVII, 1964

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ВОСТОЧНОМ СЕКТОРЕ НОВЕ В 1962 ГОДУ

Д. П. Димитров, М. Чичикова и Б. Султов

Болгаро-польская археологическая экспедиция, составленная из научных работников Варшавского университета и Археологического института Болгарской академии наук,[1] продолжила и в 1962 году раскопки в Нове.[2] Работы велись тем же способом как и в 1961 году — в западном секторе работали польские, а в восточном — болгарские сотрудники.

В 1962 году в восточном секторе продолжались раскопки крепостных стен и относящихся к ним оборонительным сооружениям с целью установить план города в точных его границах и исследовать устройство городской стены.[3] Раскопки были сосредоточены на южной крепостной стене, которая раскрыта и прослежена от юго-восточного угла города в западном направлении на протяженим 320 м до репера 39, где находится граница западного и восточного секторов (рис. 1).

Южная крепостная стена, так же как было выяснено в 1961 году в отношении восточной, тянется не по прямой линии, а образует изломы в нескольких местах. Она следует вдоль края плато, спускающегося здесь под значительным уклоном к югу. Начиная от юго-восточного угла, стена идет сперва в юго-западном направлении на протяжении 42,40 м, где образует первый излом, находящийся в 6,80 м к востоку от башни № 5. От этого излома стена берет направление к западу, причем на 32,70 м появляется второй излом, а дальше на 31,60 м виден уже третий излом, отстоящий на 2,25 м к востоку от башни № 6. Расстояние от этого последнего излома до городских ворот, откуда снова изменяется направление стены, составляет 67,35 м. После еще 18,50 м был обнаружен новый четвертый излом, а на расстоянии 38,0 м от него — полукруглое сооружение. От этого места до края восточного сектора 58 м.

На протяжении 120 м от юго-восточного угла до башни № 6 городская стена раскрыта полностью. Ее торец находится на глубине от 1,0 до 1,20 м от поверхности. Стена была обнажена до высоты 30 см и не доходилось до ее банкета или до основания фундамента. От башни № 6 до полукруглого сооружения стена прослежена лишь с внутренней ее сто-

[1] В 1962 г. в состав болгарского коллектива входили: проф. Д. П. Димитров — чл.-корр. БАН, главный руководитель раскопками; М. Чичикова — научный сотрудник Археологического и-та БАН, зам. руководителя; Б. Султов — зав. античным отделом музея в г. Тырново. В течение короткого срока приняли также участие: М. Тачева — зав. археологическим отделом музея в г. Свиштов; Г. Рогев — архитектор Тырновского музея; В. Найденова — специалист при Археологическом музее БАН. Автор полевих фотоснимок проф. Д. П. Димитров.

[2] См. отчеты более ранных кампаний в Archeologia, XII, 1961, стр. 75—170; К. Маевский, Археологические исследования западного сектора Нове в 1960—1961 гг., ИАИ, XXVI, 1963, стр. 115—132; Д. П. Димитров, М. Чичикова и Б. Султов, Раскопки в восточном секторе Нове в 1961 году, ИАИ, XXVI, 1963, стр. 133—140; Д. Пресн и М. Чичикова, Българо-полски разкопки в Нове през 1960—1961 г., Археология, V, 1963, кн. 2, стр. 59—68.

[3] Еще в начале кампании был сделан аэрофотоснимок объекта и закончена расстановка сетки на площади 25 га. Ею территория Нове разделяется на большие квадраты или кварталы со сторонами 100 м, отмеченные бетонными реперами и обозначенные римскими цифрами от I до XLII. В свою очередь, каждый квартал подразделяется на 400 небольших квадратов со сторонами 5 м, номерованные арабскими цифрами.

роны непрерывной раскопкой глубиной от 1 до 2 м и шириной 60 см. Осталось нераскопанным лишь одно небольшое пространство стены по соседству с репером 38. Остальные 60 м стены были раскрыты с внешней стороны, так как на этом участке пространство с внутренней стороны густо обросло колючим кустарником, а и насипь с внешней стороны гораздо меньше вследствие наклона.

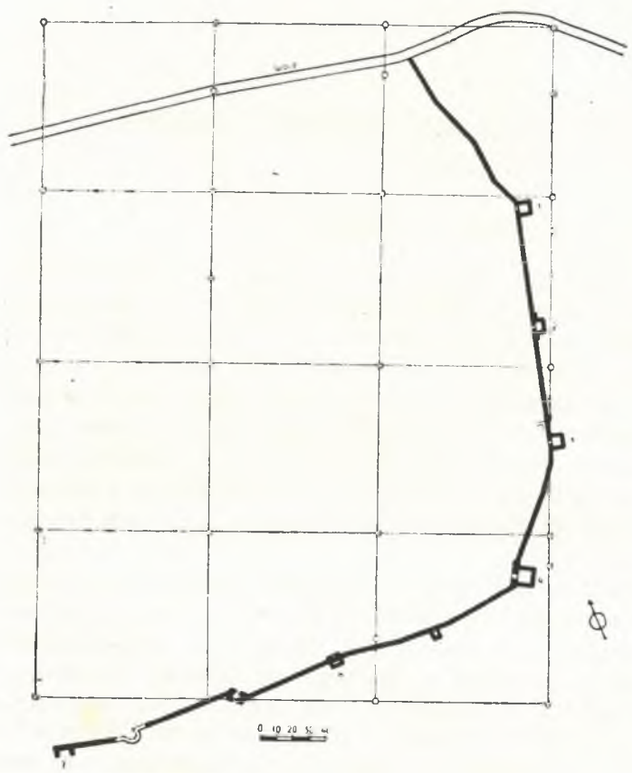

Рис. 1. Восточная и южная крепостные стены г. Нове

В 6,25 м к западу от второго излома в стену вмурован большой тесанный камень, прямоугольной формы, а на 22,20 м от того же излома в стене обнаружен вмурованный большой рельеф Диониса, который был употреблен вторично.

Кладка южной стены, обнаженной в исследованном секторе, почти не отличается от восточной. Она сложена бутового камня средних размеров на белой извести, в которой изредка попадаются мелкие обломки кирпича. Обе стороны стены оформлены аккуратно; внутри стена представляет собой обыкновенную забутовку из более мелких камней с обильной примесью извести. У башен № 6 и 7 фуги между камнями обмазанны рельефно. Большей частью толщина стены 1,60 м и лишь у башни № 5 она 1,90 м, тогда как у башни № 7 толщина превышает 2,50 м.

Башня № 5 прямоугольной формы с размерами снаружи 7,15×6 м, а внутри 3,30×2,25 м (рис. 2). Восточная и западная стены сохранились лучше в их северных частях. В плохом состоянии южная стена, которая раскрыта на большую глубину. Северной стеной башни служит куртина укреплений. Здесь раскрыт вход с проемом 1 м в середине стены. Толщина стен башни 1,90 м как и самой крепостной стены. Внутри и снаружи башни пространство заполнено мощным пластом разрушения — камнями, известью и обломками кирпича, некоторые из них с клеймом LEGIITAL. Внутри башни и вдоль ее стен найдены свинцовая рамка зеркала, круглая бронзовая пластинка, диск глиняного светильника и несколько фрагментов terra sigillata с растительным орнаментом.

Башня № 6 раскрылась в 57 м к западу от башни № 5. Она тоже прямоугольной формы, но выдается не только наружу, но и во внутрь линии крепостной стены (рис 3). Внешние размеры 8,30×7,70 м, а внутренные 5,0×4,50 м. Толщина стен 1,65 м. Восточная и западная стены сохранились в их северных частях до большей высоты, тогда как их южные края сильно разрушены — сохранился только нижний ряд камней фундамента. Южная стена разрушена полностью. В северной стене, которая сохранилась лучше других, находится вход проемом 1,10 м. На глубине 0,5 м от уровня порога открылся фрагмент каменной стены, примыкающей с внутренней стороны к северной стене башни, длиной 3,60 м толщиной 2,0 м (рис. 4). Этот фрагмент отстоит на 30 см как от восточной, так и от западной стены башни, без лицевых сторон к востоку и западу. Обстоятельство, что эта стена

примыкает на одной линии с крепостной стеной и одинаковой с ней толщины, дает основание предполагать, что в начале при постройке крепостной стены на этом месте не было башни. Впоследствие может быть потребовалось для усиления обороны сделать стену более прочной и стена была разобрана для возведения башни № 6. О строительстве не во одно и то же время башни № 6 и крепостной стены свидетельствует также и раствор извести в обеих кладках — раствор в стенах башни розового оттенка и ясно отличается от белого раствора крепостной стены. Кроме того, фуги между камнями в стенах башни заполнены известковой обмазкой выступающей рельефно.

Рис. 2. Южная крепостная стена с башней № 5 (вид с востока)

Ворота в крепостной стене раскрыты в 54,40 м к западу от башни № 6. Они прямоугольной формы на подобие башни с двумя 4-метровыми проемами, расположенными друг против друга в северной и южной стенах (рис. 5). Размеры: внешние 10,30×7,0 м, внутренние 6,0×3,50 м. Ворота конструктивно связаны с крепостной стеной и в отношении ее внутреннего фасада расположены под острым углом к востоку и под тупым — к западу. Проем ворот в южной стене был дополнительно перегорожен каменной стеной, которая не раскрыта полностью. В северо-западном углу ворот обнаружена печь (рис. 6) цилиндрической формы, состоящая из двух отделений: нижнее диаметром 1,50 м и высотой 0,70 м и верхнее диаметром 2,10 м. Между этими двумя отделениями существовал глиняный под, упиравшийся на глинобитные столбики прямоуголной формы, установленные посередине печи. Остатки пода сохранились лишь на вершинах столбиков. С северо-западной стороны в верхнем отделении печи есть отверстие, которое разрушено при кладке фундамента ворот. В этой печи, по всей вероятности гончарной, найдены зола и угли. Ко времени, когда возводились ворота, эту печь больше не использовали. При рытье котлована для фундамента ворот строители прихватили небольшую часть печи и разрушили ее кладку, тогда как остальная часть печи была находится ниже уровня поверхности земли той эпохи и осталась поэтому незатронутой.

Ворота расчищены со всех сторон. Лишь в северной половине их внутренней части остался нераскопанным один участок для прослеживания по нему профиля культурных наслоений. При этом выяснилось, что от поверхности до глубины 0,90—1,0 м преобладает чистая глина. Ниже ее заметен культурной пласт толщиной 0,40 м из обломков разрушения: камни, черепица, позднеантичная керамика, зола и угли. Ниже следует пласт 0,25 м светло-желтой глины, известкового раствора и фрагментов черепицы, совпадающий с уровнем банкета стен ворот. Отсюда фундамент уходит в глубину и на 1,10 м пересекает верхней своей частью культурный пласт серой глины толщиной 0,30 м с примесью обломков кирпича и фрагментов более ранней римской керамики, которую можно поставить в связь с гончарной печью.

Полукруглое сооружение. На расстоянии 59 м от ворот городская стена образует излучину длиной 14 м при диаметре 8,30 м; при раскопках раскрыта лишь внешняя лицевая сторона. Это сооружение не расчищено полностью и поэтому нельзя установить его план и его предназначение.

Рис. 3. Башня № 6 (вид с востока)

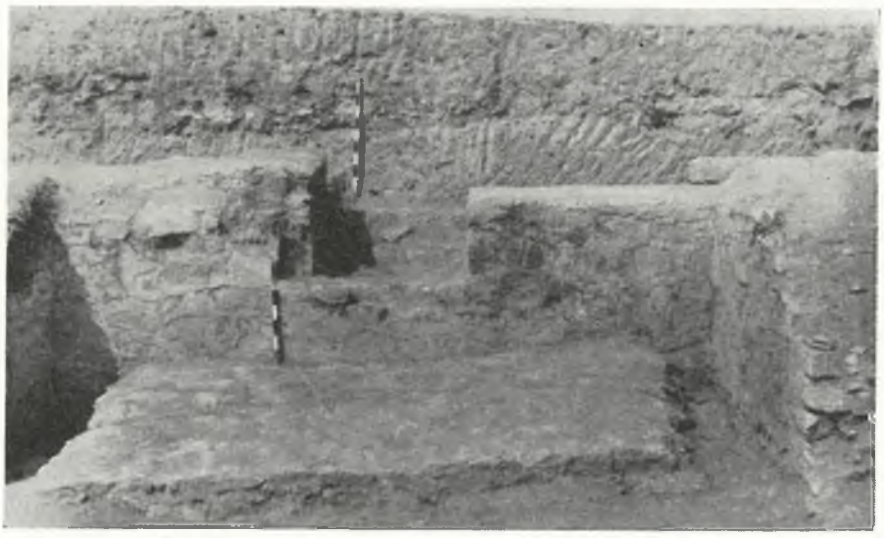

Рис. 4. Северная стена башни № 6 (вид с юга)

Рис. 5. Южные ворота (вид с востока)

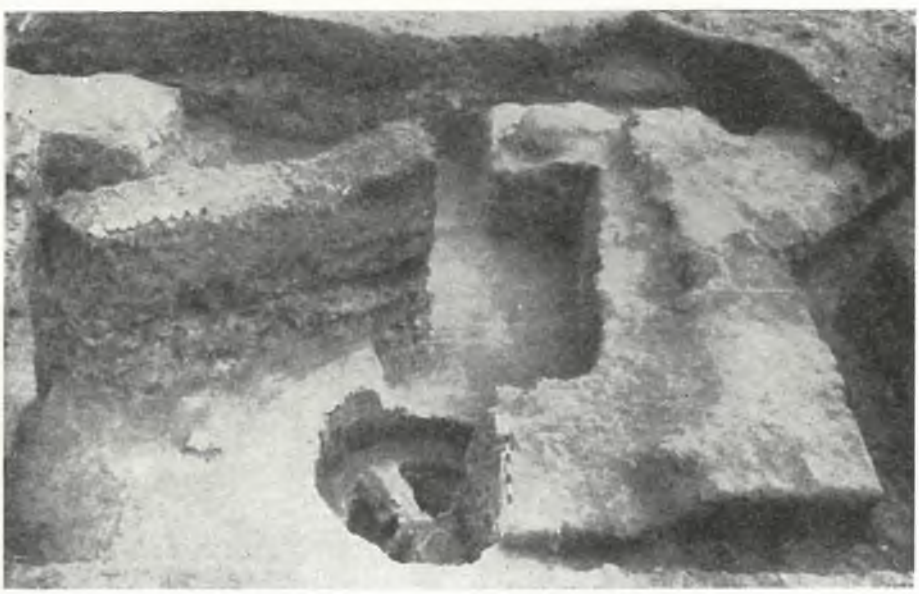

Рис. 6. Печь у южных ворот

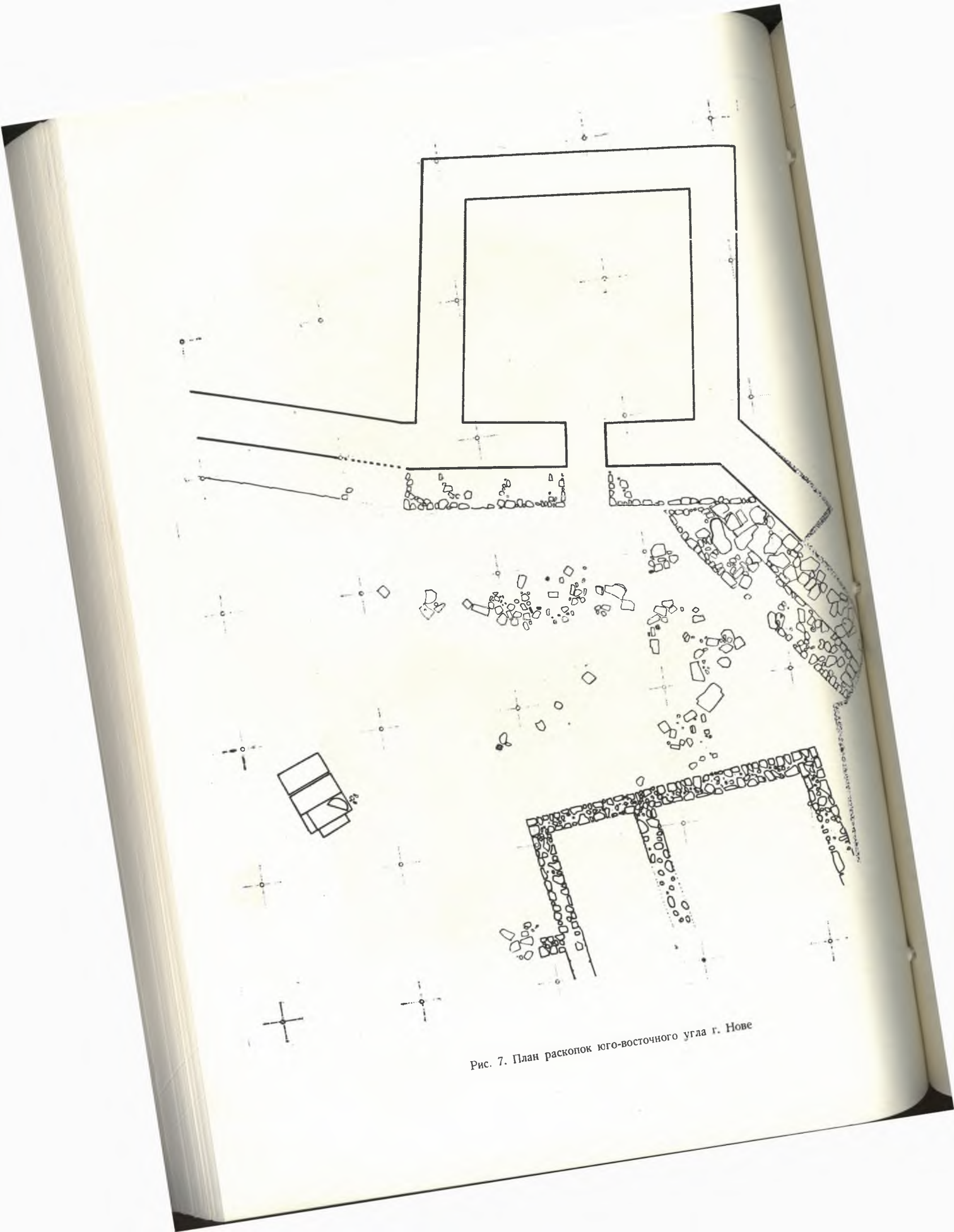

Рис. 7. План раскопок юго-восточного угла г. Нове

Рис. 8. Юго-восточный угол крепости (вид с юго-запада)

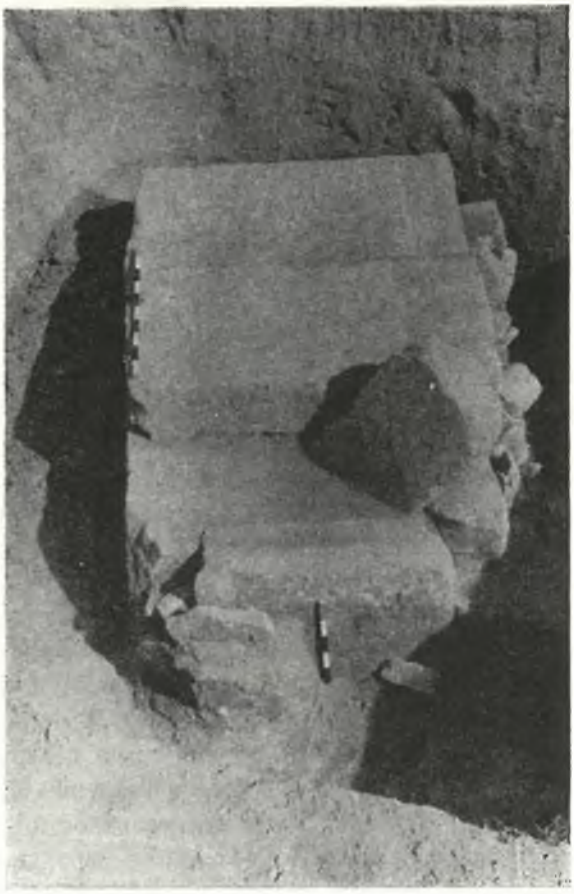

Рис. 9. Каменная гробница (вид с запада)

Башня № 7 находится в 25 м к западу от вышеупомянутой дуги. Расчищены только части восточной и западной стен, появившихся на глубине 2,50 м. Здесь крепостная стена достигает толщины 2,80 м, а стены башни — 2,50 м. Они отличаются качеством кладки и более крупных и правильно обтесанных камней с аккуратно замазанными рельефно выступа

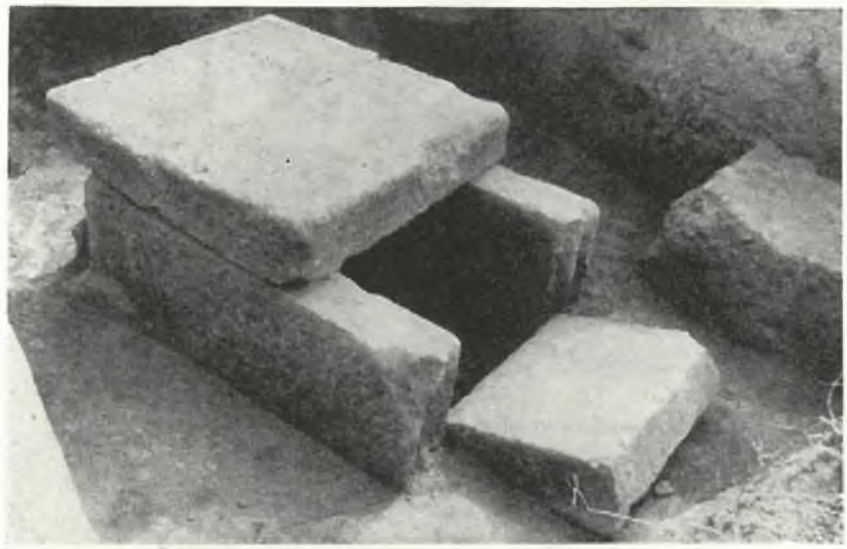

Рис. 10. Каменная гробница после ее расчистки (вид с северо-запада)

щими фугами. В виде строительного материала были также использованы кирпичи больших размеров, уложенных в два ряда.

Разница в кладке и толщине южной оборонительной стены дает основание предполагать, что она не была возводена в одно и то же время. Прочная кладка ей западной половины и башни № 7 указывает на то, что здесь мы имеем дело с более ранней стеной. Не исключено, что в начале город простирался до башни № 7, а впоследствие был расширен к востоку.

Кроме раскрытия южной крепостной стены в 1962 г., перед болгарскими сотрудниками стояла также задача исследовать стратиграфически более обширную площадь в юго-восточном углу крепости для выяснения характера культурных напластований в этой наиболее высокой точке Нове, имевшей доминирующее положение. В самом деле отсюда взглядом охватывается не только весь город, но открывается также широкий кругозор далеко к западу и востоку по Дунаю. Здесь было раскопано пространство площадью 25×25 м на глубину 0,80 м (рис. 7 и 8). Лишь в одном квадрате глубина раскопок достигла 2,50 м. На глубине 0,60—0,80 м раскрыт пласт обломков разрушения — камни и черепица, — совпадающий с уровнем порога башни № 4. Раскрыт фундамент одного постройки, у которого расчищена стена в направлении север—юг, длиной 11 м, и еще три поперечные стены, оформляющие два помещения. Кладка состоит из бутового камня на глиняном растворе толщиной 0,70 м. В этом секторе дорасчищена также вторая стена, открытая в 1961 г., перед башней № 4 (рис. 7). Теперь выяснилось, что она является не только перед башней № 4, а тянется к северу на 20 м от юго-восточного угла крепости. Северный ее конец очень сильно разрушен; сохранился лишь самый нижний ряд камней фундамента на глубине 2,40 м от поверхности.

В юго-восточном углу в направлении к юго-западу и параллельно крепостной стене на полутора метрах от внутренней ее стороны раскрыта другая стена толщиной 1,50 м. В промежуток между обеими стенами падали крупные каменные глыбы неправильной формы, пласт которых уходит в глубину (рис. 7).

В северной окраине расчищенного пространства мы наткнулись на каменную гробницу размерами 2,10×1,72×1,20 м, обнаруженную на глубине 2,40 м (рис. 9 и 10). Она сложена из

Рис. 11. Мраморный рельеф Диониса

четырех больших тесанных плит, установленных отвесно; длинные составляют северную и южную стенки, а короткие — восточную и западную. Сверху она была перекрыта двумя плитами, установленными поперек, и одной полунаклонной, провалившейся во внутрь гробницы в ее юго-западном углу. Каменные плиты стенок связаны тонким раствором извести розов

Рис. 12. Известняковая статуетка фракийского всадника

Рис. 13. Фрагмент львиной головы

цвета. Внутренность гробницы была выполнена глиной. В западном ее конце обнаружены кости черепа и мелкие осколки глиняных небольших сосудов. По-видимому гробница подверглась ограблению еще в древности. Около нея в глины также найдены обломки глиняных сосудов и человеческие кости. Можно допустить, что на этом месте находился более древний некрополь, который при расширении границ города Нове в направлении к востоку оказался внутри их

Рис. 14. Фрагмент латинской надписи

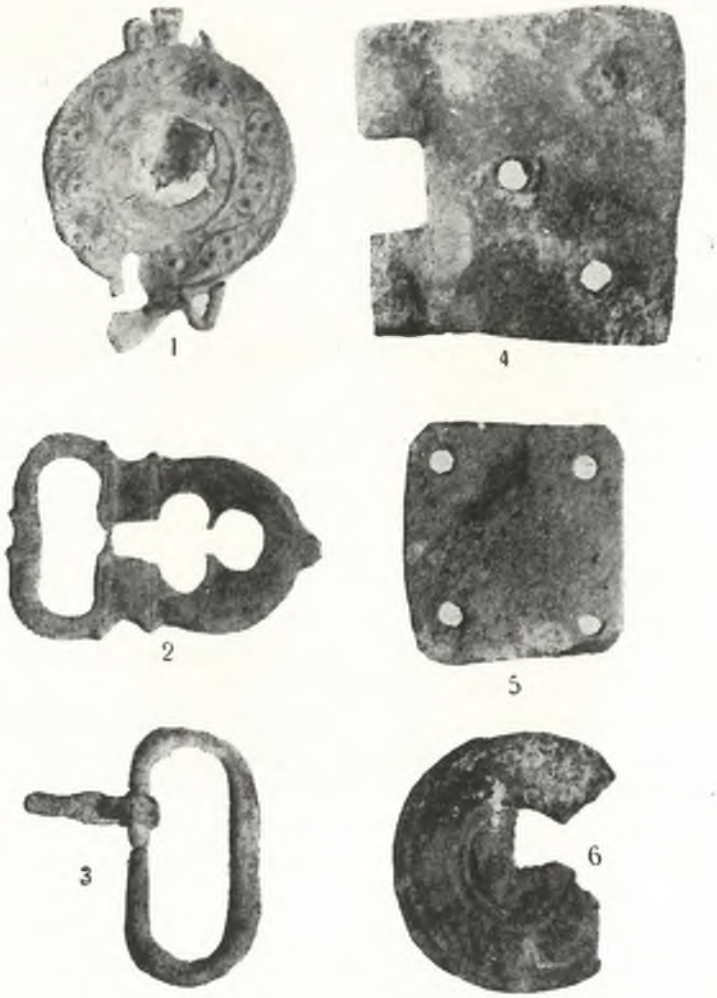

Рис. 15. Свинцовое зеркало и поясные пряжки

При археологических исследованиях восточного сектора Нове, в 1962 г. сделаны нахо
описание которых следует ниже:

1. Плита белого крупнозернистого мрамора, вмурованная с внутренней стороны в юж
крепостную стену (рис. 11). Высота 0,48, ширина основания 0,20, ширина вершины 0,1
толщина внизу 0,09, а наверху 0,05 м; к верхнему концу плита сужается и закруглена. Об

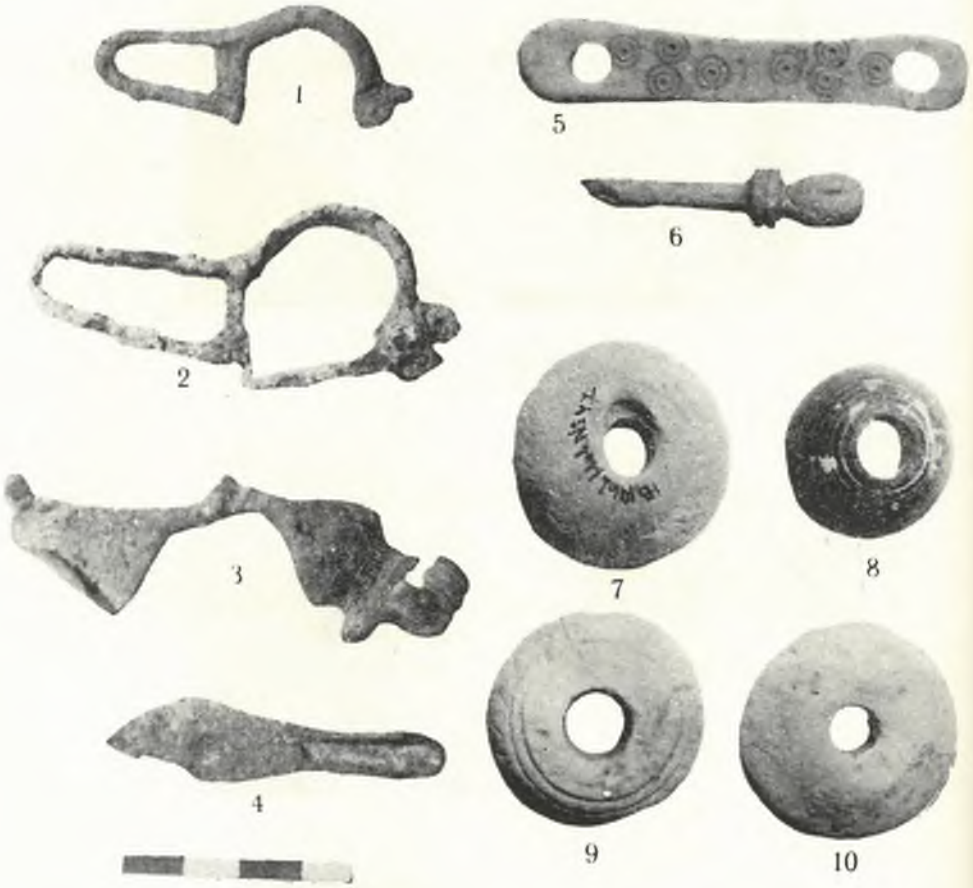

Рис. 16. Фибулы, пряслица для веретен и др.

ная ее сторона тщательно обработана. Рельеф представляет молодого Диониса, стоящег
анфас, голого, с переброшенной через левое плечо небридой. Бог представлен босой, опир
щийся на правую вынесенную вперед ногу, тогда как левая остается облегченной. В пра
руке, опущенной вниз, он держит круглый предмет, по-видимому канфарос, а левой, тоже оп
щенной вниз, придерживает тирсу. Лицо его стерто, волосы длинные, ниспадающие на пле
Часть головы отломана. Внизу, вправо от Диониса представлена пантера с приподнятой ввер
головой и поднятой передней левой лапой. Под рельефом — прямоугольное поле, ограниченно
высокой рамкой, размерами 15×10 см, без надписи. Выше плита расширяется несиметрич
на 4 см с правой стороны. На узкой левой стороне плиты по всей ее длине изображена вин
градная ветвь с листьями и кистью винограда. О культе Диониса в Нове свидетельству
несколько вотивных плит, найденных в Стыклен, Свиштове[1] и в местности Манастира к
востоку от Свиштова.[2]

2. Фрагмент статуетки из известняка, изображающей фракийского всадника, высо
14 см, шириной 19 см и толщиной 5,5 см, найденная в 10 м к западу от репера № 38

[1] Ив. Велков, Антични паметници из България, ГНМ, 1921, стр. 204—205.

[2] Д. Митова-Джонова, Светилище на Дионис край Свищов, Археология, III, 1961, кн. 2, стр. 21

глубине 1,50 м (рис. 12). Сохранились туловище коня и нижняя часть тела всадника. Он одет в хитон, доходящий до его колена. Правой рукой, которая отломана, он держал за заднюю ногу свисающий вниз труп молодой косули. Оборотная сторона этой статуетки отделана более небрежно. На бедре коня имеется рука, вероятно человеческой фигуры, находившейся позади него. Наиболее близкие параллели со статуеткой из Нове находятся среди статуеток фракийского всадника из святилища в окрестностях Дийникли.[1]

3. Фрагмент статуетки из известняка, изображающей голую фигуру женщины с маленьким ребенком на руках, высотой 7,5 см и шириной 8 см, найденной в 12 м к востоку от башни № 6 на глубине 1,50 м вблизи внутренней стороны крепостной стены. Голова, верхняя часть туловища и ноги женщины отломаны. Сохранились часть таза, правая кисть и частя левой руки, согнутой в локте, равно как и нижняя половина тела ребенка.

Рис. 17. Глиняный горшок

4. Фрагмент львиной головы из камня, высотой 14 см, шириной 12,5 см. Сохранились глаза, нос и верхняя часть морды. Найдена случайно в реке Дунай близ Нове (рис. 13).

5. Фрагмент мраморной плиты с латинской надписью. Ширина сохранившегося обломка 20 см, высота 15 см, толщина 2 см. Найдена на поверхности земли. От надписи сохранились лишь три буквы INF (рис. 14). Последняя из них может быть и E.

6. Свинцовая рамка зеркала. Сохранившаяся высота 7 см, диаметр диска 3,2 см. Найдена внутри башни № 5 (рис. 15_1). На вогнутой окружности диаметром 2,3 см, в которую вставлялось зеркало, сохранились следы белесового вещества. Наверху свинцовая рамка украшена изображением двух ручек около устья амфоры. Внизу имеется плоская рукоятка, конец которой отломан. На диске рельефные украшения, представляющие широкий поясь, из спиралей, в изгибах которых расположены группы по три бугорка. Подобные зеркала были найдены в Болгарии в святилищах в окрестностях Саладиново и Копиловци.[2] В Румынии они тоже часто попадаются.[3]

7. Поясная пряжка из литой медной пластинки. Язычек отсутствует. Размеры 4,3×3,0 см. Найдена на поверхности (рис. 15_2).

8. Поясная пряжка с язычком из круглой медной проволоки, размерами 3,5×1,7 см. Найдена на поверхности земли (рис. 15_3).

9. Поясная пряжка размерами 4,7×4,4 см. Найдена в 35 м к западу от башни № 6 на глубине 1 м. Выделана из перегнутой вдвое медной пластинки, в которую была поставлена передняя часть пряжки и язычок втыкался и закреплялся тремя гвоздиками к одному из концов кушака (рис. 15_4).

10. Квадратная медная пластинка с дырочками на каждом из четырех углов. Размеры 3,3 на 3,0 см. Найдена у западной стены башни № 6 на глубине 1,20 м (рис. 15_5).

11. Круглая медная пластинка с двумя концентрическими кругами на лицевой стороне. Диаметр 3,7 см. Найдена в юго-восточном углу башни № 5 на глубине 0,60—0,80 м (рис. 15_6].

12. Медная пластинка круглой формы. На обратной стороне два шипика для прикрепления. Диаметър 5,2 см. Найдена внутри башни № 6 на западной стене на глубине 1,20 м.

13. Бронзовая фибула с двусторонней спиралью. Длина 8 см (рис. 16_3). Найдена у южных ворот крепости. Сзади имеет грушевидное расширение, а посередине закруглена, с профили-

[1] Г. Кацаров, Тракийското светилище при с. Дийникли, ГНБПл, 1925, стр. 143, № 14, рис. 13 и № 15, обр. 14; G. Kazarov, Die Denkmaler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien, № 193 и 194, рис. 98 и 99.

[2] В. Добруски, Материали по археологията на България, Мсб, XIII, 1896, стр. 405; Г. Кацаров, Светилище на Зевс и Хера при Копиловци (Кюстендилско), ИАД, IV, 1914, стр. 100, табл. XVIII.

[3] D. Tudor, Miroirs byzantins de verre doublé de plomb trouvés en Roumanie, Dacia, XI—XII, 1945—1947, стр. 243 и сл.; D. Tudor, E. Bujor şi A. Matroşenko, Sucidava, V, MCA, VII, 1961, стр. 482, рис. 5.

рованным кольцом. Иглодержатель представляет собой удлиненную треугольную пластинку, оканчивающуюся на вершине шариком. Конец дуги раздвоен — одна часть изогнута кверху и образует крючок, а другая переходит в четырехгранную проволоку, образующую три спиралевидных оборота направо после чего превращается в тетиву, которая проходит сквозь

Рис. 18. Глиняные светильники

крючок. Игла и левая спираль утрачены. Такие же фибулы уже находили в Нове и относятся к концу I до конца II в. н. э.[1]

14. Бронзовая фибула, дугообразной. Длина 5,5 см, толщина 2 см. Найдена в кв. XXXV/74 на глубине 0,40—0,60 м (рис. 16_1). Приемник удлинен, изогнут книзу и возвращается назад, соединяя дугу поперечной пластинкой.

[1] Ст. Стефанов, Раннримски фибули от Novae, Изследвания в чест на акад. Д. Дечев, София, 1958, стр. 513 и сл., рис. 2 и указанная литература. В отношении датировки и распространения фибул этого образца см. E. Patek, Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien, Budapest, 1942, стр. 99 и сл., табл. XI, 11; J. Kovrig, Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien, Budapest, 1937, стр. 116, табл. V, VI и VII.

15. Железная фибула того же образца. Длина 7,5 см, толщина 3,5 см (рис. 16_2). Такие фибулы как эти две находили в Болгарии у Брацигово вместе с монетами Юстиниана,[1] а также при раскопках Садовецской крепости.[2] Того же образца фибулы находили и в Сучилава и относятся Д. Тудором к V—VI в.[3]

Рис. 19. Фрагменты terra sigillata

16. Железный наконечник стрелы с ромбовидной передней частью и конической втулкой. Длина 6 см (рис. 16_4). Найдена у башни № 6.

17. Часть железного замка цилиндрической формы. Длина 6,8 см. Найдена в 22 м к западу от башни № 6 на глубине 0,60 м.

18. Железный ключ, длина 3,5 см. Передняя часть состоит из прямоугольной пластинки. Найден в 40 м к западу от башни № 6 на глубине 0,50 м.

19. Плоский костяной предмет с дырками по обеим сторонам. Лицевая сторона украшена двойными центрированными кружками. Длина 7,8 см, ширина 1,1—1,4 см. Найден у южных ворот на глубине 0,40—0,60 м (рис. 16_5).

20. Обломок костяной иглы, длиной 5 см. Найден у южных ворот крепости (рис. 16_6).

21. Пряслице для веретена, каменное, черного цвета, конусообразной формы. Украшено концентрически врезанными кругами. Диаметр 3 см, высота 1,7 см. Найдено в 10 м к западу от репера № 38 (рис. 16_8).

22. Костяное пряслице для веретена, конусообразной формы. Диаметр 3,7 см. Найдено к югу от башни № 6 (рис. 16_7).

[1] Н. Мушмов, Изворът Св. Троица при Брацигово, ИАИ, V, 1928—1929, стр. 329, рис. 191.

[2] I. Welkov, Eine Gotenfestung bei Sadowetz (Nordbulgarien), Germania, XIX, 1935, стр. 154, табл. 17.

[3] D. Tudor, Sucidava, II, Dacia, VII—VIII, 1937—1940, стр. 373, рис. 8; D. Popescu, Fibeln aus dem Nationalmuseum für Altertümer in Bukarest, Dacia, IX—X, 1945, стр. 505, № 117—120, рис. 11.

23. Пряслице для веретена, глиняное, двухконусной формы. Диаметр 3,7 см. Найдено на поверхности (рис. 16_{10}).

24. Мраморное пряслице для веретена, конусообразной формы. Верхняя сторона украшена концентрическими кругами и зигзагообразными линиями. Диаметр 3,5 см, высота 1,3 см. Найдено в кв. XXXV/54 на глубине 0,20 м (рис. 16_9).

Рис. 20. Фрагменты бороздчатой керамики

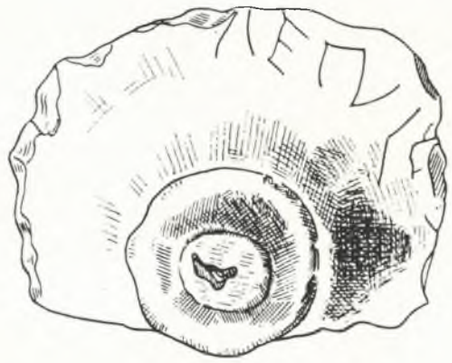

Рис. 21. Граффиты на глиняной миске

Рис. 22. Разрисованные граффиты на стенках амфоры

Монеты. В ходе раскопок найдено около 20 монет, распределяющихся следующим образом: несколько монет у поверхности — Нерона, Каракаллы, Антония Пия, Марка Аврелия и Септимия Севера. У башни № 6 найдены одна монета Лициния, одна — Константция, одна — Юстиниана, одна — Юстина и Софии. У ворот найдены две монеты Тацита и Проба. С внешней стороны крепостной стены между реперами № 38 и 39 найдены одна монета Лициния, одна — Константция, а в юго-восточном углу города — одна монета Константция и одна Юстина.[1]

В кв. XXXV/54 на глубине 0,40—0,60 м найден клад из 412 монет в глиняном одноручном горшке. Из них 384 монеты турецкие посеребренные, 10 больших турецких серебряных монет и 18 разных европейских серебряных монет второй половины XVIII и первой половины XIX в.

Рис. 23. Фрагменты серой и серо-черной позднеантичной керамики

Керамика. При раскопках вдоль южной крепостной стены и в юговосточном углу города найдены многочисленные фрагменты глиняных сосудов, один целый горшок и несколько светильников.

1. Горшок из глины с примесью песка, которая при обжиге приобрела кирпично-красный цвет. На стенках темные пятна. Высота 14 см, диаметр устья 25 см, диаметр днища 8,2 см. Найден возле печи (рис. 17).

2. Фрагмент верхней половины светильника, диаметр 5,5 см, найден у западной стены башни № 5 (рис. 18_1). Диск и края фитильника отломаны. На плоских плечиках, отделенных от диска тремя концентрическими кругами, украшение из ветки с кистью винограда. Ручка небольшая и массивная.

3. Светильник грушевидной формы из хорошо отмученной глины светлого оттенка. Край фитильника отломан. Сохранившаяся часть длиной 6 см, высотой 2,2 см, ручка 5 см, ширина 6,5 см. Найден в 20 м к востоку от репера № 38 на глубине 1,20 м (рис. 18_3).

4. Фрагмент светильника такой же формы как и № 3. Длина 9,3 см, сохранившаяся ширина 4 см, высота 4 см. Найден к востоку от репера № 38 на глубине 0,80 м (рис. 18_4). Ручка и левая половина светильника отломаны. Диск охвачен двумя пластичными кругами и украшен шестиконечной розеткой. Сохранились лишь три лепестка с кружками между их концами. На наклонных плечиках рельефная зигзагообразная линия. Около фитильника следы закоптелости.

[1] Монеты определены Г. Кацаровой, нумизматом Археологического института с музеем.

Подобные светильники находили при раскопках Садовецкой крепости.[1] Вблизи села Кранево раскрыта мастерская для выделки таких светильников с многочисленными формами. Часто их находят и в Румынии в пластах V и VI вв.[3]

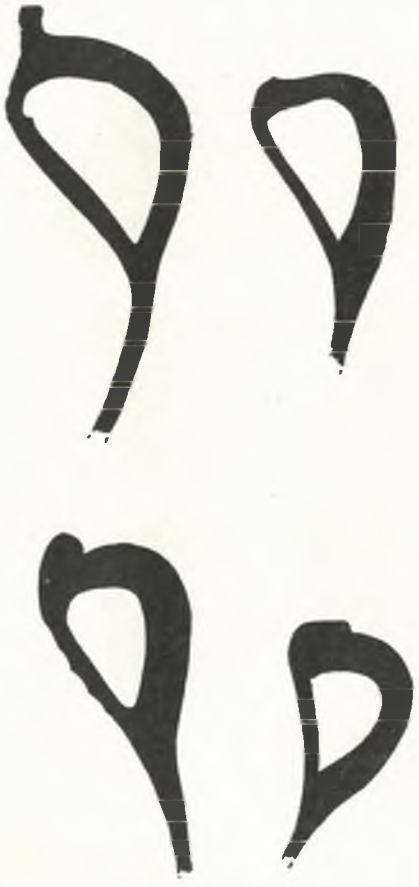

Рис. 24. Профили одноручных горшков

5. Светильник с светло-зеленой глазурью. Длина 9 см, высота 3,2 см. Найдена к востоку от репера № 38 на глубине 1,20 м. Часть фитильника и диск светильника отломаны. Резервуар округлой формы, фитильник небольшой, закругленный, диск плоский, без украшений. Ручка короткая. Относится к IV—V в.[4]

6. Светильник с открытым резервуаром, из хорошо отмученной глины, которая при обжиге стала кирпично-красного цвета. Длина 7,2 см, ширина 5,2 см, высота 3 см. Найдена в 50 м к западу от репера № 38 на глубине 1,50 м (рис. 18_2). Ручка отломана. У отверстия фитильника следы закоптелости.

7. Ручка светильника в виде человеческой головы с грубыми чертами лица с длинными густыми волосами. Высота 7 см, ширина 4,5 см. Найдена вблизи башни № 6 на глубине 1,20 м (рис. 18_5).

8. Терракотовая голова мужчины. Высота 5 см. Найдена случайно в обрабатываемых полях. Лицо круглое, уши большие и заостренные, безволосая. Правый глаз поврежден еще при выделке (рис. 18_6).

Из фрагментов керамики следует упомянуть о нескольких обломках terra sigillata, большая часть которых найдена у башни № 5. Лишь один из них найден возле гробницы. Три из этих фрагментов украшены орнаментом из шишек; один из них представляет собой поднос, украшенный парой стилизованных изображений небольшого животного. Остальные фрагменты украшены барботиновой техникой (рис. 19).

До глубины 1,20 м по протяжению раскопок находили главным образом позднеантичную керамику, которую можно распределить на три группы:

1. Фрагменты сосудов розового, красного и бледно-желтого цвета из хорошо отмученной глины. В эту группу входят амфоры с неглубокими широкими желобками на стенках, круглым днищем и бороздчатыми орнаментами, затем амфоры с узкими высокими горлышками, тонкостенный горшки с выгнутыми наружу венчиками, кувшины с трехлистными устьями и пр. (рис. 20). На одном фрагменте нижней части миски вблизи дна выцарапана надпись (рис. 21). На стенке одной амфоры видна надпись красной краской (рис. 22).[5]

2. Серо-черная керамика — тонкостенные сосуды светло-серого или серо-черного цвета, зачастую с закопченной поверхностью. Глина с содержанием песка. При керамика этого вида

---

[1] I. Welkov, Eine Gotenfestung bei Sadowetz (Nordbulgarien), Germania, XIX, 1935, стр. 154, табл. 20.

[2] Г. Тончева, Керамична работилница край с. Кранево, ИВАД, IX, 1953, стр. 81 сл., табл. I—X.

[3] D. Tudor, Sucidava, III, Dacia, XI—XII, 1945—1947, стр. 168, рис. 20.

[4] D. Tudor, Sucidava, III, Dacia, XI—XII, 1945—1946, стр. 166 сл.; D. Jvanyi, Die pannonischen Lampen Budapest, 1935, стр. 20, табл. LVI и LVII.

[5] Надписи на амфорах красной краской курсивными греческими или латинскими буквами находили при раскопках в Сучидаве. Тудор относит их к эпохе Юстинияна. См. D. Tudor, Sucidava, II, Dacia, VII—VIII, стр. 384 сл.; Sucidava, III, Dacia, XI—XII, стр. 172.

преобладают горшки с выпуклым туловым и с изогнутим наружу венчиком, часто с небольшими плоскими ручками (рис. 23—24).

3. Серая керамика — фрагменты этой группы самые малочисленные. Сосуды выделывались из хорошо отмученной глины, стенки гладкие, иногда с лощеными полосами — отвесными или наклонными. Это типа найдено несколько фрагментов стенок сосудов, часть амфоры с сохранившейся шейкой и обеими ручками, а также верхняя часть кувшина с узкой короткой шейкой и рельефны кругом посередине и с сильно расширяющимся ниже туловом. В верхнем конце ручки имеется бугорок (рис. 25).

Рис. 25. Верхняя часть кувшина из серой глины

Найдено 19 обломков клейменого кирпича, преимущественно с надписью LEG I ITAL. У башни № 7 найдены обломки кирпичей с печатью одной когорты, которую до сих пор не удалось расчитать с положительностью.

Остальная масса материалов состоит из стеклянных сосудов: 10 ножек от рюмок диаметром от 4 до 4,5 см, разбитая глубокая чаша с кольцевидным дном и один бальзамарий с отбытым горлышком — сохранившаяся высота 6 см.

Раскопки 1962 г. дали возможность выяснить трассу южной крепостной стены в восточном секторе Нове. Трудно все еще установить точно время ее возведения. Разница в кладке и толщина стены у башни № 7 дают основание предполагать, что на этом участке стена более ранняя. Возможно очертания города Нове были в начале меньших размеров, причем в ранний период своего существования город занимал лишь западную половину крепости. Позднее город расширился к востоку и тогда в его территорию были включены более древние ремесленные кварталы и некрополь.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ

BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE

XXVII, 1964

МАТЕРИАЛИ И НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

МОНЕТНИ СЪКРОВИЩА, НАМЕРЕНИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1962 И 1963 г.

Тодор Герасимов

1962 г.

Бело поле, Видинско. При копане пръст са намерени случайно римски денари от: Север Александър 5, Юлия Меза 1, Максимин 1, Каракала 4, и антониниани от: Гордиан III 34 Траян Деций 13, Филип баща 19, Отацилия Севера 8, Херения Етрусцила 5, Требониан Гал 5 и Волузиан 1.

Вехтово, Коларовградско. В околността на селото са намерени случайно сребърни западноевропейски и турски монети. На д-р Хараланов показали 143 монети: Австрия: Йосиф II 1768 (от 30 кройцера) 1; Нюрнберг: Йосиф II 1770 (по 20 кройцера) 2; Испания Филип V 2 реала, Карл III 1 реал; Турция: Абдул Хамид I 2 онлука и 2 бешлика, Осман III 4 онлука и 1 бешлик, Мустафа III 1 алтмъшлик (чифт золоти), 8 отузлука (тек золоти), 84 гроша, 4 ирмилици (полугроша), 34 онлуци и 3 бешлици.

Войвода, Коларовградско. В местността Асарлъка е намерен случайно един бронзов медальон, сечен в Одесос при Гордиан III.

Върбица, Коларовградско. Между Градишката чешма и Кадънен геран били намерени случайно няколкостотин медни корубести монети. От тях показали на д-р Хараланов само четири: Андроник I Комнин (Wroth, BMC LXXI) 2, Исак II Ангел (Wroth, LXXII, 5) 1 и 1 от Алексий III Комнин (Wroth, LXXIII, 7).

Големаново, Видинско. При оране са намерени западноевропейски и турски сребърни монети от XVIII—XIX в. От тях ми показаха 1 талер от Мария Терезия и 2 от Селим II (1788—1807).

Горни Домлян, Пловдивско. В една нива е намерено случайно едно медно съдче със сребърни монети от V в. пр. н. е.: 16 драхми от анонимно тракийско племе (Силен отвлича Менада), 1 тетробол от Аполония на Черно море и 52 тетробола от гр. Парион в М. Азия. Находката е прибрана в музея в Карлово.

Градец, Видинско. При селото са изкопани случайно римски сребърни монети от II в. От тях за музея във Видин са прибрани следните денари: Веспасиан 12, Домициан 2, Нерва 1, Траян 62, Адриан 21 и 4 от Антонин Пий. По съобщение на Йор. Атанасова.

Градешница, Врачанско. В местността Йовина бара при оране са намерени множество сребърни монети от II в. пр. н. е. От тази находка предали в музея във Враца 400 тетрадрахми от Тасос (със слабо варваризирани образи), 1 тетрадрахма от Маронея (срв. каталог H. Cahn, № 10, 1938, табл. VII, 167), 15 драхми от Дирахион и 15 от Аполония на Адриатическо море. По съобщение на Б. Николов.

Девене, Врачанско. В местността Долното езеро са изкопани случайно римски денари от II и III в. От тази находка за музея във Враца са прибрани следните денари: Веспасиан 2, Домициан 1, Нерва 1, Траян 3; Адриан 1, Антонин Пий 6, Фаустина майка 1, Марк Аврелий 7, Фаустина млада 2, Луций Вер 4, Каракала 1 и един къс от сребърен ланец с висулка във вид на бръшлянов лист. По съобщение на Б. Николов.

Джинот, Ямболско. Като риголвали в местността Вехтия юрт, изровили случайно един меден съд със сребърни западноевропейски и турски монети от XVII и XVIII в. В музея в Ямбол постъпили следните монети: Австрия: Йосиф II 1 половин талер (1770); Испания: Филип V 11 талера (1717, 1718, 1721, 1722, 1723 и 1724); Полша: Сигизмунд III 5 полови талера, сечени в Гданск (1610, 1613, 1618); Прусия: Георг Вилхелм 1 половин талер; Рагуза 1 грош (1630) и 3 полугроша (1626, 1646); Турция: Мустафа III 9 пиастъра, 1 по-малки монети и 65 много дребни пари; Хамид I 2 полупиастъра и 58 акчета; Осман III, 1 полупиастър; Махмуд I полупиастри и 1140 дребни парици. Всичките монети са пробити. Заедно с монетите са намерени и 4 сребърни гривни, украшения (игла) за коса с топка на върха и 1 огърлица. По съобщение на Н. Домусчиев.

Долна Златица (Антоново), Търговищко. При това село са намерени неизвестен брой сребърни монети от II в. пр. н. е. На д-р Хараланов показали 1 тетрадрахма от Месемврия с монограмите ΔА и НРА и 1 от Одесос — с ΔН.

Долна Кабда, Търговищко. При разкопките в крепостта до това село през 1962 г. са намерени до един стар зид 201 римски монети, които според ръководителя на разкопките Д. Овчаров се разпределят така: денари: Септимий Север 1, Гета 2, Север Александър 1, Каракала 3, Юлия Мамея 1, Юлия Меза 4, Максимин Тракиец 5 и Гордиан III 4; антониниани; Гордиан III 31, Филип баща 8, Филип син 1, Отацилия Севера 2. Останалите са нечетливи. Монетите са прибрани в музея в Търговище.

Железница, Благоевградско. При селото е намерен съд с 378 медни корубести монети от следните византийски императори: Мануил I Комнин с Богородица (Wroth, LXX, 4) 107, Мануил I сам (Wroth, LXX 5) 49; Исак II Ангел (Wroth, LXXII, 5) 78; Алексий III Комнин (Wroth, LXXIII, 10) 140 и Тодор I Ласкарис, Никея 4. Според съобщение на Д. Серафимова монетите са постъпили в музея в Благоевград.

Кралев дол, Пернишко. Ексена Дупаринова намерила случайно в местността Градище глинена чаша с 10 тетрадрахми от I македонска област. Показа ми един екземпляр, останалите раздала на близки.

Крушаре, Сливенско. При риголване в местността Дренчова курия бил изровен случайно съд с голям брой медни корубести монети. От това съкровище според Ел. Бацова 320 броя монети постъпили в музея в Сливен. Те се разпределят така: Мануил I Комнин (Wroth, LXX, 4) 84 броя, (Wroth, LXX, 5) 3, (Wroth, LXX, 6) 111 и 59 от типа, описан у Wroth, LXX, 4, но с по една звезда отстрана на Христос върху опакото; Андроник I Комнин (Wroth, LXXI, 6) 59.

Кърджали. При разкопките на една средновековна църква до автобазата в града, ръководени от Ек. Манова, са намерени на две купчини грошове от: Гюйом дьо Вилардуен (1245—1278) 1; Карл Анжу (1285—1289) 3; Изабела дьо Вилардуен; Гюи II (1294—1308), дук на Атина, и Филип от Таранто (1307—1313), принц на Ахея в Гърция 6; Гюйом I (1280—1287) 4; Ги II (1287—1308) 10 и Мартин Захария, Хиос (1315—1322) 1. Филип Савойски (1301—1307) 3.

Кюстендил. При разкопките на останки от античната баня в града, извършени през 1962 г. от Людмила Русева, били открити в един дебел пласт пепел върху хипокауста на купчина 60 антониниани от римския император Гордиан III. Монетите са прибрани в местния музей.

Лазарово (Струпен), Врачанско. В лозето на Цв. Ив. Василовски е изкопано случайно гърненце със 125 римски републикански денара: Aburia 1, Acilia 1, Anestia 1, Antonia 3, Atilia 1, Aquilia 1, Calpurnia 4, Carisia 2, Cecilia 1, Clodia 8, Considia 2, Cordia 5, Cornelia 3, Crepusia 1, Durmia 1, Fabia 1, Fonteia 2, Fundania 1, Hostilia 2, Julia 1, Junia 2, Licinia 1, Livineia 1, Lucilia 1, Marcia 1, Minucia 1, Plancia 1, Plautia 2, Pomponia 1, Postumia 2, Procila 2, Rostia 1,

Statria 1, Scribonia 5, Sempronia 1, Sestia 1, Sergia 2, Silania 1, Suplicia 1, Titia 1, Tituria 2, Turillia 1, Valeria I и Viba 2. Находката е откупена за Археологическия музей в София.

Лебед, Кърджалийско. Един ловец намерил случайно в една дупка в земята късове от глинено гърне и 1634 медни корубести монети. От тази находка, прибрана в музея в Кърджали, ми показаха монети от Мануил I Комнин (Wroth, LXX, 4 и 6) 2; Исак II Ангел (Wroth, LXXII, 5) 1; Алексий III Комнин (Wroth, LXXIII, 7) 2 и 1 от Тодор I Ласкарис, Никея.

Ловешко. В музея в Ловеч е прибрана находка със 152 драхми от Дирахион и Аполония на Адриатическо море. По съобщение на Йорданка Юрукова.

Лом. Като копали основи за къща на ул. „Цар Шишман", работниците изровили на дълбочина 1,30 м гърне с 3633 медни монети от византийските императори Мануил I Комнин (Wroth, LXX, 3, 4); Исак II Ангел (Wroth, LXXII, 6), Алексий III Комнин (Wroth, LXXIII, 7) и от никейския император Тодор I Ласкарис. Всичките монети са с дребни ядра и неправилна форма. На 1 м разстояние от първото гърне намерили второ съкровище от 1376 медни монети, поставени накуп в земята. Те са от същите четири императори. Ядрата им са големи и с правилна форма. По съобщение на Трайко Филипов и двете находки са прибрани в музея в Лом.

Мездра, Врачанско. При правене изкоп за водопровод работниците намерили античен зид и до него в пръстта 4 бронзови монети от Сердика, сечени при Каракала, 1 от Адрианопол, 1 Каракала и 1 дупондий от император Комод. По съобщение на Б. Николов монетите са прибрани в музея във Враца.

Мездра, Врачанско. При копане бил разкрит античен гроб. До скелета намерили 6 медни римски монети от дребен номинал (15 мм) — 1 от Йовиан, 2 от Констанций II, 1 от Константин Велики и 2 много развалени от III в. Монетите са прибрани в музея във Враца.

Мраморен, Врачанско. Като копали за водопровод, изкопали случайно гърненце с 8 тетрадрахми от I македонска област, от тях 2 са с монограма АР, а останалите — с три сложни монограма. Находката според съобщение на Б. Николов е прибрана в музея във Враца. В съседство със селото имало следи от антично селище. Там се намират късове от къснолатенска керамика.

Мусина, Търновско. По съобщение на Н. Стателов от Горна Оряховица при селото изровили случайно 15 тетрадрахми от Александър III Велики. Монетите са стопени от златари.

Мъглиж, Старозагорско. При копане основите на една къща работниците изкопали множество медни римски монети от III и IV в. От тази находка в музея в Казанлък постъпили само 39 екземпляра: Аврелиан 9, Флориан 2, Проб 14, Карин 2, Диоклетиан 5 и Максимиан 7. По съобщение на Л. Гетов.

Овчи кладенец, Ямболско. Няколко младежи, дирейки имане под една стара круша, изровили на дълбочина 1 м 110 бронзови монети от Филип II и Александър III Велики, поставени направо в земята. От тях ми показаха само 61 екземпляра.

Памидово, Пазарджишко. При селото били намерени множество сребърни монети от IV в. пр. н. е. От тази находка според съобщение на Н. Гиздова могли да купят за музея в Пазарджик само една тетрадрахма от македонския цар Филип II, 4 тетробола от Тракийски Херсонес и 1 от гр. Парион в М. Азия.

Пирне, Бургаско. Край селото е изкопано случайно гърне с 357 римски сребърни монети, които според М. Лазаров се разпределят така: денари: Адриан 1, Антонин Пий 1, Фаустина майка 1, Септимий Север 34, Юлия Домна 17, Каракала 43, Плавтила 6, Гета 13, Макрин 4, Диадумениан 1, Елагабал 4, Юлия Меза 1, Александър Север 7, Максимин Тракиец 18, Паулина 1, Максим Цезар 1, Гордиан III 1, Пупиен 1; антониниани: Гордиан 129, Филип Араба 55, Отацилия Севера 7 и Филип син 11. Находката е прибрана в музея в Бургас.

Покровник, Благоевградско. В местността Кладенецо са намерени 488 медни корубести монети. Те се разпределят между следните византийски императори: Мануил I Комнин (Wroth, LXX, 4) 5 редовни и 118 с варваризирани образи, (Wroth, LXX 5) 3 редовни и 50 с варваризирани; Исак II Ангел (Wroth, LXII, 6) 24 редовни и 99 с варваризирани; Алексий III Комнин

(Wroth, LXXIII, 7) 15 редовни и 171 с варваризирани; Тодор I Ласкарис, Никея, 3. По съоб-
щение на Д. Серафимова находката е постъпила в музея в Благоевград.

Раданово, Търновско. В местността Кутра било намерено гърне с 45 тетрадрахми и 2
драхми подражания на монетите на македонския цар Филип III Аридей. По съобщение на Н.
Ангелов находката е постъпила в музея в Търново.

Радотина, Софийско. При селото били намерени случайно сребърни западноевропейски
и турски монети от XVII и XVIII в. В музея в Ботевград са постъпили следните монети:
Австрия: Фердинанд II 2 талера; Полша: Сигизмунд III 2 половин талера (сечени в
Гданск) 5 гроша; Стефан Батори 4 гроша; Белгийска конфедерация 32 талера и 5
полуталера (1644, 1648); Рагуза 4 гроша и 1 полугрош; Франция: Людовик XIV 8 гроша;
Турция: 20 дребни сребърни монети (25 мм). Всички грошове и турските монети са про-
бити. С монетите са намерени и 6 мъниста с филигранова украса и 3 висулки във вид на
Херкулесов кривак, също така обточени с филигран.

Септември (Сараньово), Пазарджишко. При селото били намерени случайно в гърне 9
талера от Мария Терезия (1780) и 3 големи сребърни монети от Селим III (1788). Наход-
ката е постъпила в музея в Пловдив.

Скребатно, Благоевградско. В местността Бора било намерено случайно глинено съдче с
две дръжки, пълно със сребърни монети от V в. пр. н. е. От това съкровище постъпили в
музея в Благоевград 190 екземпляра; от тях 3 статера на анонимно тракийско племе (Силен
отвлича Менада), 105 тетробола от Тасос (Силен с кантарос, тичащ наляво) и 82 — със Силен,
тичащ надясно. От същата находка имало у един учител в гр. Гоце Делчев други 7 тетробола
от Тасос. По съобщение на Г. Кацарова.

Сладък кладенец, Старозагорско. При копане край селото са намерени случайно римски
сребърни монети. От тази находка постъпили в музея в Стара Загора следните екземпляри:
денари: Домициан 1, Комод 2, Септимий Север 3, Гета 1, Юлия Домна 2, Елагабал 1, Але-
ксандър Север 1, Юлия Мамея 1, Максимин Тракиец 1; антониниани: Гордиан III 18, Филип
баща 14, Филип син 3 и Отацилия Севера 2. По съобщение на Д. Николов.

Съдийско поле, Сливенско. В местността Пробитата могила е намерено случайно глинено
гърне с 404 римски сребърни монети, които се разпределят така: денари: Антонин Пий 48,
Албин 4, Септимий Север 36, Юлия Домна 19, Гета 6, Плавтила 1, Макрин 1, Диадумениан 1,
Юлия Меза 1, Север Александър 16, Юлия Мамея 4, Максимин Тракиец 13, Максим Цезар 1,
антониниани: Гордиан III 169, Филип баща 58, Отацилия Севера 11, Филип син 13, Етрус-
цила 1, Паулина 1. Това съкровище по съобщение на Ев. Христова е постъпило в музея в
Нова Загора.

Преди няколко години в същата местност е била намерена друга находка; от нея са
постъпили в същия музей 18 монети: денари: Антонин Пий 1, Септимий Север 1, Гета 1,
Максимин 1; антониниани: Гордиан III 8, Филип баща 4, Отацилия Севера 2.

Терзийско, Бургаски окръг. Като орали с трактор в местността Селските лозя, намерили
едно гърне със сребърни римски монети. Находката е пръсната. От нея постъпили в музея в
Карнобат само следните монети: денари: Гета 1, Гордиан III 1, антониниани: Гордиан
III 8 и Филип баща 2. В музея в Бургас прибрали от същата находка 2 антониниани от Филип
баща. По съобщение на М. Лазаров.

Тича, Сливенско. В местността Кутра могила намерили при оране меден съд с римски
сребърни монети от III в. За музея в Котел били придобити само 1000 антониниани. От тях
ми показаха 3 от Салонина и 2 от Клавдий II.

Тушовица, Коларовградско. При селото са намерени римски сребърни монети от III в.
От тази находка на д-р Хараланов показали 15 антониниани: 1 от Каракала, 1 от Филип баща
и 13 от Гордиан III.

Тъжа, Старозагорско. По съобщение на Л. Гетов за музея в Казанлък откупили две
златни монети (перпери) от византийските императори Андроник II и Андроник III, произхож-
дащи от съкровище, намерено при това село.

Търновско. Неизвестно е точното местонахождение на едно съкровище от тетрадрахми—подражания на тетрадрахмите на македонския цар Филип III Аридей. Пет екземпляра от тези монети купил Н. Стателов в Горна Оряховица.

Угърчин, Ловешко. При оране край брега на р. Каменка тракторът изровил гърне с римски сребърни монети от II и III в. Находката е пръсната. От тези монети ми показаха следните екземпляри: денари: Юлия Мамея 1, Максимин Тракиец 1; антониниани: Гордиан III 2, Филип баща 1, Филип син 1, Траян Деций 1 и Етрусцила 1.

Хисар, Кърджалийско. Един селянин, като орал, изровил гърне с дребни бронзови монети от гр. Маронея от IV в пр. н. е. От тази находка бяха изпратени в Археологическия музей в София 25 екземпляра; една част от тях са с монограма на монетен магистрат ΠN, а друга—с ΠNK. На мястото, където са намерени монетите, има останки от стар зид.

Ягода, Старозагорско. При копане пръст край селото е намерен глинен съд с 308 медни корубести монети. Според Л. Гетов за музея в Казанлък били прибрани само 148 броя. Те се разпределят между следните византийски императори: Мануил I Комнин (Wroth, LXX, 4) 108, (Wroth, LXX, 5) 1 и Андроник II Комнин (Wroth, LXXI, 6) 39.

1963 г.

Асеновци (Осмокалугерово), Плевенско. В местността Лозята, като риголвали лозе, намерили гърне с 200 медни корубести монети. От тях 100 били прибрани в селското училище. По съобщение на д-р Шишков от Плевен те били от Мануил I (Wroth, LXX, 4), Исак II Ангел (Wroth, LXXII, 5) и Алексий I Комнин (Wroth, LXXIII, 7).

Бистрица, Софийско. В един двор в селото изкопали случайно две гърненца със сребърни западноевропейски и турски монети. Намервачът ми показа следните монети: Австрия: Фердинанд II 4 талера, Рудолф II 1 и 2 от Карл I; Полша: Сигизмунд III 15 гроша, Стефан Батори 2 гроша; Испания: Филип IV 4 пезоса; Рагуза 16 гроша; Турция 543 дребни сребърни монети.

Болярино, Пловдивско. При това село намерили случайно 1 тетрадрахма на Тасос от II в. пр. н. е., 1 подражание на тасоските тетрадрахми, 2 от Атина от II в. пр. н. е., 1 от Маронея от II в. пр. н. е., 1 тетрадрахма от Месемврия (Александър III Велики) и 7 римски републикански денара (най-късния от 44 г. пр. н. е.). Това съкровище по съобщение на К. Колев е постъпило в музея в Пловдив.

Братя Даскалови, Старозагорско. По съобщение на Д. Николов в музея в Стара Загора са получени следните римски монети от някаква находка при горното село: денари: Елагабал 1, Максимин Тракиец 1, антониниани: Гордиан III 6, Филип баща 6, Отацилия Севера 1 и Филип син 2.

Бреница, Врачанско. В местността Струпена било изкопано едно гърне със 120 римски денара от II в. Находката е прибрана за музея във Враца. По съобщение на Б. Николов.

Бургаско. Не е известно точното местонахождение на едно съкровище от златни турски монети от XV—XVI в. От него купили за стопяване ДИП „Златарска промишленост" 11 броя. Те са от следните османски султани: Мехмед I (1415—1421) 2, Селим I (1512—1520) 2, Сюлейман I (1520—1567) 3, Мехмед III (1595—1603) 1, Ахмед I (1603—1613) 2 и Мустафа II (1694—1703) 1.

Варненско. Не е познато мястото на намирането на едно съкровище от златни византийски монети от XIV в. От него ми показаха 5 броя — всички перпери от Андроник II с Михаил IX. Те са със следните знаци на монетни магистрати: МГ, ВЯ, К N (2 броя) и $\frac{СП}{KN}$. Монетите бяха с добре запазена повърхност.

Виноградец, Пазарджишко. При селото са намерени 400 сребърни монети от IV в. пр. н. е. От това съкровище за музея в Пазарджик са купени 1 статер от анонимното тракийско племе (Силен отвлича Менада), 130 тетробола от Тракийски Херсонес и 9 от гр. Парион в М. Азия. По съобщение на Н. Гиздова.

Владая, Софийско. Случайно били намерени при селото грошове от Венеция и турски монети. А Сахакян ми показа 20 гроша, всички от дожа Доменико Контарини.

Враца. При засаждане гора на склона край Враца работниците изкопали гърне с 483 сребърни лугроша от Иван Шишман и 59 акчета от Баязид I. При монетите имало и 7 сребърни позлатени златни копчета за връхна дреха и три сребърни позлатени обеци. Цялото съкровище по съобщение на Б. Николов е откупено за музея във Враца.

Генерал Мариново, Видинско. Един селянин изкопал случайно в двора си един медник съд с около 59 кг денари от II—III в. Съкровището е откупено за музея във Видин. По съобщение на Йор. Атанасова.

Гита, Старозагорско. В двора на Т. Славов Маринов било изровено гърне с 361 медни монети от следните римски императори от IV в.: Диоклетиан 1, Галерий Максимиан 10, Галерия Валерия 1, Максимин Даза 93, Константин Велики 99 и Лициний баща 157. Находката по съобщение на Д. Николов е прибрана в музея в Стара Загора.

Горни Дъбник, Плевенско. При селото случайно са намерени голям брой римски сребърни монети, които са били пръснати между намервачите. Д-р Шишков от Плевен могъл да види само 40 екземпляра от това съкровище, които се разпределят така: Каракала 1, Елагабал 1, Юлия Меза 1, Юлия Мамея 1, Александър Север 1, Гордиан III 15, Филип баща 10, Филип син 1, Отацилия Севера 1, Траян Деций 7 и Херений Етруск (254) 1.

Гранитово, Ямболско. От околността на това село произхожда една находка от сребърни монети от V и IV в. пр. н. е. От нея Д. Николов видял един тетробол от гр. Парион от V в. (с вдлъбнат квадрат), 1 от IV в. (с вол) и 6 тетробола на Тракийския Херсонес.

Граничак, Видинско. При оран в една нива е намерено случайно гърне със следните римски сребърни монети: денари: Каракала 1, Макрин 1; антониниани: Требониан Гал 1, Волузиан 1, Траян Деций 6, Гордиан III 15, Филип баща 10, Филип син 1, Отацилия Севера 3, Етрусцила 3. Тези монети по съобщение на Ив. Балкански са прибрани в музея в Белоградчик.

Дренци, Коларовградско. В местността Саръкору са намерени случайно 7 дребни сребърни монети (с диаметър 15 мм и тегло 0,55 г) от Фердинанд I, сечени в монетарницата Кремениц за Унгария (1528, 1544, 1547 (2 екз.), 1547 (2 екз.) и 1572 г.). По съобщение на д-р В. Хараланов.

Дунавци, Видинско. Като копали за канал в селото, намерили гърне с 290 гроша от цар Иван Срацимир. Това съкровище е прибрано в музея във Видин. По съобщение на Йорданка Атанасова.

Каменец, Плевенско. При селото е намерено случайно едно гърне с медни монети от византийския император Мануил I Комнин (Wroth, LXX, 7). Всички екземпляри били с неправилни пластинки и зле отпечатани образи. По съобщение на д-р Шишков от Плевен находката е прибрана в селското училище.

Кладоруп, Видинско. Един селянин изкопал случайно 60 римски републикански денара. Монетите са откупени за музея във Видин. По съобщение на Йорданка Атанасова.

Койнаре, Врачанско. При оране зад мелницата „Житница“ било изровено гърненце с около 400 римски републикански денара от I в. пр. н. е. Част от находката е прибрана в музея във Враца. По съобщение на Б. Николов.

Копривец, Русенско. В околността на селото са били намерени случайно множество тасоски тетрадрахми от II в. пр. н. е. От тази находка са прибрани за музея в Русе само три екземпляра. По съобщение на В. Димова.

Липница, Врачанско. В двора на Георги Ц. Марков били изкопани случайно около стотина сребърни монети от II в. пр. н. е. По съобщение на Б. Николов от тях могли да придобият за музея във Враца само 19 тасоски тетрадрахми с монограмите М и МН, 27 тетробола от Дирахион и 4 от Аполония на Адриатическо море.

Малък Поровец, Разградско. При оран в местността Сарпа са изровени сребърни монети от III в. пр. н. е. От тази находка за музея в Разград били прибрани само 7 тетрадрахми от

Александър III Велики и 1 от Селевк I. По съобщение на Т. Иванова. От същата находка попаднали у д-р Хараланов 7 тетрадрахми от Александър III и 2 от Селевк I.

Маца, Сливенско. От околността на селото произхожда една находка от 134 акчета от Мурад I (1360—1390). Находката е откупена за музея в Нова Загора. По съобщение на Ив. Христова.

Михайлово, Старозагорско. М. Шеретянов от Ст. Загора прибрал част от находка със сребърни римски монети, намерени при селото. Монетите са денари: Септимий Север 2, Каракала 1, Гета 1, Макрин 1, Юлия Мамея 1; антониниани: Гордиан III 11, Филип баща 4, Отацилия Севера 2 и Филип син 2. По съобщение на Д. Николов.

Новачене, Плевенско. При оране с трактор е намерено гърне със сребърни римски монети, които били разпръснати между селяните. От находката ми показаха 1 антониниан от Гордиан III и 3 от Транквилина.

Оряховица, Старозагорско. При селото било намерено гърне с тракийски подражания на тетрадрахмите от Тасос от II в. пр. н. е. Съдържанието на това съкровище е разпръснато. По съобщение на Д. Николов за музея в Стара Загора могли да придобият само три екземпляра от тези монети.

Перник. В землището на града случайно е намерено гърне с 20 златни номизми от византийските императори Алексий I Комнин (Wroth, LXIV 1), Мануил I Комнин (Wroth, LXIX 1) и Йоан II Комнин (Wroth, LXVI, 12). От тази находка бяха купени за Археологическия музей в София по 1 номизма от Алексий I, Мануил I и Йоан II Комнин. Останалите са стопени в ДИП „Златарска промишленост“.

Пешаково, Видинско. Край селото било открито случайно едно значително съкровище от сребърни западноевропейски и турски монети от XVI—XIX в. По съобщение на Йорданка Атанасова съкровището е купено за музея във Видин. В него са застъпени следните видове монети: Австрия: Рудолф II 1 талер, Леополд I 2, Фердинанд II 3, Фердинанд III 15, Франциск I 1 (1810), Карл I 1, неопределим 1, Албрехт II 2 гроша; Испания: Филип IV 6 пезоса и 1 полуталер, Алберт и Изабела 1 талер; Белгийска конфедерация 23 талера и 4 полуталера (1607, 1623, 1629, 1633, 1640, 1641, 1680, 1682, 1684, 1687 и 1688); Полша: Сигизмунд III 45 половин талера (14 сечени в Данциг) 41 гроша, Йохан Казимир 2 половин талера; Бранденбург, Георг Вилхелм 5 половин талера; Дания: Кристиан IV 1 половин талера; Франция: Хенри 2, Людовик XIII 2, Людовик XIV 19 гроша; Лотарингия: Франц II 1; Монако: Оноре II 1 половин талер и 1 грош, Гюи 2 гроша; Малвина 1 грош; Бавария: Леополд I 1 половин талер; Рагуза: 2 тройни и 69 гроша; Трансилвания: Стефан Батори 7 гроша; неопределими 8 гроша; Турция: 44 от дребен номинал (между тях екземпляри от Селим I (1512—1520), Мурад I (1575—1595), Ахмед I (1603—1617) и Ибрахим I (1640—1648); България: Ив. Александър с Михаил Асен 1 грош. Всички полуталери и грошове са пробити (от накит). Заедно с монетите са намерени и прешлени от сребърен колан и части от сребърни висулки (вероятно от прочелник).

Плевен. В местността Кайлъка били намерени при копане 461 медни римски монети от IV в. Между тях има екземпляри от Диоклетиан 2, Максимиан Херкулес 52, Галерий Максимин 56, Галерия Валерия 65, Лицини баща 54, Максимин 62. Находката по съобщение на Ев. Генова е прибрана в музея в Плевен.

Славяново, Хасково. В землището на селото е намерен един електронов статер от гр. Кизик. Откупен е за музея в Хасково. По съобщение на Д. Аладжов.

Сладък кладенец, Старозагорско. В една градина до селото изкопали случайно 12 римски сребърни монети, поставени направо в земята: денари: Септимий Север 2, Максимин Тракиец 1, Юлия Мамея 1; антониниани: Гордиан III 2, Филип баща 5 и Отацилия Севера 1.

Слатина, Ловешко. По съобщение на Каменов от София при селото били намерени сребърни монети от II в. пр. н. е. От тях са успели да придобият за музея в Ловеч само 6 тетрадрахми от Тасос и 6 тетрадрахми от I македонска област.

Стара Загора. При копане канал на бул. „Руски“ работниците намерили множество мед... корубести монети. По съобщение на Д. Николов за музея в Стара Загора могли да прибер... само 17 броя: Алексий I Комнин (W r o t h, LXIV, 6) 6, Мануил I (W r o t h, LXX, 4) 1 и Алексий ... Комнин (W r o t h, LXXIII, 8, 11) 10.

Сушина, Коларовградско. При селото били намерени случайно 12 медни византийски м... нети от XII в. Девет от тях са половинки, две четвъртинки и 1 цяла от Алексий I Ком... По съобщение на д-р В. Хараланов.

Съдиево, Бургаско. Като копали при селото, намерили случайно едно гърне с 48 тетра... драхми от Византион (подражания на тези от тракийския цар Лизимах) с различни моногра... на монетни магистрати и 4 тетрадрахми от Тасос (3 с монограма М и 1 с Δ/). Находката ... съобщение на М. Лазаров е купена за музея в Бургас.

Търнене, Плевенско. При селото е намерено случайно едно съкровище от 1900 анто... ниани, поставени в меден съд. Антонинианите са от Гордиан III, Траян Деций и Филип баща... Съкровището е купено за музея в Плевен. По съобщение на Ев. Генова.

Търново. Един гражданин изкопал случайно в двора си (Асенова махала) 50 медни ко... рубести монети, поставени на купчина в земята. Монетите са от Исак II Ангел (W r o t h, LXXII, ... и Алекси III Комнин (W r o t h, LXXIII, 7). Находката по съобщение на Тодорова е постъпила ... в музея в Търново.

Хвойна, Смолянско. Един ловец изровил случайно под корените на един бук гърнен... с тетроболи от гр. Парион в М. Азия (IV в. пр. н. е.). От тази находка ми показаха десет екзем... пляра, всички с полуизтрита повърхност.

Цръчна, Пазарджишко. При копане било изровено едно гърне с 4 кг (1252 броя) медни ... корубести монети. Те се разпределят между византийските императори: Мануил I Комнин ... (W r o t h, LXX, 4 149 и W r o t h, LXX, 5 23); Исак II Ангел (W r o t h, LXXII, 5) 480 (от тях ... 55 са с неправилно ядро и схематични образи), Андроник I Комин (W r o t h, LXX, 6) 10 и ... Алексий III Комнин (W r o t h, LXXIII, 7) 590 (две трети от монетите са с недобре отпечатани ... образи върху лицевата страна). На същото място работниците открили второ съкровище с ... 3 кг (922 броя) медни корубести монети от същите византийски императори: Мануил I (W r o t h ... LXX, 4) 109 и (W r o t h, LXX, 5) 13, Исак II Ангел (W r o t h, LXXII, 5) 865, Андроник I Комнин ... (W r o t h, LXXI, 6) 8 и Алексий III Комнин (W r o t h, LXXIII, 7) 427. И двете съкровища по ... съобщение на Н. Гиздова са купени за музея в Пазарджик.

TRÉSORS MONÉTAIRES DÉCOUVERTS EN BULGARIE EN 1962 ET 1963

T. GERASSIMOV

(R é s u m é)

1962

B e l o p o l é, arr. de Vidin. Trésor de 96 deniers et antoniniens du IIe et IIIe siècle.

V e h t o v o, arr. de Kolarovgrad. Trésor de monnaies d'argent: Autriche, Espagne, Bavière ... Turquie.

V o ï v o d a, arr. de Kolarovgrad. Trésor de plusieurs centaines de monnaies de cuivre des ... pereurs de Byzance Andronic I Comnène, Issac II Ange et Alexis III Comnène.

G o r n i D o m l j a n, arr. de Plovdiv. Seize drachmes avec Silène enlevant une Ménade, 1 tétro... bole d'Apollonia de la mer Noire et 57 tétroboles de Parion.

G r a d e c, arr. de Vidin. 102 deniers romains du IIe siècle. Rachetés par le musée de Vidin.

Gradešnica, arr. de Vraca. Trésor de 400 tétradrachmes de Thasos, 1 de Maronnée, 15 drachmes de Dyrachion et 15 d'Apollonia sur l'Adriatique. Rachetés par le musée de Vraca.

Devne, arr. de Vraca. Le musée de Vraca a acquis 27 deniers romains du IIe siècle, découverts près du village.

Djinot, arr. de Jambol. Trésor de monnaies d'argent (thalers, demithalers et gros) d'Autriche, d'Espagne, de Pologne, de Prusse, de Raguse et de Turquie des XVIIe et XXIIIe siècles. Toutes les monnaies sont percées. On a découvert en même temps quatre bracelets d'argent, une épingle à cheveux et un collier d'argent. La trouvaille a été rachetée par le musée de Jambol.

Dolna Zlatiza, arr. de Targoviste. Tétradrachmes d'Odessos et de Messembria sur la mer Noire (imitation des tétradrachmes d'Alexandre le Grand).

Dolna Kabda, arr. de Targoviste. Au cours des fouilles effectuées dans une ancienne forteresse on a trouvé près d'un mur 201 deniers romains et antoniniens des IIe et IIIe siècles. Les monnaies sont conservées au musée de Targoviste.

Železnica, arr. de Blagoevgrad. 378 monnaies de cuivre de Manuel I Comnène, Isaac II Ange, Alexis III Comnène et Théodore I Lascaris. La trouvaille a été rachetée par le musée de Blagoevgrad.

Kralev dol, arr. de Pernik. 10 tétradrachmes de la Première région macédonienne.

Krušare, arr. de Sliven. Le musée de Sliven a acquis 320 monnaies (faisant partie d'un trésor plus important) de Manuel I Comnène et Andronic I Comnène.

Kirdjali. Lors des fouilles autour d'une église du Moyen Age de cette ville on a découvert des gros de Guillaume de Villehardouin (1245—1278) — 1; Charles d'Anjou (1285—1289) — 3; Isabelle de Villehardouin (1927—1301) — 1; Philippe de Savoie (1301—1307) — 3; Guy II duc d'Athènes (1294—1308) — 10; Philippe de Tarente (1307—1313) — 6; princed d'Achïe: Guillaume I (1280—1287) — 4; Martin Zacharios, Chios (1315—1329) — 1. Les monnaies sont conservées dans les collections de Kirdjali.

Kustendil. Dans les ruines de thermes antiques on a découvert lors de fouilles 60 antoniniens de Gordien III.

Lazarevo, arr. de Vraca. 125 deniers romains républicaint du IIe — Ier siècle av. n. è. Le trésor a été racheté par le Musée d'archéologie de Sofia.

Lebed, arr. de Kirdjali. Trésor de 1634 monnaies de cuivre de Manuel I Comnène, Isaac II Ange, Alexis II Comnène et Théodore I Lascaris. Le trésor se trouve au musée de Kirdjali.

Arr. de Lovec. Une partie (152 monnaies) d'un trésor avec des drachmes de Dyrachion et d'Apollonia sur l'Adriatique a été racheté par le musée de Lovec.

Lom. Dans une cour à Lom on a mis au jour d'une manière fortuite deux trésors, l'un près de l'autre avec des monnaies byzantines de Manuel I Comnène, Isaac II Ange, Alexis III Comnène et Théodore I Lascaris, et le second — 1376 monnaies des mêmes souverains. Les monnaies ont été rachetées par le musée de la ville.

Mezdra, arr. de Vraca. Dans une tombe antique on a découvert 12 monnaies romaines de cuivre du IVe siècle.

Mramorec, arr. de Vraca. Un petit trésor dans une urne avec 10 tétradrachmes de la Première région macédonienne. Les monnaies ont été rachetées par le musée de Vraca.

Musina, arr. de Tirnovo. 15 tétradrachmes d'Alexandre la Grand.

Maglij, arr. de Stara Zagora. Le musée de Kazanlik a acheté 39 monnaies romaines de cuivre du IIIe et IVe siècle — partie d'une trouvaille plus importante.

Ovči Kladenec, arr. de Jambol. 110 monnaies de bronze de Philippe II et Alexandre le Grand.

Pamidovo, arr. de Pazardjik. On ne connaît pas exactement le nombre des monnaies argent du VIe siècle av. n. è. découvertes près de cet endroit. Le musée de Pazardjik a acquis seulement 1 tétradrachme de Philippe II, 4 tétroboles de la Chersonèse de Thrace et 1 — de Parion.

Pirne, arr. de Burgas. Trésor dans une urne contenant 357 deniers romains et antoniniens des IIe et IIIe siècles. Les trésor a été racheté par le musée de Burgas.

Pokrovnik, arr. de Blagoevgrad. Trésor avec 788 monnaies de cuivre de Manuel I Comnène, Isaac II Ange, Alexis I Comnène et Théodore I Lascaris. Le trésor a été acquis par le musée de Blagoevgrad.

Radanovo, arr. de Tirnovo. 44 tétradrachmes et 2 drachmes — imitations de monnaies d'argent du roi de Macédoine Philippe III Aridée. La trouvaille a été rachetée par le musée de Tirnovo.

Radotina, arr. de Sofia. On a trouvés dans ce village des monnaies d'argent d'Autriche, de Pologne, des Pays-Bas, de France et de Raguse. On a découvert également près de cette trouvaille des fragments d'un collier en argent.

Septemvri (Saranjovo), arr. de Pazardjik. On a découvert dans une petite urne 9 thalers de Marie-Thérèse et 3 monnaies d'argent du sultan Sélim III (1788).

Skrebatno, arr. de Blagoevgrad. Le musée de Blagoevgrad a acheté une partie d'un trésor monétaire du Ve siècle av. n. è. 5 thalers avec un Silène enlevant une Ménade, 105 tétroboles de Thasos (Silène courant vers la gauche) et 82 avec Silène à droite. Du même trésor un instituteur de la ville de Gotze Delčev conserve d'autres 7 tétroboles de Thasos.

Sladak Kladenec, arr. de Stara Zagora. Le musée de Stara Zagora possède 60 deniers et antoniniens du IIe et IIIe siècle. Ils appartiennent à une trouvaille plus importante provenant de ce village.

Sadiisko pole, arr. de Sliven. Un trésor de 404 deniers romains et antoniniens du IIe et IIIe siècle. La trouvaille a été rachetée par le musée de Nova Zagora.

Tiča, arr. de Sliven. On a trouvé près du village un vase de cuivre contenant de nombreuses monnaies romaines d'argent du IIIe siècle. De cette trouvaille le musée de Kotel n'a acheté que 1000 antoniniens.

Tušovica, arr. de Kolarovgrad. Le Dr Haralanov communique qu'on a découvert près de ce village des monnaies romaines d'argent du IIIe siècle.

Taja, arr. de Stara Zagora. Le musée de Kazanlik a racheté deux monnaies d'or des empereurs de Byzance Andronic II et Michel IX, provenant d'une trouvaille monétaire.

Région de Tirnovo. Une trouvaille monétaire provenant des environs de Tirnovo avec des imitations de tétradrachmes de Philippe III Aridée.

Ugarčin, arr. de Loveč. Une trouvaille avec des deniers romains et des antoniniens du IIe et IIIe siècle.

Hissar, arr. de Kirdjali. Une urne avec des monnaies de bronze de Maronnée de faible valeur nominale (du IVe siècle av. n. è.). Le musée d'archéologie de Sofia en a racheté 25 exemplaires.

Yagoda, arr. de Stara Zagora. Trésor avec 300 monnaies de cuivre de Manuel I Comnène et d'Andronic I Comnène. La trouvaille est conservée au musée de Kazanlik.

1963

Asenovci, arr. de Pleven. Urne avec 200 monnaies de cuivre de Manuel I Comnène, Isaac II Ange et Alexis III Comnène. 100 exemplaires se trouvent à l'école du village.

Bistrica, arr. de Sofia. Deux petites urnes avec 44 monnaies d'argent d'Occident et 543 monnaies turques.

Boljarino, arr. de Plovdiv. Trésor avec 1 tétradrachme de Thasos, 12 imitations, deux tétradrachmes d'Athènes (IIe période), 1 de Maronnée (IIe siècle av. n. è.) et 7 deniers républicains. La trouvaille a été rachetée de Plovdiv.

Brenica, arr. de Vraca. Trouvaille avec 120 deniers romains du IIe siècle au musée de Vraca.

Région de Burgas. Le musée de Burgas a fait l'acquisition de 11 monnaies d'or ottomanes des XVe, XVIe et XVIIe siècles.

Région de Varna. On ne connaît pas exactement le nombre des monnaies d'or d'Andronic II et Michel IX, trouvées aux environs de Varna. J'ai examiné 5 exemplaires.

Vinogradec, arr. de Pazardjik. On a découvert près de ce village 400 statères avec Sidène et Ménade, des tétroboles de la Chersonèse de Thrace et de Parion. Le musée de Pazardjik en a racheté 1 statère, 130 tétroboles de la Chersonèse et 9 de Parion.

Vladaja, arr. de Sofia. Urne avec des gros de Domenico Contarini et de sultans ottomans. La trouvaille est dispersée.

Vraca. Trésor avec 483 demi-gros du roi bulgare Ivan Chichman et 59 aktchés de Bajazet I. On a découvert près de ses monnaies des boucles d'oreilles et de boutons sphéroïdaux en vermeil. La trouvaille a été rachetée par le musée de Vraca.

General Marinov, arr. de Vidin. Trésor de 58 kilos de deniers du IIe—IIIe siècle.

Gita, arr. de Stara Zagora. Urne contenant 361 monnaies romaines de cuivre de VIe siècle. La trouvaille a été rachetée par le musée de Stara Zagora.

Gorni Dabnik, arr. de Pleven. On a découvert près de ce village de nombreux deniers romains et antoniniens du IIe et IIIe siècles. La trouvaille est dispersée parmi les paysans.

Granitovo, Jambol. On ne connaît pas exactement le nombre des monnaies de Parion (V^e et IVe siècles av. n. è.) et de la Chersonèse de Thrace, découvertes près de ce village.

Graničak, arr. de Vidin. Urne avec 46 deniers et antoniniens du IIIe siècle. La trouvaille se trouve au musée de Belogradčik.

Drenci, arr. de Kolarovgrad. On a découvert près de ce village 7 menues monnaies d'argent de Ferdinand I d'Autriche, frappées pour la Hongrie.

Dunavci, arr. de Vidin. Trésor avec 290 gros du roi bulgare Ivan Stracimir. Rachetés par le musée de Vidin.

Kamenec, arr. de Pleven. Trouvaille avec des monnaies de cuivre de Manuel I Comnène Les flancs sont petits et de forme irrégulière. Conservées à l'école du village.

Kladorub, arr. de Vidin. Trouvaille aves 60 deniers romains républicains. Rachetés par le musée de Vidin.

Koĭnare, arr. de Vraca. Trésor avec environ 400 deniers romains républicains du IIe — Ier siècle av. n. è. Au musée de Vraca.

Lipinca, arr. de Vraca. Le musée de Vraca a racheté une partie d'un trésor composé de 19 tétradrachmes de Thasos, 27 tétroboles de Dyrachion et 4 d'Apollonia sur l'Adriatique.

Malak Porovec, arr. de Razgrad. On a trouvé près de ce village des monnaies d'argent du IIIe s. av. n. è. Le musée de Razgrad en a racheté 7 tétradrachmes d'Alexandre le Grand et 1 de Séleucos I. Le Dr Haralanov a acheté d'autres 7 d'Alexandre le Grand et 2 de Séleucos I.

Maca, arr. de Sliven. Trouvaille avec 134 akthés du sultan Mourad I (1360—1390). La trouvaille a été rachetée par le musée de Nova Zagora.

Orjahovica, arr. de Stara Zagora. Urne avec des imitations de tétradrachmes de Thasos Le musée de Stara Zagora en a acheté trois exemplaires.

Pernik. Petite urne avec 20 monnaies d'or d'Alexis I, Manuel I et Jean II Comnène. Le Musée d'archéologie de Sofia a racheté une monnaie de chacun de ces trois empereurs.

Pešakovo, arr. de Vidin. Trésor avec des monnaies d'argent d'Autriche, d'Espagne, des Pays-Bas, de Pologne, de Prusse, du Danemark, de France, de Lorraine, de Monaco, de Bavière, de Raguse, de Transylvanie et de Turquie (XVIe, XVIIe et XVIIIe s.). En même temps que ces monnaies on e trouvé des parties d'une ceinture en argent et d'une parure pour le front. Au musée de Vidin.

Pleven. Trésor avec 461 monnaies romaine de cuivre du IVe s. Racheté par le musée de a ville.

Sladak Kladenec, arr. de Stara Zagora. 12 deniers romains et antoniniens.

Slatina, arr. de Loveč. Le musée de Loveč a racheté un trésor trouvé près de ce village, composé de 6 tétradrachmes de Thasos et 6 de la Première région macédonienne.

Stara Zagora. Trésor avec des monnaies byzantines de cuivre. Le musée de Stara Zagora en a racheté 17 monnaies d'Alexis I, Manuel I et Alexis III Comnène.

Sušina, arr. de Kolarovgrad. 12 monnaies byzantines de cuivre du XIIe s. représentant des demis et des quarts de monnaie.

Sadievo, arr. de Burgas. Trésor de 48 tétradrachmes de Byzantion (Lysimaque), 4 de Thasos (IIe s. av. n. è.) et une de Maronnée. Au musée de Burgas.

Tarnene, Trésor de 1900 antoniniens du IIIe s. Racheté par le musée de Pleven.

Tirnovo. Trésor de 50 monnaies de cuivre d'Isaac II Ange et d'Alexis III Comnène. Au musée de Tirnovo.

Hvoïna, arr. de Smoljan. Petite urne avec des tétroboles de Parion. Les monnaies sont dispersées. Je n'ai examiné que 10 exemplaires.

Pranča, arr. de Pazardjik. On a découvert dans une cour deux trésors avec des monnaies de cuivre; l'un contient 1252 monnaies de Manuel I Comnène, Isaac II Ange, Andronic I et Alexis III Comnène; le second contient 922 monnaies des mêmes souverains. Ces deux trésors se trouvent au musée de Pazardjik.

ЕДНО ПОСВЕЩЕНИЕ НА ДИАНА ОТ С. ДЕРМАНЦИ, ЛОВЕШКО

Тодор Герасимов

При посещението ми на с. Дерманци през 1961 г. намерих в двора на селската църква горната половина на колона от варовик с част от надпис на латински език (обр. 1). Този паметник е бил открит неотдавна в местността Батова на десния бряг на р. Вит при яза под селото. На това място селяните при копане в зеленчуковите градини намирали късове от глинени съдове, сребърни и медни римски монети и др. Изглежда, че на посоченото място е съществувало през римската епоха тракийско селище. За това свидетелстват и двете надгробни могили.[1] Преди години тук е намерена каменна плоча с посвещение на Зевс и Хера от един войник от V македонски легион.[2]

Обр. 1. Част от колонка с надпис
Fig. 1. Partie de colonne avec inscription

Колоната е дълга 39 см. Горният ѝ край, който е профилиран и е носил капитела, е с диаметър 26 см. Върху него има в средата кръгла дупка с диаметър $2^1/_2$ см и дълбочина 1 см. Долният край на колоната е с диаметър 24 см.

Надписът върху колоната представя посвещение на Диана:

DIANAE
SANC
AVR. MAXIMVS
. . . . . .
. . . . . .

Думата във втория ред на надписа представлява съкращение на прякора на богинята — Sancta. Последните три букви от името на дарителя са повредени при счупването на камъка. Вероятно върху загубената долна половина на колоната са стояли още един-два реда от надписа, съдържащи титлата или занаятието на Аврелий Максим, следвани от формулата EX VOTO POSUIT или CURAVIT.[3]

[1] Ив. Велков, Стари селища и градища по долината на Вит, София, 1927, стр. 41 и сл.

[2] E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, Wien, 1906, Nr. 129; СбНУ, VII, 1932, стр. 92.

[3] Името на дарителя е сходно с това от посвещението на Зевс и Хера, намерено при Дерманци. В нашия паметник отсъствува преноменът. Но има и други случаи, когато в надписите той е изпуснат. Ние допущаме двата

Начертанието на буквите дава основание надписът да се датира през средата на II в. от н. е. Дебелината на колоната показва, че тя е служила като подпора в някаква сграда. Неизменно тя е била една от двете или четирите колони на предната страна на култовата сграда, носещи триъгълния фронтон. Колоната заедно със загубената долна половина е била висока 80—90 см, а заедно с базата и капитела — към 1,50 м.

Посвещението подсказва, че сградата, към която е принадлежала колоната, е била светилище, издигнато в чест на Диана в тракийското селище при с. Дерманци.

Епитетът на Диана SANCTA се среща и в един друг паметник от Северна България.[1] С посвещението от Дерманци броят на паметниците от Долна Мизия, посветени на Диана, се увеличава с още един. Тези паметници свидетелствуват, че култът на това божество е бил широко разпространен през римското владичество и в областта северно от Стара планина.[2]

UNE DÉDICACE A DIANE DÉCOUVERTE DANS LE VILLAGE DERMANCI, ARR. DE LOVEC

T. GERASSIMOV

(Résumé)

L'auteur décrit la partie supérieure d'une colonne dédiée à *Diana sancta*. Cette colonne appartenait à un groupe de quatre colonnes qui soutenaient le fronton d'un temple du IIe siècle. Celui-ci était situé près du site antique de l'actuel village Dermanci, arr. de Lovec.

ЕДНА ФАЛШИВА ПЕОНСКА МОНЕТА

Тодор Герасимов

От преди повече от 45 години в сбирката от антични монети при Народния археологически музей в София се пази една сребърна монета, която обръща внимание с образите и надписа върху едната ѝ страна. Ето описанието ѝ:

Лице: глава на възрастен мъж с брада и мустаци, наляво. Наоколо зрънчест кръг.

Опако: TEYTA . . . Конник с ризница на кон в скок, надясно. В дясната ръка, дигната нагоре, държи късо копие. Под коня падащ гърбом неприятел. В полето зад коня има лък със стрела. Върху бута на коня се вижда релефен образ на друг лък със стрела.

Сребро, диам. 27 мм тегло 13,32 г (обр. 1).

Още при пръв поглед композицията върху опакото на монетата напомня позната сцена от тетрадрахмите на пеонския цар Патрай (335—315), представяща конник и под коня му

Паметника — колоната и плочата с посвещението на Зевс и Хера — да са посветени от едно и също лице — войник от едно конно отделение на V легион. Това обстоятелство ни кара да предположим, че това отделение (ala) е квартирувало в античното селище при с. Дерманци.

[1] В. Бешевлиев, Епиграфски приноси, София, 1952, стр. 69, № 118.

[2] G. Kazarow, Thrake (Religion), RE, VI A, кол. 508, 54; В. Бешевлиев, цит. съч., стр. 39, № 60.

повален неприятел.[1] При внимателно разглеждане обаче се виждат някои отклонения в изпълнението и изражението върху нашата монета. Тук конникът е без шлем на главата. Лицето му е с мустаци и брада с остър връх. В монетата на Патрай копието е дълго и е насочено към падналия под коня неприятел. Конникът от нашата монета държи в дигнатата нагоре дясна ръка едно късо копие. Падналият неприятел не държи с лявата ръка кръгъл щит, както го намираме в същата монета на Патрай.

Обр. 1 Сребърна фалшива монета
Fig. 1. Fausse monnaie d'argent

Модерният гравьор е изрязал двойни очертания на главата и краката на коня, като по този начин е искал да създаде впечатление за релефния монетен печат. Но ако действително монетният печат при коване на монетата е бил разместен, щяха да се отпечатат върху монетното ядро двойни очертания и буквите от надписа зад коника, образът на лъка със стрелата зад коня, фигурата на ездача и падналият под коня неприятел. Но в монетата такова нещо няма. Представянето на двойни образи, дължащи се на разместен монетен печат, е един от триковете, с които фалшификаторите често си служат, за да заблудят зрителя, че тяхната монета е истинска. Съмнението в автентичността на занимаващата ни тук монета се засилва още повече от гравирания релефен образ на лък със стрела върху бута на коня. Практиката да се поставя допълнителен белег (знак на монетен магистрат и пр.) върху фигура е непозната в автентичните монети от древността.

Върху една фалшива тетрадрахма на македонския цар Павзаний (390—389) намираме върху бута на стоящия надясно кон релефен образ на керикейон.[2] Това сходство между монетата от музея в София и тази от Британския музей ни кара да допуснем, че двете монети са дело на един и същ фалшификатор.

Трябва да изтъкнем, че и мъжката глава върху лицевата страна на нашата монета издава ръката на съвременния гравьор. Мустакът е представен като увиснал продълговат кравай, без да са означени космите му. Ухото е оставено незавършено. Гравирана е само една половина. Не е представена нито долната му мека част, нито отворът. Шията е много къса и долният ѝ край е разширен. Той е подчертан от дебел заоблен ръб, видим и откъм задната страна на шията, като че ли главата е малко наведена. Такова нещо не намираме в автентичните монети от IV в. пр. н. е. Ноздрата на носа е представена като дебела пъпка, долепена до върха на носа, моделирана също като пъпка. Фалшификаторът в стремежа си да създаде един непознат в нумизматиката уникум, е гравирал около фигурата на ездача име на непознат пеонски цар, от което ясно се четат първите три букви от ляво към дясно — ΤΕΥ. Между дигнатата дясна ръка и главата на ездача се вижда очертанието на четвърта буква Τ, а на главата — долните краища на следващата буква Α. По-нататък вдясно има слаби следи от други две-три букви, които с положителност не може да се определят. Петте букви съставят началото на името на измисления пеонски цар — ΤΕΥΤΑ. То напомня първата половина на илирийското име ΤΕΥΤΑΜΗΣ.[3] Но дори и да приемем за момент, че нашата монета е истинска, не е възможно тя да е кована от някой непознат илирийски цар с име, започващо със съставната част ΤΕΥΤΑ, тъй като илирийските владетели започват да секат свои монети едва

[1] H. Gaebler, Die antiken Münzen von Makedonia und Paionia, Berlin, 1936, стр. 201, 1, 2.
[2] B. Head, B. M. C. Macedonia, London, 1879, стр. 169, 1.
[3] H. Krahe, Lexikon altilyrischer Personennamen, Heidelberg, 1929, стр. 113, 114.

елинистическата епоха и името им винаги се предшествува от титлата *ΒΑΣΙΛΕΥΣ*, което не намираме в тетрадрахмата от музея в София.[1]

Описаната по-горе тетрадрахма е още един типичен пример, който показва до каква степен любопителност прибягват модерните фалшификатори, за да създадат нови и непознати „антични" монети, като по този начин причиняват объркване и мъчнотии в нумизматиката. Често пъти тези измислени монети предизвикват погрешни исторически изводи и тълкувания.[2]

UNE FAUSSE MONNAIE PÉONIENNE

T. GERASSIMOV

(Résumé)

L'auteur décrit une fausse monnaie péonienne en argent. Sur le revers le graveur a imité le type des tetradrachmes du roi Patraus de Péonie en modifiant certains détails de la représentation du cavalier et de son adversaire tombé à ses pieds. Il a ajouté, dans le champ derrière le cheval, un arc et une flèche qui sont gravés une seconde fois sur la croupe de la bête (fig. 1). La tête qui se trouve sur l'avers de la monnaie trahit également la main d'un graveur moderne.

ПЕРСОНИФИКАЦИЯ НА ДОЛНА МИЗИЯ В МОНЕТИ НА МАРКИАНОПОЛ И НИКОПОЛ НА РОСИЦА

Тодор Герасимов

Между монетите на двата града в Долна Мизия — Маркианопол и Никопол на Росица, — сечени при императора Макрин (217—218), срещаме екземпляри с един и същ тип, представящ фигура на жена, седнала върху скала, наляво, и държаща в протегнатата напред дясна ръка лаврово клонче (обр. 1 и 2). Първият издател на тези монети B. Pick писа за този тип върху споменатите монети на Маркианопол, че остава несигурно дали седящата фигура представя една персонификация на град Маркианопол или на провинцията или е образ на Геа, богиня на земята.[3] В обяснителния текст за същия монетен тип, възпроизведен върху монетите на Никопол на Росица, Pick се изказва, че тя не представлява едно планинско божество, а по-скоро — Геа или по-вероятно персонификация на провинция, без да определя коя.[4] Занимаващият ни тук монетен тип показва голямо сходство с подобно изображение върху златни, сребърни и бронзови монети на Адриан, представящи олицетворение на римската провинция Испания (обр. 3), както сочи надписът около фигурата.[5] Подобно на фигурата от монетите на Маркианопол и Никопол Испания е представена седнала наляво и подпряна с лявата ръка върху скала. И тя държи в протегнатата дясна ръка едно лаврово клонче. При нозете ѝ се вижда фигурка на клекнало зайче. Със същите атрибути — лаврово клонче и зайче — Испания е представена коленичила пред император Адриан върху една емисия бронзови монети (дупондии) на същия император.[6]

[1] B. Head, Historia numorum, Oxford, 1911, стр. 316.
[2] Т. Герасимов, Една фалшива монета на тракийското племе дантелети, ИАИ, XX, 1955, стр. 578 и сл.
[3] B. Pick, Die antiken Münzen von Dakien und Moesien, Berlin, 1898, стр. 194, № 755.
[4] Пак там, стр. 342.
[5] Conte Alessandro Magnaguti, Ex nummis historia, III, Roma, 1950, tabl. XIX, 568, 580.
[6] Пак там, 578.

Фигурката на зайчето намираме и в монетите на гр. Маркианопол. Тя е поставена [illegible] гравьора на монетния печат до основата на скалата (обр. 2). Този атрибут обаче отсъствува в същия тип по монетите на Никопол на Росица. Вероятно гравьорът там е пропуснал да [illegible] означи, въпреки че и той е копирал един и същ иконографски образец, както този в мо[illegible] тите на Маркианопол.

Обр. 1. Монета от Маркианопол
Fig. 1. Monnaie de Marcianopolis

Обр. 2. Монета от Никопол на Росица
Fig. 2. Monnaie de Nicopolis ad Istrum

Обр. 3. Ауреус от Адриан
Fig. 3. Aurèus d'Hadrien

Гореизтъкната прилика сега ни дава възможност да приемем, че действително седналата фигура на жена в монетите на Маркианопол и Никопол представя персонификация на провинция, която в случая е Долна Мизия.

Известна аналогия с нашия образ представя персонификацията на Горна Мизия по монетите на главния административен център на тази римска провинция — Виминациум (обр. 5)[1]. В тази персонификация Горна Мизия е представена като жена, която стои насреща и държи в спуснатата надолу дясна ръка заек, а в лявата — едно знаме на легион. Този тип намираме само в една емисия монети на Виминациум, сечени при император Гордиан III. Pick свързва поставянето на този тип върху монетите на града с пребиваването на Гордиан III за известно време във Виминациум при пътуването му за Ориента.

Обр. 4. Дупондий от Адриан
Fig. 4. Dupondius d'Hadrien

Обр. 5. Монета от Виминациум
Fig. 5. Monnaie de Viminacium

За ознаменуване на това посещение градската управа пуснала в обръщение въпросната емисия монети.[2]

Дали по някакъв подобен повод са сечени в двата града в Долна Мизия монетите с персонификацията на тази провинция, засега не може да се каже нищо положително. Ние знаем от изворите, че император Макрин при много тежки за него обстоятелства се е задържал едва една година, и то в източните провинции (Азия) на империята.[3] И затова

[1] B. Pick, цит. съч., табл. I, 8; Н. Мушмов, Античните монети на Балканския полуостров, София, 1912, табл. I, 9.

[2] B. Pick, цит. съч., стр. 28.

[3] M. Besnier, Histoire Romaine, t. IV. L'empire Romaine de l'avènement des Severès au concile de Nicée, Paris, 1937, стр. 200.

[illegible] е имал някаква възможност да пътува в Балканския полуостров и да прави посещения на двата града Маркианопол и Никопол на Росица и градските съвети да са ознаменували това събитие с нарочни монетни емисии с персонификацията на провинция Долна Мизия. Минаването на Макрин през източния дял на Балканския полуостров би било отбелязано и от други градове в Долна Мизия и Тракия, които също са секли по това време монети. Нарочното поставяне образа на провинция Долна Мизия в монетите на двата споменати града, сечени по време на управлението на Макрин, трябва да се свърже с някакво друго събитие, което е било от значение за жителите на Маркианопол и Никопол на Росица. На всеки случай това е единствен пример в нумизматиката на градовете в източния дял на Балканския полуостров през римската епоха, в който е употребен като монетен тип образът на провинцията (Долна Мизия).

PERSONNIFICATION DE LA MÉSIE INFÉRIEURE SUR DES MONNAIES DE MARCIANOPOLIS ET NICOPOLIS AD ISTRUM

T. GERASSIMOV

(Résumé)

Parmi les monnaies de Marcianopolis et de Nicopolis ad Istrum frappées sous l'empereur Macrin il existe un type qui porte la représentation d'une femme assise sur un rocher, tenant à la main une branche de laurier (fig. 1 et 2). On aperçoit sur les monnaies de Marcianopolis près du rocher un lièvre accroupi. Cette représentation est analogue à la personnification de la province d'Espagne figurée sur les monnaies d'or et les deniers d'Hadrien (fig. 3 et 4). La personnification de la Mésie supérieure est représentée sur les monnaies de Viminatium sous la forme d'une femme tenant un lièvre (fig. 5). Les analogies relevées permettent de supposer que la figure d'une femme avec une branche de laurier et un lièvre représentée sur les monnaies de Marcianopolis et de Nicopolis personnifient la province de Mésie inférieure.

БРОНЗОВА СТАТУЙКА НА ЗЕВС КОННИК

Тодор Герасимов

Множеството посвещения и фигурални образи на Зевс от камък и бронз свидетелствуват за широко разпространения култ на това върховно божество в Мизия и Тракия през римската епоха.[1] Вече е изтъкнато, че под образа на елинския Зевс се крие някое домашно тракийско божество, идентифицирано отрано с него.

Един интересен и рядък в иконографско отношение образ на Зевс представя една бронзова статуйка с неголеми размери — 7 см. В нея божеството е представено яздещо на кон (обр. 1). Фигурата на коня е била изработена отделно и сега е загубена. Статуйката на Зевс, с изключение на отчупеното ходило на десния крак, е добре запазена. Повърхността ѝ е покрита със зелена патина. Не е известно точно къде в Северна България е намерена. Зевс е представен с неголяма раздвоена под устата брада. Косата му е превързана над челото. Той е облечен в препасан кавалерийски хитон с къси ръкави. Върху него има хитон, закопчан на дяс-

[1] G. Kazarow, Thrake (Religion), RE, VI A, кол. 512, 8.

ното рамо. Хитонът покрива лявото рамо и ръката. В протегнатата дясна ръка държи патера, а в лявата — светкавица, изработена много схематично. На нозете има кожена невисока обувка.

Статуйката е моделирана много схематично. Майсторът, който е правил този образ, не е представил мустаците над едва загатната уста. Очните ябълки са означени като пъпчици. Още по-грубо е моделиран хитонът. Гънките са предадени немотивирано. Светкавицата в лявата ръка също така е много схематична. Грубата изработка свидетелствува, че тази бронзова статуйка е била изработена в някоя местна работилница. Тя е била предназначена да служи като оброчен дар на Зевс в някое от множеството селски светилища.

Обр. 1. Статуйка на Зевс
Fig. 1. Statuette de Zeus

Описваната тук фигура е вторият случай, в който Зевс е представен като конник. Освен в нашата статуйка върховният владетел е изобразен яздещ на кон и в известния оброчен релеф от с. Басарбово, Русенско.[1]

Траките в религиозните си представи са почитали като конници освен героя конник и редица други божества, за които, разбира се, отрано са били заети съответни иконографски типове на божества от гръко-римския пантеон. Така освен споменатите по-горе статуйка и релеф, в които Зевс е изобразен яздещ на кон, познати са засега релефни и статуарни изображения на Асклепий,[2] Силван,[3] Артемида,[4] Дарзалас (идентифициран с Плутон),[5] Аполон[6] и Дионис,[7] в които тези божества са представени като конници.

STATUETTE DE BRONZE DE ZEUS — CAVALIER

T. GERASSIMOV

(Résumé)

L'auteur décrit une statuette de bronze de Zeus — cavalier (fig. 1). La représentation du cheval exécuté séparément est perdue aujourd'hui. Zeus tient une patère de la main droite, et la foudre de la gauche. Il est vêtu d'un chiton à manches courtes et d'une mante agrafée sur l'épaule droite. La figure est modelée d'une manière très schématique. C'est un travail d'artisan du II—IIIe s.

---

[1] Ив. Велков, Археологически вести, ИАИ, XIV, 1940—1942, стр. 277, обр. 381.

[2] D. Zontschew, Le sanctuaire thrace près du village de Batkoun, Sofia, 1941, стр. 70, tabl. 10.

[3] Ив. Венедиков, Светилището при с. Лиляче, ИАИ, XVIII, 1952, стр. 197 и обр. 179.

[4] В. Добруски, СбНУ, XI, 1894, стр. 93, 1; Т. Герасимов, Принос към античната археология на България, ИАИ, XXIV, 1961, стр. 242, обр. 9.

[5] Г. Тончева, Принос към иконографията на Великия бог на Одесос, ИАИ, XVIII, 1932, стр. 88, обр. 47; Добруски, Оброчен релеф от Каспичан, СбНУ, XVI, стр. 25.

[6] Т. Герасимов, Светилище на тракийския конник при с. Ручей, ИАИ, XIII, 1939, стр. 326 и обр. 358.

[7] P. Perdrizet, Relief du pays des Maedes representant un Dionysos thrace, RA I, 1904, стр. 26 и сл.

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ * ACADÉMIE BULGARE DES SCIENCES
ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ ИНСТИТУТ
BULLETIN DE L'INSTITUT D'ARCHÉOLOGIE
XXVII, 1964

РЕЦЕНЗИИ

ANTIKE UND MITTELALTER IN BULGARIEN. Herausgegeben von V. Beševliev und J. Irmscher. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für Griechisch-römische Altertumskunde. Berliner byzantinische Arbeiten, Bd. 21, Brl., 1960, 363 Seiten, 87 Kunstdrucktafeln und I Übersichtskarte

Соня Георгиева, Ал. Димитрова

През 1956 г. група византинисти от Института за изучаване на гръко-римските древности при Берлинската академия на науките начело с директора на института Й. Ирмшер предприе една екскурзия из България, за да се запознае с историята и с по-важните археологически обекти, сбирки и паметници на нашата страна, особено с тези, които имат връзка с византинистиката. По време на техния престой в България бяха изнесени много доклади от български учени и музейни работници, които са събрани и издадени от Германската академия на науките в Берлин. Особена заслуга за подготовката и издаването на сборника имат чл. кор. В. Бешевлиев и проф. Й. Ирмшер.

Статиите са разделени по тематика в четири дяла. В първия дял са поместени обзорни статии от изтъкнати български специалисти върху някои основни въпроси от византинистиката, от българската и античната история и историография, от нумизматиката, от епиграфиката. В останалите три дяла са поместени статии, които разглеждат историята и по-забележителните паметници, институти и музеи на София и на други градове в България. По такъв начин този сборник на немски език от статии на български учени и музейни работници се явява много ценно пособие особено за чужди учени и любители на българската история и старини. Обстоятелството, че за повечето от статиите, особено за статиите в първия дял, са привлечени най-добри специалисти, прави този сборник още по-ценен. Повечето от авторите са се стремели да дадат основни, утвърдени вече в българската наука становища по разглежданите от тях въпроси. Твърде малко са авторите, които са застъпили лични становища по някои спорни положения и са дали полемичен характер на своите статии, които нямат място в подобен род издания.

Сборникът започва със статията на един от участниците в екскурзията Hans Ditten: Bericht über die Bulgarienexkursion der Arbeitsgruppe Byzantinistik des Instituts für griechisch-römische Altertumskunde der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Тя представлява подробен преглед на екскурзията на шестимата немски византинисти. Освен лични впечатления авторът ползува и пътеводителя на П. Делирадев и Ив. Велков, като дава кратки исторически сведения за посетените от групата места. Накрая той отбелязва, че в резултат на екскурзията всички участници в нея са добили пълна картина за античната и средновековната, а също така и за модерната култура и история на България и всички те са останали с най-приятелски чувства към гостоприемния и любезен български народ.

Dimităr Angelov. Kurze Zusammenfassung der Geschichte der bulgarischen Gebiete und des bulgarischen Staates bis zur Türkenherrschaft

В тази статия авторът е набелязал най-важните моменти от икономическото, политическото и културното развитие на България, започвайки още от палеолита. Този преглед е една добра историческа справка за нашата страна.

Ivan Dujčev. Übersicht über die bulgarishe Geschichtsschreibung

Тази статия представлява ценен справочник за българската историческа литература. В нея са изброени всички съчинения с историческо съдържание, като се започне още от старобългарските каменни надписи, написани на гръцки език, и от Именника на българските князе и се завърши с последните исторически и архивни издания на Българската академия на науките. За средновековната българска книжнина проф. Дуйчев дава богат библиографски материал.

Velizar Velkov. Die alte Geschichte in der bulgarischen Historiographie (Bibliographischer Überblick 1879 — 1956)

В този богат библиографски наситен преглед авторът се спира на изучаването и изследванията по стара история на България. В началото той дава кратък исторически преглед на племената и народите, които са населявали българските земи чак до късната античност. Главен център, където се разработват научните проблеми по стара история, е Софийският държавен университет и Институтът по археология при БАН. Изтъква се, че и досега в нашата историография липсват съчинения по история на Гърция, Изтока и Рим, а преводите на гръцките извори са имали случаен характер. С право авторът отбелязва, че в центъра на проблемите по стара история досега са били траките — техният произход и език и тяхната религия и култура.

Boris Gerov, Die klassische Philologie in Bulgarien

Тази първа по рода си у нас статия е посветена на обучението по класическа филология. Изучаването на класическите езици започнало още при освобождението на България от турско робство (1878), а от 1889 — 1890 г. започнали в университета да се четат лекции по гръцка и римска литература. Авторът проследява хронологически дейността на катедрите по латински и гръцки език, като се спира на преподавателската и научната дейност на тези катедри.

Dimităr Angelov, Entwicklung und Leistungen der Byzantinistik in Bulgarien

Статията представлява подробен преглед на трудове и статии на български учени, които разглеждат или отчасти засягат въпроси, свързани с историята и културата на Византия. Авторът отбелязва, че византинистиката винаги е заемала важно място в българската историческа наука поради две главни причини: 1) поради непосредственото съседство на българската държава с Византийската империя и поради създалите се вследствие на това тесни икономически и културни връзки между двете страни; 2) поради многобройните сведения за българската история, които се съдържат в съчиненията на византийските писатели, историци и хронисти. Интересът към византийската история започва още с първите български историци след освобождението на България от турско робство — Марин Дринов и най-големия български историк В. Златарски, — като този интерес не отслабва и у останалите представители на българската средновековна историческа наука — П. Ников, П. Мутафчиев, Д. Ангелов, Ал. Бурмов. Като центрове на византинистиката в България Д. Ангелов напълно основателно посочва освен Софийския университет и Института по история при БАН още и Археологическия институт и музей, които при изследване на материалната култура в българските земи отделят значително внимание и на византийските културни паметници. Като се спира на излезлите в България трудове по византинистика, авторът отбелязва трудове върху социално-икономическата история и феодалните отношения във Византия, трудове, посветени на църковната и религиозна византийска история, на византийското изкуство, византийската нумизматика и епиграфика.

Той отбелязва и работи, които третират българо-византийските отношения било политически и икономически, било културни или църковни. От отделни изследвания върху византийските извори за българската история Институтът по история при БАН е преминал към систематично издаване на тези извори, което е едно голямо постижение както за българската византинистика, така и за българската средновековна история.

Veselin Beševliev. Die Epigraphik in Bulgarien

Авторът отбелязва, че България е неимоверно богата с епиграфски паметници от всички епохи. Той прави географска класификация на гръцките и латинските надписи в България до VII в. от н. е. Обръща внимание, че на юг от Балкана и в Черноморската област се срещат почти изключително гръцки надписи, а на север — предимно латински надписи. Най-старите открити досега у нас гръцки надписи са от Черноморската област, главно от Аполония. Гръцките надписи от Тракия са почти изключително от римската епоха. В съвсем сбита форма авторът се спира на някои от по-забележителните надписи от нашите земи, които хвърлят светлина върху икономическия, политическия и културния живот на племената и народите, населявали тези земи. Статията на В. Бешевлиев е ценен справочник за развитието на епиграфиката в България.

Todor Gerasimov. Die Numismatik in Bulgarien

Авторът дава кратка, но добра представа за състоянието на българската нумизматика. Той изброява какви монети се намират в българските земи още от VI в. пр. н. е. чак до XIX в. от н. е. Въпреки голямото разнообразие и изобилие на монети научният интерес към тях е започнал едва след освобождението на България от турско робство. Преди това намираните монети са били разпилявани, много от тях са били претопявани, а някои са били вземани от чужденци, които са минавали през българските земи. След Освобождението богати монетни сбирки се образуват в археологическите музеи в София, Пловдив и др. Твърде малък е броят на учените, които са работили в областта на българската нумизматика. Накрая е даден един полезен библиографски преглед на трудовете по нумизматика.

Ivan Venedikov, Serdica

В кратка и сбита форма Венедиков предава бурната история на един град, просъществувал няколко хилядолетия под различни наименования. Предприетите археологически разкопки във връзка с изграждането на центъра на столицата дадоха нови и ценни данни за античния град, които авторът е използувал в статията си. Той изтъква, че още в края на халщатската епоха София е представлявала едно значително тракийско селище. През времето на Траян градът бил реорганизиран и приел името Улпия Сердика. През втората половина на II в. той бил укрепен с крепостна стена. През III—IV в. градът се е очертал като един от най-значителните центрове на провинция Тракия.

Krăstju Mijatev, Die mittelalterliche Kirche in Bojana

Статията е посветена на стенописите на Боянската църква. Авторът разглежда накратко отделните сцени и изображения от втория период на българската живопис, който принадлежи на Търновската живописна школа от епохата на Втората българска държава. Авторът отбелязва, че боянските стенописи, общо взето, почиват на основата на византийската живопис от XII и XIII в., но в тях има и нещо ново, в което се състои тяхното историческо значение — силен стремеж към реалистично предаване на изобразените сцени и образи. Боянските стенописи показват до какво голямо техническо и художествено съвършенство е достигнала българската живопис през XIII в.

Krăstju Mijatev, Das Archäologische Institut und Museum bei der Bulgarischen Akademie der Wissenschaften

Авторът отбелязва богатата археологическа дейност у нас, която отначало е била водена от многобройни археологически дружества в страната и особено от Археологическото дружество в София. По-късно това дружество било превърнато в Български археологически институт, който през 1948 г. заедно с Народния археологически музей в София е бил присъединен към Българската академия на на-

уките под названието Археологически институт и музей при БАН. Дават се кратки сведения за структурата и за научната и организационна дейност на Археологическия институт и музей, както и за неговите издания.

Ivan Velkov, Das Archäologische Nationalmuseum in Sofia

Авторът се спира на интереса към българските старини у някои чужди учени още от преди Освобождението. Изключителен интерес представляват изследванията на Ф. Каниц. Със съдействието на К. Иречек и княз Дондуков-Корсаков след Освобождението на България в София бива основан Археологически музей. За целта била пригодена известната Буюк джамия, в която музеят се намира и досега. Той е послужил за разгръщане на една активна научноизследователска дейност. Тази дейност се засилва особено много след Първата световна война. Разкопките и придобитите от тях материали са спомогнали за разрешаването на редица проблеми от историята на нашите земи.

Ivan Gošev, Das Kirchliche historisch-archäologische Museum bei der Hl. Synode in Sofia

Ив. Гошев съобщава за четирите отдела на църковния историко-археологически музей при Синода в София, в които се пазят икони, ръкописи, документи и произведения на изкуството — църковни потреби, църковни дрехи и др.

Ghristo Vakarelski, Das Ethnographische Museum in Sofia

Авторът дава исторически бележки за образуването и развитието на Етнографския музей и на неговите издания и описание на изложбените зали на музея, в които са подредени етнографските материали по теми: основен поминък на населението — земеделие, скотовъдство и др.; народно изкуство — тъкачество, носии, накити, метални съдове, керамика и резбарство, архитектура и стенописи.

Dimitrina Džonova, Vidin. Historische Übersicht

Д. Джонова се спира на някои основни моменти от античната и средновековната история на Видин, като отбелязва, че за старата История се знае твърде малко извън това, че е била военен лагер на Горна Мизия. Градът е преживял нашествията на варварски племена. През епохата на Първото и Второто българско царство българските владетели обръщат голямо внимание на укрепителните съоръжения на града, понеже Видин е служил като врата за нашествието на чужди племена и народи към вътрешността на страната. Прочутата крепост „Баба Вида“, която авторката описва подробно в основни линии произхожда от това време. Д. Джонова отделя място и на архитектурните паметници от епохата на турското робство и на историческите събития от същото време. Накрая авторката се спира и на материалите в Окръжния музей във Видин — един от най-старите музеи в страната.

Violeta Dimova, Die Stadt Ruse und ihr archäologisches Museum

Въз основа на известните вече и публикувани писмени и археологически данни авторката проследява в едно твърде стегнато изложение развитието на Русе. Разкопките на селищната могила до Русе, произведени през 1948—1953 г., дават обилен материал от каменно-медната епоха и хвърлят нова светлина върху най-ранната история на града. Името на града Sexanta Prista за пръв път се споменава в писмените извори през римската епоха. Той е бил основан през I в. на н. е. В края на IV в. тук са лагерували I италийски и XII Клавдиев легион. Откритите находки от римската епоха носят случаен характер и не дават почти никаква представа за развитието на града. През епохата на турското робство Русе играе важна стратегическа и административна роля. През времето на Мидхат паша той достига своя най-голям разцвет. Градът бил опасан с масивна крепостна стена. Димова прави и една екскурзия с читателя из петте археологически зали на музея. Особено внимание тя отделя на праисторическите и средновековните зали.

Cvetana Chadžidimitrova, Kulturdenkmäler in Silistra und Umgebung

Цветана Хаджидимитрова се е ограничила с разглеждане на по-забележителните паметници от Силистра и на археологическите проучвания, правени през последните години в този край. С право тя се спира на известния Силистренски-маска, открит през 1949 г. на 2 км от с. Калипетрово, Силистренско. Шлемът се състои от 2 части — шлем с богата релефна украса и маска на млад мъж. Това е един от най-ценните паметници, открити в нашите земи, и се датира през I—II в. на н. е.

Значително място в своята работа авторката е отделила на късноантичната гробница от Силистра — единствен паметник по рода си в Европа. След като описва формата, размерите и украсата на гробницата, тя се спира по-подробно на стенописите, които тя датира от края на III и началото на IV в., използувайки една по-стара датировка на Д. П. Димитров. Напоследък обаче той въз основа на стиловия анализ и на богат сравнителен материал датира с по-голяма точност Силистренската гробница в последните две десетилетия на IV в.[1]

Авторката изтъква, че паметниците на славянската култура заемат важен дял в Археологическия музей. Провежданите от Археологическия институт и музей при БАН в продължение на 10 години археологически разкопки в м. Джеджови лозя при с. Попина, Силистренско, са допринесли за изясняването на славянската култура в Североизточна България.

Velizar Velkov, Durostorum—Drăstăr—Silistra. Kurze historische Bemerkungen

Авторът на публикацията е използувал писмените и археологически данни, за да очертае историческото развитие на днешния град Силистра. За пръв път името на града се среща в писмените извори от II в. на н. е. През 105—106 г. в Дуросторум бил прехвърлен от Панония XI Клавдиев легион, който остава тук до края на античността. По времето на Марк Аврелий лагерното селище получава муниципиални права. Велков пише, че по времето на Диоклетиан Дуросторум става главен град на новообразуваната провинция Скития, макар че няма писмени и археологически данни, които да говорят в полза на това твърдение. Авторът отбелязва, че досега в Силистра не са правени нарочни археологически разкопки, но че многобройните случайно открити латински надписи са ценни исторически извори за ми-

налото на този град. През 578 г. градът става център на кървави сражения между византийци, авари и славяни. По време на първата българска държава Дръстър израства като важен административен център.

Stančo Stančev, Pliska und Preslav. Ihre archäologischen Denkmäler und deren Erforschung

Тази статия е опит за обобщаване на резултатите от археологическите изследвания на двете български столици Плиска и Преслав. Станчев съвършено правилно свързва Плиска и Преслав с Мадара. В тяхната укрепителна система може да се проследи една ясна линия на развитие. Той вярно (макар и с вероятност) датира укреплението при Мадара от V—VI в. от н. е. След едно доста подробно и успоредно описание на разкритите досега укрепителни съоръжения и архитектурни паметници във вътрешния и външния град в Плиска и Преслав и на разкопаните около Преслав манастири Станчев въз основа на намерените при разкопките материали се спира на материалната и художествена култура в двете ранносредновековни български столици. Той отделя малко място и на духовния живот в Плиска и Преслав, като изтъква, че докато Плиска има характер на един военен лагер, добил покъсно известни градски черти, в Преслав се развива една висока култура със славянска писменост и литература. В последната глава „Културни традиции“ Станчев заключава, че „основаването на Плиска и Преслав е резултат на развитието на културата на прабългарите и отразява това развитие“. Той прави опит да обоснове това становище, като дава характеристика на произхода и оформянето на културата на прабългарите в тяхната прародина. Материалната култура на прабългарите според автора е имала сарматски, ирански и тюркски характер, но е била проникната и с антични традиции. В новооснованата Българска държава прабългарският елемент постепенно изчезнал и едва тогава на пръв план излезли античните черти и славянският народностен елемент. По отношение на характера на

[1] D. P. Dimitrov, Le système décoratif et la date des peintures murales du tombe antique de Silistra, Cahiers archéologiques, t. XII, Paris, 1962, стр. 35—52.

ранносредновековната българска култура в тази статия се застъпват някои все още спорни и нерешени въпроси. За тях в сп. Археология се води дискусия.[1]

Ivan Velkov, Madara

Ив. Велков дава едно поетично описание на старините при с. Мадара, разположени в подножието на отвесните Мадарски скали. Човекът е населявал тези места с изобилна вода и естествени убежища в пещерите още през каменно-медната епоха. Тук траките са почитали нимфите, тракийския конник, Дионисий и Великата майка на боговете. Значителни следи на живот има от епохата на Първата и Втората българска държава. Авторът отделя място и на прочутия Мадарски конник.

Krăstju Mijatev, Die Zarenstadt Tărnovo

Авторът дава кратка, но съдържателна картина на столицата на Втората българска държава Търново. Търново възникнал като град едва в края на XII в., след освобождението на България от византийското робство. По своето местоположение той е бил типичен феодален град, като географският характер на мястото е бил използуван, за да се подчертае по-силно социалното разделение на населението. Знатното съсловие е живеело в солидни каменни постройки, защитени с крепостни стени, докато останалото население живеело извън укрепленията.

На Царевец са били царският дворец, жилищните помещения на болярите и резиденцията на патриарха. Дворецът е заемал почетно място в средата на хълма и е представлявал малка крепост. Кр. Миятев се спира на резултатите от археологическите проучвания на този дворец, които се водят в продължение на десет години, и дава описание на разположението и предназначението на отделните помещения на двореца. Той обръща внимание на характера на жилищата на обикновените жители на града, жилища, които са запазили и досега своя външен вид — обикновено двуетажни, с малки прозорчета към улицата. По-голямо внимание авторът отделя на църковната архитектура. Повечето от църквите в Търново са принадлежали на отделни владетели и боляри. По своите стилови и технически белези те се отнасят към една характерна група. По външна и вътрешна украса те са били забележителни художествени произведения. Създалата се още в началото на XIII в. Търновска архитектурна школа се отличава с леките конструкции на своите постройки, с ясни и точни пропорции, просто, но красиво оформяне на вътрешността и с ефектна керамичнопластична външна декорация. С разцвета на архитектурата били създадени благоприятни условия и за развитие на живописта. За съжаление паметниците на търновската живопис са разрушени. Свидетели на търновската живописна школа са случайно оцелелите стенописи в Боянската църква и в скалните църкви до с. Иваново, по течението на р. Русенски Лом.

Teofil Ivanov. Nicopolis ad Istrum

Никополис ад Иструм е един от най-интересните градове през римската епоха в нашите земи. Основан е в началото на II в. от н. е. от римския император Марк Улпий Траян. Авторът на статията е успял, макар и в малко страници, чрез едно стегнато изложение да ни запознае с главните моменти от развитието на града. През миналото столетие останките на Никополис ад Иструм са привличали вниманието на много чужди пътешественици — географи, езиковеди, археолози и етнографи, но едва през 1871 г. на унгарския археолог и пътешественик Ф. Каниц се е удало точно да локализира Никополис ад Иструм при римските развалини до с. Никюп, Търновско. Градът е преживял най-голям икономически и културен разцвет през втората половина на II и първата половина на III в. от н. е. За това свидетелствуват разкопаните обществени постройки, надгробни плочи с посвещения, произведения на изкуството, разкритият форум и Одеон на града и др. След едно прекъсване близо от 50 години разкопките при Никополис ад Иструм биват подновени за кратко време. През тази кампания е разкрита една баня (III—IV в.), която е част от много по-голям ком-

[1] С. Георгиева, По въпроса за характера на ранносредновековната българска култура, Археология, IV, 1962, кн. 3, стр. 1 и сл.; С. Станчев, Славяни и прабългари в старобългарската култура, Археология, IV, 1962, кн. 4, стр. 1 и сл.

лекс, чието цялостно разкриване и проучване все още незавършено.

Vasil Mikov. Das antike Grab bei Kazanlăk

В. Миков запознава читателите със стенописите на Казанлъшката гробница — този рядък паметник на елинистическата живопис не само у нас, но и в целия свят. Гробницата се състои от преддверие, коридор и куполно помещение. Най-голям интерес представлява куполното помещение със своята фигурална живопис. Централно място в композицията заема съпружеската двойка, около която са изобразени прислужници, музиканти, коняри и т. н. Авторът отнася гробницата към края на IV и началото на III в. пр. н. е.

Cristo Džambov. Das Archäologische Nationalmuzeum in Plovdiv. Historische Bemerkungen

Авторът на статията си е поставил за задача съвсем накратко да запознае читателите с далечното минало на Пловдив и неговите археологически паметници. Удобното географско положение на града като възлов център по пътя между Централна Европа и Близкия Изток и плодородната му околност са привличали човека от хилядолетия насам. Като се започне от праисторическата епоха до наши дни, животът тук е вървял непрекъснато. Заслужено Джамбов е отделил повече място на Археологическия музей и неговите изключително интересни музейни сбирки, а също така на археологическите разкопки и проучвания в самия град и околността. Пловдивският археологически музей е един от най-интересните музеи в страната. Създаден веднага след освобождението на България от турско робство, той става хранилище на забележителни по своя характер паметници. Разкопките, които музеят е провеждал преди 9. IX. 1944 г., са имали за задача главно проучването на гръцката и римската култура в Тракия. Разкопките на могилния некропол при Дуванли дават обилен материал за културата на тракийската аристокрация. След 9. IX. 1944 г. музеят разширява своята научноизследователска и културно-масова дейност. Правят се многобройни спасителни и сондажни разкопки за проучването на античния град. Същевременно музеят се обогатява с нови находки, които разкриват интересни страници от средновековната история на Пловдив. Авторът отбелязва, че в Пловдивския археологически музей се пази прочутото в целия свят Панагюрско златно съкровище, открито през 1949 г.

Ivan Gălăbov. Die Archäologie im Nationalmuzeum von Burgas

Ив. Гълъбов дава сведения за археологическия отдел на Народния музей в Бургас, за неговата сбирка от извънредно ценни епиграфски, скулптурни, керамични и други материали, за неговата изследователска и популяризаторска дейност. Авторът прави подробно описание на изложбените помещения и отбелязва изданията на музея.

Ivan Gălăbov. Das antike und mittelalterliche Nesebăr

В тази статия авторът дава кратка историческа справка за основаването и развитието на гръцката колония Месемврия и за връзките ѝ с околното тракийско население, от една страна, и със Средиземноморската и Черноморската област, от друга. Ив. Гълъбов прави подробно описание на останките на крепостните стени, като отбелязва, че те са били строени и подобрявани през всички периоди от съществуването на града. Той дава изчерпателни данни и за историческото развитие на града по време на Първата и Втората българска държава, през XIII и XIV в., когато той се свързва с естествения си хинтерланд. Като взема пред вид икономическия разцвет на България по времето на Иван Александър и неговата голяма строителна дейност на църкви и манастири в цялата страна, Ив. Гълъбов приема, че групата несебърски църкви, които датират от епохата на Втората българска държава, са били построени в един кратък период от време, именно по времето на Ив. Александър. Тогава е имало най-благоприятни условия особеностите на Търновската архитектурна школа да се проявят в несебърските църкви. Накрая авторът дава кратък преглед на археологическите проучвания, които са били предприемани в Несебър.

Milko Mirčev, Das Archäologische Bezirksmuseum in Varna

В статията на М. Мирчев се подчертава, че античният Одесос е един от най-богатите археологически центрове в България. Още през Средновековието и особено през епохата на турското робство голям брой антични обществени сгради и частни домове били превърнати в руини. Значителна част от достигналите до нас антични паметници — архитектурни фрагменти, статуи, надгробни плочи, фризове и др. — имат случаен характер. Мирчев споменава с признателност имената на двамата братя Х. и К. Шкорпил, допринесли за археологическото проучване на Одесос и неговата околност. На тях принадлежи заслугата за учредяването на Варненското археологическо дружество и основаването на Археологическия музей през 1906 г. Нов етап в работата на музея и неговата научноизследователска дейност настъпва след победата на Деветосептемврийското въстание през 1944 г. Музеят получава самостоятелна сграда, където в четири зали, един салон и лапидариум са подредени музейните експонати. Накрая той се спира на многостранната културно-масова дейност на музея и провежданите археологически разкопки.

Velizar Velkov, Odessos — Varna. Kurze historische Bemerkungen

Историческите бележки, които В. Велков дава за Одесос, допълват знанията на читателя за този град. В стегнато и живо изложение той проследява политическото и културното развитие на Одесос от основаването му до късното Средновековие. Градът е бил основан в средата на VI в. пр. н. е. Сигурни писменни сведения за Одесос има от времето на Филип Македонски. Епиграфските извори от I—III в. на н. е. свидетелствуват за значителен подем на града. В паметниците от това време силно са подчертани традициите на елинийското изкуство. Особено бил почитан култът на великия бог Дарзалас — покровител на жителите на Одесос. По времето на Анастасий I градът бил добре укрепен, а през VI в. става важен християнски център. От края на VII в. той започнал да се нарича Варна. През Средновековието Варна се споменава като значителен търговски център.

СЪДЪРЖАНИЕ

Т. Тотев — Сребърна чаша с надпис от Преслав 5
Г. Джингов — Крепостта Бялград при Преслав 17
В. Велков — Принос към материалната култура на средновековния Созопол 43
M. Dušek — Einfluss der Thraker auf die Entwicklung im Karpatenbecken in der jungeren Hallstatzeit . . 55
Ив. Венедиков — Находката от с. Старо село, Сливенско 77
Г. Тончева — Нови находки от старогръцкия некропол при Одесос 111
Р. Кацарова — Нови данни за датировката на тетрадрахмите на остров Тасос от втори период на монетосеченето му и на тракийските тетрадрахми от I в. пр. н. е. 131
Д. Николов — Колективни находки от римски републикански монети в Старозагорско 153
E. Erxleben — Eine unedierte Bronzemünze von Pautalia und die thrakischen Statthalter unter Antoninus Pius 181
М. Лазаров — Епиграфски паметници в Бургаския музей 187
К. Маевский, С. Колкувна, М. Любаньска, Ст. Парницки-Пуделко, Л. Пресн и Б. Рутковский — Археологические исследования западного сектора Нове в 1962 г. 195
Д. П. Димитров, М. Чичикова и Б. Султов — Археологические раскопки в восточном секторе Нове през 1962 г. 217

Материали и научни съобщения

Т. Герасимов — Монетни съкровища, намерени в България през 1962 и 1963 г. 237
Т. Герасимов — Едно посвещение на Диана от с. Дерманци, Ловешко 248
Т. Герасимов — Една фалшива пеонска монета 249
Т. Герасимов — Персонификация на Долна Мизия в монети на Маркианопол и Никопол на Росица . . 251
Т. Герасимов — Бронзова статуйка на Зевс конник 253

Рецензии

С. Георгиева и Ал. Димитрова — Antike und Mittelalter in Bulgarien. Herausgegen von V. Beševliev und J. Irmscher. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für griechisch-römische Altertumskunde. Berliner byzantinische Arbeiten, Bd. 21, Berlin, 1960. 363 Seiten, 87 Kunstdrucktafeln und I Übersichtskarte. 255

SOMMAIRE

T. Totev — La coupe en argent de Preslav 14
G. Djingov — La forteresse Belgrad près de Preslav 41
V. Velkov — Beitrag zur materiellen Kultur des mittelalterlichen Sozopol 54
M. Dušek — Einfluß der Thraker auf die Entwicklung im Karpatenbecken in der jüngeren Hallstattzeit . . . 55
I. Venedikov — La trouvaille de Staro Selo 108
G. Tončeva — Nouvelles trouvailles de l'ancienne nécropole grecque d'Odessos 129
G. Katsarova — New Data about the Dating of Tetradrachms of the Island of Tassos from the Second Coinage Period and of Thracian Tetradrachms from the ist Century B. C. 150
D. Nicolov — Trésor monétaire de déniers républicains découverts dans la région de Stara-Zagora 180
E. Erxleben — Eine unedierte Bronzemünze von Pautalia und die thrakischen Statthalter unter Antonius Pius 181

M. Lasarov — Monuments épigraphiques de Bourgas 193
К. Маевский — Археологические исследвания западного сектора Нове в 1962 году 195
Д. П. Димитров, М. Чичикова и Б. Султов — Археологические раскопки в восточном секторе Нове в 1962 г. 217

Matériaux

T. Gerassimov — Trésors monétaires découverts en Bulgarie en 1962 et 1963 244
T. Gerassimov — Une dédicace à Diane découverte dans le village Dermarci, arr. de Loveč 249
T. Gerassimov — Une fausse monnaie péonienne 251
T. Gerassimov — Personnification de la Mésie inférieure sur des monnaias de Marcianopolis de Nicopolis ad Istrum 253
T. Gerassimov — Statuette de bronze de Zéus — cavalier 254

Critique

S. Georgieva und A. Dimitrova — Antike und Mittelalter in Bulgarien. Herausgegben von V. Beševliev und J. Irmscher. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Institut für griechisch-römische Altertumskunde, Berliner byzantinische Arbeiten, Bd. 21, Berlin, 1960, 363 s., 87 Kunstdrucktafeln und 11 Übersichtskarten. 255

ИЗВЕСТИЯ НА АРХЕОЛОГИЧЕСКИЯ И-ТУТ, Т. XXVII

Изд. редактор *М. Чакърова* Техн. редактор *Ил. Протич*

Худ. редактор *М. Кънева* Коректор *М. Михалкова*

Дадена за набор на 8.V. 1964 г.
Подписана за печат на 27. VII. 1964 г.
Формат 59/84/8 Тираж 1000
Печ. коли 33 Изд. коли 27,39
Кн. тяло 3,15 лв. Подвързия 0,07 лв.
Цена 3,22 лв.

*

Набрана и отпечатана в печатницата на БАН
София, ул. 36, кв. Гео Милев

Поръчка № 927

ARHEOLOGIJA (Archaeology)

Popular scientific periodical of the Archaeological Institute and Museum at the Bulgarian Academy of Sciences. Quarterly. Year VII. Illustrated. 20 × 30 cm. Subscripton : 5 40 roubles, 600 dollars. Single copy 1.35 roubles, 1.50 dollars

This paper keeps its readers informed about actual problems and more important discoveries in all branches of archaeology : palaeolith, mesolith, neolith, eneolith, bronze age, iron age, antiquity and the middle ages. Special attention is paid to the Bulgarian middle-age culture and rich archaeological heritage available in Bulgaria. The new books on archaeology are reviewed. Communications are published on scientific sessions, meetings, visits, congresses and conferences.
Individual achievements of archaeological workers in Bulgaria and abroad are likewise noted.

International index 20203

Subscription orders, annual series or single copies may be obtained directly from the Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, 4, Serdika Street — Sofia, Bulgaria.

All periodicals are supplied abroad through the State Commercial Enterprise "Raznoiznos", 1, Tzar Assen I Street— Sofia, Bulgaria.